

AXİRƏT AZUQƏSİ

BİRİNCİ CİLD

MÜƏLLİF: DOKTOR MİSBAH YƏZDİ

Kitabın adı:.....Axirət azuqəsi
Müəllif:.....Doktor Misbah Yəzdi
Tərcümə edən:.....Füzuli Şəfiyev
Nəşr edən:.....Faiz
Çap tarixi:.....2004
Çap növbəsi:.....Birinci
Tiraj:.....3000

PEYĞƏMBƏRİN (S) ƏBUZƏRƏ NƏSİHƏTLƏRİ

BİRİNCİ DƏRS

1. Bəndəlik və nicat yolu;
2. İbadət və Allah hüzurunun dərk edilməsi;
3. Allaha ibadət və bəndəlik, möminlərin tərəqqi və yüksəliş vasitəsidir:
 - a) Allahı tanımaq;
 - b) Peyğəmbərə (s) iman gətirib, onun peyğəmbərliyini etiraf etmək;
 - v) Peyğəmbərin (s) Əhli-beytinə məhəbbət;
4. Əhli-beytin Nuhun (ə) gəmisini və Bəni-İsrailin Hittə qapısına bənzədilməsi.

BƏNDƏLİK VƏ NİCAT YOLU

Qarşınızdakı kitab, əziz peyğəmbərimiz həzrət Məhəmmədin (s) öz yaxın və uca məqamli səhabələrindən biri olan Əbuzərə söylədiyi qısa və dərin məzmunlu nəsihətlərindən ibarətdir. Bu rəvayət cüzi fərqlərlə «Məkarimul-əxlaq», «Əmaliyi Şeyx Tusi», «Məcmueyi-vərram» və «Biharul-ənvar» kimi mötəbər kitablarda qeyd olunmuşdur. Biz bu hədisin «Biharul-ənvar»da¹ olan nümunəsini seçib, bunun barəsində izah və təfsir verməyi qərara aldığımız.

Əbul-əsvəd Duəli nəql edir: «Əbuzər, Rəbəzə adlı səhrada sürgündə olduğu zaman ona baş çəkməyə getmişdim. O, mənə belə bir əhvalat danışdı: «Bir gün sübh tezdən məscidə getmişdim. Peyğəmbərin (s) Əli (ə) ilə məsciddə tənha oturduqlarını gördüm. Salamlaşıb hal-əhval tutduqdan sonra fürsəti qənimət bilib həzrətə (s) yaxınlaşaraq, ərz etdim: «Atam-anam sənə qurban, mənə elə bir nəsihət et ki, bununla Allah-təala mənə xeyir və mənfəət yetirsin». Həzrət (s) buyurdu:

«Ey Əbuzər! Sən kərəmətli bir insansan və biz Əhli-beytdən hesab olunursan»².

¹ Beyrut çapı, cild 74; İran çapı 77.

² Rağib İsfahani «Müfrədat» kitabında «kərəm» və «kərəmət» kəlmələri barədə deyir: «Allah tərəfindən olan bütün xeyir və nemətlər «kərəm» adlandırılır. Bu söz insana aid edildikdə isə «xoşrəftar», «gözəl əxlaq» və «alicənablıq» mənalarını ifadə edir.

Bəzi alimlərin fikrincə, «kərəm» sözü «hürriyyət» mənasında da işlədilir. «Hürriyyət» sözündən həm kiçik, həm də böyük xeyirləri ifadə etmək üçün istifadə olunur. Lakin bundan fərqli olaraq, «kərəm» sözü yalnız «böyük xeyirlər» mənasındadır və ancaq «böyük yaxşılıqlar»a deyilir. Bütün mal-dövlətini İslam ordusunun təchiz edilməsinə sərf edən adam kimi» («Əl-müfrədat fi ğaribil-Quran»; «Darul-mərifət», səh. 428).

Ərəb dilində təəccüb və heyrət ifadə edərək, «Əf' il bih» fel formasından istifadə olunur. Məsələn, birinin gözəlliyindən heyrətə gələn zaman «Əcmil bikə», yəni «nə qədər də gözəlsən!» deyirlər. «Əkrim bikə» sözü də «sən necə də kəramətli-sən!» mənasını ifadə edir.

Peyğəmbərin (s) «kərim» sözünü Əbuzərə aid etməsi və onu Əhli-beytindən bilməsi, bu möhtərəm səhabənin o Həzrətin yanında olan yüksək izzət və hörmətinin əlamətidir. Peyğəmbər (s) bu sözü Salman Farsi barəsində də buyurmuşdur:

«Salman biz Əhli-beytdəndir».

Bundan sonra Peyğəmbər (s) nəsihətinə davam edərək buyurur: «Ümidvaram, sənə nəsihət olaraq dediyim bu sözləri yadda saxlayıb, əməl edəcəksən. Çünki bütün xeyir və xoşbəxtlik yolları, dediyim sözlərdə cəm olmuşdur. Əgər mənim bu vəsiyyətimə əməl etsən, dünya və axirət xeyrini əldə etmiş olacaqsan».

Yuxarıdakı cümlədə «vəsiyyəət» sözü ölüm ayağında edilən vəsiyyətdən fərqli olaraq, «nəsihət», «öyüd» mənasında

«Kəramət», qarşılığı çətin tapılan sözlərdəndir. «Əzəmət», «nəfasət», «şərafət», «izzət» və «səxavət» sözləri bu kəlmənin tam mənasını açıqlamır. Bu sözün geniş və dərin mənasını ifadə etmək üçün yalnız bunu qeyd etmək kifayətdir ki, bu sözdən Qurani-kərimdə yüksək dərəcədə və yuxarı mövqedə duran şəxs və əşyaların xüsusiyyətlərini bəyan etmək üçün istifadə olunub. Biz bunlardan bir neçəsinə işarə edirik:

1. Allahın sifəti - «Nəhl» surəsi, ayə 40
2. Peyğəmbərin xüsusiyyəti - «Təkvir» surəsi, ayə 19
3. Ərşin xüsusiyyəti - «Muminin» surəsi, ayə 116
4. Mələklərin xüsusiyyəti - «İnfitar» surəsi, ayə 11
5. Həzrət Musanın (ə) xüsusiyyəti - «Duxan» surəsi, ayə 17
6. Həzrət Yusifin (ə) xüsusiyyəti - «Yusif» surəsi, ayə 31
7. Möminlərin behiştə yerlərinin xüsusiyyəti - «Şüəra» surəsi, ayə 58
8. Möminlərin ruzisinin xüsusiyyəti - «Ənfal» surəsi, ayə 4.

verilmişdir. Eləcə də, ərəbcə mətndə işlənən «təriq», «səbil» sözlərinin hər ikisinin «yol» mənasında olmasına baxmayaraq, «təriq» «əsas və geniş yol», «səbil» isə «kiçik yol» mənasını ifadə edir.

Mətnə işlənən «kiflan» sözü iki mənə dayışır. Bu mənələrdən biri «rəhmət» mənasındadır. Quranda gələn «كفان» sözü də, bu mənədə işlədilmişdir:

«Ey iman gətirənlər, Allahdan qorxun və rəsuluna iman gətirin ki, Allah da sizə öz rəhmətini artıqlaması ilə inayət etsin»¹.

Əgər bunu nəzərə alsaq, Peyğəmbərin (s) sözünü aşağıdakı kimi mənələndirməyə olar: «Əgər mənim nəsihətimə əməl etsən, ikiqat xeyrə qovuşacaqsan». Amma bu sözün ehtimal edilən digər mənası, dünya və axirətdir. Belə olan halda, cümlənin mənası bu cür olar: Əgər mən deyənə əməl etsən, dünya və axirət səadətini qazanmış olacaqsan.

¹ «Hədid» surəsi, ayə 28.

İBADƏT VƏ ALLAH HÜZURUNUN DƏRKİ

«Ey Əbuzər! Allaha, elə idabət et ki, sanki Onu görürsən. Çünki sən Onu görməsən də, O, səni görür».

Hədisin bu hissəsi mütəvatir¹ olmasa da, ən azı müstəfizdir². Müxtəlif vasitələrlə Peyğəmbərdən (s) və əksərən də, müxtəlif təbirlərlə Əbuzərin özündən nəql olunmuşdur. Buna bənzər başqa bir hədisdə belə buyrulur: «Xeyir, Allaha sanki Onu görürmüş kimi ibadət etməkdədir».

Bəlkə də, Allaha bəndəçilik yolunda uzun illər qədəm götürmüş və səadətə qovuşmaq üçün Peyğəmbərin (s) göstərişlərindən bəhrələnmək istəyən Əbuzərə ən yaxşı nəsihət, ona ibadətdən faydalanmağın yolunu göstərmək olardı. O, qarşısında elə bir yolun açılmasını gözləyirdi ki, ibadətin şirinliyini ona dadızdırsın və bu da, ancaq bütün qəlblə, vücudla ibadətə sarıldıqda mümkündür. Buna, qəlbın ibadətə hazır olması, başqa sözlə desək, «hüzuri-qəlb» deyilir.

İnsanın ibadət zamanı hüzuri-qəlb tapması üçün davamlı olaraq çalışıb, səy göstərməsi və Allah hüzurunda olmasını dərk etməsi lazımdır. İnsan daim özünü Allah hüzurunda bilməli və Onunla əlaqədə görməlidir. Çünki bir kəs Allahla ünsiyyət tapsa, heç vaxt Onunla danışmaqdan, sözünü eşitməkdən yorulmaz. Çünki aşiq öz məşuqu ilə nə qədər çox ünsiyyətdə olarsa, ona daha çox bağlanır.

Bizim ibadət zamanı tez yorulduğumuz və namazı tələsik qılıb öz işimizin dalınca getməyimiz namazı düzgün dərk etməməyimizdən irəli gəlir. Əgər namaz bir az uzun çəkərsə, nəinki namazdan ləzzət almır, əksinə özümüzü dar bir

¹ Müxtəlif məzhəblərdən olan ravilər tərəfindən müştərək halda qəbul olunur.

² Həddən artıq geniş yayılmışdır.

qafəsdə hiss edirik. Bütün bunlar kimin hüzurunda dayanmağımızı və kiminlə söhbət etdiyimizi dərk etməməyimizdən irəli gəlir. Mümkündür, adi elmi yolla bəndəlik və Allah dərgahında dayanmağın nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu bilib, Allahın əzəmətinə diqqətimizi yönəldək. Lakin bu cür zehni məfhumlar bizim qəlbimizə təsir etmir və Allahla həqiqi rabitə qurmağımıza səbəb olmur.

Allahla həqiqi və düzgün rabitə yaratmağa səbəb olan amil, ibadət zamanı hüzeni-qəlb tapmaqdır. Bizim yerinə yetirdiyimiz ibadətlər ancaq şəri təklifin boynumuzdan götürülməsi üçün olub, lazımı bəhrə vermir. Çünki ibadətlərimizin ruhu yoxdur və qəlbimiz ibadət zamanı qaib olur (hüzeni-qəlb tapmır). Dünya işləri ilə məşğuliyət, bizləri Allahla ünsiyyət yaratmaqdan və qəlbə hazır görməkdən saxlayır. Bu, bizim üzlaşdiyimiz əsas problemlərdəndir. Həmişə belə bir sual meydana çıxır: Namazda hüzeni-qəlb tapmaq üçün nə etmək lazımdır? Bunun üçün zəhmət və ruhi məşğələlər tələb olunur.

İlk öncə insan xəlvət bir guşəyə çəkilib, Allahın hər zaman ona nəzər salması və onu görməsi barədə düşünməlidir. Bəzi əxlaq ustadları, bu işdə təxəyyül qüvvəsindən istifadə etməyi tövsiyə edirlər. Məsələn, təsəvvür edin ki, əgər bir otaqda və ya xəlvət, sakit bir yerdə oturmusunuz və bir nəfər də gizli bir yerdən sizin rəftarınıza diqqət edir, amma siz onu görmürsünüz. Sizi daim müşahidə edən şəxsin nəzarəti altında etdiyiniz rəftarla, adi halda olan rəftarınız bir olacaqdır? Xüsusən də, sizə nəzarət edən şəxsin adi bir insandan fərqli olaraq həddən artıq əhəmiyyət verdiyiniz, həyat müqəddəratınıza dəxalət edən, yanında əziz olmağa çalışdığınız və onun da sizi sevməsini arzu etdiyiniz biri olduğu halda, ona qarşı laqeyid ola bilərsinizmi? Ona etinasızlıq edib, başqa işlə məşğul ola bilərsinizmi?

Əgər insan davamlı olaraq Allah hüzurunda olduğunu, Allahın daim ona nəzər saldığını və onun Allahı görmədiyi təqdirdə belə, hər zaman Allahın onu gördüyünü özünə aşılaya bilsə, getdikcə ibadətində ruh əmələ gələcək və hüzeni-qəlb tapacaqdır. Belə olan halda ibadət ancaq təklifin götürülməsi üçün olmayıb, insanın mənəvi və ali tərəqqisinə, Allaha yaxınlaşmasına səbəb olacaqdır. Həzrət Əlinin (ə) bu kəlamı yuxarıdakı mətləbi bir daha sübut edir:

«Heç kəsin olmadığı xəlvət yerlərdə günah etməkdən çəkinin. Çünki sizin əməllərinizi müşahidə edən kəs, eyni zamanda əməllərinizin hökmünü verəcək hakimdir. (Çünki bu gün sizin əməllərinizin şahidi olan kəs, sabah (qiyamət günü) həmin əməllərin hökmünü verəcək hakimdir)»¹.

Deməli, indiyə qədər namazlarında hüzeni-qəlb tapa bilməyən şəxs, gün ərzində müəyyən bir vaxtı belə işlərə ayırmalı, xəlvət bir məkanda oturub Allahın onu hər zaman müşahidə etməsi barədə düşünməlidir. Əlbəttə, bizim hər zaman Allah məhzərində olmağımıza və Allahın bizi görməsinə şəkkimiz yoxdur. Necə ki, Qurani-kərimdə bir neçə yerdə bu məsələyə toxunulmuşdur. O cümlədən buyurulur:

«O (Allah), insanların xəyanətə baxışları və ürəklərindən keçənlərə aghandır»².

Tələbələrə biri danışdı ki, ölüm ayağında can verən ustadımın başı üstünə getdim. Son nəfəsində ondan son dəfə olaraq mənə nəsihət etməsini xahiş etdim. Ustad çox çətinliklə dodaqlarını tərpedib buyurdu: «Məgər o bilmir ki, Allah onu görür?!»³.

Həzrət Əli (ə) buyurur:

¹ «Nəhcül-bəlağə», Feyzül-islam, səh. 1240, hikmət 316.

² «Ğafir» surəsi, ayə 19.

³ «Ələq» surəsi, ayə 14.

«Ey camaat! O Allahdan qorxun ki, siz danışanda eşidir, gizlətdiyinizi də bilir»¹.

Bu hədisin əvvəlində Həzrət (s) ibadəti, «insan səadətinin açarı» adlandırmış, daha sonra isə Allaha ibadətin mərhələləri barədə izahlar vermişdir. Əlavə olaraq, birinci mərhələdə ibadətin keyfiyyətinə təkid olunur və bildirilir ki, ibadətin də öz ruhu vardır və onun ruhu, ibadətdə hüzuri-qəlbin olmasıdır. Ümumiyyətlə, hədisdə ibadətin yerinə yetirilmə qaydasına deyil, yalnız keyfiyyət və mənəvi məsələlərinə işarə edilmişdir.

ALLAHA İBADƏT VƏ BƏNDƏLİK, MÖMİNLƏRİN YÜKSƏLİŞ VƏ TƏRƏQQİ VASİTƏSİDİR

Qeyd edək ki, insanlığın həqiqəti, özünü Allaha ibadət və bəndəlikdə büruzə verir. İnsan, ibadəti olmadan digər canlılardan heç bir üstünlüyə malik deyil. Belə olan halda, ancaq təkvini dərəcələrdən faydalanacaq və heç bir şeyin haqqını lazımınca ödəməyəcəkdir. Allaha ibadətdən üz döndərən şəxs, həqiqətdə, insanlığın kamal yollarını öz üzünə bağlamış olur. Çünki insanlığın zirvəsinə qalxmaq, yalnız bu yolla müyəssər olur.

Böyük insanların həyat tərzinə nəzər salsaq görərik ki, Allaha bəndəlik onların yaşayış qanunlarının ayrılmaz hissəsidir. «Kəlimullah», «xəlilullah» və «həbibullah» dərəcəsinə yüksələnlərin hamısı, məhz bu yolu başa vurmaq və bu yolun çətin, əzab-əziyyətli imtahanlarına sinə gərməklə yüksək məqamlara yüksəlmişlər. Hətta elə bir insan tapmaq olmaz ki, Allaha bəndəçilik etmədən, ixtiyari kamal dərəcələrindən birinə yüksəlmiş olsun. Yuxarıda deyilənlərdən başqa, «riza məqamı» və «yəqin» kimi

¹ «Nəhcül-bəlağə», Feyzül-islam, səh. 1178, hikmət 194.

dərəcələrə yüksəlişin sirrini Allaha bəndəçilikdə axtarmaq lazımdır. Allah-təala Quranda buyurur:

«Pərvərdigarına ibadət et ki, yəqin dərəcəsinə çatasan»¹.

Və riza məqamı haqqında buyurur:

«Günəşin çıxmasından və batmasından əvvəl, qaranlıq gecənin müəyyən saatında və günorta yarısında Allahı zikr et ki, riza məqamına çatasan»².

Xalqı Allaha doğru yönəltmək, onları ibadətə səsləmək və haqdan qeyrisinə pərəstiş etməkdən çəkəndirmək bütün peyğəmbərlərin vəzifəsi olmuşdur:

«Hər ümmətə bir peyğəmbər göndərdik ki, onlara tək olan Allaha ibadət etməyi və qeyri-haqqa pərəstişdən çəkinməyi çatdırsınlar»³.

Quranın təkidlə vurğuladığı məsələlərdən biri də, bütün varlıqların istər-istəməz Allaha ibadət, bəndəçiliklə məşğul olmasıdır:

«**Yerdə və göydə olan hər şey Allahı təsbih etməklə məşğuldurlar**»⁴. Lakin bu cür bəndəçilik təkvinə olub, insanın kamala çatmasında rol oynamır. İnsanın kamala çatması, onun öz ixtiyarı ilə Allaha bəndəçilik etməsindədir. Əgər belə olmasaydı, təkvinə bəndəçilik yolu ilə, hətta dağlar, daşlar belə son kamal nöqtəsinə yüksələrdilər.

Allaha ibadətə əhəmiyyət və dəyərini bildirmək üçün Allah-təala Quranda insan və cinləri yaratmaqda son hədəfinin ibadət olduğunu bəyan etmişdir:

«Mən cinləri və insanları ancaq Mənə ibadət etsinlər deyər yaratdım»⁵.

¹ «Hicr» surəsi, ayə 99.

² «Taha» surəsi, ayə 130.

³ «Nəhl» surəsi, ayə 36.

⁴ «Cümə» surəsi, ayə 1.

⁵ «Zariyat» surəsi, ayə 56.

Bunlardan əlavə, pərəstiş hissi insanın fitri xüsusiyyətlərindəndir. Yəni ibadətə ehtiyac hissi insanın fitri istəyidir və biz millətlərin, dinlərin tarixinə nəzər yetirsək görəcəyik ki, tarix boyu elə bir millət, cəmiyyət tapmaq olmaz ki, onların arasında müəyyən bir ibadət və pərəstiş növü olmasın.

ALLAHA BƏNDƏÇİLİYİN MƏRHƏLƏLƏRİ

a) ALLAHİ TANIMAQ

Hədisin davamında, Həzrət (s) ibadətin mərhələlərini bəyan edərək buyurur:

«Ey Əbuzər, bil ki, Allaha ibadətin birinci mərhələsi Onu tanımaqdır. O, hər şeydən əvvəldir. Ondan əvvəl heç bir şey yoxdur, yeganə və təkdir, bənzərsizdir, əbədidir, sonu yoxdur. Yeri və göyləri, onlarda və onların arasında olan hər şeyi O yaradıb. Allah mehriban olub, hər şeyi biləndir və hər bir işə qadirdir»¹.

Hədisin bu hissəsində ibadət və Allahı tanımağın ilkin mərhələsi haqqında söhbət edilir. Allaha mərifətin müxtəlif mərhələləri vardır, lakin Allaha bəndəçilikdə zəruri hesab olunan ilkin şey, Allahı icmali olaraq tanımaqdır. İnsan bilməlidir ki, Allah vardır və O, dünyanın və insanın yaratıcısıdır. Əgər insan bu tanışlığı əldə edə bilməsə, Allaha ibadət mərhələsinə yüksələ bilməz. Başqa sözlə desək, Allaha tərəf gedən yolda Allahı tanımaq ibadətdən öndə durur. Əlbəttə, son təkamül nöqtəsinə yetişmək istəyən insan, özünün bu seyrində mərifətin ən yüksək dərəcələrinə nail olur. Allahı tanımağın bu həddi Allah övliyalarına məxsus olub, böyük imtahanlar tələb edir. Bizim həmin həqiqətə yol tapmaq imkanımız yoxdur. İcmali olaraq bilirik ki, son mərifət nöqtəsi olduqca dəyərli və ali bir məqamdır və Allah övliyaları, mərifətə aparən yolun sonunda həmin dayanacağa çatırlar. Bu, Allaha ibadətin son mərhələsidir.

İbadətin ilkin mərhələsinə qədəm qoyumuş insan üçün Allahın varlığı sabit olduğdan sonra Onun sifətləri və

¹ Nüsxənin belə bir şəkildə olması da ehtimal verilir: «O kəs ki, yeri və göyləri heç bir şeydən istifadə etmədən yaratdı».

yaratdıqları barədə təfəkkür edilməlidir ki, həmin tanışlıq onun ürəyində möhkəm yer tutub, ancaq zehni tanışlıq həddində qalmasın. Daha doğrusu, həmin zehni tanışlıq canlı və fəal tanışlığa çevrilib, insanın rəftarına təsir göstərməlidir. Təfəkkürlə yanaşı olan tanışlığın bu mərhələsi «orta mərifət» adlandırılır. Orta mərifət öz növbəsində müxtəlif dərəcələrə və geniş üfüqlərə malikdir. İnsan ilahi ayələr üzərində təhlil aparıb təfəkkür etməklə və həmçinin, əməli ibadət yolu ilə bu mərtəbələrə yüksələ bilər.

Deyənlərdən belə aydın oldu ki, Allahın sifətləri və yaratdıqları üzərində dərindən düşünmək və həmçinin, Onu daha dəqiq tanımağa səy göstərmək, insanın ixtiyarı ibadət və işlərindən sayılır. Bu gedişlə insanın əldə etdiyi tanışlıq, ibadətin müqəddimə və başlanğıcı hesab olunur. (İnsanın ilahi ayələr üzərində təfəkkür edib düşünməsi Allahu tanımağın «yaxın müqəddimə»si, bu barədə kitabları mütalihə edib dərs almaq isə «uzaq müqəddimə» adlanır).

b) PEYĞƏMBƏRƏ (S) İMAN GƏTİRİB, ONUN NÜBÜVVƏTİNİ ETİRAF ETMƏK

«(İkinci mərhələdə) mənə iman gətirib, Allahın məni Öz izni ilə bütün insanlara behişt müjdəsi vəd edib, cəhənnəm əzabı ilə qorxudub, onları haqqa dəvət edən bir peyğəmbər olaraq göndərdiyini və insanlar üçün hidayət çırağı qərar verdiyini etiraf etməlisən».

Qurani-kərimdə və rəvayətlərdə Peyğəmbər (s) haqqında zikr edilən sifətlərin hər birinin təfsirə və izaha ehtiyacı vardır. Əgər Peyğəmbərin (s) həqiqətən Allahın elçisi olduğu barədə imanımız güclü və kamil olarsa, içimizdə baş qaldıran bir çox şübhələr aradan gedər. İmanı süst olan müsəlmanların əksəriyyətinin Peyğəmbər (s) barəsində şəkk-şübhəyə düşmələrinin əsas səbəbi, ona olan iman və mərifətin zəifliyindən və yetərli olmamasından irəli gəlir. Bu

şübhələr getdikcə dərinləşir və onların düz yoldan azması və küfrə sürüklənməsi üçün zəmin yaradır. Çünki onların Peyğəmbərin (s) sözünün doğruluğunu qəbul edəcək qədər imanları yoxdur. Bunlardan bəzilərinin əqidələrinə görə, Peyğəmbərin (s) gətirdiyi şəriət bizim zamanın tələblərinə cavab vermir. Bu hökm və qanunlar o zamanlar Ərəbistan yarmadasında yaşayan vəhşi ərəblər üçün gəlmişdir və müasir dövrdə həmin qanunlara ehtiyac duyulmur!

Bu sözlər Allah Rəsuluna (s) yanlış etiqadın nəticəsidir. Əgər Peyğəmbərin (s) buyurduğu «ərsələni ilə kaffətin-nas» (məni bütün insanlar üçün göndərdi) kəlamını yəqinliklə qəbul etsəydilər, heç vaxt onun peyğəmbərliyini məxsus bir zaman və millət üçün məhdudlaşdırmazdılar. Həqiqətdə demək olar ki, dində yaranan əksər şübhələr, Allahın Rəsuluna (s) və onun gətirdiyi şəriətə imanun zəifliyindən irəli gəlir.

v) PEYĞƏMBƏRİN (S) ƏHLİ-BEYTİNƏ MƏHƏBBƏT

«(Üçüncü mərhələdə) sənə, Əhli-beytimə məhəbbətli olmağı nəsihət edirəm. Allah-təala onları hər cür nöqsan və pisliklərdən uzaq edib, pak qərar vermişdir».

Əhli-beytin əzəmətini dərk etmək və onların uca məqamlarına çatmaq, həqiqətdə, çətin bir məsələdir. Təsadüfi deyil ki, onlara olan məhəbbətin əhəmiyyətini göstərmək üçün mərhum imam Xomeyni (r.ə.) öz siyasi və ictimai vəsiyyətnaməsini bu hədislə başlayır: «Özümdən sonra sizə iki böyük əmanət qoyub gedirəm: biri Allahın kitabı (Quran), digəri Əhli-beytim...».

Bəlkə də, inqilab rəhbərinin bu sözləri dünya millətlərinə qəribə görünə bilər. Lakin rəhbər Əhli-beytə tabe olmağı ilə fəxr edirdi.

Biz Əhli-beytə olan bu bağlılıq və məhəbbətin sirrini bilmirik. Bəlkə də, belə təsəvvür edirik ki, onlar Peyğəmbər (s) övliyalı olduğu üçün onları sevməliyik! Əgər belə olsaydı, onların dərəcə və məqamları Quranla yanaşı tutulmazdı. Əhli-beytə məhəbbətin bu dərəcədə təkid olunması, onların Peyğəmbərlə (s) qohum olmaları səbəbindən deyil. Belə olsaydı, Peyğəmbərin (s) bir neçə həyat yoldaşı var idi ki, onlar barəsində də Əhli-beyt üçün buyurulan təkidlər olunardı. Lakin məlumdur ki, onlar haqqında heç bir xüsusi göstəriş verilməmişdir. Əhli-beyt barəsində olan təkidlər, Allahın onları hər cür eyib və çirkinliklərdən pak qərar verməsi səbəbindəndir.

ƏHLİ-BEYTİN NUHUN (Ə) GƏMİSİ VƏ BƏNİ-İSRAİLİN HİTTƏ QAPISINA BƏNZƏDİLMƏSİ

«Ey Əbuzər, əziz olan Allah mənim Əhli-beytimi ümmətim üçün Nuhun (ə) gəmisinə bənzətmişdir. Bu gəmiyə minən nicat tapar. Hər kəs ondan üz döndərsə, batıb qər qolar. Həmçinin, Əhli-beyt Bəni-İsrail arasında olan Hittə qapısı kimidir. Bu qapıdan daxil olan Allahın əzabından amanda qalar».

Peyğəmbərin (s), Əhli-beytə məhəbbət bəsləməyə təkid etməsi və onları «nicat gəmisini» və «Hittə qapısı»na bənzətməsi, aralarındakı qohumluq əlaqələrinə görə deyil. Kimsə elə düşünməsin ki, Peyğəmbər (s) öz övladlarını sevdiyi və onların halına yandığı üçün davamlı olaraq camaatdan onlara hörmət göstərmələrini təkid edirdi.

Peyğəmbərin (s) Əhli-beyt barəsində xalqa etdiyi tövsiyələr qohumluq əlaqələrindən, doğmalıqdan irəli gələn məhəbbətdən daha üstün olub, Əhli-beytin xalqı uçurumdan, fəlakət dəryasında batmaqdan qurtara biləcək yeganə nicat yolu olduğu üçün idi. Peyğəmbər (s) bilirdi və inanırdı ki, Əhli-beyt ümmət üçün nicat gəmisidir. Çünki Nuhun (ə)

ümməti onun nicat gəmisinə minməklə ilahi əzabdan yaxa qurtardılar. Boyun qaçıranlar, o cümlədən də Nuhun (ə) öz oğlu batıb, həlak oldular.

İslamın ilk illərində müsəlmanlar arasında ayrılıq və ixtilaf yox idi. Məhz belə bir zamanda Peyğəmbər (s) Əbuzərə, Əhli-beytinin Nuhun (ə) gəmisini kimi olduğunu nəsihət edir. Onlarla əlaqəni üzüb yollarını azan hər kəs, Nuhun (ə) qövmü kimi həlak olacaqdır. Həqiqətdə, bu nəsihət Peyğəmbərin (s) müsəlmanlara etdiyi xəbərdarlıq idi. Sanki Peyğəmbər (s) öz ölümündən sonra bir dəstə adamın təəssübkeşlik üzündən müsəlmanlar arasında nifaq salacağını görür, indidən onun həllinə çalışırdı. Belə bir şəraitdə ümmətin yeganə nicat yolunu Əli (ə) başda olmaqla, Əhli-beytə sarılmaqda görürdü. Fəqət bu yolun yolçuları zəlalət girdabına yuvarlanıb məhv olmaqdan nicat tapa bilərdilər. Əhli-beytin yolundan çıxanlar isə həqiqət yolunu itirib, dünyanın qarışıq cığırlarında sərgərdan dolaşanlardır.

Daha sonra Peyğəmbər (s) Əhli-beyti Bəni-İsrailin Hittə qapısına bənzədir. Bu iki bənzətmə əksər rəvayətlərdə həm sünni, həm də şiə alimləri tərəfindən Peyğəmbərin (s) dilindən rəvayət edilmişdir. Hətta, rəvayətlər mötəbərliyi etibarlı ilə təvətör¹ həddinə çatmışlar.

Bəni-İsrail bir vaxtlar törətdiyi saysız-hesabsız günah və zülmələr üzündən Allahın qəzəbinə düşər olmuş, Allah tərəfindən qırx il «Tih» səhrasında avara-sərgərdan dolaşmağa məhkum edilmişdilər. Qırx ildən sonra axıtdıqları göz yaşları və tövbələrini Allah-təala qəbul etmiş, yenidən onlara lütf və mehribanlıq göstərərək, tövbə qapısını onların üzünə açmışdı. Bu barədə Quran buyurur:

¹ Müxtəlif məzhəblərdən olan ravilər tərəfindən müştərək halda qəbul olunma.

«...Və onlara dedik ki, dizi üstə, səcdə halında kəndin qapısından daxil olun və «İlahi, bizim günahlarımızdan keç» deyin ki, biz də sizin günahınızı bağışlayaq və yaxşı əməl sahiblərinin savabını bir az da artıraq»¹.

Hittə qapısından keçənlər, nəinki izzət və şərəfə nail olurdular, hətta bütün günahları da bağışlanırdı. Peyğəmbər (s) bu iki təşbihi yad etməklə müsəlmanlara anlatmaq istəyirdi ki, Bəni-İsrailin möminləri Hittə qapısından daxil olub hər iki dünya səadətinə çatdıqları kimi, onlar da Əhli-beytin elm və mərifət qapısından daxil olmaqla, dünya və axirət xoşbəxtliyinə nail ola bilərlər.

«Hittə» kəlməsi lüğətdə tökülmək, çırpılmaq, bir şeyi yox etmək və bir növ təmizlənmək mənasındadır. Bəni-İsrail bu kəlməni deməklə Allahdan bağışlanmaq diləyib, etdikləri günahların silinməsinə istəyirdi. Allah-təala bu qapını onlar üçün tövbə vasitəsi seçmişdir. Lakin Allahı danan bir sıra imansızlar, Onun sözünü məsxərəyə qoyub, bəzi rəvayətlərdə deyildiyinə görə, «Hittə» kəlməsinin yerinə «Həntə» (buğda mənasındadır) sözünü işlədirlər. Allah onları törətdikləri pozğun işlər və tövbə qapısından üz döndərdiklərinə görə, əzaba düçar etdi:

«Zülmkarlar Allahın sözünü dəyişdirdilər (onlara deyilən sözü başqa sözlə əvəz etdilər). Biz də pis əməlləri və fərmandan boyun qaçırdıqları üçün onlara göydən şiddətli əzab nazil etdik»².

Peyğəmbər (s) öz Əhli-beytini insanlara Hittə qapısı kimi dünya və axirət səadətinə bəxş edə biləcək bir vasitə kimi tanıtdırır. Lakin camaat onun sözünə etina etməyib, Əhli-beyt yerinə başqalarını seçdilər. Onlar Əli (ə) ilə başqaları arasında olan fərqi görmürdülər. Onların düşüncəsində Əli

¹ «Bəqərə» surəsi, ayə 58.

² «Bəqərə» surəsi, ayə 59.

(ə) Peyğəmbərin (s) kürəkəni olduğu kimi, Osman da Peyğəmbərin (s) kürəkəni və Peyğəmbər (s) özü də birinci xəlifənin – Əbu Bəkrin kürəkəni idi!

Nəsihətin bura qədərki hissəsində, əsasən, ibadətin mühüm mərhələləri barəsində olan məsələlərə toxunulur. Qeyd edək ki, ibadətin insanın qəlbi və batini ilə əlaqədar olan mərhələsi ən mühüm və əsas mərhələ hesab olunur. Yəni hər kəs Allaha və Onun Peyğəmbərinə iman gətirmədən, bu barədə zəruri məlumatla malik olmadan və Əhli-beytə məhəbbət bəsləmədən ibadətdən lazımınca bəhrələnmə bilməz. İbadət yalnız zahiri əməllərin məcmusu kimi başa düşülməməlidir. Həqiqətdə, ibadətin kökü, insanın qəlbinin dərinliklərindən su içir və bütün bəndəçilik yolları öz cığırlarını ürəkdən açır.

İKİNCİ DƏRS

ALLAHIN NEMƏTLƏRİNDƏN DÜZGÜN FAYDALANMAĞIN YOLLARI

1. Sağlamlıq və asudəlik, insanların qafil olduğu iki böyük nemətdir;
2. Cavanlıq və ömrün şən çağları;
3. Sağlamlığın əhəmiyyəti;
4. Dünya həyatı, insanın seçim, inkişaf və kamala çatma yeridir.

ALLAHIN NEMƏTLƏRİNDƏN DÜZGÜN BƏHRƏLƏNMƏYİN YOLLARI

«Ey Əbuzər, nəsihətlərimə lazımınca əməl et ki, hər iki dünyanın xoşbəxtliyini əldə edə biləsən. Ey Əbuzər! Camaatın əksəriyyəti iki böyük nemətdən qafildirlər, onların qədrini bilmirlər; biri sağlamlıq, digəri isə asudəlikdir. Ey Əbuzər! Beş şey gəlib səni yaxalamamış, beş şeyi özün üçün qənimət bil: cavanlığı qocalıqdan, sağlamlığı xəstəlikdən, güc və qüvvəti zəiflikdən, asudəliyi giriftarçılıqdan və həyatı isə ölümdən əvvəl».

İnsan daim öz səadətini əldə etmək üçün çalışır və ona qovuşmaq üçün özünü oda-közə vurur. Başqa təbirlə desək, səadətə çatmaq, xoşbəxtlik insanın zati istəyi olub, onun əsas hədəfi sayılır. Ona görə də bu səadətə çatmaq üçün vurnuxur, onu səadətə aparacaq yolları arayır. Peyğəmbər (s) bunu nəzərə alaraq buyurur ki, əgər mənim dediklərimə qulaq asıb onlara əməl etsən, öz fitri istəyinə - dünya və axirət səadətinə qovuşacaq, əgər üz döndərsən, həmin səadətdən məhrum olacaqsan. Peyğəmbərin (s) bu ifadəni işlətməsinin səbəbi, Əbuzərin deyilənləri daha yaxşı qavrayıb, qəbul etməsi üçün idi. Necə ki, hər hansı bir insan sağlamlığını yenidən bərpa etmək üçün həkimə müraciət edir; həkim isə onun üçün müəyyən nüsxə yazır və yalnız buna əməl edəcəyi təqdirdə sağlamlığını yenidən əldə edə biləcəyini bildirir. Bu təkidin ardınca Peyğəmbər (s) buyurur:

«Ey Əbuzər! Camaatın əksəriyyəti iki böyük nemətdən qafildirlər, onların qədrini bilmirlər; biri sağlamlıq, digəri isə asudəlikdir».

SAĞLAMLIQ VƏ ASUDƏLİK, İNSANLARIN QAFİL OLDUĞU İKİ BÖYÜK NEMƏTDİR

Sağlamlıq və asudəlik, Allah-təalanın insanlara bəxş etdiyi iki qiymətli nemətdir. Lakin insanların əksəriyyəti onun qədrini bilmirlər və çox asanlıqla əldən verirlər. Bu cəhətdən Peyğəmbər (s) öz nəsihətində Əbuzərə, başqaları kimi bu nemətləri ucuz satmamasını, onların qədrini bilməsini tapşırır.

Allah-təala insanın ixtiyarında saysız-hesabsız dəyərli, son dərəcə qiymətli nemətlər qoymuşdur. Lakin insan bu nemətləri çox asanlıqla və heç bir qarşılığı olmadan, müftə əldən verir. Bəlkə də, insan bu nemətlərin qazanılmasında heç bir zəhmət çəkmədiyi üçün belə edir. İnsan nəinki özündə olan nemətlərin haqqını ödəmir, üstəlik bu nemətləri özünə heç bir faydası olmayan günah işlərdə sərf edir.

Belə dəyərli nemətlərdən biri də sağlamlıqdır ki, sağlam insan ona heç vaxt diqqət yetirmir. Onun qədrini ancaq xəstələnəndən sonra bilir. Balıq nə qədər ki, sudadır, suyun qədrini bilmir, elə ki, sudan qırağa atıldı, onda suyun əhəmiyyətini başa düşür.

Bu yaxınlarda mənim dostlarımdan birinin başına qəribə bir əhvalat gəlmişdi. O, belə deyir: «Bir gün tribunada çıxış edərkən, qəfildən səsim batdı. Nə qədər çalışdımsa ki, sözümlü tamamlayım, bir şey çıxmadı. Axırda məcbur olub aşağı endim, oradan birbaşa xəstəxanaya yollandım. Xoşbəxtlikdən, Allahın lütf və inayəti sayəsində müalicə olunub, sağaldım».

İnsan çox az hallarda ona əta olunan nemətlər, o cümlədən danışq qabiliyyəti barədə düşünür və həmin nemətlərə görə Allaha şükr edir. Onun əhəmiyyətini ancaq səsi batandan sonra dərk edir. Fərqinə varmadığı həmin nemətin yenidən geri qayıtması üçün bütün varını-yoxunu belə xərcləməyə razı olur.

Bir an öz sağlamlığımız haqqında düşünək. Minlərlə xəstəliyin, bəlanın cismimizi təhdid etdiyi bir vaxtda sağ-salamat ömür sürürüksə, bundan böyük nemət nə ola bilər?! Biz həyatımızın hər bir anında böyük nemətlərin daşıyıcısıyıq. Halbuki, bu nemətlər həmişəlik deyil və hər an onu itirə bilərik.

Buna oxşar sözü Peyğəmbər (s) başqa bir yerdə də buyurmuşdur:

«İki böyük nemət vardır ki, heç vaxt onun qədrini bilmirik: Sağlamlıq və əmniyyət (təhlükəsizlik və sabitlik)»¹.

Peyğəmbərin (s) işarə etdiyi ikinci nemət fərağət olub rahatlıq, asudəlik mənasındadır.

İnsan həyatı boyu müxtəlif hadisələrlə üzləşir. O, həyatının bəzi vaxtlarını rahat və sakit yaşayır. Belə anlarda onun özü və gələcəyi haqqında düşünmək imkanı olur. İnsan bu anları fürsət bilib, öz əxlaqını saflaşdırmalı, ruhi vəziyyətini düzəltməyə çalışmalıdır. Öz taleyi haqqında düşünüb, təfəkkür etməlidir. Sakit bir guşəyə çəkilib ibadətlə məşğul olmalı və ya xatircəmləliklə mütaliə etməlidir. Hər halda insan, ömrünün müəyyən anlarını cismi və ruhi cəhətdən sağlam və sakit yaşayır. İnsan ömrünün bu anları həddən artıq qiymətli hesab olunur; kamala yetişmək və düşünüb-daşınmaq üçün əlverişli fürsət yaradır. Ola bilər ki, insan həyatı boyu müxtəlif problemlərlə üzləşsin və bu səbəbdən də, başı həmişə dünyəvi işlərə qarışsın. Ömrü boyu rahatlığın nə olduğunu bilməsin. Bir an asudə nəfəs almağın, dərddən, problemdən uzaq olmağın həsrətini çəksin. Amma nə etmək olar ki, zaman geri qayıtmır. Ələ düşən fürsətlərdən lazımınca istifadə etmək barədə Əmirəl-mö'minin həzrət Əlinin (ə) belə bir sözü var:

¹ «Biharul-ənvər», cild 81, fəsil 1, səh. 170.

«İnsan ömrü (və ələ düşən fürsətlər) bulud kimi keçib gedir. Əlverişli fürsətləri əldən buraxmayın»¹.

İnsanın qarşılaşdığı problemlər, əsasən ailədə baş vermiş anlaşılmazlıqlar üzündən və ya ailənin ağır məsuliyyətləri səbəbindən, bəzən də cəmiyyətdə bağlı olduğu məşğuliyyətlər üzündən ortaya çıxır. Bu problemlər insanın bütün fikrini özünə məşğul edir. Bir an da olsun ona özü, keçmişi və gələcəyi barədə düşünməyə imkan vermir. Əksinə, bəzi insanlar da vaxt boşluğundan şikayətlənirlər, həmişə başlarını qarışdırmağa əyləncə, məşğuliyyət axtarırlar. Öz qiymətli vaxtlarından necə istifadə etməyi bilmirlər. Krossvord həll edir, saatlarla televizorun qabağında oturub o kanala-bu kanala baxır, ya da qabaqlarına bir torba tum qoyub çırtlayırlar. Belələri həmin o dövlətliyə bənzəyirlər ki, əlində olan hesabsız sərvəti, pulu xərcləməyə, məsrəf etməyə yer tapa bilmir və belə fürsət əlinə düşəndə də pulunu havaya sovuraraq, bu hərəkətindən ləzzət alır. Əgər belə adama rast gəlsək, onun dəli olduğunu güman edərik. Daha xəbərimiz yoxdur ki, bizim əksəriyyətimiz elə bu cür divanələrdənlik. Dünya sərvətləri ilə müqayisə olunmaz ömür sərmayəmizi orda-burda nəfsimizin atəşinə qurban veririk.

Həqiqətdə, belə insanlara müflis və məğbun deyilməlidir. Məğbun o kəsdir ki, əlində olan bahalı malını satıb, əvəzində qiymətsiz, dəyərsiz şeylər alır. İnsan ömrünün sərmayəsi ilə bərabər tutulacaq dünya malı tapmaq olmaz və əgər onun üçün qiymət müəyyənləşdirməli olsaq, ən azı bu alış-verişdə əvəzi cənnət olmalıdır. Onda nə qədər ki, rahatlığınız əldən çıxmayıb, onun qədrini bilin. Bir işə qol qoymazdan əvvəl həmin işin xeyir və zərəri haqqında düşünüb, sonra işə

¹ «Vəsailü-ş-şiə», cild 16, səh. 84, fəsil 91.

başlayın. Hər zaman sizə faydası və əhəmiyyəti olan işlərdən yapışın.

CAVANLIQ– ÖMRÜN ŞƏN ÇAĞLARI

«Ey Əbuzər! Beş şey səni haqlamamış, beş şeyi qənimət bil: Birincisi budur ki, qocalıq başının üstünü almamış cavanlığını qənimət bil...».

Şən və çılğın əhval-ruhiyyə ilə müşahidə olunan cavanlıq illəri insan ömrünün ən gözəl dövrü hesab olunur. Düzdür, insan ömrü əvvəldən axıra qədər böyük nemətdir, lakin cavanlıq illəri bu nemətin ən şirin çağlarıdır. Bu cəhətdən də, Həzrət (s) əvvəl cavanlıq dövrünü yad edir və axırda həyatın əsl əhəmiyyətinə toxunur.

İmam Xomeyni (r.ə.) də tez-tez çıxışlarında deyirdi: «Ey cavanlar! Cavanlığınızın qədrini bilin». Çünki bu elə bir nemətdir ki, ondan düzgün bəhrələnməklə insan kamala çatıb, ilahi tərəqqiyə nail ola bilər. Halbuki, qocalıq çağlarında bu məqamlara yetişmək ehtimalı çox zəif olur. Elə bu səbəbdən də imamlarımız öz çıxışlarında bu həqiqətə işarə etmişlər. İmam Sadiq (ə) bu barədə belə buyurur:

«Hər cavan mömin Quran oxuyarsa, Quran onun ətinə, qanına qarışib, cisminə və ruhuna nüfuz edər».

Cavan adam yaş çubuq kimidir; hansı tərəfə əysən, o tərəfə də əyilər. Bu baxımdan onu haqqa tərəf yönəltən, haqqı tez qəbul edər. Bu dövrdə insanın özünü islah etməsi, çirkin adətlərdən təmizləməsi daha asandır. Məhz bu dövrdə insan:

- Başqa dəyərlərə nisbətən, haqqı daha tez qəbul edir;
- Sağlam bədənə malik olduğu üçün öz ictimai vəzifələrini həyata keçirməkdə daha fəal hərəkət edir;
- Güclü cismə və ruha malik olduğu üçün öz ilahi təkliflərinə daha yaxşı əməl edə bilər;
- Əxlaqi rəzilətlərlə mübarizədə güclü olur;
- Güclü iradə və zehni sayəsində elmin dərin üfüqlərinə gedib çıxır;

- Yorulmadan düşünüb, təfəkkür edə bilir;
- Fəzilətli sifətləri özündə cəmləşdirib, sabit hala gətirə bilir.

Əksinə, qocalıq illəri ömrün cismi cəhətdən zəif, əldən düşdüyü dövrüdür. Bu illərdə insanın şəxsiyyəti formalaşma dövrünün sonuna çatır və onu dəyişmək, adətən, qeyri-mümkün olur. Bir sözlə, qocalıq, insanın cismi və ruhi cəhətdən süstülüyə qədəm qoyduğu bir dövrüdür.

Qurani-kərimdə üç yerdə qocalıq «şəyb» və «şəybə» təbiri ilə verilmiş, dörd yerdə isə «şeyx» və «şuyux» kimi işlədilmişdir. Həmin misalların əksəriyyətində bu dövr, insan ömrünün təbii cəhətdən zəif illəri kimi göstərilir. Məsələn, həzrət Zəkəriyyə (ə) barəsində buyurulur:

«Dedi: «Pərvərdigara! Qocalıq sümüklərimi süst etmiş, saçlarımı ağartmışdır»¹. Və həmçinin, insan həyatının mərhələləri barəsində buyurur:

«Allah (Şadlıq və cavanlıq dövründən) sonra zəifləmək və qocalıq dövrünü qərar verdi»².

Bunlardan əlavə, qocalıq dövrünün acizliyinə Quranın bir çox yerlərində, müxtəlif təbirlərlə işarə olunmuşdur.

Cavanlıq dövrü ixtiyarımızda olan son dərəcədə qiymətli bir fürsətdir. Bu fürsətdən istifadə edib, əxlaqi rəzilətlərin təmizlənməsi ilə məşğul olmalıyıq. Çünki qocalıq illərində bu iş olduqca çətin olur. Təəssüflər olsun ki, insan bir şeyi hiss etmədən, təcrübə etmədən həmin şeyə inanmır. Yəni qocalıb beli bükülməyincə, qocalığın ağrı-acılarını dərk edə bilmir. Doğrudur, qocalıq haqqında deyilənlər və özünün şəxsi müşahidələri vasitəsi ilə kifayət qədər məlumatlı olur. Lakin bu məsələni lazımcına dərk edib, inana bilmir. Elm və mərifətin uca dərəcələrinə yüksələn böyük şəxsiyyətlər olub ki, hələ də onlarda cavanlıq dövründən qalma zəif əxlaqi

¹ «Məryəm» surəsi, ayə 4.

² «Rum» surəsi, ayə 54.

nöqtələr müşahidə edilir. Onlar bu zəif cəhətlərini ya cavan olanda başa düşməyiblər, ya da başa düşdükləri halda, onu düzəltməyə səy göstərməyiblər. Hər halda həmin zəif nöqtə sağalmaz xəstəlik kimi köhnəlib, əlacsız qalmışdır.

SAG'LAMLIG'IN ƏHƏMİYYƏTİ

«Sağlamlığı xəstəlikdən, imkanı, gücü kasıblıqdan və pərişanlıqdan qabaq qənimət bil».

Sadə həyatınızda maddi ehtiyaclarınız üzündən başqalarına möhtac olmamış, Allah eləməmiş, kasıbçılıq kimi ağır bir müsibətə düçar olub, bir tikə çörəkdən ötrü ona-buna əl açmamış əlinizdə olan nemətin qədrini bilin. Əgər hal-hazırda sadə imkanlara maliksinizsə və qənaətlə axşamı səhərə çıxara bilir, həyatınızı davam etdirməyə gücünüz çatırsa, bunları özünüz üçün qənimət bilməlisiniz. O gündən qorxun ki, həmin bu sadə yaşayış da əlinizdən çıxsın və məcbur olub hər şeyi atıb, iş axtarmaq üçün qapı-qapı gəzəsiniz. Əgər zahidcəsinə ömrü başa vurmağa gücün çatırsa, bu fürsətdən istifadə et. Səndə olmayan və çatışmayan şeylərin fikrini etməkdənsə, əlində olanlar barəsində düşün və onların qədrini bil. Əgər imkanlı bir şəxssənsə, bu sənin başqalarına kömək etmək üçün əlində olan yaxşı bir fürsətdir. Fırsət əlindən çıxmamış, fəqirlik, pulsuzluq başının üstünü almamış ehtiyacları olanların əlindən tut.

Diqqət yetirilməsi zəruri olan bir məsələ də budur ki, insan şəxsiyyətini alçaldan, onun şərəfini aradan aparan kasıbçılıq, insanlıq şəninə yaraşmayan pis bir sifət kimi tənqid edilir. Allah-təala Öz bəndəsinə bu cür zilləti rəva bilmir, əksinə bəndəsinə həmişə vüqarlı, izzətli görmək istəyir. İnsan mümkün qədər çalışıb, ələbaxımlıqdan qurtulmalıdır. Bunun üçün insanın özü də bəzi şeylərə əməl etməlidir. Məsələn, qənaət, imkana uyğun xərcləmək, şöhrətpərəstlikdən uzaq olmaq, israfə yol verməmək və s. əməlləri özündə cəm etməlidir.

«Dördüncü, fərağət və rahatlığı, cürbəcür problemlərə giriftar olmamışdan əvvəl qənimət bil».

Əvvəldə bu barədə müəyyən qədər söhbət oldu. Lakin bunu da xatırlatmaq yerinə düşərdi ki, Həzrətin (s) «rahatlığın qədrini bil» deməkdə məqsədi, insanın məsuliyyətdən yaxasını kənara çəkib, hər cür yükü boynundan atması deyildir. Yəni insan «rahatlıq qənimətdir» deyib, işdən boyun qaçırmamalıdır. Bu yanlış fikir və səhv nəzərdir. Həzrətin (s) bu nəsihətləri söyləməkdə məqsədi, insanı firavan və rahat həyat sürüb, əlində xeyir və savab işlər görməkdən ötrü lazımi fürsət və imkan olduğu müddətdə onun öz istək və arzusundan asılı olmayaraq, başının üzərini ala biləcək qəfil müsibətlər və problemlərdən xəbərdar etməkdir. Zamanın cövrü-cəfası öz növbəmizdə bizi də məcburən bəzi işlərə vadar etməmiş, əlimizdə ixtiyar varkən, səy və iradəmizin vasitəsi ilə əlimizdə olan fürsətlərdən lazımınca istifadə edib, faydalanmalıyıq.

DÜNYA HƏYATI İNSANIN SEÇİM, İNKİŞAF VƏ KAMALA ÇATMA YERİDİR

«Həyatı, ölüm başının üstünü almamış qənimət bil».

Həyat, ümumi və geniş nemət olub, digər nemətlərdən sonra zikr edilmişdir. Həqiqətdə, digər nemətlər həyatla əlaqədardır. Həyat olmazsa, başqa nemətlərin də heç bir faydası yoxdur. Deməli, digər nemətlərin əsası və kökü həyat olub, Allah tərəfindən insanların ixtiyarında qoyulmuşdur. İnsanın ölümündən sonra axirət həyatına qədəm qoyub yeni nemətlərlə üzləşməsinə baxmayaraq, artıq o dünyada insanın seçmək və azad qərar qəbul etmək ixtiyarı əlindən alınmış olur. Həmin səbəbdəndir ki, axirətdə insan bu dünyada münasib fürsətləri əlindən çıxardığı və imkanlarından düzgün istifadə etmədiyi üçün öz keçmişinə həsrətlə baxır və öz keçmiş səhvlərini düzəltmək üçün Allahdan yenidən onu dünyaya qaytarılmasını istəyir. Lakin onun xahişi qəbul olunmur. Qur'anda bu mövzu barədə belə buyurulur:

«Elə ki, onlardan birinin ölümü gəlib yetişdi, deyər: «Pərvərdigara! Məni yenidən dünyaya qaytar, bəlkə, yaxşı bir iş görəyim». Onun bu xahişi heç vaxt yerinə yetməz və bu həsrətlə deyilmiş (faydası olmayan) sözlərdir. Qiyamət gününə qədər gözlədikləri yer bərzəx (dünyası) olacaq»¹.

Alimlərdən bəziləri tövsiyə edirlər ki, hərdən yatanda elə təsəvvür edin ki, bir də ayılmayacaqsınız və həmin halda ölüm mələyi ruhunuzu bədəninizdən ayıracaq. Çünki Quran buyurur:

«Ölüm vaxtı bəndələrin ruhunu alan Allahdır. Ölümü çatmamış adamın ruhunu isə yatdığı zaman alar»².

¹ «Muminun» surəsi, ayə 99-100.

² «Zümər» surəsi, ayə 42.

İnsan yuxuda olduğu müddətdə ruhu müəyyən dərəcədə bədənindən ayrılır və əgər əcəli sona yetmiş olsa, ruhun rəbitəsi bədənədən tamamilə üzülür. Bu cəhətdən də, Allah-təala ayənin davamında buyurur:

«Sonra ölümünə hökm verdiyi kəsin ruhunu öz yanında saxlayar və əcəli çatmamış adamın ruhunu ölüm vaxtı gəlib çatanacan bədəninə qaytarar».

İnsan yuxuda olarkən ölüm yolunun yarısını getmiş olur. Buna görə də tövsiyə edirlər ki, yatdığınız zaman belə fərz edin ki, ruhunuz bədəninizdən ayrıldıqdan sonra bir daha geri qayıtmayacaq. Elə ki, yuxudan ayılıb özünüzü diri gördünüz, ruhunuzu yenidən bədəninizə qayıtarıb sonra sizə ikinci bir həyat bəxş edən Allaha şükürlər edin. Başqa sözlə desək, fərz edin ki, bərzəx aləminə düşmüşünüz və sizin bütün naqis və günah əməlləriniz aşkara çıxmışdır və bu əməllərinizə görə sizi sorğu-suala hazırlayırlar. Bu vaxt Allahın yaxın mələklərindən, sizi yenidən dünyaya qaytarmalarını xahiş edirsiniz və onlar da bu icazəni sizə verirlər. İndi ki, dünyaya qayıtmısınız və sizə ikinci bir fürsət verilmişdir. Nə edəcəksiniz? Necə olacaqsınız?

Gəlin bizə verilmiş ikinci fürsətin qədrini bilək və onun hər anını qənimət sayaq. Çünki elə bir vaxt yetişəcək ki, bircə «la ilahə illəllah» kəlməsi demək həsrəti dodaqlarda qalacaq. Həzrət Əlinin (ə) sözləri ilə desək, «Xeyirli işlərdə əskiklik göstərən hər kəs dərdə-qəmə düşər olacaqdır. Canından, malından Allah yolunda xərcləməyən bir adamla Allahın da işi yoxdur»¹.

¹ «Nəhcül-bəlağə», Feyzül-islam, «qısar» kəlməsi, №122, səh. 1146.

ÜÇÜNCÜ DƏRS

HƏYATIN DÜZGÜN DƏRKİ VƏ ÖMÜRDƏN SƏMƏRƏLİ İSTİFADƏ

1. Försətdən yerində istifadə və uzun-uzadı arzuların tərkl olunması;
2. Səhlənkərlığın mərhələləri;
3. Dünyadan üz çevirmək və yanlış təfsirlər;
4. Dünyadan üz çevirmək və axirəti əsas tutmaq;
5. Təklif və vəzifələrin vaxtında yerinə yetirilməsi;
6. Ölümü düşünməklə uzun-uzadı arzulara son qoymaq;
7. Dünyanın vasitəçi rolu.

FÜRSƏTDƏN YERİNDƏ İSTİFADƏ VƏ UZUN-UZADI ARZULARIN TƏRK OLUNMASI

«Ey Əbuzər! Məbada uzun-uzadı arzulara qapılmaqla, görüləsi mühüm olan işlərini təxirə salasan».

Həzrətin (s) bu sözləri öncə dediklərinin davamıdır. O, burada da vaxtın hədəfə verilməməsi və əldə olan əlverişli fürsətlərdən səmərəli istifadə olunmasına təkid edir.

«Təsvif», insanın xeyir və savab işlər görməsinə maneçilik törədən mənfi xüsusiyyətlərdən biridir ki, rəvayətlərdə də pislənmişdir və mənası «bu günün işini sabaha qoymaq» deməkdir. Bu hal bir çox səbəblər üzündən baş verə bilər. Lakin təsvifin rəvayətdə işarə edilən əsas səbəbi uzun-uzadı arzulardır. Yəni insan sabaha ümidvar olub bu gün görməli olduğu işi, sonraya saxlayır. Belə fikirləşir ki, əgər bu gün varamsa, yəqin sabah da olaram və bu işi sabah görərəm. Elə ki, sabah yetişir, yenə də o biri günün öhdəsinə qoyur. Beləliklə, ay keçir, il dolanır. Həzrət (s) buyurur:

«Bu xüsusiyyətin qəlbindən silinməsinə istəyirsənsə, həmişə elə təsəvvür et ki, əlində olan imkan ancaq bu gündür, bu saatdır, bu andır və bundan sonra həyat sənə heç bir fürsət verməyəcəkdir».

Təsvif məfhumu əxlaq sahəsində işlədilən digər məfhumlar kimi, şiddət və zəiflik baxımından müxtəlif dərəcələrə malikdir. Müxtəlif insanlar – mömindən tutmuş qeyri-möminə qədər, hətta imanın səviyyəsi baxımından – bu məfhumu əsasən müxtəlif dərəcələrə bölünürlər. Onun bəzi dərəcələri adi, bəziləri təkid olunmuş, bəziləri adi müstəhəb və bəziləri də təkidli müstəhəbdir. Hərdən bu məfhumun dərəcələri elə dəqiq olur ki, adi insanlar üçün onun təsəvvürü qeyri-mümkün olur.

SƏHLƏNKARLIĞIN MƏRHƏLƏLƏRİ

Təsvifin birinci mərhələsi dünya işlərində tənbəllik etməkdir. Bu hal insanın öz işlərini təxirə salmasına səbəb olur. Bu xüsusiyyətin insanın etiqadı ilə heç bir əlaqəsi yoxdur. Mömin bu xüsusiyyətə mübtəla olduğu kimi, kafir də mübtəla olur. Çünki kafirlər dünyanı sevmələrinə baxmayaraq, hərdən dünya işlərində də tənbəllik edirlər. İnsan üçün – istər mömin olsun, istərsə də kafir – öz işlərini təxirə salması pis bir xüsusiyyət hesab olunur. Əlbəttə, mömin insanda bu xüsusiyyət yavaş-yavaş adət halına keçib adiləşərsə, sonradan onun digər işlərinə də sirayət edər və öz dini vəzifələrini yerinə yetirməsi üçün ciddi maneə törədə bilər. Bu baxımdan sözügedən xüsusiyyətin yaratdığı mənfi təsirlər mömin üçün daha pisdır və rəvayətlərdə bu xüsusiyyətlə mübarizənin təkid olunması da, məhz səhlənkarlığın adət halına keçib, insanın axirət işlərinə də sirayət etməməsi üçündür.

«Təsvif»in ikinci mərhələsi vacibatla əlaqədar olan səhlənkarlıqdır. Vacibatın üç hissəyə bölünməsi ilə əlaqədar olaraq, səhlənkarlığın bu növü də öz növbəsində üç yerə ayrılır:

1. Müəyyən vacib əməllərin vaxtında yerinə yetirilməsi zamanı yol verilən səhlənkarlıq;

Məsələn, gün ərzində qılınmalı olan beş vacib namazın hərəsinin öz məxsus və müəyyən vaxtı var. Bəzi adamlar vaxtında səhlənkarlığa yol verib namazlarını təxirə salırlar və o qədər gecikdirirlər ki, lap axır anlarda qılırlar. Baxmayaraq ki, bu səhlənkarlıq haram deyil, amma xoşagəlməz hal hesab olunur.

2. Təcili surətdə yerinə yetirilməli olan vacibatlarda yol verilən səhlənkarlıq;

Doğrudur, bu vacibətlər üçün müəyyən zaman məhdudiyəti nəzərdə tutulmamışdır, lakin ilk fürsətdə

imkan olmadığı halda, ikinci fürsətdə mütləq yerinə yetirilməlidir. Çünki bu minvalla digər fürsətlər də əldən çıxıb bilər. Tövbənin vacibliyini buna misal göstərmək olar. Tövbə ilk fürsətdə edilməlidir və onu sonraya saxlamaq haramdır, amma təxirə salınsa, bu onun hökmünün qüvvədən düşməsi demək deyil.

3. Məhdud zamanla əlaqədar olan vacibatlarda edilən səhlənkarlıq.

Məsələn, orucluğu məhdud vaxtı var. Bəziləri bu vacib əməli vaxtında yerinə yetirmirlər və sonradan qəzasını tutmağı qərara alırlar. Belə adamların günahı, orucu ümumiyyətlə tutmaq istəməyən adamın günahından az olsa da, tutduğu əməl haramdır.

DÜNYADAN ÜZ ÇEVİRMƏK VƏ YERSİZ TƏFSİRLƏR

Xatırlanması lazım olan məsələlərdən biri də, bəzi ayə və rəvayətlərdə işarə olunan mövzular barəsində müxtəlif təfsir və hətta ziddiyyətli fikirlərin mövcud olmasıdır. Belə mövzuların din sahəsində mütəxəssis olmadan təfsir edilməsi, səhv nəticələrə gətirib çıxarır. Çünki belə məsələlərdə insanın səhv etmə ehtimalı daha çoxdur. Nümunə olaraq, dünya və onun məzəmməti, dünyadan çəkinmək, tənhalığın mədhi barədə bir sıra ayə və rəvayətləri qeyd etmək olar. Bu mövzuda olan ayə və rəvayətlərə əsaslanaraq, bəzi təfsirçilər səhv nəticələrə gəlmişlər. Bunlardan biri də, İslamın qəti hökm, e`tiqad və digər cəhətlərini nəzərə almadan fikir formalaşdıran sufilik nəzəriyyəsidir. Bu nəzəriyyəyə əsasən, insan dünya həyatını tərk edib cəmiyyətdən uzaq bir guşədə Allaha ibadətə məşğul olmalıdır. Bu cür təfəkkür tərzini İslam dininin əsasları ilə ziddiyyət təşkil edir.

Əgər tərki-dünyalıq, bir kənara çəkilib guşənişin olmaq dinin əsaslarındandırsa, onda bəs ictimai təkliflər – qarşılıqlı həmkarlıq, zülm və sitəmlə mübarizə, əmr be məruf və nəhy əz münkər, İslam hökumətinin təsis və qorunması üçün edilən səylər kim və nə üçündür? Harada biz bunları həyata keçirməliyik? Təklif və xəlvətdə bu vəzifələri yerinə yetirə bilirikmi? Əlbəttə ki, xeyr! Deməli, hər hansı bir məsələdə dini hökm vermək üçün kifayət qədər dini maarif sahəsində biliklərə yiyələnmək və onun bütün sahələrini nəzərdə tutaraq fikir söyləmək lazımdır.

Belə səhv fikirlərin qarşısında demək lazımdır: əgər dünyəvi işlərə qapılıb, ona bağlanmaq həyatın mənası və əsas hədəfi sayılarsa, bu görüş pislənir. Lakin dünya insanın ilahi kamala yetməsində bir vasitə olarsa, nəinki pis deyil, hətta mədhə və tərifə layiqdir.

Dünyanı vasitə olaraq seçməyin müəyyən dərəcələri vardır ki, onlardan bəziləri lazımlı, bəziləri isə kamalatdan hesab olunur. İslamda dünya ləzzətlərindən istifadə etməyin həddi belə, müəyyənləşdirilir ki, onlardan istifadə vacibətin tərkinə və ya harama düşməyə səbəb olmasın. İnsanı günaha sürükləyən və ya vacib əməllərin tərkinə səbəb olan maddiyyat haram, belə maddi bağlılıq insanın xarakterində xoşagəlməz halların yaranmasına səbəb olarsa, onunla mübarizə vacibdir.

İslam nöqtəyi-nəzərindən nümunəvi insan o kəsdir ki, heç vaxt dünyanı özünün əsas hədəfi bilməsin. Hətta mübah sayılan dünyəvi işləri görəndə belə, onu dünya ləzzətlərinə çatmaq xatirinə etməsin. Uzaqgörən və məntiqli kəslər vardır ki, insanlığın ən ali mərtəbəsi olan bu mərhələyə yetişmişlər. Onlar rəftar və əməllərini elə tənzim edirlər ki, gördükləri hər bir iş ibadət sayılır. Onların bütün cismi, fiziki rəftarları – qidalanmaları, yatmaları, idman etmələri və hətta halal olan

cinsi ləzzətləri – axirətə qovuşmaq üçün bir müqəddimədir və buna görə də ibadət sayılır.

DÜNYADAN ÜZ ÇEVİRMƏK VƏ AXİRƏTİ ƏSAS TUTMAQ

Hər halda insanın dünyanı əsas tutub-tutmamasını müəyyənləşdirmək sözlə, danışqla aydınlaşdır. Bu insanların daxili niyyətlərinə bağlıdır. Məsələn, əgər insan ləzzət almaq xatirinə çörək yeyirsə, zahirən inkar etsə belə, maddiyata üstünlük vermişdir. Lakin onun bu ləzzətdən istifadə etməkdə məqsədi Allahın şükrünü yerinə yetirməkdirsə, axirəti üstün tutmuşdur. Bu cəhətdən Quranda Allahın insanlara əta etdiyi bəzi nemətlər yad edilir və bu ne'mətlər Allah dərgahına şükr etmək üçün bir vasitə olaraq göstərilmişdir. Deməli, hədəf şükr etməkdir. Bunun üçün insanın bütün rəftar və əməlləri özünə Allah rəngini götürməlidir. İnsanların əksəriyyəti mənəvi dəyərlərə diqqət yetirmirlər. Maddi ləzzətlərə o qədər bağlanıblar ki, ondan başqa hədəf görə bilmirlər.

Şübhəsiz ki, insanın mənəvi mərhələyə yetişməsi, axirət işlərini irəli çəkməsi üçün müəllimə ehtiyacı vardır. Çünki mümkündür ki, orta mövqedən xaric olub, ifrat və təfritə düşsün. Nəfsinin paklanması və təkamülü yolunda qədəm götürmək istəyən kəslər, maddiyata olan meyllərinin azalması və dünyəvi ehtiraslarının zəiflədilməsi üçün Allah tərəfindən insanlara verilən izzəti öz zəhinlərində möhkəmləndirməlidirlər. Dünyəvi ləzzətlərə göz yummaq üçün maddi və axirət ləzzətləri arasında olan fərqə diqqət yetirməli, axirət ləzzətlərinin hər cəhətdən üstün və əbədi olması fikrini özlərinə təlqin etməlidirlər. Bu cəhəti nəzərə alaraq, Peyğəmbər (s) və imamlarımız (ə) öz buyuruqlarında insanları həmişə ilahi ləzzətləri dünya ləzzətlərindən üstün tutmağa sövq etmişlər. Lakin onlar heç vaxt insanları bir

dəfəlik dünyanı tərک etməyə və tərکیدünya olmağa çağırmamışlar. Əgər insan dünyanı axirətə çatmaq üçün vasitə bilsə, nəinki dünyapərəst sayılmaz, əksinə, belə insan axirətaxtaran bir şəxs sayılır. Əksər vaxtlarda mübah işlərin istifadəsi harama düşər olmamaq üçün müqəddimə hesab olunur və bu cəhətinə görə ibadət sayılır. Əlavə olaraq, bəzən mübah işlərdən bəhrələnmək insanda ali vəzifələrin icrasına hazırlıq yaradır və onun inkişafına səbəb olur.

İmam Musa ibni Cəfər (ə) günün saatlarının bölümü barəsində belə buyurur: «Günün bir saatını da halal ləzzətlərdən istifadə etməyə ayır. Çünki halaldan istifadə etməklə, sair vəzifələrini də yerinə yetirmək üçün güc taparsan».

Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, Peyğəmbər (s) «sənə təsvifdən çəkinməyi tapşırıram...» cümləsində səhlənkarlığın yaranma səbəbini, insanın ləzzətlərə çatmaq üçün uzun-uzadı arzulara qapılmalarında görür. Yəni insan həmişə öz dünyəvi ləzzətlərinin təmini barədə düşünür və bu da, insanın dini vəzifələrini təxirə salmasına səbəb olur. Başqa sözlə desək, insan həmişə iki yol arasında qalır: əlində olan fürsəti dünyəvi ləzzətlərin ələ gətirilməsi yolunda sərf etsin, yoxsa axirəti üçün bir şey qazanmaqdan ötrü... Hansını seçsin? Hansı üstündür? Dünyanın nəqd olduğunu, hal-hazırda dünyadan faydalandığını görən insan, vaxtını dünyanın ixtiyarında qoymaq qərarına gəlir. Əslində insanın dünyaya olan meyli axirətdən daha çoxdur. O, dünyanın nəqd ləzzətlərini axirətin sonradan çatacaq nemətlərindən üstün sayır. Təəccüblü olan budur ki, bizim əksəriyyətimiz də, özümüz bilmədən bir növ şirkə mübtəla oluruq. Çünki axirətin dünyadan üstün olmasına imanımız yoxdur:

«İnsanların əksəriyyəti Allaha iman gətirməzlər, üstəlik şirk də edərlər»¹.

İnsanın Allahdan qeyrisi üçün gördüyü iş, hətta axirət savabını qazanmaq üçün olsa belə, şirk sayılır. Xalis tövhiddə Allahdan başqa heç bir hədəf nəzərdə tutulmur. Hətta cəhənnəm qorxusu və cənnət şövqü də hədəf ola bilməz. Əlinin (ə) buyurduğu kimi: «Ya Rəbbim! Mənim ibadətım nə Sənin cəhənnəminin qorxusundandır, nə də cənnətinə olan tamahdan. Səni ibadətə layiq gördüm deyə, Sənə ibadət edirəm»².

Uzun-uzadı arzular insan səadətini təhdid edir. Bu səbəbdən Əlinin (ə) insanlar üçün ən çox qorxduğu şey, onların bu dərdə mübtəla olmaları idi. O, qorxurdu ki, insanlar dini vəzifələrini öz nəfsani meyllərinin qurbanı etsinlər: «Sizin üçün daha çox iki şeydən qorxuram: biri nəfsinizin istəklərinə uymağınız, o birisi isə uzun-uzadı arzulara qapılmağınız. Çünki həvəsə uymağınız sizi haqdan uzaqlaşdırar, uzun arzularınız isə axirəti sizin yadınızdan çıxardar»³.

TƏKLİF VƏ VƏZİFƏLƏRİN VAXTINDA YERİNƏ YETİRİLMƏSİ

Peyğəmbər (s) səhlənkarlıqdan çəkinmək haqqında etdiyi nəsihətin ardınca buyurur:

«Çünki bu gündü gün sənin əlindədir, sabah isə səninlə deyil».

Peyğəmbər (s) Əbuzərə nəsihətində bu günün işini sabaha saxlamamasını tapşırır. Çünki sabahın gələcəyinə bel bağlamaq olmaz. Sabahın gələcəyini fərz etsək belə, onun da öz işləri vardır. Əgər sən bu gündü vəzifələrinə əməl etmiş

¹ «Yusif» surəsi, ayə 106.

² «Biharul-ənvar», cild 41, səh. 14.

³ «Biharul-ənvar», cild 77, səh. 419.

olsan, sabahın olmaması səndə peşmançılıq doğurmaz. Amma əgər bu günün vəzifəsini təxirə salsan və sabah da gəlməsə, bu həsrəti əbədi olaraq o dünyaya aparacaqsan.

Deməli, indiki an üçün düşünməli və əlimizdə olan hər anı qənimət bilib, işlərimizi sabahın ümidi ilə sonraya saxlamaqdan, səhlənkarlıqdan pəhriz etməliyik. Mütaliə və təhqiq zamanı özümüzə «vaxt çoxdur, sabah mütaliə edərim» deməməliyik. Gələcəyin də öz işləri var.

«Əgər yeni bir sabahın olarsa, onda da hər gün olduğu kimi, öz gündəlik işlərinlə məşğul ol və əgər sabahın olmayacağısa, bu günün üçün də (öz gündəlik vəzifəni yerinə yetirmədiyən üçün) peşman olmayacağısan».

Ola bilər ki, insan gündəlik vəzifələrini yerinə yetirməsinə baxmayaraq, əksər işlərində müvəffəqiyyət əldə edə bilmədiyi üçün məyus olsun. Lakin insan gücünün məhdudluğunu, hər kəsin öz gücü və imkanları daxilində iş görə biləcəyini nəzərə almaqla, ümidini kəsib, peşman olmamalıdır.

Peyğəmbər (s) əvvəlki sözünün təkidi və davamı olaraq buyurur:

«Ey Əbuzər! O qədər adamlar var ki, səhərlərini axşama çıxara bilmirlər və o qədər adamlar da var ki, sabahın gəlməsini gözləyərlər, lakin sabaha çıxmırlar».

Görün, Peyğəmbər (s) öz təlimləri ilə insanların zəhnini ömrünün hər anından düzgün bəhrələmə bilməsi üçün necə hazırlayır. Əvvəl onu sabahı və bu sabaha nə qədər bel bağlaya biləcəyi haqqında düşünməyə vadar edir. Əgər öz gələcəyinə güvənə bilmirsə, niyə işlərini sonraya saxlamalıdır? Zöhr namazının vaxtı günortanın əvvəlidirsə, bir saat sonra ölməyib diri qalacağını haradan bilir ki, namazını sonraya saxlayır? Aydındır ki, əgər namazını ilkin vaxtda qılsa, sonraya peşmançılıq da qalmayacaq və əlavə olaraq, başqa işlərini görməyə də vaxtı olacaqdır.

ÖLÜMÜ DÜŞÜN MƏKLƏ UZUN-UZADI ARZULARA SON QOYMAQ

«Ey Əbuzər! Əgər əcələ baxıb, sənə tərəf necə tələsik yüyürdüyünü görsən, arzuların və onların aldadıcı təsəvvürlərinin sənə düşmən olduğunu görəcəksən».

Arzu və onun hiylələrinə uymamaq üçün ən yaxşı mübarizə yolu ölüm haqqında fikirləşməkdir. Əcəl uzun-uzadı arzuları öz kamına çəkib, insanı o biri dünyaya ümitsiz halda aparır. Əmirəl-möminin Əli əleyhissəlamın sözləri ilə desək, «Ürəyində dünya məhəbbətinə yer verən kəsin qəlbi qəm-kədərlə dolu olar və bu kədərlər daim onun qəlbində hərəkət edər. İnsanı hüznlü edən bu qəmlər onun nəfəsi sona yetib əldən düşənə qədər davam edər və nəhayət, həyat nişanələri onda sönüb, qət olar»¹.

Əli (ə) başqa bir yerdə belə buyurur: «Dünyanın insana verdiyi ibrətlərdən biri də budur ki, insan təzə-təzə öz arzularına çatmaq istəyir, amma ölüm başının üstünü alıb, istəyini gözündə qoyur. Nə arzusuna çatır, nə də ölümün çəngindən qurtula bilir»².

¹ «Nəhcül-bəlağə», Feyzül-islam, hikmət 359, səh. 1256.

² «Nəhcül-bəlağə», Feyzül-islam, xəbər 113, səh. 353.

DÜNYANIN VASİTƏÇİ ROLU

Hədisin davamında Peyğəmbər (s) buyurur:

«Ey Əbuzər! Dünyada qəriblər və ya müvəqqəti qonaqlar kimi yaşamağa çalış və özünü dünyadan getmiş insanların sırasında hesab et».

Peyğəmbər (s) nəsihətində qəriblər kimi dolanmağı buyurur. Qərib bir insanın tanımadığı bir şəhərə daxil olanda onun dostu, tanış olmadığı üçün necə yaşamasına diqqət et. Heç kəslə ünsiyyət tapa bilmədiyi halda, eyş-işrətə baş qoşa bilərmi? Möminin vətəni axirətdir və dünyada bir yolçu, müsafir kimidir. Heç vaxt da düşünmür ki, özünə cah-cəlal düzəldib eyş-işrətə qapılsın. Həmçinin, Peyğəmbər (s) səfər zamanı dayanmağa fürsəti olmayan yolçu kimi olmağı tapşırır.

Mümkündür, yuxarıdakı cümlələrin zahirinə diqqət edərkən insan səhv nəticə çıxarsın ki, cəmiyyətdən kənarlaşıb, dünya nemətlərindən əlini üzməli, insanın əbədi mənzili olan axirət barəsində düşünməlidir. Şübhəsiz, bu cür yanlış fikirlər İslamın əsasları ilə uzlaşmır. Mümkündür, insanın özünə dost seçməsi, ailə qurması, mülk alıb, mal toplaması – hamısı axirət mehvəri əsasında olsun və dünya məhəbbətinin bu arada heç bir rolu olmasın. Əksinə, insanı bu işə təşviq edən əsas amil, axirətə diqqət və Allaha itaət olsun. Əslində insanın ruhi kamala çatması və Allaha yaxınlaşması yolu bu dünyadan keçib onun ləzzətlərindən, imkanlarından düzgün bəhrələndiyi halda mümkün olur. Həqiqətdə, axirəti özünə əsas hədəf seçmiş insan dünyanı, onu öz hədəfinə qovuşduracaq vasitə qərar verir. Əgər insan dünyadan gözünü çəkmir və onu axirət üçün vəsilə qərar verə bilmirsə, heç olmasa, yoldan ötüb keçən yolçunun öz yorğunluğunu çıxartmaq və mənzil başında istirahət edərək,

öz gücünün bərpası üçün dayandığı kimi bu dünyada yaşasın. Düzdür, belə şəxsın nəzərində dünya işləri önəmli yer tutur və birdəfəlik ondan gözünü çəkə bilmir. Lakin dünyadan istifadə edəndə də, heç olmasa ehtiyaclarını təmin edəcək qədər, ona zəruri olacaq qədər istifadə etməlidir. İmam Musa ibni Cəfər (ə) göstərişlərinin birində diqqəti bu məsələyə yönəldərək buyurur: «Gündəlik saatlarınızın bir hissəsini də halal ləzzətlərə ayırın».

Peyğəmbərin (s) **«özünü ölümlər sırasında gör»** cümləsi, mənə dərinliyinə görə buyurduğu ən ali təbirlərdən biridir. Lakin mümkündür, bəziləri bu cümlənin mənasını da səhv anlasınlar. Onun zahirindən belə anlaşılır ki, ölümlər hərəkətsiz olub dünyanın zahiri mənalardan məhrum və xəbərsiz olduqları kimi, sən də özünü dünya ləzzətlərindən məhrum et. Halbuki, Peyğəmbərin (s) bu sözü söyləməkdən məqsədi, insanın diqqətini onun əbədi mənzilinə yönəltməkdir. Dünya keçid yeri olub axirətə aparan bir körpüdürsə, sənin də diqqətin əsas məqsədə - əbədi mənzilə olmalıdır və səy edib özünü o gün üçün hazırlamalısən; keçidləri, dayanacaqları çətin və qorxulu olan bu yolda kifayət qədər azuqən olmalıdır ki, sabah üzükara olmayasan. Deməli, Peyğəmbər (s) heç də demək istəmir ki, əlini birdəfəlik dünyadan üz, öz məişətin və gələcək asayişinin təmini barədə düşünmə.

Ayə və rəvayətlərin mənasından səhv çıxarışlar hələ qədimdən müsəlmanlar arasında mövcud olmuşdur. Peyğəmbərin (s) zamanında «əzab ayəsi» nazil olan kimi, bəzi səhabələr ev-eşiklərini, arvad-uşaqlarını, yeyib-içməyi buraxıb, ibadətlə məşğul olmağa başladılar. Bu xəbər Peyğəmbərə (s) çatanda, onları çağıraraq buyurdu: «Bu nə işdir görürsünüz? Mən sizin peyğəmbəriniz ola-ola ibadət edib oruc tutmaqla yanaşı, ailə işlərimlə də məşğul oluram, dünya

ləzzətlərindən də istifadə edirəm. Siz də mənim yolumu tutun və həyatdan, ailədən üz döndərməyin».

Yuxarıda dediklərimizi nəzərə alaraq bunu əlavə etmək lazımdır ki, mümkündür, insan dünyada bütün maddi imkanlarla təmin edilmiş olduğu halda dünyaya bağlı olmasın. Çünki insan bütün maddi işlərini haqqa aparən yolda vasitə kimi istifadə edə bilər. Həmçinin, diqqət etmək lazımdır ki, söhbət dünyanın mənfi cəhətlərindən, pislənməsindən gedəndə, bu təbii və maddi neməti dəyərsiz bilib, lazımsız saymaq kimi başa düşülməməlidir. Çünki onların hamısı Allahın yaratdıqları və ayətlərindəndir. Əslində, pislənilən şey, insanın dünyaya və onun nemətlərinə niyyət və baxışından asılıdır. Yəni pislənilən nemət deyil, bu nemətə insanın səhv baxışıdır ki, dünyanı özünün əsas hədəfi seçir və onun vasitə rolu olmasından qafil olur. Deməli, həqiqətdə, insan və onun maddi vasitələrdən səhv istifadəsi məzəmmət olunur.

Əli (ə) Peyğəmbərin (s) vəsfində buyurur: «Peyğəmbərin (s) qəlbi dünyaya uymadı. Onun adı və yadını öz nəfsindən uzaqlaşdırmışdı»¹.

Rəsuləllah nəsihətlərinin davamında buyurur:

«Ey Əbuzər! Səhərə salamat çıxdınsa «axşama da salamat qalaram», axşam vaxtı da «səhərə salamat çıxaram» demə».

Nəsihətin bu hissəsi əvvəldə işarə olunan mətləblərə təkid olub, insanın öz gələcəyinə bel bağlaya bilməyəcəyini anladır:

«Elə indi bir xəstəliyə düşər olmamış sağlamlığından və ölüm səni yaxalamamış, həyatından bəhrələnməyə çalış. Çünki sabah başına nə gələcəyini bilmirsən».

Hədisin bu hissəsində Peyğəmbər (s) tövsiyə edib buyurur:

¹ «Nəhcül-bəlağə», Feyzül-islam, cild 108, səh. 294.

«Fürsətdən istifadə et və bu gününü qənimət say, çünki sabah sağ olub-olmayacağından xəbərdar deyilsən. Həmçinin, xəstələnmiş sağlamlığının qayğısına qal».

DÖRDÜNCÜ DƏRS

*PEYĞƏMBƏRİN (S) ƏLDƏ OLAN İMKANLARDAN
LAYİQİNCƏ İSTİFADƏ ETMƏK BARƏSİNDƏ
BUYURDUĞU TÖVSIYƏLƏR*

1. Ölüm haqqında düşünməyin rolu və günahın nəticələri;
2. Ömrün qədrini bilməyin əhəmiyyəti;
3. Vəzifələrin vaxtında yerinə yetirilməsi və sabaha arxayın olmamaq haqqında.

**PEYĞƏMBƏRİN (S) ƏLDƏ OLAN İMKANLARDAN
LAYİQİNCƏ İSTİFADƏ ETMƏK BARƏSİNDƏ
BUYURDUĞU TÖVSIYƏSİ**

Əvvəlki söhbətlərimizdə Əbuzərin söylədiyi hədisin müəyyən qismi təhlil edildi. Bu hissələrdə imanın gücləndirilməsi, fürsətin əldən verilməməsi və Allah nemətlərinin və ömrün qədrinin bilinməsi haqqında danışıldı. İndi həmin deyilənləri başqa bir tərzdə açıqlayacağıq ki, möminlərin qəlbinə daha artıq təsir göstərsin. İnsan Allah-təalaya, qiyamət gününə, ilahi dəyərlərə inandıqdan sonra Allah yanında üzüağ olub, qiyamət günü Onun mərhəmətinə sığınmağa can atır. Lakin insanın əsas hədəfi olan əbədi səadətə qovuşması, onun öz ömrünü düzgün qiymətləndirib qədrini bilməsindən və onu necə başa vurmasından asılıdır. Hədisin davamında Peyğəmbər (s) belə bir təhlükənin mümkünlüyünü də xatırladır ki, günaha aludə olub, azğınlığa mübtəla olmuş insanın başının üstünü əcəl ala bilər və həmin halda da bədbəxt, üzükara əbədiyyət diyarına yola düşər.

**ÖLÜM HAQQINDA DÜŞÜNMƏYİN ROLU VƏ
GÜNAHIN NƏTİCƏLƏRİ**

«Ey Əbuzər! Ölümün səni günah halında yaxalamasından qorx! Bu halda artıq nə tövbə edib günahlarını yumağa vaxtın qalacaq, nə də ikinci dəfə dünyaya qayıtmaq imkanın. Nə varislərin onlara qoyduğun miras üçün sənə təşəkkür edəcəklər, nə də Allah-təala qabaqcadan axirətə göndərdiklərin üçün sənin üzrünü qəbul edəcək».

Əvvəldə deyildiyi kimi, Həzrət (s) bəzi əxlaqi məfhumları müxtəlif ifadələrlə bəyan etmişdir. Bu

məfhumları təkrarlamaqda Həzrətin (s) əsas hədəfi, möminlərin qəlbinə daha artıq təsir etmək olmuşdur. Necə ki, Quranın mübarək ayələrinə azacıq diqqət yetirməklə görə bilərik ki, müxtəlif məsələlər barəsində olan əksər ayələr təkrar olunmuş və hətta bəzi yerlərdə kəlmələr olduğu kimi verilmişdir. Məsələn, «Rəhman» surəsində olan bu ayənin – «İndi Rəbbinizin hansı nemətlərini təkzib edəcəksiniz?!» 31 dəfə təkrar edilməsinə baxmayaraq, hər təkrar olunan ayənin özünəməxsus mənası vardır. Lakin hər dəfə bu təkrarlanmanın insan qəlbinə etdiyi təsirin daha güclü və artıq olması inkar olunmazdır. Biz gündəlik həyatımızda da öz əməllərimizin yaxşı və ya pis istiqamətdə formalaşmasında, adət və rəftarlarımızın dəyişilməsində təkrarın xüsusi rolunu müşahidə edə bilərik.

Rəvayətə görə «öz əhlini namaza əmr et»¹ ayəsi nazil olanda, həzrət Peyğəmbər (s) düz səkkiz ay davamlı olaraq Əlinin (ə) evinə gələr və buyurardı: «Namaz! Allahın rəhməti olsun sizlərə. Allah iradə etmişdir ki, siz Əhli-beyti hər cür pisləkdən uzaqlaşdırın və bütün eyiblərdən pak qərar versin»². Həzrət (s) bu işi hər gün beş dəfə yerinə yetirmişdir. Halbuki, əgər Peyğəmbərin gün ərzində ən azı bir dəfə Əlinin (ə) evinə getdiyini fərz etsək, bu iş iki yüz qırx dəfə təkrarlanmış olur.

Həzrətin (s) bəyanının xülasəsi budur ki, əgər insan onu səadətə çatdıracaq əməlin nə olduğunu bilməsə və həmçinin, hansı əməlin onu bədbəxtliyə sürüklədiyini aydınlaşdırmasa, günaha və uçruma yuvarlanacaqdır. Əgər bu əsnada əcəli yetişib ölsə, həqiqətən də, ən pis

¹ «Taha» surəsi, ayə 132.

² «Əhzab» surəsi, ayə 33; «Əl-Mizan», cild 14 səh. 242.

zərəri görmüşdür. Çünki həyat gövhərini, cavanlığı və ilahi nemətləri günahda uduzmuş, əvəzində bədbəxtçilikdən başqa bir qazancı olmamışdır. Bu cəhətdən Həzrət (s) buyurur:

«O gündən qorx ki, günah üstündə əcəlin çatsın və həmin halda da canını əlindən alsınlar. Belə olan surətdə nə günahlarını düzəltməyə fürsətin olacaq, nə də yenidən sənə bu dünyaya qayıtmağa icazə veriləcək».

Bu barədə Qurani-kərim belə buyurur:

«Elə ki, ölüm günahkarın başının üstünü aldı, deyər: «İlahi məni yenidən dünyaya qaytar, bəlkə, yaxşı işlər görüb əvvəlki günahlarımı yuya bildim. (Cavab verərlər) Heç vaxt! Belə iş ola bilməz! Və bu, onun gündə təkrarladığı sözdür»¹.

Əgər insan ölümün günah əsnasında onu yaxalayacağını ehtimal verib dərk edə bilsə, günah işlərdən əl çəkər. Fərz edək ki, insan haram yolla ticarət edib çoxlu pul qazanır və varislərinə də çoxlu miras saxlayır. Bunun onun özünə bir xeyri olacaqmı? Qoyub getdiyi mirasdan bəhrələnən varisləri çəkdiyi zəhmətlərə görə Allahdan onun bağışlanmasını diləyəcəklərmi? Bu mal-dövlətdən istifadə edib ləzzət çəkən varislər onu yada salacaqlarmı? Hətta onu düşünsələr, ona rəhmət oxusalar belə, ona bir xeyri olmayacaqdır. Belə olan halda, Allah yanında üzrü qəbul olacaqmı? Görən, Allah onu bağışlayacaqmı? O ki, gördüyü əməllərin haram olduğunu və Allahın əmrindən boyun qaçırdığını bilirdi. Allah yanında deməyə bir sözü olacaqmı? Öz canını özü oda yaxıbsa, nə deyə bilər?

¹ «Muminun» surəsi, ayə 99-100.

«Ey Əbuzər! Nə cəhənnəm odundan qaçıb qurtulmaq istəyəni, nə də cənnət istəyəni yuxuya qalıb yatan görmədim».

ÖMRÜN QƏDRİNİ BİLMƏYİN ƏHƏMİYYƏTİ

«Ey Əbuzər! Öz ömrün üçün dinar və dirhəmindən daha artıq xəsislik et».

Böyük zəhmətlə çoxlu pul toplamış adam onu asanlıqla başqasına verə bilərmidi? Yığdığı pulu böyük zəhmətlə qazandığı üçün müftə əldən çıxarmaz və onun qədrini bilər. Əksinə olaraq, bəzən mümkündür, insan azacıq zərər hiss etmədən saatlarla ömrünü batıl yolda xərcləsin. Başqa ifadə ilə desək, mümkündür, biz malımızı xərcləməkdə xəsislik edək, lakin ömrümüzü xərcləməkdə xəsis olmayaq. Halbuki, malın dəyəri ömrün dəyərinə bərabər ola bilməz.

Əgər bir nəfərin həyatı təhlükə altına düşsə, sağ qalması üçün öz malından da neçə dəfə artıq pul xərcləməyə razı olur. Fərz edin, bir nəfər dünyanın bütün qızıl, gümüş, neft mədənlərinə sahibdir. Əgər ona «Sağ qalman üçün bütün bu sərvətlərdən keçməlisən» desələr, sərvətini verməzmi?

İnsan dünya imkanlarını özünün istifadəsi üçün istəyir. Əgər sağ qalmayacaqsam, onun üçün bu sərvətlərin nə faydası vardır? Deməli, onun ömrü yer üzündə olan sərvətlərdən daha dəyərlidir. Bəs nə üçün bu cür qiymətli sərvəti havayı əldən verir? Nəinki təkcə havayı əldən verir, üstəlik bəzən onun yerinə əbədi əzabı da qazanır. Bir halda ki, pulu, sərvəti havaya sovurmaq ağıllı bir iş deyil. Təbii ki, ötəri həvəslərdən ötrü ömrü bərbad etmək də ağıllı iş hesab olunmaz!

Ömür kimi qiymətli bir sərmayəni ucuz və müftə dostun, həyat yoldaşının, övladın ixtiyarında qoymayın. Başqaları şad olsun deyə, onu lazımsız yerlərdə sərf etməyin. O ki, qalmışdı, günah işlərdə sərf edəsiniz.

Bəli, əgər insan Allahın razılığını qazanmaq niyyəti ilə ömrünü başqalarını sevindirmək, ailəsini şad etmək və mömin qardaşına kömək etmək üçün sərf edərsə, nəinki ömrünü uduzمامışdır, əksinə, dəyəri dünyadan daha artıq olan Allahın razılığını da qazanmışdır. Lakin hər anı bütün dünyaya dəyəcək ömrü onun-bunun xoşuna gəlmək, baş qarışdırmaq üçün mənasız söhbətlərdə, əyləncələrdə sərf etmək, doğrudan da, ağıllı iş deyil, çünki bu halda ömrünü havayı əldən vermiş olur.

VƏZİFƏLƏRİN VAXTINDA YERİNƏ YETİRİLMƏSİ VƏ SABAHA ARXAYIN OLMAMAQ HAQQINDA

«Ey Əbuzər! Məgər sizlərdən hər hansı biriniz sonu tüğyana aparıb çıxaran sərvət, Allahı yaddan çıxarmağa səbəb olan kasıbçılıq, insanın canını əldən salan xəstəlik, onu fəaliyyətdən saxlayan qocalıq, tələsik gəlib çatan ölüm, fitnələr törədəcək Dəccal və ya qorxulu və acı olan qiyamət gününün yetişməsindən başqa bir şeyin intizarındasınız mı?».

Yuxarıda deyilənlər insanın əlində olan fürsətləri qənimət bilib, öz öhdəsində olan vəzifə və borclarını yerinə yetirməsindən ötrü edilən növbəti təkiddir. Əgər insan ixtiyarında olan imkan və qüdrətdən vəzifələrini yerinə yetirmək üçün istifadə etmərsə, bu vəzifələri həyata keçirmək üçün daha hansı fürsətin əlinə düşməsini gözləyir? Bu cümlələr – «Hələlik vaxt çoxdur, sonra görürəm» xam xəyallar ilə yaşayanlara xəbərdarlıqdır.

Hal-hazırda tənbəllik edir, işlərini sonraya saxlayır və ya bihudə işlərlə məşğul olur. Allah eləməmiş, başı günaha qatışıbsa, bütün bunları düzəltmək və ya vəzifələrini yerinə yetirmək üçün daha hansı günü gözləyir? Məsələn, kasıb olanda deyirsiniz ki, inşallah problemlərim düzələr, əlimə yaxşı pul düşər varlanaram, onda vəzifələrimə də əməl edərəm. Amma, bəlkə, elə varlanmağın özü sizə kasıbçılıqdan daha artıq dərd gətirsin və sizi tüğyana vadar etsin. Çünki insan özünü ehtiyacsız görəndə üsyan edib, özündən çıxır:

«Doğurdan da, insan özünü ehtiyacsız gördüyü zaman Allaha üsyan edəndir»¹.

Deməli, varlanıb ehtiyacsız olanda da deyəcəksən: «Gözləyirəm pullarımı yerbəyer edim, başım bu işlərdən açılınsın və kasıblığın dövrünü gəlsin. Onda vəzifələrimə əməl edərəm». Elə xəyal edirsən ki, pulun əlindən çıxandan sonra problemlərin də azalacaq və rahatlıqla təklifinə əməl edəcəksən? Haradan biləsən ki, kasıbçılığın da öz problemləri var, kasıbçılıq da insanın başını başqa cür qatır və öz əsas hədəfini yaddan çıxarmasına səbəb olur. Kasıbçılıq insanı elə giriftar edir ki, insan mənəviyyatı da yaddan çıxarır.

Eləcə də, sağlam birisi düşünür ki, insan xəstə olanda daha çox Allahı yad edir. Əlbəttə, bu əsassız bir fikirdir. Bu o demək deyil ki, hər adam xəstələyəndə daha çox dua, zikr edir. Bəzən insan elə dərdə mübtəla olur ki, ibadət etməyə halı belə olmur.

Cavanlıq zamanında özünə deyirsən: «Qoy cavanlıq dövrünü, onun çılğınlığını, qürurunu, əyləncələrini başa vurum, yaşlaşandan sonra ibadətə başlayaram. Daha

¹ «Ələq» surəsi, ayə 6-7.

xəbərini yoxdur ki, qocalıq sənini belini elə bükəcək ki, nə gücün qalacaq, nə yerindən tərpənməyə halın, nə də ibadət etməyə qüdrətin. Bəs nə vaxt vəzifələrini yerinə yetirəcəksən? Ölüm gəlib çatanda? Ya fitnələr törədən Dəccal gələndə?

«Dəccal» sözünün mənası, lügətdə «qızıl suyu» mənasındadır və həmçinin, həddindən artıq yalan danışan adama da «dəccal» deyirlər. Qızıl suyu həqiqi qızıl olmadığı kimi, yəni əşyaların üstünə çəkildikdə onları zahirdə qızıla oxşadığı kimi, yalançı insan da zahirdə cəzbedici və hiyləgər olur və başqalarını öz zahiri görkəmi ilə özünə cəlb edir.

Rəvayətlərdə «dəccal» şəxər və fitnə törədən adam kimi göstərilmişdir. Hər halda, həzrət Peyğəmbərin (s) bu sözü işlətməkdə məqsədi, aşağıdakı iki mənadan biri olmalıdır:

1. Axirəz-zəmanda zühur edib, fitnələr törədəcək bir şəxs olan Dəccal;
2. Məqsəd konkret şəxs olmayıb, hər cür hoqqa və hiyləgərlik simvoludur.

Zahirini zinətləndirib, gözəl qiyafəyə bürünərək başqalarını bu yolla özünə cəzb edib, onları aldadan hər kəsə dəccal demək olar. Həmçinin, batilə haqq don geyindirməklə xalqı yoldan çıxaran adamlar da dəccal adlandırılır. Dəccal haqq və batili bir-birinə elə qarışdırır ki, onları seçib ayırmaq çox çətin olar. Ona görə də Həzrət (s) təkid edir ki, nə qədər ki, haqq və batil bir-birinə qarışmayıb və haqq sənini üçün aydındır, fürsəti qənimət bil və haqqa əməl et. Bu yoldakı vəzifələrini yerinə yetir. Məbada yolundan azasan və hidayət yolları üzünə bağlansın. Çünki bu insanın düşə biləcəyi ən pis vəziyyətdir. Bu vəziyyətə düşən insan üçün bundan da çətin və acı olanı isə, qiyamətin gəlib çatmasıdır.

Bununla, Peyğəmbər (s) insanı qarşıdan gələn təhlükələrdən agah edib, bu xətləri onun gözü qarşısında canlandırmağa çalışır və gələcəkdə üzləşə biləcəyimiz problemlərin hazırkı problemlərdən daha çətin olmaq ehtimalını açıqlayır. Buna görə də heç kəs bu günü qoyub, sabaha arxayın olmamalıdır.

BEŞİNCİ DƏRS

DÜNYƏVİ HƏDƏFLƏR XATİRİNƏ ELM ÖYRƏNMƏYİN PİSLƏNİLMƏSİ

1. Əməlsiz elmin nəticələri və bu yolla ictimai mövqə əldə etmək;
2. Xalqı aldatmaq xatirinə elm öyrənməyin aqibəti;
3. Bilmədiyini etiraf etmək , ilahi alimlərin əsas xüsusiyyətlərindəndir;
4. Qiyamətdə alimin ən böyük həsrət və peşmançılığı;
5. Əlinin (ə) bəyanında alimlərin dərəcə bölgüsü.

ƏMƏLSİZ ELMİN NƏTİCƏLƏRİ VƏ BU YOLLA İCTİMAİ MÖVQE ƏLDƏ ETMƏK

Bu hissədə Həzrət (s) alimlərə müraciət edir. Həzrət (s) alimləri öz elmlərinə əməl etməyə təşviq edir və əməlsiz elmin acı nəticələrini xatırladır.

Doğrudur, Həzrətin bəyanları çox aydındır və izaha ehtiyacı yoxdur, lakin deyilənlərin daha artıq aydınlaşması üçün məzmunca Peyğəmbərin (s) buyurduqları ilə eyni olan bəzi rəvayətlərə də işarə edəcəyik. Lakin əvvəlcədən xatırladaq ki, İslamın nəzərində heç bir aqıl insan məsuliyyətsiz ola bilməz. Həmçinin, məsuliyyətlərin ölçü və dərəcələri də bir-birindən fərqlənir. Məsələn, alimin məsuliyyəti cahilin məsuliyyətindən çox olsa da, hər ikisi məsuliyyət daşımaq baxımından müştərəkdirlər.

Bu səbəbdən, cahil də məsuliyyət daşdığı üçün ilahi təklif və ehtiyacı olduğu dini məsələləri öyrənməyə borcludur. Dini məsələləri bilməməsi heç də onun məsuliyyətdən kənar olması demək deyil. Buna görə də, imam Sadiq (ə) «**De: «Yetərli höccət yalnız Allaha məxsusdur»**» ayəsinin ardınca buyurur: «(Qiyamət günündə bəndə öz vəzifələrinə əməl etmədiyi üçün sorğusuala çəkiləndə) Allah-təala ona buyurar: «Öz üzərinə düşən vəzifə və təkliflərini bilirdinmi?». Əgər bəndə desə «bəli, bilirdim», onda Allah-təala soruşar: «Bəs bildiyinə niyə əməl etmədin?». Və əgər bəndə «yox, bilmirdim» desə, Allah-təala yenə buyurar: «Niyə gedib öyrənmədin?»¹.

Alimlə cahil arasında olan əsas fərq, alimin öz vəzifələrindən agah olmasıdır. Höccət ona tamam

¹ «Biharul-ənvar», cild 7, səh. 285.

olmuşdur. Vəzifəsini tərk edərsə, heç bir üzrü qəbul olunmayacaq və onunla daha çətin davranılacaqdır. Bu barədə imam Sadiq (ə) buyurur: «Alimin bir günahı bağışlanana qədər cahilin yetmiş günahı bağışlanır»¹.

Əlbəttə, insan elə düşünməsin ki, belə olan halda elmdən üz döndərək, bəlkə, yükümüz azaldı və cahildən daha pis vəziyyətə düşmədik. Çünki cahildən də elm dalınca getmədiyi üçün sual olunacaq. Elmdən qaçmaqla, insan məsuliyyətdən yaxasını kənara çəkə bilməz. Bir də, biz niyə o alimlərdən olmayaq ki, elmlərinə əməl edirlər və bu dünyada başqaları onların elmlərinə həsrət apardığı kimi, o dünyada da məqamlarına qibtə edirlər.

Bizim elm öyrənməyin fəziləti haqqında çoxlu sayda rəvayətlərimiz mövcuddur. Hətta bəzi rəvayətlərdə gətirilir ki, ilahi elmlərin təhsili ilə məşğul olan adam üçün yerin-göyün quşları, heyvanlar və deryadakı balıqlar Allahdan bağışlanma diləyərlər.

Hər necə olsa da, Həzrət (s) bu bənddə buyurur: «Elminə əməl etməyən alimin qiyamət günü yeri və dərəcəsi hamudan alçaq olar və cənnətin qoxusunu ala bilməz». Çox vaxt insan elm dalınca gedəndə əvvəldə niyyət xalqa, dinə xidmət olur, amma yolun yarısında bəzi maneələrlə üzləşir və bu çətinliklər onu öz əsas hədəfindən dönməyə vadar edir. Bəzilərinin elə əvvəldən elm öyrənməkdən məqsədləri, Allahdan qeyri hədəflər üçün olur. Nəinki təhsildə ixlasları olmur, hətta alçaq niyyətlər xatirinə elmə üz tuturlar. Məsələn, xalqın diqqətini cəlb etmək, vəzifəyə, şöhrətə çatmaq xatirinə elm öyrənirlər. Təbiidir ki, belə adamlar elə əvvəldən yanlış yola üz tuturlar və son mənzilləri də uçurumdur. Nəticədə bədbəxtlik, rəzillik,

¹ «Biharul-ənvār», cild 2, səh. 27.

zillət girdabına yuvarlanırlar və qiyamətdə də behişt qoxusunu heç vaxt hiss etməyəcəklər.

Bəlkə də, vəzifəyə və ağ günə çıxmaq üçün dünyəvi elmlərə üz tutan adam, bir o qədər də məzəmmət edilməsin. Məqsədi axirət səadəti və bu yolları işıqlandırmaq olan, lakin ilahi elmlərdən dünya mənfəəti üçün istifadə edən adamın aqibəti çox pis olacaqdır. Həqiqətdə, belə adam dünyanın dərəcə və şənini axirətdən üstün tutur. Başqa təbirlə desək, üstünlüyü dinə yox, dünyaya verir. Bu düşüncə insanın dini əsaslara, mənəvi dəyərlərə etiqadsızlığından irəli gəlir və sonda insanı Allahdan uzaqlaşmağa aparıb çıxarır. Necə ki, Peyğəmbər (s) buyurur: «Məlumatının və elminin artmasına baxmayaraq dünyadan üz çevirməyən adam, həqiqətdə, Allahdan uzaq düşmüşdür».

XALQI ALDATMAQ XATİRİNƏ ELM ÖYRƏNMƏYİN AQİBƏTİ

«Xalqı aldatmaq xatirinə elm öyrənən kəsin burnuna cənnət qoxusu dəyməz».

Şöhrət və sərvət üçün elm dalınca gedənlər bir tərəfə qalsın, hətta elmi xalqı aldatmaq və başqalarını əyri yola çəkmək xatirinə öyrənənlər də vardır.

Hədisin bu hissəsinə qədər elmə əməl etməyin əhəmiyyəti və elm öyrənməkdə niyyətin təmizliyindən söhbət açıldı. Belə ki, elm dalınca gedən insan diqqət edib hansı niyyətlə bu yola qədəm qoyduğunu özü üçün aydınlaşdırmalıdır. Bəlkə, Allah eləməmiş, qəlbində şeytani niyyətlər baş qaldırır və «Hüccətül-islam», «Ayətullah», «filosof», «alim» və s. kimi ad-san qazanmağın dalınca gedir?!

Şöhrət xatirinə elmin zəhmətinə qatlaşanlar, bəlkə də, elə fikirləşirlər ki, xalq arasında məşhur olub tanınan adamlar, Allah yanında da əziz tutulurlar. Bu batil bir fikirdir. Məgər camaat arasında şöhrət qazanmış adam öz ilahi təkliflərinə əməl etmişdir ki, Allah yanında da əziz olsun və səadətə çatsın? Düzdür, onun xalq arasında hörməti, ad-sanı vardır. Lakin Allah yanında hər kəsdən daha başaşağı və üzüqaradır. Çünki insanın üstünlük meyarı onun elmi, əməli və təqvası vasitəsilə ölçülür. Şərt budur ki, insan Allah yanında hörmətli və izzətli olsun, xalq arasında yox.

BİLMƏDİYİNİ ETİRAF ETMƏK ALİMLƏRİN ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİNDƏNDİR

Peyğəmbər (s) bir rəvayətdə belə buyurur: «Allah üçün öyrənilməli olan elmi dünyəvi şöhrətə, hədəflərə çatmaq üçün öyrənən adamın burnuna cənnət qoxusu dəyməyəcək»¹.

«Ey Əbuzər! Hər vaxt səndən bilmədiyin bir şey haqqında soruşanda, bilmədiyini etiraf et və bilmədiyin bir şey barəsində hökm vermə ki, qiyamət günü Allahın əzabından amanda olasan».

İnsanın bilmədiyi şey barəsində fikir söyləməsi rəva deyildir. Bəzən düşünülmədən deyilən fikir digərlərinin yoldan çıxmasına, azğınlığa düçar olmasına səbəb olur.

Alim şəxsin mübtəla ola biləcəyi eyiblərdən biri də budur ki, bir məsələni bilmir. Lakin həmin şeyi bilmədiyini etiraf etməyə xəcalət çəkir. Savadsız şəxslər üçün hər hansı bir mə'lumatsızlığı e'tiraf etmək asandır, lakin alim ünvanı ilə tanınan şəxs «bilmirəm» deməkdən

¹ «Biharul-ənvar», cild 2, səh. 37.

xəcalət çəkir, bir növ bundan yayınmağa çalışır. Belə şəxsdən bilmədiyi bir şey haqqında soruşulduqda sualı cavabsız qoymağa, «bilmirəm» deməyə çətinlik çəkir və xalqın ona, «sən necə alimsən ki, bu məsələni bilmədin!» deyəcəyindən qorxur.

Sualının cavabında «bilmirəm» deməyin nə qəbahəti vardır? Məgər hər kəsə hər şeyi bilmək vacib edilmişdir? Hər şeyi bilən Allahdır və başqalarını da öz işindən damla qədər bəhrələndirən də Odur! Necə ki, Quranda buyurur:

«Sizə verilən elmin miqdarı çox azdır»¹.

Mərhum Əllamə Təbatəbai cümə axşamları və cümə günləri məclis təşkil edərdi. Bu məclislərdə müxtəlif elm adamları, tələbələr yığışaraq, fəlsəfi və digər mövzular ətrafında elmi bəhslərə qatılırdılar. Əgər sualımız olsaydı, məclis başlamamışdan əvvəl və ya yolda gələrkən ona söyləyərdik. Bir gün birlikdə yol getdiyimiz vaxt ondan fəlsəfi bir sual soruşdum və o, «bilmirəm» deyər cavab verdi. İkinci dəfə başqa bir sual soruşdum. Bu dəfə də, sualımı çox rahat halda «bilmirəm»lə cavablandırdı. Sonra bir müddət nə düşündüsə, buyurdu: «Baxın, görün, belə cavab vermək olarmı?». Sonra ürəyəyatan və qənaətbəxş bir cavab verdi. Həmin gecə məclisdə buyurdu: «Biz gərək öz məchulatımızı Allahın məlumatı ilə müqayisə edək. Belə olan surətdə görəcəyik ki, heç nə bilmirik və bizim bilmədiklərimiz, Allahın məlumatı sonsuz olduğu qədər nəhayətsizdir».

Bu yol, peyğəmbər və övliyalar məktəbində tərbiyə olunmuşların yoludur. Bir şeyə yəqinləri olmayanda, tərəddüdlə cavab verirdilər. Bəlkə də, Əllamənin verdiyi cavab, bizim gözlədiyimizdən daha qənaətbəxş idi, lakin

¹ «İsra» surəsi, ayə 85.

bir elmə yəqini olmadığı halda «bilmirəm» deməyə adət etmişdi. Həqiqətdə, onun bu üsulu, uzun zaman nəfs ilə mübarizə və nəfsinə qələbənin təsirindən yaranmışdı.

Bu yol altmış, yetmiş il bərəkətli ömürlərini nəfslərinin paklanmasına, öyrənib-öyrətməyə sərf edən kəslərin yoludur. İndi bizlər üç-dörd söz öyrənib öz şəhərimizə qayıdanda və bizdən bir məsələ haqqında bir şey soruşanda, «bilmirəm» deməyə çətinlik çəkirik! Bunun üçün məşq etmək, adət halını almaq lazımdır ki, birdən bir nəfər bizdən bilmədiyimiz bir sual soruşanda «bilmirəm» sözünü rahat deyə bilək. Əgər bir şeyə zənnimiz olsa, «belə olmaq ehtimalı da var» deməliyik. Belə edəriksə, özümüzü axirət giriftarçılığından xilas etmiş olarıq.

QIYAMƏTDƏ ALİMİN ƏN BÖYÜK PEŞMANÇILIĞI

«Ey Əbuzər! Qiyamət günü bir dəstə cənnət əhli, cəhənnəm əhlindən bəzilərini görüb soruşarlar: «Necə oldu ki, siz cəhənnəmə düşdünüz? Halbuki, biz sizin tərbiyənin, elminizin bərəkəti sayəsində cənnətə düşmüşük». Cavabında deyərlər: «Biz başqalarını yaxşı əməllər görməyə də`vət edirdik, lakin özümüz öz dediklərimizə əməl etmirdik».

Qurani-kərimdə göstərilən qiyamət səhnələrindən biri də budur ki, cənnət əhlinin bir dəstəsini bir qrup cəhənnəm əhli ilə görüşdürərlər və bu iki dəstə bir-biri ilə söhbət edirlər. Quranda gəlmiş «işraf» sözünə əsasən belə demək olar ki, cənnət yuxarı, cəhənnəm isə alçaq məkanda qərar tutmuşdur. Bu cəhətdən də cənnət əhli onları yüksəkdən müşahidə edirlər. Quranın təbiri belədir ki, bəzən cənnət əhli cəhənnəm əhlindən söz soruşub cavab alar. Bəzən də əksinə, cəhənnəm əhli cənnət əhlindən söz soruşub cavab alarlar:

«Behişt əhli cəhənnəm əhlini səsəlayib deyərlər ki, bizə (Peyğəmbərdən) verilmiş vədə (cənnətdə olacağımız dərəcə) doğru çıxdı. Sizə necə? Allahın sizə verdiyi vədə də doğru çıxdımı? Onlar deyərlər: «Bəli (biz də öz haqqımıza çatdıq)». Bu zaman onların arasından bir nəfər nida edər: «Allah zalımlərə lənət eləsin»¹.

Bəli, bu rəvayətdə göstərildiyi kimi, cənnət əhli cəhənnəm əhlindən bir dəstəyə deyər: «Biz, sizin hidayətiniz nəticəsində, sizin elminizin, tərbiyənin bərəkəti sayəsində cənnəti qazandıq. Necə oldu ki, siz cəhənnəmə, ilahi əzaba düşər oldunuz?». Onlar həsrət və peşmançılıqla cavab verərlər: «Biz öz söylədiklərimizə əməl etmədik. Sizi yaxşı işlər görməyə dəvət edirdik, lakin özümüz ondan uzaq gəzirdik. Sizi müstəhəb əməllər görməyə təşviq edirdik, lakin özümüz əməl etmirdik. Sizi qeybətdən, günahdan çəkindirirdik, amma özümüz günaha batırdıq. Sizlər bizim dediklərimizə qulaq asıb əməl etdiniz və bu yerə gəlib çıxdınız. Lakin biz bu qədər elmə əməl etmədik, axırımız da bədbəxtlik və rəzillik oldu».

Bu həsrət və rüsvayçılıq öz elmlərinə əməl etməyənlərin aqibətidir. Aydınadır ki, belə bir peşmançılıq onlar üçün ilahi əzabdan, yanmaqdan daha ağırdır. Çünki ruhi əzablar, cismani əzablardan daha yandırıcıdır. Düşmənin acı gülüşü qılınc yarasından daha yandırıcı olur.

İnsana başqalarının onun yol göstərməsi sayəsində behiştə nail olmaları, lakin özləri öz elmindən bəhrələnilib və ən böyük məqamlara çata biləcəkləri halda cəhənnəmə düşmələri çox pis tə'sir edir. Ən dəhşətlisi də odur ki, müridləri gəlib onun bu halına tamaşa etsinlər! Onlar

¹ «Əraf» surəsi, ayə 14.

cənnətdə nemət görsünlər, özü isə cəhənnəm əzabı. Onun üçün heç bir əzab olmasa belə, şagirdlərinin çatdığı neməti görmək, əzab olaraq ona kifayətdir.

Bu şərif hədisdə yad edilən nöqtələri nəzərə alaraq, biz əvvəl niyyətimizi düzgün müəyyənləşdirməli və elmi Allah xatirinə, vəzifələrimizin düzgün icrası üçün öyrənməliyik. İlk addımda öyrəndiyimiz hər bir şeyə əməl etməyə çalışmalıyıq ki, bu xüsusiyyəti özümüzdə adət şəklinə sala bilək. Elmimiz artdıqca, onu əməldə də tətbiq edə bilək. Əgər əvvəldə hər şeyə səthi yanaşsaq, səhlənkarlıq etsək, əvvəl bir vəzifəni tərək etsək sonra yavaş-yavaş o biri vəzifələri də yüngül sayacağıq. Bu gedişlə içimizdə böyük bir üsyan baş qaldıracaq və artıq nəfslə mübarizə çox çətin olacaqdır.

HƏZRƏT ƏLİNİN (Ə) BƏYANINDA ALİMLƏRİN BÖLGÜSÜ

Əli (ə) alimləri dərəcələrə ayırır, dəstələrə bölərkən belə buyurur: «Alimlər iki dəstədirlər: Birinci dəstə öz bildiklərinə əməl edib nicat taparlar. İkinci dəstə isə elmlərinə əməl etmədikləri üçün həlak olurlar və şübhəsiz, cəhənnəm əhli əməlsiz alimin pis iyindən əzab çəkər. Bilin ki, cəhənnəmdə ən peşman, ən həsrət çəkən şəxs o şəxsdir ki, başqalarını Allah yoluna dəvət edər və onlar da bu dəvəti qəbul edib, Allaha itaət edərlər. Sonra Allah onları cənnətə daxil edər, amma dəvət edəni – öz elminə əməl etmədiyi üçün – cəhənnəmə salar»¹.

Hədisi-qüdsidə Allah-təala həzrət Davuda xitab edərək buyurur: «Əməlsiz alimə verəcəyimiz ən kiçik əzabımız, yetmiş əzabdan daha ağır olacaqdır. O da budur ki, münacatımın şirinliyini onun ürəyindən xaric edərəm. Bundan sonra bir də heç vaxt məni yad etməkdən ləzzət ala bilməz»².

¹ «Biharul-ənvar», cild 2, səh. 34.

² «Biharul-ənvar», cild 2, səh. 32.

ALTINCI DƏRS

*ALLAH NEMƏTLƏRİNİN ƏZƏMƏT VƏ GENİŞLİYİ
VƏZİFƏLƏRƏ DİQQƏTLİ OLMAĞIN ZƏRURİLİYİ*

1. Allahın əzəmətli qanunları və nemətlərinin sonsuzluğu;
2. Ömrün qısalığı və insandan əbədi qalacaq yaxşı və pis əməllər:
 - a) İnsanın dünyadakı rəftarlarının qiyamətdə təcəssümü;
 - b) Qəfil ölüm insanın qəflətdən oyanması üçün mühüm amildir;
3. İnsanın ruzisinin Allah tərəfindən təyin olunub qorunması;
4. Tövhibi-əfali və Allahın xeyir mənşəyi olması.

ALLAHIN ƏZƏMƏTLİ QANUNLARI VƏ NEMƏTLƏRİNİN SONSUZLUĞU

«Ey Əbuzər! Allahın haqqı, bəndələrin onu ödəyə biləcəklərindən çox böyük və nemətləri bəndələrin onu sayıb qurtara biləcəklərindən daha çoxdur. Sizlər yalnız hər səhər-axşam tövbə edib, öz təqsirinizi etiraf edin».

Hədisin bu hissəsində bəhsimizin mehvəri, insanda məsuliyyət hissəsinin yaranması və vəzifələrə əməl etməyin əhəmiyyəti barəsində olacaqdır.

İnsan öz ömründən kamil surətdə istifadə etməlidir və ondan bəhrələnməli olduğunu anladığı zaman vaxtını elm kəsb etməyə sərf etməlidir. Elmlə məşğul olmaqdan ötrü ilk növbədə insanın elmə marağı olmalıdır. İnsan bu marağı özündə necə yarada bilər? Bunun üçün insanın bu məsələyə diqqət etməsi lazımdır. Məlum olduğu kimi, Allahın Öz bəndələri üzərində haqqı vardır. İnsan öz əqli və fitrəti sayəsində dərk edir ki, əgər bir nəfərin onun boynunda haqqı varsa, gərək həmin adamın haqqını özünə qaytarsın. Hər aqıl insan bunu da bilir ki, Allah-təalanın onun öhdəsində böyük haqqı vardır. İnsan diqqət edib anlasa ki, bəhrələndiyi nemətlərin – həyatından tutmuş, onu əhatə edən maddi və mənəvi nemətlərə qədər – hamısı Allah tərəfindəndir, heç vaxt bəndəçilik vəzifəsini yaddan çıxarmaz. İnsan ona nemət bəxş edən Rəbbinə təşəkkür etməli olduğunu dərk edir və bu, insanda öz vəzifələrini yerinə yetirməyə qarşı məsuliyyət hissi oyadır. Ona görə də, Həzrət (s) hədisin bu hissəsinin ilk cümləsində Allahın insanlar üzərində olan hüququna işarə edir və buyurur: **«İnsanlar heç vaxt Allahın onlara bəxş etdiyi nemətlərin şükrünü yerinə yetirib, onun insanlar üzərində olan haqqını ödəyə bilməzlər».**

İnsan anlayanda ki, bütün ömrünü bu işə sərf etsə də, Allahın nemətlərinin əvəzini verə bilməyəcək, Allahın haqqını ödəyib öz vəzifəsini layiqincə yerinə yetirməyə müvəffəq olmayacaq, həmişə özünü borclu görəcəkdir. Hətta günah iş görməsə də, yenə Allahın haqqı onun boynunda qalacaqdır və o, bu haqqı geri qaytarmalıdır. Bə`zən şeytan insanı aldadıb qəlbində vəsvəsə yaradır və o da elə xəyal edir ki, Allah ona borcludur. Bir adam əgər Allahın lütf və inayəti ilə özünü günahdan qoruyur və sonra da qürrələnib ürəyində özünə günah etmədiyi üçün «əl-həmdulillah» deyərsə, həqiqətdə, həmin şəxs qəflətə qapılıraq, xudpəsənd olmuşdur. İnsan həmişə diqqətli olub unutmamalıdır ki, heç vaxt Allahın ona lütf etdiklərinin qarşılığını qaytara bilməz. Allahın ona bəxş etdiklərinin əvəzi olacaq şükrün öhdəsindən gələ bilməz. Belə ki, Allah-təala buyurur:

«Allahın nemətlərini saymaq istəsəniz, bacarmayacaqsınız»¹.

Hətta fərz etsək ki, insan Allahın nemətlərini saya bildi. Lakin onlardan hər birinin haqqını ödəməyə qadir olmayacaqdır. Hətta həmin nemətin şükrü üçün bir «əl-həmdulillah»la kifayətlənərsə, yenə də onun şükrünü lazımınca yerinə yetirə bilməyəcəkdir. Çünki «əl-həmdulillah» deməyin özü də, Allah tərəfindən bəxş edilən bir nemət və müvəffəqiyyətdir; bu kəlam hər kəsin yadına düşəcəyi, deyə biləcəyi bir söz deyil. Allahın inayət edib, tofiq əta etdiyi kəs bu sözü deməyə nail olur və bunun özünün də başqa bir şükrə ehtiyacı var. Deməli, hər şükrü edə bildiyin üçün başqa bir şükr də vacib olur. Yəni qiyamətə qədər «əl-həmdulillah» desək, bir «əl-

¹ Nəhl surəsi-18.

həmdulillah»ın şükrünün öhdəsindən gələ bilməyəcəyik. Bəs belə olan surətdə, sayı bəndə tərəfindən qeyri-mümkün olan bu qədər nemətin şükrünü necə ödəmək olar?!

Allahın nemətlərinin hədsiz-hüduzsuz olduğunu və insanlar üzərindəki haqqını nəzərdə tutmaqla, insan özünün olduqca kiçik və gücsüz olduğunu dərk edəcək və hətta günah etməsə belə, yenə də özünü Allaha borclu biləcəkdir.

Əgər insan Allah nemətlərinin şükrünü ödəyə və haqqı əda edə bilmirsə, onun görə biləcəyi ən böyük iş bu ola bilər ki, heç olmasa tövbə və üzürxahlıq halını qoruyub saxlasın. Vəzifəsi olan işlərdəki naqisliyini və günahlarını etiraf etsin. Bunun özü insanı qürrələnməkdən, təkəbbürlülükdən saxlayır. Çünki insan ayağını doğru yoldan qırağa qoyan kimi dünyapərəstliyə, rahatlığa mübtəla olacaqdır. İnsan doğru yola hidayət olanda və təkliflərinə əməl edəndə belə, qürurə mübtəla olur; özünü başqaları ilə müqayisə edir və öz-özlüyündə fikirləşir ki, insanlar Allah nemətlərinin qədr-qiymətini bilmir, günah işlərlə məşğuldurlar, lakin mən Allaha şükr vəzifəmi yerinə yetirirəm, Onun nemətlərinin qədrini bilirəm!

Deməli, iman əhli olmaqla yanaşı, həm də çalışmalıyıq ki, məğrurluq kimi mənfi xüsusiyyətə mübtəla olmayaq. Bu, Əhli-beyt məktəbindən alacağımız böyük tərbiyə dərsidir.

Hədisin bu bölümündə Peyğəmbər (s) bizi öz təkliflərimizə əməl etməyə sövq etməklə yanaşı, həm də qürur və xudpəsəndlik kimi mənfi sifətlərə mübtəla olmaqdan çəkindirir.

ÖMRÜN QISALIĞI VƏ İNSANDAN ƏBƏDİ QALACAQ YAXŞI VƏ PİS ƏMƏLLƏR

«Ey Əbuzər! Sizə verilən ömür gecə və gündüzün keçməsi ilə əlaqədar daim azalmaqdadır. Bu ömürdən isə sizin yalnız əməliniz qorunub saxlanılır. Qəfil ölüm gəlib çatdığı zaman yaxşı əməl sahibləri öz xeyirli əməllərinin nəticəsini alırlar. Pis əməl sahiblərinin ələ gətirdikləri isə, ancaq peşmançılıq olar. Hər kəs əkdiniyi biçər».

İnsanı iş və fəaliyyətə sövq etdirən, onda ilahi təkliflərə qarşı maraq oyadan məsələlərdən biri də, ömrün keçici olmasına edilən diqqətdir. İstəsək də, istəməsək də alıb-verdiyimiz hər nəfəsdə ömrümüz bir miqdar azalır. Fələyin çarxını öz gərdisindən saxlamaq olmaz. Əli ibn Əbi Talibin (ə) sözləri ilə desək, «İnsanın çəkdiyi hər nəfəs, onun ölümünə qarşı atdığı bir addımdır»¹.

Diqqətli olmaq lazımdır ki, ixtiyarımızda olan bu sərmayə əlimizdən çıxmasın. Bu elə bir sərmayədir ki, daim azalıb, solmağa doğru irəliləyir və son nöqtəsi insanın əlindən qurtara bilməyəcəyi ölümdür. Əli (ə) buyurur: «Ölümdən qorxan kəs (bilsin ki,) ondan qurtula bilməyəcək, yaşayıb sağ qalmağı sevən kəs də (bilsin ki,) həmişəlik sağ qalmaqdadır»².

Ömrün hədəf getməməsi üçün tənha çıxış yolu faydalı müamilədir. Bundan daha yaxşı müamilə nə ola bilər ki, insan ömrünün müqabilində behişt qazansın. Çünki behişt insan ömrünün qiyməti olacaq yeganə sərvətdir. Əli (ə) buyurur: «Hanı elə bir azad insan ki, çeynənilib tüpürülmüş bu artığı (bu dünyanı) dünya əhli üçün

¹ «Nəhcül-bəlağə», Feyzül-islam, səh. 1117.

² «Nəhcül-bəlağə», Feyzül-islam, xütbə 38, səh. 122.

saxlasın? Cənnət, sizin canınızın yeganə qiymətidir. Elə isə onu (ömrünüzü) ondan başqa heç nəyə satmayın»¹.

Ömrün böyük sərmayəsini Allahın qəzəb atəşi ilə müamilə edənlər necə də ziyankar insanlardır! Ömürlərini batil yolda sərf edənlər, bəlkə də, fikirləşirlər ki, ömür getdikcə onların əməlləri də itib batır. Necə də batil bir xəyal! Düzdür ki, bu həyat keçicidir, əbədi qalan isə axirət həyatıdır. Lakin insanın bu həyatdakı əməlləri əbədi qalacaqdır, çünki əməlin insan ruhu və Allah-təala ilə əlaqəsi vardır. Bizim keçici və fani olan bir zamanda yaşamağımıza baxmayaraq, həm də əbədiyyət aləmi ilə rabitəmiz vardır və əməllərimiz orada əbədi qalır.

a) İNSANIN DÜNYADAKI RƏFTARLARININ QİYAMƏTDƏ TƏCƏSSÜMÜ

Qiyamətə aid edilən və qəbul olunan məsələlərdən biri də, insan əməlinin qorunub-saxlanması və qiyamətdə təcəssüm olunmasıdır. Allah-təala Quranda bu məsələyə işarə edərək buyurur:

«...Və o gündə (qiyamətdə) camaatın yaxşı və pis əməllərinin (toplandığı) kitabı onların qarşısına qoyarlar. Günah əhlini əməl dəftərlərinə görə həyəcanlı və hürkək görərsən, onlar özlərinə deyərlər: «Vay olsun bizə! Bu necə kitabdır ki, bizim bütün böyük və kiçik əməllərimizi, iynə ucu qədər belə yer ötürmədən bir-bir qələmə almışdır». (Bu kitabda) bütün əməllər qorunub saxlanılmışdır və hər kəs öz əməlini orada hazır görəcəkdir və sənin Allahın heç kimə haqsızlıq etməyəcəkdir»².

Başqa bir yerdə buyurur:

¹ «Nəhcül-bəlağə», Feyzül-islam, hikmət 448, səh. 1295.

² «Kəhf» surəsi, ayə 49.

«Qiyamət günü zərrə qədər yaxşı iş görən hər kəs, onun xeyrini görəcəkdir və zərrə qədər pis iş görən hər kəs də onun zərərini görəcəkdir»¹.

b) QƏFİL ÖLÜM, İNSANIN QƏFLƏTDƏN OYANMASI ÜÇÜN MÜHÜM AMİLDİR

Heç kim nə qədər yaşayacağı və nə zaman öləcəyini bilmir. Quranın buyurduğu kimi:

«Heç kim sabah nə olacağını və əcəlinin harada yetişəcəyini də bilmir»².

Allahın insana olan lütfələrindən biri də insanın öz ölümünün nə zaman olacağını bilməməsidir. Əgər öz əcəlimizin vaxtını bilsəydik, daha çox qəflətə və qürura mübtəla olardıq. Əlbəttə, ruhi cəhətdən kamala çatmış insanlar fəqət Allah qarşısında müti olub, öz bəndəlik vəzifələrini icra etmək fikrində olduqları üçün ölüm vaxtının nə zaman yetişib-yetişməyəcəyi onları maraqlandırmır. Mümkündür, Allah onlara ölümlərinin nə zaman yetişəcəyini xəbər versin. Lakin bizim kimi adamların əcəlini qabaqcadan bilməsi səhlənkarlığa səbəb ola biləcəyi üçün Allah belə bir xəbəri bizlərə verməyi məsləhət bilmir. Bizim əcəlimizin nə vaxt yetişəcəyindən xəbərsiz olub, bu barədə nigaran qalmağımız Allahın hikmətindəndir. Çünki belə olan surətdə, biz ömrümüzdən daha yaxşı istifadə edə bilərik.

«Vəmən yəzrə`» xəyrən cümləsində dünya əkin yerinə bənzədilir. Ora nə səpsən, onu da biçəcəksən. Səpdiyən yaxşı əməldirsə biçdiyən yaxşı, pis əməldirsə məhsulun da pis olacaq. »

¹ «Zəlzələ» surəsi, ayə 7-8.

² «Loğman» surəsi, ayə 34.

İNSANIN RUZİSİNİN ALLAH TƏRƏFİNDƏN TƏYİN OLUNMASI VƏ YAD ƏLLƏRDƏN QORUNMASI

«Ey Əbuzər! Heç kəs öz ruzisini ələ gətirməkdən ötrü gecikmiş bir kəsin payını mənimsəyə bilməz və hər kəs özü üçün təyin olunmamış ruziyə tamah göstərsə, ona nəsib olmaz».

İnsan öz həyatında həmişə iki mühüm problemlə qarşı-qarşıya durur: Birincisi, öz həyatı üçün lazım olan ehtiyacları ələ gətirmək məcburiyyəti insanı ilahi vəzifələri icra etməkdən yayındırır.

İkincisi, Allaha itaət zamanı insan qürur və xudpəsəndlik kimi mənfi hisslərə mübtəla olur. Qürur əməlləri məhv edən bir atəşə bənzəyir. Bu bəladan yaxa qurtarmaqdan ötrü çarə düşünülməlidir.

Bəziləri belə təsəvvür edirlər ki, ilahi təkliflər onların ictimai həyatlarına mane olur. Düşünürlər ki, dünya işləri, tərk olunması mümkün olmayan bir zərurətdir və bunun özü dini və ilahi məsələlərə maneəçilik törədir. Bu üzr və bəhanələr şeytani vəsvəsələrdəndir. Bu vəsvəsələrin qarşısını almaq üçün diqqət edilməsi lazım olan məsələlərdən biri də budur ki, Allah-təala hər kəs üçün müəyyən bir ruzi təyin etmişdir və insan nə qədər çalışıb-vuruşsa da, onun üçün təyin edilmiş ruzidən artığına nail ola bilməyəcəkdir.

Quranda və hədislərdə öz əksini tapmış və insan üçün diqqət yetirilməsi zəruri olan öyüdlərdən biri də, təyin edilmiş ruzi məsələsidir. Biz hələlik ruzinin təyin edilməsi məfhumunu və ruzinin ələ gətirilməsi üçün insanın nə dərəcədə çalışıb-çalışmaması məsələsini açıqlamaq fikrində deyilik. Qısa olaraq yalnız bunu deyə bilərik ki, dində bu məsələyə xüsusi əhəmiyyət verilmişdir.

«Nəhcül-bəlağə»nin müxtəlif yerlərində ruzinin təqdiri mövzusunə işarə edilmişdir. Bu rəvayətdə də qeyd olunur ki, əgər bir kəs öz ruzisini qazanmaqda süstlük etsə, başqası onun ruzisini yeməyəcəkdir və əgər bir nəfər mal toplamağa həddən artıq tamah göstərsə və onun üçün təyin edilmiş paydan daha artıq götürmək istəsə də, təyin edilmiş miqdardan artığı ona qismət olmayacaqdır. Bu məsələyə diqqət yetirmək şeytani vəsvəşələrin qarşısını alır.

Şeytan insanı Allaha ibadətdən yayındırmaq istəyir. İbadət zamanı ona «indi çörək qazanmaq vaxtıdır, ev-eşiyinin fikrində ol» və s. vəsvəşələr edəndə, şeytana «Sakit ol, mənim ruzim təyin edilmişdir və başqasına da çatmayacaqdır» deməklə, onun ağzından vurmaldır. Əlbəttə, bu etiqad insanın Allah-təala tərəfindən ruzinin təyin edildiyinə xatircəm olduğu zaman hasil olur.

Allahın hər bir insanın ruzisini təyin etməsi o demək deyil ki, insan ruzi əldə etmək üçün hərəkət etməsin və «onsuz da Allah ruzimi göndərəcək» fikri ilə yaşasın. Artıq bu barədə söhbət etdikdə qeyd olundu ki, insan öz ehtiyaclarını təmin etmək üçün çalışmalıdır və Allahın əsla tənbel insandan xoşu gəlmir.

Ruzinin təqdiri məsələsini açıqlamaqda məqsəd, şeytani vəsvəşələrə uyan kəsləri işin mahiyyətindən xəbərdar etməkdir. Belə adamlar xəyal edirlər ki, dini vəzifələr üçün çalışmaq istəsələr özü və ailəsi çıxılmaz, çətin vəziyyətdə qalacaqlar.

TÖVHİD-ƏFALİ VƏ ALLAHIN XEYİR MƏNŞƏYİ OLMASI

«Hər kəsə bir xeyir yetişsə (bilsin ki,) onu Allah ona vermişdir və hər kəs bir şərdən amanda olsa (bilsin ki,) Allah onu qoruyub saxlamışdır».

Bunu da xatırladaq ki, əgər insan Allaha itaət və günahdan uzaq olmaqda müvəffəqiyyət əldə edərsə, xəyalında özünü ləyaqətli bir şəxs zənn edib, qürrələnməməlidir. Bizim tərəfimizdən görülən hər bir xeyir işin əsli Allah tərəfindəndir. Bizə xeyir işləri görməkdə və günahdan çəkinməkdə müvəffəqiyyət əta edib, inayət göstərən Odur.

Təkvini olaraq istər çalışmaq, istərsə də çalışmadan dünya xeyrindən bizə nəsib olanlar Allah tərəfindəndir və bəlaları bizdən dəf edən də Odur. Bu nəzər və inancın kökləri «tövhid-i-əfali»yə etiqadda öz əksini tapır. Bu etiqada əsasən, insan bütün xeyir və yaxşı əməlləri Allah tərəfindən bilməli və həmçinin, Allahu aləmin qoruyucusu olaraq tanınmalıdır.

Tövhid-i-əfali bəhsi olduqca əhəmiyyətli məsələdir. Qəza və qədər və buna oxşar məsələlər ətrafında bütün deyilənlər, insanın tövhidi-əfaliyə olan etiqadına bir müqəddimədir.

Bu məsələyə diqqət qürur, lovğalığ və təkəbbür kimi mənfi xüsusiyyətləri insanın qəlbindən silib təmizləyir. Həqiqətdə, tövhidi-əfaliyə diqqət, əksər əxlaqi rəzilətlərin, tənbelliyin, süstlüyün, həsadətin, həqarətin dərmanıdır. Tövhid-i-əfaliyə diqqət edəndə insanda nə həsəd üçün və nə də kibr və həqarət üçün zəmin qalır; insan özünü Allahla rabitədə görəndə, artıq həqarət hissi keçirmir. Eləcə də, bir nəfər Allahın əzəmətinə nəzər saldıqda, artıq lovğalanmır. Çünki hər şeyi Allahdan bilir. Həmçinin, əgər insanın bütün qüdrətlərin Allahdan olduğuna imanını olsa və inansa ki, Onun icazəsi olmadan heç bir iş baş tutmaz, heç kimdən qorxmaz. Biləndə ki, Allah bütün xeyirlərin mənşəyidir və

Onun izni olmadan heç kim xeyirə qovuşmaz, bu halda artıq başqasına bel bağlamaz və ümidi yalnız Allaha olar.

YEDDİNCİ DƏRS

MÖMİNİN AYIQLIĞI

1. Alim və zahidlərlə həmsöhbət olmaq, mömin və kafir nəzərində günah;
2. Ləyaqətli dost seçməyin lüzumu və günahı böyük bilmək;
3. Qafil alimlə nadan cahilin təhlükəsi;
4. Günahı yada salıb peşmançılıq hissi keçirmək Allahın lütfünün nəticəsidir;
5. Günahın kiçikliyinə yox, itaətdən çıxdığın kəsin əzəmətinə diqqətin lüzumu.

ALİM VƏ ZAHİDLƏRLƏ HƏMSÖHBƏT OLMAQ; MÖMİN VƏ KAFİRLƏRİN NƏZƏRİNDƏ GÜNAH

«Ey Əbuzər! Zahidlər hörmətli və izzətli idirlər, alim və rəhbərlər isə başçı. Onlarla oturub-durmaq insanın elm və fəzilətinin artmasına səbəb olar. Mömin öz günahını böyük bir qayaya oxşadır və qorxur ki, onun üstünə aşsın. Kafir isə öz günahını burnunun üstündən uçub keçən bir milçəyə bənzədir».

Peyğəmbəri-əkrəm (s) buraya qədər olan nəsihətlərində insanı öz həssas mövqeyi, həyatın əhəmiyyəti və ömrün dəyərli anlarından agah edir. Ona tənbellikdən çəkinmək, həyatına məsuliyyət hissi ilə yanaşmaq, əlində olan hər bir fürsəti qənimət bilmək, bu günün işini sabaha qoymamaq barədə xəbərdarlıq edir. Burada bir sual meydana çıxır: ömürdən istifadə etməyin ən yaxşı yolu və Allah dərgahına uzanan yolda atılacaq ilk addım nədir?

Ömrün qədrini bilməyin ilkin yolu və Allaha doğru atacağımız ilk addım günahdan qorunmaqdır. Çünki günaha aludə olmuş insan heç bir yerə gedib çıxıb bilməz. İnsan ömrünün dəyəri, onun günahdan nə dərəcədə pak olmasındadır.

İmam Səccad (ə) «Məkarimul-əxlaq» duasında buyurur: «İlahi! Məhəmməd və Ali Məhəmmədə salavat göndər... və Sənə bəndəlikdə sərf olunacaq zamana qədər ömrümü uzun et. Elə ki, ömrümü şeytana otlaq yeri gördün, mənə acığın tutmasın, qəzəbinə düşər olmamış ruhumu canımdan al»¹.

Günah nə qədər kiçik olsa belə, insanı məhvə aparır. Hətta insan nə qədər ibadət etmiş olsa belə, bir günahla

¹ «Məfatihul-cinan», səh. 1106.

savabını atəşə çəkir. Bir kəs ibadət əhli olmaqla yanaşı həm də günah iş tutarsa, kisəsi deşik adam kimi olar; kisenin içinə bir tərəfdən pul, cəvahir qoyar, o biri tərəfdən çölə tökülər. Ya da xırman toplayan əkinçi kimi bütün zəhmətinə bir kibritlə od vurub, külə döndərər. Çünki günahlar əməl xırmanımıza düşən qığılıcımdır.

Deməli, ilk addımda günahları tanımalı və onlara bulaşmaqdan özümüzü qorumalıyıq. Əgər Allah eləməmiş bir günaha mürtətib olsaq tövbə etməli, daha sonra Allahdan yardım diləməli və Onun övliyalarına təvəssül etməklə çalışmalıyıq ki, bir daha günaha aludə olmayaq.

LƏYAQƏTLİ DOST SEÇMƏYİN LÜZUMU VƏ GÜNAHI BÖYÜK BİLMƏK

Həzrət Peyğəmbərə (s) görə, kamala doğru qədəm götürmüş insanın bu yolda iki mühüm şeyə ehtiyacı var: birincisi ləyaqətli yoldaş, digəri günahı böyük bilib, ondan qorunmaq. Bu iki şərtin bir yerdə qeyd olunmasının mənası, bəlkə də budur ki, yaxşı dostun seçilməsi günahı böyük hesab edib ondan çəkinmək üçün bir müqəddimədir. Eyni zamanda pis yoldaşın seçilməsi insan üçün günaha doğru gedən ilk addımdır. Çünki yaxşı dost bir çox xeyir və bərəkətlərin mənbəyi ola bilər. Eləcə də pis dost əksər azgınlıq və fəsadların başlanğıcı ola bilər.

Yaxşı dost günahı insanın gözündə böyük göstərməyə çalışır. Belə bir halda əgər insan günaha mürtətib olsa, özünü Haqq-təalanın yanında müqəssir bilir. Bunun əksinə olaraq, pis dost günahın insanın nəzərində yüngül görsənməsinə səbəb olur. Belə ki, insan heç bir günahına görə utanmır.

Bu hissədə Həzrət (s) yaxşı dostu tanıyıb seçmək üçün iki meyar göstərir:

1. Təqva;

2. Halal və haramdan aqahlıq, başqa sözlə desək, dini mərifət.

Təqvası olmayan dostla get-gəl etmək və onun təqvasız hərəkətlərini müşahidə etmək, günahı insanın nəzərində yüngül və əhəmiyyətsiz cilvələndirir. Nəticədə əbədi peşmançılıq və bədbəxtçiliyə düçar olur. Necə ki, Quran bəzi cəhənnəm əhlinin dilindən buyurur:

«(Bədbəxt oldum!) Vay olsun mənə! Ey kaş filankəsi özümə dost seçməyəydim. Məni Allahdan qafil edən o oldu. Şeytan insanı üzükara edər»¹.

Təqvasız insan kimi, cahil və nadan insan dostluğa yaramır. O, hətta yaxşı iş görmək istəsə belə, cahilliyi üzündən azğınlığa düçar olur. Deməli, aqahlıq və təqva insanı haqq yolunda təkamül və inkişafa götürən iki qoşa qanad mənziləsində olduğu kimi, dostun seçilməsi üçün də mühüm meyardır. Bu cəhətdən də, Peyğəmbər (s) Əbuzərə etdiyi nəsihətində təqva və biliyi ləyaqətli dostun əsas xüsusiyyətləri kimi göstərir. Əlbəttə, çalışmaq lazımdır ki, bu iki xüsusiyyətin hər ikisi də insanda cəm olsun. Çünki insan haqq yolda addımlayan zaman əgər dini mərifəti olmasa, hər nə qədər müqəddəs olsa belə, şeytan və insanların hiyləsinə uyacaqdır.

¹ «Fürqan» surəsi, ayə 28-29.

QAFİL ALİMLƏ NADAN CAHİLİN TƏHLÜKƏSİ

Məşhur bir rəvayətdə Peyğəmbər (s) buyurur: «Mənim belimi qıran iki tayfa oldu: (Təqvasız) ipə-sapa yatmayan qafil alimlər və nadan cahillər»¹.

İmam Xomeyni (r.ə.) buyururdu ki, özünü müqəddəs kimi qələmə verənlər həmişə çalışırlar ki, dini vəzifələrinə əməl etsinlər. Lakin bilik qazanmaq və düzgün məlumat əldə etmək kimi əsas vəzifələrini yaddan çıxarırlar. Bu cür dayaz fikir və cəhalətləri ilə meydana çıxır, üstəlik bu fikirlərində israr edib, başqalarını da bəyənirlər. Bu tayfanın İslama vurduğu zərər, fasiqlərin vurduğu zərbədən daha ağırdır. Bu dəstə nə özləri bir yerə çıxa bilir, nə də başqalarını tərəqqi etməyə qoyurlar. İmam Sadiqin (ə) təbiri ilə desək, «Elmsiz və məlumatsız iş görmək istəyən, düzəltməkdən daha çox dağıdıb məhv edər»².

Şərəfsiz alim elminə əməl etməsə də, xalq elminə görə ona ehtiram göstərib sözlərinə aldanar. Təqvasız olduğuna görə belə alimin İslama vurduğu zərbəni heç bir cahil vura bilməz. Buna görə də, nə vaxt söhbət təqvadan getsə, elmlə yanaşı olan təqva nəzərdə tutulur. Elm və təqva bir-birindən ayrı olsa, nəinki faydası olmayacaq, əksinə zərəri olacaqdır. Eləcə də elm və bilikdən söhbət gedəndə, məqsəd əməllə yanaşı olan elmdir. Çünki islamşünasın elmi olub əməli olmasa, yol kəsən quldurdu.

Allah-təala həzrət Davuda (ə) xitab edərək buyurur: «Ey Davud! Mənimlə özün arasında dünyaya aldanmış bir

¹ «Biharul-ənvar», cild 2, səh. 111, rəvayət 25.

² «Biharul-ənvar», cild 1, səh. 208.

alimi vasitəçi seçmə ki, səni, Mənim məhəbbətim yolundan xaric etməsin. (Bilirsənmi ki, onlar kimlərdir?) Onlar Allaha sığınmaq istəyən bəndələrin yolunda (pusquda) durmuş quldurlardır. Onların ən aşağı cəzası o olacaq ki, münacatlarımın şirinliyini ürəklərindən xaric edərim»¹.

Əməlsiz və dünyapərəst alim, gündüz vaxtı karvana hücum edən quldur kimidir. O, elmi olduğuna görə xalqı aldatmağı hamıdan yaxşı bacarır. Belə alimin dinə xeyri dəyməz. Ona görə də ehtiyatlı olmalıyıq ki, onların hiyləsinə aldanmayaq. Buna görə də, təqva və bilik birlikdə olanda faydalı olur, ayrı-ayrı fərdlərin və cəmiyyətin səadətinə xidmət edir. O insanlarla oturdurmaq rəvadır ki, onlar təqvanın köməyi ilə özlərində Allaha itaət və bəndəçilik ruhunu gücləndirmiş və digər tərəfdən də dini elmlərinin təkmilləşməsinə səy göstərərək, dini maarifə yiyələnmişlər. Bu cür insanlarla həmsöhbət olmaq insanın kamal və fəzilətinin artmasına səbəb olar.

Düzdür ki, «fəqih» kəlməsi dini terminologiyada şəri hökmləri istinbat etmək qüdrəti olan alimlərə deyilir. Lakin Quranda və rəvayətlərdə göstərilən «fəqih» sözü dinşünas mənasındadır. «Fəqih» sözü dinşünas mənasından daha geniş mənə kəsb edib həm şəri, həm etiqadi, həm də əxlaqi zəmində alim olan kəslərə aid edilir. Bəlkə də, əxlaqi və etiqadi məsələlərdə alim olanla həmsöhbət olmaq daha münasibdir.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Elə ki, Allah dərgahının yolçusu olmağı qərara aldın və özünə münasib yoldaş tapdın, ehtiyatlı ol ki, günaha batmayasan. Əgər günaha

¹ «Kafi», cild 1, səh. 46.

batmış olsan, sənin yolun uğursuz və nəticəsiz olacaq və bu yolda çəkdiyən əziyyətlər, etdiyən ibadətlər səmərəsiz qalacaqdır».

İnsan elə-belə, məqsədsiz günahın dalınca düşür. Yəqin ki, günahda bir ləzzət, şirinlik, cazibə var ki, insan da ona bulaşır. Düzdür, bu cazibələr xəyali və şeytani vəsvəşələrdir, lakin necə olsa da, insan günahda bir cazibə, şirinlik görür ki, ona meyl edir.

İnsan nə etsin ki, Allahın inayəti ona şamil olsun və günahdan özünü saxlaya bilsin, günahla üzləşəndə müqavimət göstərə bilsin.

Özünü günahdan gözləməyin ən yaxşı yollarından biri, günahın zərər və böyüklüyünü dərk etməkdir. İnsan günahın öteri ləzzətlərinin doğurduğu xəter və ziyanı qabaqcadan görməli, həmçinin, günahın həm bu dünya, həm də axirəti bərhad etdiyini bilməlidir.

Möminin xüsusiyyətlərindən biri də, günaha olan xüsusi baxışdır və bu baxış ona günaha mürtəkib olmasına mane olur. Mömin insan üçün günah hər zaman onun başına uça biləcək böyük bir daş kimidir. Bir balaca haqq yolunda ayağının büdrədiyini, günaha batdığını bilsə, nəticədə hansı cəzaya məruz qalacağından dəhşətə gəlir. Bu baxış onun düşüncəsinə elə təsir edir ki, daim vicdanını günah əleyhinə üsyana təhrik edir və bir vaxt günaha batmış olsa, üzrxahlıq edib tövbəyə üz tutur. Başının üstündə böyük bir daşın sallandığını görən adam kimi, daim onun başına uçaacağı qorxusu ilə yaşayır. Yəni bu insanın ruhu o qədər pak olur ki, hər günahın qarşısında əks-təsir göstərir və daim öz nəfsini danlayıb, onu öz yerində oturtmağa çalışır. Bu mübarizədə, hətta yuxusuna, rahatlığına belə acılar çəkdirir.

Əksinə, öz fitrətini günaha bulaşdırmış kafir insan əsla günah qarşısında narahatlıq hissi keçirmir. Onun nəzərində günah burnunun üstündən uçub-keçən milçək kimidir. (Kafir deyəndə, məqsəd ancaq Allahı, qiyaməti inkar edənlər, həm də dinin zəruri məsələlərindən birini danan şəxs nəzərdə tutulur).

Quranın və rəvayətlərin nəzəri bir tərəfə, həm də psixoloji cəhətdən bu mövzu bir həqiqətdir ki, hər hansı xoşagəlməz bir işin təkrarı, onun pis olması fikrini aradan aparır və nəticədə, bu insana zövq verən bir işə çevrilir. Bu cür insan artıq günah etməkdən utanıb çəkinmir. Əgər bir günah daimi təkrarlanarsa, ona qarşı olan mənfi münasibətlər aradan gedir və daha bu günahdan utanmağa bir yer qalmır.

Buradaca insanın daha çox iman, yoxsa küfr xəttinə yaxın olmasını aşağıdakı kimi müəyyən etmək olar. İnsan günahla qarşılaşdığı zaman bunun müqabilində göstərdiyi əks-əməlin necə və hansı səviyyədə olmasını araşdırmalıdır. Əgər günahın (günaha batıb-batmamağın) onun üçün o qədər də əhəmiyyət daşımadığını və ona etina etmədiyini müşahidə edərsə, küfr yolunda addımladığını bilməlidir. Çünki günahdan peşmançılıq hissi duymaq, imandan gəlir və ona etinasız yanaşmaq isə küfrün məhsuludur. İmanın xarakterik cəhətlərindən biri budur ki, əgər şəhvət və qəzəb qüvvəsi üstələsə və insanı günaha batırsa, həmin şəxs fasiləsiz olaraq peşman olur. Əgər belə bir halı özümüzdə görməsək, qorxulu bir yolda addımladığımızı anlayıb, işin aqibətindən qorxmalıyıq.

GÜNAHI YADA SALIB PEŞMANÇILIQ HİSSİ KEÇİRMƏK, ALLAH LÜTFÜNÜN NƏTİCƏSİDİR

«Ey Əbuzər! Əgər Allah-təala bəndələrindən birinə xeyir əta etmək istəsə, günahlarını onun nəzərində böyük göstərir və günahı onun üçün çətinləşdirir. Əgər birinin bədbəxtliyini istəsə, günahlarını ona unutturur».

Allah-təala bütün insanlara lütf və məhəbbət göstərir. Əgər bir nəfərə məhəbbəti olmasaydı, onu yaratmazdı. Lakin Allahın övliyalara xüsusi inayəti vardır. Əgər bu dəstə qəflət üzündən günaha mürtəkib olarsa, onları məsələdən xəbərdar etmək üçün günahı nəzərlərində mücəssəm etdirir (yəni günahın sonrakı aqibətini onların gözündə canlandırır). Çünki günaha batıb bədbəxtlik çalmasına düşməyin ilk addımı, günahı yaddan çıxarmaqla başlayır. Allahın bəzi bəndələrinə xüsusi inayəti olduğunu və onları heç vaxt özbaşına buraxmadığını, eyni zamanda bəzilərinə qarşı etinasız olub onları öz hallarına buraxdığını nəzərə alaraq, hər kəs öz üzərində yoxlama aparıb müəyyən edə bilər ki, Allahın ona lütf və inayəti vardır, ya yox. Əgər keçmiş günahlarını unutmayıb və günah ona ağır və çətin gəlicə, bilsin ki, Allahın inayəti onunladır. Lakin əgər günahını yaddan çıxarır və onu yüngül hesab edirsə, Allahın ona inayəti olmadığını bilməlidir.

Aydındır ki, günahı yada salmaq günahın davamına mane olacağı təqdirdə faydalıdır. Əgər bir nəfər günahını yada salıb, onu çiyinlərində ağır yük olaraq hiss etməzsə, məlumdur ki, ikinci dəfə günaha əl atmaqdan çəkinməyəcəkdir.

Əbu Həməzə Somali duasında deyilir: «Mən o adamam ki, günahdan dönmək və tövbə etmək üçün mənə möhlət vermişdin, (amma) mən günahdan əl çəkmədim.

Günahlarımı (gizli saxlayıb) üzərini örtüdün, (amma) mən həya etmədim. İkinci dəfə günaha əl atdım və həddimi aşdım. (bu səbəbdən) Sən də məni Öz gözündən saldın».

Məlum olur ki, Allah-təala bir nəfərin xeyirini istəyəndə, günahlarını onun gözündə mücəssəm etdirir və bu günahları ona böyük bir dağ kimi görünür. Əksinə olaraq, Allah inayətini kəsdiyi şəxsin əzaba düçar olmasını istəyirsə, onu öz başına buraxır və bundan sonra günah ona asan görünür və ona əhəmiyyət vermir.

Əlbəttə, ilk növbədə Allah inayətini heç kimdən əsirgəmir və heç kimin bədbəxtliyini istəmir. Lakin günahkar tərəf özünü alçaq işlərə bulaşdırandan və günahına israr edəndən sonra Allah da onu belə müsibətə giriftar edir.

Allah üçün bəndəlik göstərib Ona yaxınlaşmaq istəyən kəs əzizdir. O insan, Allah yanında alçaq hesab olunur ki, Allahdan uzaqlaşıb Onu unutmuş olsun. Elə ki, Allahı unutdu, Allah da onu öz halına buraxır. Bu barədə Quranda oxuyuruq:

«Siz möminlər o kəslərdən olmayın ki, Allahı unudular, Allah da onları Özündən qafil etdi...»¹.

GÜNAHIN KIÇIKLIYINƏ YOX, İTAƏTİNDƏN ÇIXDIĞIN KƏSİN ƏZƏMƏTİNƏ DİQQƏTİN LÜZUMU

«Ey Əbuzər! Günahın kiçikliyinə baxma; itaətindən çıxıb, göstərişləri ilə müxalifətçilik etdiyən kəsin əzəmət və böyüklüyünü nəzərə al!».

Günaha üç yöndən baxmaq olar:

1. Böyük və kiçik olma cəhətindən;
2. Onu törətmiş kəsi nəzərə almaq cəhətindən;

¹ «Həşr» surəsi, ayə 19.

3. İtaətdən çıxdığın kəsi nəzərdə tutmaq cəhətindən.

Quranda və hədislərdə günahlar iki qrupa ayrılır:

1. Böyük (kəbirə) günahlar;
2. Kiçik (səğirə) günahlar.

Bu günahların hər birinin öz növbəsində xüsusi hökmü və cəzası vardır. Bu barədə Quranda buyururlur:

«Bir qrup insanın əməl dəftərləri onlara verilərkən belə deyəcəklər: «Vay olsun bizə! Bu necə dəftərdir ki, bizim heç bir böyük və kiçik günahımız nəzərdən qaçırılmadan hamısı yazılıb qeydə alınmışdır»¹.

Günahların iki qrupa bölünməsinin səbəbi budur ki, kəbirə günahlardan fərqli olaraq, səğirə günahlar üçün əzab vəd olunmayıb. Lakin buna baxmayaraq, bəzi səğirə günahlar da vardır ki, onlar üçün müəyyən cəza tədbiri göstərilmişdir.

Bunu da demək yerinə düşərdi ki, mümkündür, bir adam öz nəzərində kiçik bildiyi bir günaha batsın. Lakin həmin şəxs unutmamalıdır ki, kiçik günahın təkrarı və günahı kiçik hesab etməyin özü böyük günahlardan sayılır və onun davamı, təkrarı insanı digər günah işlərə də təhrik edir. İkincisi, günahı kimin hüzurunda törətdiyini və kimin əmrindən boyun qaçırıldığını yaddan çıxarmamalıdır.

Hədisin bu yerində əsas diqqət ikinci misalda qeyd olunan məsələyə yönəldilir. İnsan təkcə günahın kiçikliyinə baxmamalıdır. Eyni zamanda qarşısında günah etdiyi, əmrindən çıxdığı kəsi də nəzərə almalıdır. Bəzən bir iş öz-özlüyündə kiçik nəzərə çarpır, lakin böyük şəxslə aidiyyəti olması səbəbinə görə böyük sayıla bilər.

¹ «Kəhf» surəsi, ayə 49

Belə təsəvvür edin ki, məsum imamın hüzurundasınız və imam sizə kiçik bir iş buyurur. Məsələn deyir: «Bir az su gətir». Lakin siz özlüyünüzdə təsəvvür edirsiniz ki, bu elə də vacib bir iş deyil və bu təsəvvürlə də, itaətdən boyun qaçırırsınız. Sizcə belə təsəvvür nə qədər məntiqidir? Ədəb-ərkan bizə bunumu deyir? Belə müxalifət bəyənilərmə? Heç vaxt belə ola bilməz. Çünki işin kiçik olmasına baxmayaraq, işi buyuran kəs böyükdür. Kiçik iş böyük şəxsi nəzərdə tutmaqla, əzəmət tapır. İndi bu misalı Allahın müqəddəs zətı ilə müqayisə edin. Hərçənd, Allahla müxalifətçilik, imamla olan müxalifətçiliklə müqayisə edilə bilməz. Müxalifətçiliyin dərəcəsini, əmr edənin əzəmətinin dərəcəsi ilə ölçməliyik.

Günahın belə təhlili insanda şeytanla müxalifətdə güclü müqavimət hissi yarada bilər və nəfsi-əmmarənin hər cür bəhanələrinə son qoya bilər. Hərçənd olur ki, insanın dostu ondan bir şey xahiş edir. Mümkündür, onun xahişini qəbul etməsin və «Sənin məndən bunu xahiş etməyə və ya mənə hansısa iş buyurmağa haqqın yoxdur» deyə ona etiraz etsin. Lakin insanın valideyn və ya ustadı ona bir iş buyurarkən, onların sözündən çıxması çox pis iş sayılır. Bəzən buyuruq sahibi alim olur, bəzən məsum imam, bəzən də Allah. Belə olan surətdə buyuruq sahibinin məqamı nə qədər böyük olarsa, onun əmrindən boyun qaçırmağın qəbahəti də bir o qədər böyük olur.

Birdən şeytan vəsvəsə edib sizə deyər: «Naməhrəmə bir dəfə baxmaq nə olan şeydir? Haram musiqiyə qulaq asmaq bir şey deyil ki?». Lakin siz kimin əmrindən çıxdığınıza diqqət etməlisiniz. Bu yerdə Peyğəmbər (s) Əbuzərə deyir:

«Günahın kiçikliyinə baxma; bax, gör kiminlə müxalifətçilik edirsən. Ey Əbuzər! Mömin insanın öz

günahı üçün keçirdiyi iztirab və narahatçılıq, tələyə düşmüş quşun qorxu və həyəcanından daha çoxdur».

Burada Peyğəmbər (s) çox incə bir misal çəkməklə, möminin günah qarşısında göstərdiyi əks-əməli belə açıqlayır: «Sərçəni – bu çox hərəkət edən varlığı – tələyə salsanız, o qurtuluş üçün böyük bir əks-əməl nişan verəcək və qərarsız çırpınıb-vurnuxub azad olmağa çalışacaqdır. Bəzən onun çırpınması ölümlə nəticələnir. Bu onun tələdə olduğu üçün keçirdiyi həyəcan və iztirabın şiddətindəndir. Möminin öz günahı qarşısındakı reaksiyası da belədir. Hiss edəndə ki, şeytanın toruna ilişibdir, həyəcan və iztirab onun bütün vücudunu bürüyür, hətta bütün rahatlığını – qidalanmasını, yatmasını, dincəlməsini əlindən alır. O həmişə şeytanın torundan xilas olmaq üçün çalışır».

Biz məsum deyilik və həmişə təhlükə və unutqanlıqla qarşı-qarşıya dayanmışıq. Heç zaman günah etməyəcəyimizə də zəmanət yoxdur. Mümkündür, hərdən şeytanın toruna düşək.¹ Hər halda bir günaha mübtəla olanda, imanımızın tələbinə görə daim nigaran olub tövbə etməklə, Allah dərgahına pənah aparıb ona tapınmaqla, bu fəlakətdən xilas olmağa çalışmalıyıq.

¹ (Əlbəttə, məsum deyilik deyəndə bu o demək deyil ki, günah edək. Çünki elə insanlar var ki, məsum olmasalar belə, günah etmirlər. Onların məsumla fərqləri ondadır ki, məsumu günahdan saxlayan, Allahdan onlara xüsusi əta edilmiş inayətdir. Buna «ismət mələkəsi» deyilir. Adi insanlarda bu xüsusiyyətin olmamasına baxmayaraq, özlərini günahdan qoruya bilirlər).

SƏKKİZİNCİ DƏRS

SÖZLƏ ƏMƏLİN BİRLİYİ VƏ DİLİN QORUNMASI

SÖZ VƏ ƏMƏLDƏ SƏDAQƏT VƏ XƏYANƏT

«Ey Əbuzər! Hər kəsin dediyi ilə etdiyi bir olsa, öz xoşbəxtlik payını almışdır və hər kəsin sözü ilə əməli birbirinə zidd olarsa, mükafat verilən zaman özünü danlayacaqdır».

Əksər insanlar danışıda yaxşı işləri sadalayıb deyirlər: «Bu iş görülməlidir, filan işin dəyəri və əhəmiyyəti bu qədərdir, insan kamalına təsir qoyur» və s. Lakin icra olunma məhrələsinə yetişdikdə, rəftarları dedikləri ilə düz gəlmir. Çox az adamın bütün danışdıqları əməldə öz əksini tapır.

Əgər bir adamın sözü ilə əməli arasındakı uyğunluğun onun imanının dərəcəsinə bağlı olduğunu desək, imanı kamil olanların daha sədaqətli olduqlarını görəcəyik. Onların söz və əməlləri daha çox üst-üstə düşür və həqiqətdə, gördükləri iş dediklərinə bir nümunədir.

«Onlardır; sədaqətliyə və təqvalıya da elə onlardır»¹ ayəsinin təfsirində mərhum Əllamə Təbatəbai buyurur: «Sədaqət, elm və əməldə mövcud olan bütün fəzilətləri özündə toplayan bir sifətdir. Çünki sədaqət bütün əxlaqi fəzilət və dəyərlərlə, məsələn iffət, şücaət, hikmət və ədalət kimi sifətlərlə yanaşı olan bir xislətdir; onu insanın etiqadından, sözündən və əməlindən ayırmaq olmaz. İnsanın sədaqətli olması, onun əqidə, söz və əməlində bir olması deməkdir.

İnsan fitrəti haqqı qəbul edib, daxilən ona təzim etmək istəyi ilə yoğrulmuşdur. Baxmayaraq ki, zahirdə düşündüyünün əksini deyir. Deməli, əgər haqqı etiraf edib ona sadıq qalırsa, etiqad etdiyi şeyi deyib dediyini əməldə

¹ «Bəqərə» surəsi, ayə 177.

də nümayiş etdirirsə, onun imanı xalisləşmişdir. Əxlaq və saleh əməlində tamamlayıcı mərhələyə çatmışdır.

Həmçinin buyurmuşdur:

«Allah-təalanın bəzilərini «siddiq» (həddən artıq sadıq) adlandırması ona görədir ki, onların rəftarı dediklərini əməldə təsdiq edir».

Danışığı etiqadına uyğun olan adam da sadıqdır, lakin siddiq daha yüksək mərhələdə durur. Siddiq bütün məsələlərdə danışığı etiqadına müvafiq olmaqdan əlavə, əməlində də müvafiq olan şəxslərə deyilir. Peyğəmbər (s) buyurur:

«Bir adamın danışığı ilə əməli uyğun olsa, səadətə çatar».

Əgər insan etiqadının, danışığının, əməlinin uyğun olmasına səy edərsə, siddiqlər məqamına nail olar. Əksinə, sözü ilə əməl etməyən insan münafiq və yalançıdır. Necə ki, Qurani-kərim dildə Peyğəmbərin (s) peyğəmbərliyinə şəhadət verib, ürəklərində etiqadı olmayan münafıqları yalançı sayır və buyurur:

«Ey peyğəmbərimiz! Elə ki, münafıqlar sənənin yanına gəlib dedilər: «Şəhadət veririk ki, sən Allahın elçisisən - aldanma! Allah bilir ki, sən Onun elçisisən və O şəhadət verir ki, münafıqlar yalan deyirlər»¹.

Münafıqların sözlərinin yalan olmasına dəlil budur ki:

«Dildə izhar etdikləri şeyin əksini ürəklərində gizlədirlər. Allah onların gizlətdiklərini onlardan daha yaxşı bilir...»².

Peyğəmbər (s) buyurur: «Bir adam öz dediyinə əməl etmərsə, ancaq özünü qınayıb məzəmmət etsin. Çünki

¹ «Münafiqun» surəsi, ayə 1.

² «Ali-imran» surəsi, ayə 167.

danışığından aydın olur ki, haqqı və vəzifəsini yaxşı bilir və höccət onun üçün tamamlanmışdır».

Təbiidir ki, haqqı, doğru yolu tanıyıb, hətta başqalarını bu yola dəvət edən insan əməldə öz dediklərinə əməl etmirsə, ancaq özünü danlamalıdır.

Peyğəmbərin (s) bu sözü daha çox elm əhlinə və minbərə çıxıb xalqa nəsihət edən din xadimlərinə aiddir. Xalqı haqqa dəvət edən kəslər əvvəl özləri dedikləri sözün üstündə durmalıdırlar. Həmçinin, əməlləri etiqad və söylədiklərinin həyatda bir cəlvəsi olmalıdır.

Allah Quranda bu dəstəni danlayaraq buyurur:

«Siz camaatı yaxşı işlər görməyə əmr edirsiniz və (amma) özünüz onu yaddan çıxarırsınız! (Özü də) Allahın kitabını oxuyursunuz. Niyə düşünüb fikirləşmirsiniz?»¹.

Burada «yaddan çıxarmaq» unutmaq mənasında deyil. Quranın çatdırmaq istədiyini mənə budur ki, öz dediklərinizə əməl etmirsiniz. Çünki mümkündür, öz sözü yadında olsun, lakin ona əməl etməsin.

Necə ola bilər ki, ürəyi yanan bir halda başqalarına «filan işi görün, filan işi tərkin edin»-deyə nəsihət etsin, lakin özünü yadından çıxarsın! Başqalarına özündən çoxmu ürək yandırır? Belə şey inandırıcı deyil.

Əli (ə) buyurur:

«Allahdan qorxun! Allahdan qorxun! (Hətta) sizin üçün ən əziz adamlar barəsində olsa da belə»².

Həzrətin (s) yuxarıdakı sözü deməkdə məqsədi budur ki, siz özünüzü başqalarından daha çox sevirsiniz. Başqalarını da sevməyinizin səbəbi, onların sizin öz hədəfinizə çatmağınızdan ötrü bir vasitə olması, həyatdan zövq

¹ «Bəqərə» surəsi, ayə 44.

² «Nəhcül-bəlağə» (Feyzül-islam), xütbə 156, səh. 494.

almanız, səadətə qovuşmanızdan ötrü sizin üçün yaratmalarıdır. Onlarla birlikdə oturub-durmanız, deyib-gülməyiniz sizin üçün xoşdur. Deməli, əsas siz özünüzsünüz və başqalarını da özünüzə görə sevirsiniz. İndi necə olur ki, başqalarına can yandırır və nəsihət edir, lakin özünüzü yaddan çıxarıb halınıza acımayasınız və dediklərinizə əməl etməyəsınız?!

Allah-təala buyurur:

«Ey iman gətirənlər! Niyə bir şeyi söyləyib (sonra) əməl etmirsınız. Deyilənə əməl etməmək Allah yanında çox pisdir»¹.

RUZİDƏN MƏHRUM OLMAQDA GÜNAHIN ROLU

Peyğəmbər (s) hədisin davamında ruzidən məhrum olmaqda günahın göstərdiyi təsir barəsində buyurur:

«Ey Əbuzər! Çox vaxt insan törətdiyi günah işə görə onun üçün nəzərdə tutulmuş ruzidən məhrum olur».

Hədisin bu hissəsi diqqəti, günahın bu dünyada insana qoyduğu mənfi təsir və ondan doğan məhrumiyyətlərə yönəlir.

Adətən, rəvayət və moizələrdə hər kəsin mərifətini nəzərə almaqla, onunla səviyyəsinə uyğun şəkildə danışılır. Məsələn, məhəbbət məqamında olan şəxsə bu tərzdə müraciət olunur: «Sən necə aşıqsən ki, öz məşuqunla müxalifətçilik edirsən? Aşiq adam həmişə çalışır ki, məşuqunun ondan nə istədiyini öyrənib, onu yerinə yetirsin və həmçinin, nədən acığı gəlirsə, onu tərksin. Necə ola bilər insanın məhbubu açıqcasına ona «Filan işi gör, filan işi tərksin et» desin və o da müxalifətçilik etsin!». Bu, Allah-təalanın və Allah dostlarının

¹ «Səff» surəsi, ayə 2-3.

məhəbbətindən bəhrəsi olan kəsləri günahdan çəkəndirməyin ən yaxşı yoludur.

Əhli-beyt dostlarının diqqətini bu məsələyə yönəltmək lazımdır ki, günah Əhli-beytin narahatçılığına səbəb olur. İmamların (ə) ən çox nifrət etdiyi şey, günah işlərdir. Günah, iylənmiş cəmdək kimidir. Bəsirət gözü açıq olanlar və səfali batinə malik insanlar, onun iyrənc iyini uzaqdan dərk edirlər. Belə olan halda, Əhli-beytə yaxınlaşmaq istəyən dostlar özlərini onların nifrətinə səbəb olacaq işlərə necə aludə edə bilərlər?!

Yaxın dostunun, məhbubunun görüşünə gedən şəxs öz üzərindən, bədənindən, ağızından gələn pis iyi dəf edir. Ətirlənib səliqə-səhmanla gedir ki, dostu ondan inciməsin. Günah bizim vücudumuzun üfunətinə səbəb olur. Biz Əhli-beyti seviriksə, onlarla bağlılıq yaratmağa çalışırıqsa, gərək ruhumuzu pisliklərdən paklayaq ki, onlar da bizimlə əlaqə qurmağa rəğbətli olsunlar. Deməli, Allahın və Əhli-beytin (ə) məhəbbətini qazanmış insanları günahdan çəkəndirməyin ən yaxşı yolu, onlardakı məhəbbət hissini oyadılmasıdır.

Bunu da deyək ki, Allahın vacib buyurduğu işləri yerinə yetirib, haram buyurduqlarını tərək edən bütün kəslərin qəlbində Allah məhəbbətindən bir ilmə vurulmuşdu. Lakin onların məhəbbəti Allah barəsində olan bilik və mərifətlərinin dərəcəsinə görə bir-birindən fərqlənir. Bəzilərinde bu məhəbbət şiddətli, bəzilərinde orta səviyyədə, bəzilərinde isə zəif olur. Hərdən məhəbbət o dərəcəyə çatır ki, məşuqa qovuşmaq üçün hər şeyə, hətta cənnətə belə göz yumurlar. O yerə qədər ki, deyir: «Deyək

ki, cəhənnəm atəşinə səbir etdim, bəs sənin ayrılığına da səbir edə biləcəyəmmi?»¹.

On beş münacatın doqquzuncusu olan «Məhəbbət yolçularının münacatı»nda oxuyuruq: «Allahım, hanı elə bir kəs ki, sənin məhəbbətinin şirinliyini dadsın, (lakin) səndən başqasına ürək bağlasın?».

Allaha və imamlara olan eşqin insanı günahdan saxlayacaq bu həddinə nail ola bilməyənlərə, günahın törədə biləcəyi mənfi nəticələrini anlatmaq lazımdır. O cümlədən, günahın insana yetirdiyi zərərlərini sadalamaq olar. əzablarını, səadətdən məhrum etməyini, eləcə də dünya və axirət məhrumiyətlərini məsələn, əzablarını, səadətdən məhrum etməyini, dünya və axirət məhrumiyətlərini və s. İnsanı, hansısa mənfiyyətə çatdıracağı və ya hansısa zərərdən amanda saxlayacağı şərtilə, müəyyən bir işə vadar edən və hər hansı bir işdən çəkindirən şey «qorxu və ümid»dir.

İnsanın hidayəti üçün ən yaxın və yaxşı yol, onun diqqətini günahın dünya və axirətdə doğurduğu mənfi təsirlərə yönəltməkdir. Əgər bir nəfərin axirətə imanı zəif olarsa, bu halda onu günahdan çəkəndirməyin ən yaxşı yolu, ona günahın bu dünyadakı təsirlərini xatırlatmaqdır. Necə ki, Peyğəmbər (s) hədisin bu bölümündə həmin üsulu tətbiq edir. Çünki bəziləri axirəti çox uzaq görürlər. Halbuki İslam dünyagörüşünə əsasən, axirət bizə yaxındır və onu əldə etmək özümüzdən asılıdır. Bu barədə Allah-təala buyurur: «Bu qafil və kafir camaat o günü (qiyaməti) uzaq bilirlər və biz (isə) onu yaxın görürük».

¹ «Kumeyl» duası.

Günahın dünyada insana vurduğu zərərlərdən biri də, ruzidən məhrum olmaqdır. İnsana məxsus olan ruzilərdən nümunə olaraq, yemək və geyimi qeyd etmək olar.

Bir sıra rəvayətlərdə göstərilir ki, Allah-təala hər bir canlı üçün müəyyən ruzi təyin etmişdir. Nəzərdə tutulmuş bu təqdir bəzən mütləq, bəzən isə müəlləq və qeyri-dəqiqdir. Yəni insanın etdiyi əməllərin təsirindən asılı olaraq, az və ya çox olur. Bəzi xeyir əməllər ruzinin artmasına, bəzi şər əməllər isə onun azalmasına səbəb olur.

Əgər biz müqəddər edilmiş ruzinin – hansı ki, bəzən bizim çalışmamızla qazanılır və bəzən də Allah öz mərhəməti ilə onu bizə zəhmətsiz əta edir – günah üzündən əlimizdən çıxmasını bilsək, çox az hallarda günahın arxasınca düşərik.

GÜNAH SƏBƏBLƏR HALQASINDA

Günah formulları dəyişmək gücünə malik olub, zahiri səbəbləri təsirsiz edir. Quran bizə anladır ki, zahiri səbəblərdən başqa digər səbəblər də var ki, bu səbəblər həm onları doğuran səbəblərlə, həm də onlarla öz aralarında olan rabitələrlə birlikdə bizim üçün gizlidir. Quran buyurur:

«Başınıza gələn hər müsibət və işgəncələr sizin öz pis əməllərinizin məhsuludur»¹.

Həqiqətdə, «illət və məlul» səbəb və nəticə sisteminin hakim olduğu bir dünyada, heç bir görüntünü səbəbsiz saymaq olmaz və başqa bir tərəfdən müsibətləri, şər və bədbəxtlikləri də xeyrin özü olan Allah-təalaya aid etmək olmaz. Deməli bu, insandır ki, müsibətləri özünə cəlb edir.

«Nur» surəsinin 63-cü ayəsində buyurulur:

¹ «Şura» surəsi, ayə 30.

«Allahın əmri ilə müxalifətçilik edənlər (o gündən) qorxsunlar ki, böyük bir fitnəyə və ya dərdli bir əzaba düçar olmasınlar».

Quran belə bir həqiqəti bəyan etməkdədir ki, əksər bədbəxtlik və müsibətlərin mənbəyi günahdır. İnsanın savab və yaxşı əməlləri, bərəkətin onun başından yağmasına səbəb olur:

«Ölkələrin əhalisi əgər iman gətirib, təqvaya bağlansaydılar, yerin və göyün bərəkət qapılarını onların üzünə açardıq»¹.

Bəzi vaxtlarda günahın insana üz verən bədbəxtliklə olan bağlılığı az-çox dərk edilir. Məsələn, bəzi günahların özlərindən sonra müəyyən xəstəliklər törətməsi məlumdur. Ancaq bu əlaqə bütün hallarda hiss edilmir. Bəzən günahın insana vurduğu təsir müxtəlif mərhələləri keçib sonra özünü biruzə verir ki, bu da insan üçün dərk edilməzdir. Necə ki, yemək hazırlanıb süfrəyə verilməyə, içərisinə murdar bir şey düşür və yeməyi korlayır. Ruzi insan üçün hazırlanır və birdən gözlənilmədən insan ondan məhrum olur. İndi ruzini qida maddələrindən digər şeylərə də aid edin; çünki bütün nemətlər ruzidir. Ev, maşın və insanın istifadə etdiyi hər bir şey ruzidir. Əksər hallarda bunlardan məhrum qalmaq, günaha mürəkib olmaq səbəbi ilədir.

Mənəvi nemətləri də ruziyə əlavə etməklə, onu daha da genişləndirmək olar. Çünki bizim ruhi təkamülümüzdə səbəb olacaq hər bir şey ruzidir. Elm və iman, eləcə də ibadətə qalxa bilməyin özü də ruzidir.

Bəzən günaha bulaşmaq insanı hansısa ibadətdən məhrum edir. Rəvayətlərin birində insanın günahın təsiri

¹ «Əraf» surəsi, ayə 96.

nəticəsində gecə namazına dura bilməməsinin mümkünlüyü də qeyd olunmuşdur. Baxmayaraq ki, gecə namazı qılmaq istəyən şəxs səy edir və vaxtında yuxudan dura bilmək üçün əvvəlcədən hazırlıq işləri görür. Lakin ya yuxudan durur tənbəllik mane olur, ya da heç yuxudan belə ayılmır və yatıb qalır.

Deməli, ibadətdəki müvəffəqiyyətsizlik də günahın doğurduğu bədbəxtçiliklərdəndir.

Günahın qalmaqla nəticələnən sonluğuna diqqət yetirmək bütün cəhətləri ilə insanı günahdan saxlaya biləcək amillərdən ola bilər. İnsan fikirləşməlidir ki, etdiyi günah onun iqtisadi söylərini təsirsiz edib, ruzidən məhrum qoyur.

Günah və müsibətlər arasında olan bağlılığı dərk edən bəzi böyük alimlər, onlara bir müsibət üz verdikdə fikirləşirdilər ki, görəsən hansı günahları onları bu müsibətə düçar etmişdir. Nəql edirlər ki, böyük əxlaq ustadlarından biri Tehranın küçələrindən birində yol gedərkən, kənarından ötüb keçmək istədiyi at ona bir təpik atır. Həmin şəxs oradaca oturub fikrə dalır ki, mən nə iş tutdum ki, bu heyvanın əziyyətinə düçar oldum!

DİLİN QORUNMASI VƏ BİHUDƏ İŞLƏRDƏN UZAQLAŞMAQ

«Ey Əbuzər! Faydası olmayan şeyi tərk et və sənə faydası olmayan sözü danışma. Dilini, pulunu qorumağa çalışdığın kimi qoru».

Hədisin bu hissəsində qeyd olunan məsələ əvvəlki mövzunun davamı olub, insanı günahdan çəkəndirmək barədədir. Günahdan qorunmaq istəyən şəxs bunun üçün özünə müəyyən hədd, çərçivə təyin etməlidir: «Uçuruma

tərəf hərəkətdə olan adam, bir gün oraya düşəcəyini də bilməlidir».

Günahdan özünü gözləmək istəyən şəxs günah üçün zəmin və müqəddimə olacaq şeylərdən çəkinməli və bəzi mübah işləri tərک etməlidir ki, sonda günah uçurumuna yuvarlanmasın. Misal üçün əgər özünü naməhrəmə və ona haram olan şeylərə baxmaqdan gözləmək istəyir və bu işi tərک etməyə çalışırsa, özünün bəzi məhrəmlərinə baxmasın. Haram musiqiyə qulaq asmaq istəmir və bu adəti tərک etmək istəyirsə, bunun üçün əvvəldə halal musiqilərdən də uzaqlaşmalıdır. Əgər yalanı, qeybəti tərک etmək istəyirsə, qeybət və yalan ehtimal verdiyi söhbətlərə qatışmamalıdır. Əlbəttə, insanın onu günah işlərə sövq etməsi mümkün olan bütün mübah işlərdən özünü gözləməsi, xüsusən də bu yolda təzə qədəm götürmüş adam üçün çox çətin bir işdir. Amma təkamül mərhələsinə qədəm qoymuş kəslər, istəsələr də, istəməsələr də bu mərhələni keçməlidirlər.

Peyğəmbər (s) Əbuzərə mənasız və bihudə şeylərdən uzaq olmağı tapşırır. Necə ki, Quran insanın nicatını bihudə işlərdən uzaqlaşmaqda görür:

«Möminlər nicat tapdılar. O kəslər ki, namazlarında qüsursuzdurlar və o kəslər ki, mənasız və bihudə işlərdən uzaq gəzərlər»¹. Nicat tapmaq istəyən bir kəs mənasız və ona faydası olmayan işlərdən özünü gözləməlidir. Ona faydası olmayan sözü deməməli, öz güc və enerjisini faydalı və səmərəli işlərə sərf etməlidir.

Peyğəmbərin (s) Əbuzərə başqa bir öyüdü, ona faydası olmayan söhbətlərdən pəhriz etməsidir. İnsan öz danışığına, dilinə diqqət etməli, ona nə xeyir, nə də zərəri

¹ «Muminun» surəsi, ayə 1-3.

olan adi söhbətlərdən çəkinməyə səy göstərməlidir. Çünki bəzən ağızdan çıxan bir söz, insanı dünyaya və axirətində ciddi problemlərlə üzləşdirir. Rəvayətlərdə insanın öz dilinə yiyələnməsi barədə edilən çoxlu sayda öyüd-nəsihətlər, lazımsız və ya heç bir aidiyyəti olmayan söhbətdən çəkinməyi insana tövsiyə etmək ona görədir ki, hərdən insan öz dilini idarə edə bilmir, yalan danışır qeybət etməklə və ya başqalarını məsxərə etməklə, dilinin bəlasına düşür. Bu cəhəti nəzərə alaraq, bəzi alimlər səy göstərərək, imkan daxilində sükut etməyə çalışmışlar.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Öz pulunu, cəvahiratını qorumağa çalışdığın kimi, dilini də qorumağa çalış».

Öz pulunu sandığa qoyub ağızını möhkəm bağlayıb etibarlı bir yerdə necə saxlayırsansa, dəyəri qat-qat puldan artıq olan dilini də o cür saxla. Allah insanın dili üçün hasar və qoruyucu zireh təyin etmişdir. Belə olan surətdə səy et ki, onu azad buraxmayasan. Hətta faydası olmayan mübah sözdən belə uzaq ol. Çünki boş yerə öz enerjini xərcləmiş olursan və bu gedişlə yavaş-yavaş anlaşılmaqlıq, məkrüh işlərə və nəhayətdə, harama və kəbirə günahlara sürüklənirsən. Məgər, başqası haqqında söhbət etməklə, onun qeybətini etmək arasında nə qədər fasilə vardır?

Mübah söhbətlə, Kəbə evində öz məhrəmi ilə yetmiş dəfə zinadan daha murdar iş olan qeybət arasında elə də fasilə yoxdur. Biz yavaş-yavaş bu fasiləni aradan qaldırır və kəbirə günaha mübtəla oluruq.

DOQQUZUNCU DƏRS

NAMAZIN DƏYƏR VƏ ƏHƏMİYYƏTİ

CƏNNƏT ƏHLİNİN DƏRƏCƏ FƏRQLƏRİ

1. Peyğəmbərin (s) bəzi nəsihətlərinin bölgüsü;
2. Abid və gecəni ibadətdə keçirənlərin məqamı;
3. Cənnətin dərəcələri və cənnət əhli arasındakı fərq;
4. Peyğəmbərin (s) namaza şiddətli bağlılığı;
5. Namaz xoşbəxtlik açarındır;
6. İbadətin davamlılığının sirri, onun şirinliyinin dərkindədir.

PEYĞƏMBƏRİN (S) BƏZİ NƏSİHƏTLƏRİNİN BÖLGÜSÜ

Peyğəmbər (s) bura qədər təhlil edilən moizələri üç hissəyə bölür:

Birinci bölüm: Bu bölüm insanın qəflətdən oyanması barəsində idi. Çünki insan heyvani təbiətinə əsasən, dünyəvi fəaliyyətlərə, maddi istəklərinin təminatına daha çox meyl edir. Buna görə də, ilkin aid olduğu yeri və axirəti yaddan çıxarır.

Düzdür, bəziləri öz yaradılış səbəbi və hədəflərini dərk edirlər. Lakin insanların əksəriyyəti öz yaradılışlarının əsas hədəfindən xəbərsizdirlər. Nə üçün yaradıldıqlarını, sonda hara gedəcəklərini, hal-hazırda nə etməli olduqlarını bilmirlər. Buna görə də, onları ayılmaq lazımdır. Peyğəmbərin (s) moizələrinin birinci hissəsi qəflət pərdəsini insanın gözü qarşısından götürməyə yönəlib, onu məsuliyyət daşımağa səsləyir və diqqətini ixtiyarında olan qiymətli sərvətlərdən bəhrələnməyə cəlb edir.

İkinci bölüm: Bu bölüm isə insanın öz yaradılış hədəfini anlayıb yolunu təyin etdikdən sonra atacağı ikinci addım, ağıllıq əldə etmək üçün elm öyrənməsi barəsində idi. Bu cəhətinə görə də, ikinci bölümüdə elm öyrənmək və alimlərin vəzifələrinə işarə edildi. Həmçinin, qeyd olundu ki, ən zəruri bilinən elm, yaradılış hədəfini və ona aparən yolları öyrədən elmdir və bu elm ilahi maarifdən ibarətdir.

Üçüncü bölüm: Bu bölümüdə insanın öz elminə, vəzifələrinə əməl etməsinin lazımlı bir məsələ olması haqqında söhbət açıldı və əməllərin iki növ olmasına işarə edildi:

1. Vacib və müsbət fəaliyyətlər, yəni görülməsi lazım olan işlər.

2. Qadağan olunmuş fəaliyyətlər, yəni çəkinilməsi vacib olan haramlar işlər.

Bu bölümün vurğuladığı əsas mətləb günahın və onun doğurduğu acı nəticələrin dərk olunmasının əhəmiyyəti idi.

Bu üç bölümdən sonra Peyğəmbərin (s) moizə və nəsihətlərinin dördüncü bölümü barəsində bəhs edəcəyik.

Dördüncü bölüm: İnsan ona vacib buyurulanları yerinə yetirmək və günahı tərک etməklə elə düşünməməlidir ki, artıq bütün vəzifələrini yerinə yetirmişdir.

Düzdür, bu mərhələyə çatmağın əhəmiyyəti böyükdür. Lakin bu, hələ hədəfə aparan yolda atılan ilk addımdır. Aydınır ki, günahlardan çəkinmədən, vacib əməlləri yerinə yetirmədən, bir sözlə, ilk addımı atmadan insan sonrakı addımı da ata bilməz. Lakin bu mərhələ yerdə qalan mərhələlərlə müqayisədə qısa yoldur və bundan sonra insanı hələ qabaqda gediləsi uzun yol gözləyir. Bunun üçün insanı fəaliyyət göstərməyə daha çox təşviq etmək, onda vacib əməlləri yerinə yetirib, haramlardan çəkinməklə kifayətlənməmək hissini oyatmaq lazımdır.

ABİD VƏ GECƏNİ İBADƏTDƏ KEÇİRƏNLƏRİN MƏQAMI

«Ey Əbuzər! Allah bir dəstə insanı behiştə daxil edər və onlara o qədər nemət verər ki, yorularlar. Lakin cənnətin yuxarı dərəcəsinə qərar tutmuş başqa bir dəstəyə baxanda onları tanıyıb deyərlər: «Pərvərdigara! Bunlar bizim qardaşlarımızdır. Dünyada (onlarla) birlikdə yaşayırdıq. Onları niyə bizdən üstün dərəcədə yerləşdirmisən? Cavabında buyurular: «Heyhat, heyhat...

Siz tox olduğunuz vaxt onlar aclıq çəkirdilər və sizlər sirab olduğunuz vaxt, onların susuzluğundan ciyəri yanırıdı (oruc tuturdular). Sizlər yuxuda ikən, onlar ayaq üstə (namaza məşğul) idilər. Sizlər evlərinizdə istirahətdə olanda, onlar Allaha görə çölə tələsirdilər».

Bu cümlələrdə Həzrət (s) qiyamət səhnələrini – insanın haramları tərk edib vacibləri yerinə yetirməklə, behiştə daxil olması səhnəsini təsvir edir. Onun üçün cəhənnəmdən danışmağın lüzumu yoxdur. Çünki o, artıq cəhənnəm təhlükəsindən qurtulub cənnətlik olmuşdur. Lakin cənnətin aşağı dərəcəsi ilə kifayətlənən bu şəxs, cənnətin ali dərəcələrinə nail olmaq üçün iri addımlar atmağa səy etməmişdir. İndi onun üçün bu səhnələr mücəssəm edilir və anladılır ki, doğrudur, sən vacibata əməl etməklə cənnətə yol tapmısan, lakin cənnətdə səndən də yuxarı məqamda olanlar var və səy et, sən də onların dərəcəsinə nail olasan. «Allah bir çox insanı cənnətə daxil edəcək və onlara saysız-hesabsız nemətlər əta edəcəkdir. Belə ki, bir müddət həmin nemətlərdən bəhrələnib ləzzət çəkməklə, başları qarışıq olacaq». Bunu söyləməklə Həzrət (s) bildirmək istəyir ki, nemətlərin çoxluğundan təngə gələrlər. Əlbəttə, bu el arasında deyilən təbirdir. Həqiqətdə isə, cənnətdə kimsə cana doymaz və yorulmaz. Allahın buyurduğu kimi:

«Cənnətdə bizə əzab-əziyyət yetişməz və heç vaxt yorğunluq və zəiflik bilməyəcəyik»¹.

Deməli, bunu söyləməkdə Həzrətin (s) məqsədi budur ki, istədikləri qədər onlara nemət verərlər.

Həmin cənnət əhli baxıb, birdən öz dostlarını cənnətin ali məqamında görür və təəccüblə deyərlər: «Pərvərdigara!

¹ «Fatir» surəsi, ayə 35.

Bunlar ki, bizim dostlarımızdır. Biz ki, dünyada bir yerdəydik; bir sırada namaz qıldırıq, bir səngərdə vuruşardıq. Necə oldu ki, onlara bizdən yuxarıda yer verdin? Onlara bizdən yüksək dərəcələr bəxş etdin?». Onlara cavab verilər: «Sizin onlarla fərqliniz çoxdur. Siz tox olanda, onlar ac, siz sirab olanda onlar susuz və siz halal nemətlərdən dadıb ləzzət apararkən, onlar oruc idilər. Hərçənd ki, siz günaha bulaşmamısınız, lakin onlar yayın istisində qarınlarını boş saxlayıb, yeyib-içməkdən gözlərini çəkərdilər. Siz öz vacib əməllərinizlə kifayətləndiniz və qalan vaxtınızı istirahətlə keçirdiniz. Lakin onlar yatmayıb Allahla dərdlərini bölüşər, ibadətə məşğul olardılar. Quranın buyurduğu kimi, onlar o kəslərdirlər ki, **«Gecənin az bir hissəsini yatar və Allah dərğahından tövbə və bağışlanmaq diləyərlər»**¹.

CƏNNƏT DƏRƏCƏLƏRİNDƏN BƏHRƏLƏNMƏKDƏ CƏNNƏT ƏHLİNİN FƏRQLƏRİ

Bu cümlələrdə Rəsuləllah (s) cənnətin dərəcələrini xatırladır. Bir çox ayə və rəvayətlərdə cəhənnəmin qatlarına aydın şəkildə işarə edildiyi kimi, cənnətin də müxtəlif dərəcələrə malik olduğu bildirilir. Cənnətin ən aşağı dərəcəsi vacib əməllərinə əməl etmiş şəxslər üçün nəzərdə tutulmuşdur və ən yüksək dərəcəsi «Rizvan məqamı» olub, Allahın xas övliyalari, ixlas sahibləri üçün təyin edilmişdir. Allah-təala buyurur:

«Allah mömin və möminələri ağacları altından çaylar axan əbədi behiştə daxil edəcəyinə vədə vermişdir. (Orada onlara) Ədn cənnətlərində – gözəl saraylarda yer verərlər. Bütün nemətlərdən daha böyük olan isə budur ki, Allah

¹ «Zariyat» surəsi, ayə 17-18.

Öz riza və məmnunluq məqamını onlara əta edər. Həqiqətən, bu, böyük bir nicatdır»¹.

Bütün nemətlərdən daha böyük olan Allahın «riza və məmnunluq məqamı» cümləsi barədə rəhmətlik Əllamə Təbatəbai buyurardı: «İlahinin razılıq və rizvanı cənnət nemətlərinin hamısından üstün və məqam baxımından ən yüksəkdə olanıdır. Bu cəhətinə görə də, «rizvan» kəlməsi «qeyri-müəyyən» formada göstərilmişdir ki, onun üçün hansısa bir hədd, dərəcə nəzərdə tutulmur, ya da Allahın razılıq və rizvanı nə qədər az olsa belə, yenə də bütün nemətlərdən böyükdür. Ona görə yox ki, o nemətlər Allahın razılığı ilə vücuda gəlir. Hərçənd, Quranın nəzərindən Allaha həqiqi bəndəlik cənnət tamahı və cəhənnəm qorxusu ilə yox, məhəbbətlə Ona edilən ibadətdir. Aşiq və sevgili üçün ən böyük səadət və nicat odur ki, özünü razı salmaq üçün deyil, məhbubunun razılığını cəlb etməyə çalışsın»².

Eşq və məhəbbət üzündən olan bəndəlik əksər rəvayətlərdə də göstəriləndiyi kimi ən üstün bəndəlik olub, maddi bağlılıqlardan ruhunu azad etmiş azadrulu, saleh insanlara məxsusdur. Buna görə də iddia edə bilərik ki, «Rizvan» məqamı cənnətin ən üstün məqamlarındandır və Allaha ibadətdə xalis olan saleh və hürriyyətli insanlara məxsusdur.

Axirətin dərəcə və mərtəbələri ilə əlaqədar olaraq Allah-təala buyurur:

¹ «Tövbə» surəsi, ayə 72.

² «Əl-Mizan», cild 9, səh. 354.

«Bax gör camaatın bəzisini bəzisindən necə üstün və fəzilətli etmişik. Axirətdə isə (dünyadakından) daha yüksək dərəcə, daha böyük üstünlüklər vardır»¹.

Bu ayə insanlar arasındakı fərq və dərəcələrin onların əməl və çalışmalarına bağlı olduğunu göstərir. Əməli az olanla əməli çox olan adam heç vaxt bir dərəcədə tutulmur. Bundan başqa, axirətdəki dərəcə və mərtəbə fərqləri dünyadakı kimi onun imkanlarından bəhrələnməkdə deyil. Çünki axirət, dünyadan ağılasığmaz dərəcədə vüsətlidir.

Dünya üstünlüyü onun malından, pulundan, cah-calalından nə dərəcədə bəhrələnməkdədir. Şübhəsiz ki, bu məhdud bir üstünlükdür. Lakin axirətdəki üstünlüyün səbəb və dərəcələri arasındakı fərq, insanların iman və ixlaslarının dərəcəsinə qayıdır. Bu, insan qəlbinin vəziyyətinə aiddir və şübhəsiz, dünyəvi dərəcə fərqləri ilə müqayisəyə gəlməz².

İşarə edildiyi kimi, Peyğəmbər (s) hədisin bu bölümündə insanlara xatırlatmaq istəyir ki, ancaq və ancaq vacib əməlləri yerinə yetirib, haramdan çəkinməklə kifayətlənməsinlər. Əlbəttə, cənnətin aşağı dərəcəsi ilə razılaşan şəxs, həmin hədlə də kifayətlənə bilər. Lakin bir gün baxıb görəndə ki, dostları ondan yuxarı dərəcədə qərar tutmuşlar, onda həsrət çəkəcəkdir. Bizim də həmin mərtəbəyə çatmağımız üçün bir az istirahətimizdən, gəzib-əylənməyimizdən azaldıb ibadətə daha çox yer verməyimiz lazımdır.

Bunu da deyək ki, istirahət zəruri həddində, öz yerində hökmən olmalıdır və hərdən vacib də olur. Çox vaxt

¹ «İsra» surəsi, ayə 21.

² «Əl-Mizan», cild 13, səh. 72.

istirahət vacib bir əməli yerinə yetirməkdən ötrü müqəddimə olur. Belə ki, əgər istirahət etməsə, namaz vaxtı yorğun və əzgin görünür, şövqü əldən gedir və ya istirahət etməsə, deyilən dərsi yaxşı qavramır. Sözün canı budur ki, yersiz və həddən ziyadə istirahət, insanın cəhənnəmə düşməsinə səbəb olmasa da, ən azı tərəqqidə insanı digərlərindən geridə qoyur.

PEYĞƏMBƏRİN (S) NAMAZA HƏDSİZ DƏRƏCƏDƏ BAĞLILIĞI

Hədisin davamında Peyğəmbər (s) namazı, ən ləyaqətli və ən yaxşı əməl ünvanı ilə tanıtdırır və tövsiyə edir ki, hər kəs asudə vaxtında ona üz tuta bilər:

«Ey Əbuzər! İzzət və cəlal sahibi olan Allah namazı mənim gözümlə işığı qərar vermişdir. Ac adam çörəyi, susuzluqdan yanğısı olan suyu istədiyi kimi, onu da mənə sevdirmişdir. Ac adam çörək yediyi zaman doyur, susuz adam su içdiyi zaman susuzluğu yatır, lakin mən heç vaxt namazdan doymuram».

Peyğəmbərdən (s) öyüd götürmək istəyən, onu özünə nümunə seçmiş şəxs yaxşı olardı ki, Rəsuləllahın (s) həyat tərzini və keçdiyi haqq yoluna diqqət etsin. Bunun üçün də, o həzrət (s) özünü əməldə nümunəvi şəxs kimi tanıtdırır və bu, onun izində addımlamaq istəyən Peyğəmbər (s) aşiqləri üçün tərbiyənin ən gözəl üslubudur. Rəvayətlərin birində deyilir: «Sizin dünyanızda sevdiyim şey, gözəl qoxular və qadınlardır, lakin gözümlə işığı namazdır». Həzrətin (s) «namaz mənim gözümlə işığıdır» deməsi, insanın öz məhbubu və çox vurğunu olduğu şəxs haqqında deyə biləcəyi ən gözəl təbirdir. Quranda Allah-təala həzrət Musanı (ə) anasının gözünün işığı kimi tanıtdırır və buyurur:

«Ey Musa! Anana vəhy etdik ki, körpəsini bir sandıqda yerləşdirib (sandığı) dəryaya atsin. O zaman dalğalar körpəni sahilə çatdırınsınlar ki, Mənim və onun düşməni körpəni dəryadan götürsün. Mən öz lütfümlə sənə məhəbbət ilham etdim (sevimli olasan) ki, düşməni səni sevsin. (Bununla da) mənim gözümlə qabağında (və mənim inayətimlə) (böyüyüb) boya-başa çatasan. Anadan ayrı düşdüyün zaman bacın səni axtarmağa başladı, nəhayət, Fironun yanında tapdı və dedi: «Bu körpəyə süd verə biləcək birisini sizə nişan verimmi? Və biz səni (yenidən) anana qaytardıq ki, gözləri aydın olsun və (ona dedik) qəm yemə»¹.

Biz insanlar yeyib-içməyə ehtiyaclıyıq. Əgər bir müddət yemək yeməsək, bərk acıyıq və bu aclığı aradan aparan ən münasib vasitə yeməkdir. Eləcə də, susayanda su içməyə çox meyilli oluruq və bu anda heç bir şeyi bir içim su qədər arzulamırıq. Peyğəmbər (s) buyurur: «Mənim namaza olan istəyim acın yeməyə və susuzun suya olan istəyi kimidir. Fərq bundadır ki, ac adam yemək yeməklə doyur və susuz adamın su içməklə susuzluğu yatır, lakin mən heç vaxt namazdan doymuram». Bu bəyanla namazın əhəmiyyəti məlum olur. Əgər insanın vacib əməlləri yerinə yetirəndən sonra boş vaxtı olarsa, müstəhəb əməllər arasında görəcəyi ən yaxşı iş yenə də namazın özüdür. Necə ki, Peyğəmbər (s) və imamların (ə) yolu belə olmuşdur və biz deyilənlərə aydınlıq gətirmək üçün bir neçə rəvayəti qeyd edirik:

¹ «Taha» surəsi, ayə 38-40.

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Əli (ə) üçün əgər xoşagəlməz bir iş baş versəydi, tez namaza durar və deyərdi: «Allahdan səbir və namazla kömək istəyin»¹.

İmam Səccad (ə) buyurur: «Əliyə (ə) bir müsibət baş versəydi, həmin günü min rükət namaz qılar, altmış fəqirə sədəqə verir və üç gün oruc tutardı»².

Peyğəmbərin (s) namaza diqqəti və təkidi barədə «Biharul-ənvar»da deyilir: «Peyğəmbər (s) on il namaz üçün ayaq üstə durdu. Nəhayət, (davamlı ibadətə şiddətindən) ayaqları şişib, üzü saraldı»³.

«Ey Əbuzər! Əgər bir nəfər bir gecə-gündüzdə ona vacib buyurulmuş namazlardan əlavə on iki rükət namaz qılsa, onun Allah üçün sabit haqqı odur ki, cənnətdə ona bir mənzil bağışlasın».

NAMAZ XOŞBƏXTLİYİN AÇARIDIR

«Ey Əbuzər! İndi ki, namazda Cabbar padşahın evinin qapısını döyürsən, bil ki, hər kəs padşahın qapısını çox döysə, qapını onun üzünə açarlar».

Bu, insanı namaza təşviq edən daha bir bəyandır. Peyğəmbər (s) buyurur: «Namaz qılan adam Allahın qapısını döyür. Allahla işi olan kəs gərək Onun evinə getsin və namaz «insanın Allah evinə yollanması»dır». Ola bilməz ki, bir nəfər israrla bir şəxsin qapısını döysün, amma qapını onun üzünə açmasınlar. O ki, qalsın Allahın qapısını. Əgər Allahın sizə nəzər yetirməsini, icabət və rəhmət qapılarının üzünü açılmasını istəyirsinizsə, onda o qapını çox döyün və davamlı namaz qılın. Mümkündür, ilk vaxtlarda – birinci, ikinci dəfədə insanın bulaşdığı

¹ «Müstədrakül-vəsail», cild 2, səh. 481.

² «Biharul-ənvar», cild 10, səh. 40.

³ «Biharul-ənvar», cild 41, səh. 132.

günahlar səbəbi və ya ilahi hikmət üzündən qapı açılmasın, lakin nəhayət, bu qapılar insanın üzünə açılır. Şübhəsiz ki, ilahinin rəhmət qapıları həmişə insanların üzünə açıqdır. Çünki insanları bir tərəfdən özünə tərəf dəvət edib, başqa bir tərəfdən öz rəhmət qapılarını onların üzünə bağlamaq olmaz. Allahın rəhmət qapıları ancaq ilahi ayələri dananın və təkəbbür sahiblərinin üzünə bağlıdır ki, əlbəttə, onların da özləri rəhmət qapılarını öz üzələrinə bağlamışlar:

«Göyün qapıları heç vaxt Allahın ayələrini dananın və təkəbbür üzündən ona boyun əyməyənlərin üzünə açılmaz»¹.

Yeri gəlmişkən bunu da deyək ki, bəzi ayə və rəvayətlərdə «göylərin qapısı» və ya bu rəvayətin özündə insanın namaz halında Allahın qapısını döyməsi deyildikdə, mənəvi və metafizik məfhumlar bizim üçün anlaşılan olsun deyə, məqulu (ağıla sığan məfhumları) məhsus (beş hiss edilən üzvü vasitəsilə hiss olunan məfhumlar) vasitəsilə ifadə etmişlər. Həqiqətdə, bəndə ilə Allah arasında heç bir pərdə və maneə yoxdur. İnsanın pis əməlləri onun diqqətinin Allaha yönəlməsinə mane olur. İnsan günah etməklə, ilahi feyzdən məhrum olur. Allahın rəhmət qapısının açarı və pərdələri aradan qaldıracaq vasitə, ibadət və Allaha bəndəçilikdir. Namaz isə ibadətlərin ən üstünüdür. Peyğəmbər (s) hədisin davamında namaz qılan şəxsin əldə etdiyi bəhrə barəsində buyurur:

«Ey Əbuzər! İmanlı insan namaz qılmağa başladığı zaman Allah-təalanın rəhməti ərşə qədər onu əhatə etmiş olur. Onun üçün bir mələk təyin edilir və (həmin) mələk

¹ «Əraf» surəsi, ayə 40.

nida edib deyir: «Ey Adəm övladı, əgər namazdan sənə nəsisb olanı və kiminlə söhbət etdiyini bilsəydin, heç vaxt namazını dayandırmazdın».

Mətnədə verilən «tənasur» kəlməsi, ağacın yarpaqlarının və ya hər hansı bir şeyin topa halında yuxarıdan aşağıya tökülməsi mənasını daşıyır.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Namaz qılan adam tərpedən ərsə qədər ilahi rəhmətə bürünür». Təbiidir ki, bu məqam və mövqeni arzulayan şəxs namazını uzatmağa çalışar. Bundan əlavə, Allah bir mələyi məmur edir ki, daim namaz qılan şəxsi bu sözlərlə səsləsin: «Ey Adəm övladı! Əgər kiminlə dərdləşdiyini, kiminlə söhbətə oturduğunu bilsəydin, namazdan əl çəkməzdin və heç vaxt «yoruldum» deməzdin». Kimin qarşısında dayandığına və kiminlə rabitəyə girdiyinə diqqət yetir ki, bunun əhəmiyyətini dərk etməklə namazına da əhəmiyyət verəsən. Namazın sənə nə kimi mənfəət, fəzilət, savab bəxş etdiyini bilsəydin, namazdan əl çəkməzdin.

İBADƏTİN DAVAMLILIĞININ SİRRİ, ONUN ŞİRİNLİYİNİN DƏRKİNDƏDİR

İbadətin davamlı olması üçün lazım olan mühüm şərtlərdən biri, insanın ondan ləzzət ala bilməsidir. İnsan hiss etməlidir ki, ibadətdən faydalanır. İnsan ləzzət ala bilmədiyi işdən tez bezir. İbadətin şirinliyi, insanın daha çox ona meyl salmasına səbəb olur, bu ləzzət və şirinlik, günahdan çəkinib onu tərək etməkdən başqa bir yolla hasil olmur. Günah ibadətin dadının insanın damağından getməsinə səbəb olur. Bəzi məsumların duasında oxuyuruq: «İlahi, öz ibadətinin şirinliyini bizə dadızdır».

Mümkündür, xəstə üçün ən ləziz bir yemək hazırlasınlar, lakin o, xəstəliyi üzündən bu ləzzəti dada bilməsin. Lakin

sağlam və ac bir insan, hətta bir tikə quru çörəyi yeyəndə də, ləzzət alır. Deməli, mühüm olan budur ki, insanda ehtiyac və ibadətdən ləzzət almaq hissi dirçəlsin.

Əvvəlki cümlələrdə Peyğəmbərin (s) hədislərindən birinə işarə edildi ki, o həzrət buyurmuşdur: «Mənim namaza bağlılığım acın çörəyə, susuzun suya olan istəyindən daha çoxdur. Çünki onlar istəklərinə çatanda doyurlar, lakin mən namazdan doymuram».

İmam Sadiq (ə) Allah bəndəçiliyinə vurğun adamın damağında olan ibadətın şirinliyi ilə əlaqədar buyurur: «Əgər Allaha bəndəçiliyin şirinliyini dada, onun bərəkətini görə və onun nuru ilə qəlbini işıqlandıra bilsən, səni tikə-tikə doğrasalar belə, bir an da olsun ondan əl çəkməzsən»¹.

Başqa bir rəvayətdə imam Sadiq (ə) buyurur: «İbadətin şirinliyini tələb etdim (soraqlaşdım, axtardım). nəhayət, onu günahın tərkində (günahdan çəkinməkdə) tapdım»².

¹ «Müstədrəkül-vəsail», cild 11, səh. 253.

² Həmin mənbə, cild 31, fəsil 101, səh. 173.

ONUNCU DƏRS

BEHİŞTİN QABAQCILLARI VƏ ONUN BƏZİ TƏKLİFLƏRİNİN MƏQAM VƏ DƏRƏCƏLƏRİ

1. Behiştin qabaqcılları;
2. Fitrət və kamal axtarmaq:
 - a) Namazın məqam və dərəcələri;
 - b) Orucun məqam və dərəcələri;
 - v) Cihadın məqam və dərəcələri;
3. Möminlərin fərqi.

BEHİŞTİN QABAQCILLARI

Cənnət öncülləri barədə Peyğəmbər (s) buyurur:

«Ey Əbuzər! Xoş o kəslərin halına ki, məhşər günü bayraqdardırlar. Bayrağı camaatın önündə tutaraq, cənnətə daxil olmaqda onlardan qabaqda gedərlər. Bunlar həmin o adamlardır ki, səhərlər və sair vaxtlarda məscidə getməkdə başqalarından qabağa düşərdilər».

Bütün insanlar yaş fərqindən asılı olmayaraq çalışırlar ki, hər bir işdə həmişə başqalarından qabağa düşsünlər. Əlbəttə, bu yarışma və rəqabət əgər sırf dünya işləri üçün olarsa, pislənir. Lakin başqalarından qabağa düşmək axirətlə əlaqədar olarsa, nəinki pis deyil, əksinə inkişaf və səadətə can atmasına bir nişanədir. Çünki insanın səadəti onun Allaha yaxınlaşması və əməl dəftərinin pak olmasındadır. Möminlərin bu məsələdə bir-birindən qabağa düşməsi, özünü göstərmək üçün deyil, səadətə qovuşmaq xatirinədir.

Quranın bir yerində bu məsələyə təkid edilərək deyilir:

«Allahınızın məğfirətinə və təqvalılar üçün hazırlanmış genişliyi yeri və göyləri əhatə etmiş cənnətə doğru tələsin».

Həqiqətdə, bu ayə insan fitrətinin nidasına bir işarədir. Çünki onun fitrəti kamal axtarır, başqalarından daha kamil olmaq istəyir.

FİTRƏT VƏ KAMAL AXTARMAQ

Şübhəsiz ki, insan, kamalın son nöqtəsinə varmaq istəyir və bu, Allaha yaxınlaşmaqla mümkündür. Bu səbəbdən də, bütün vasitə və amillərdən bəhrələnməyə çalışır. Lakin

məhdud kamillik insanın son hədəfi deyildir. Çünki birincisi, daha yüksək kamal qarşısında solğun görsənir. İkincisi də, insan öz istəyinə çatdıqdan sonra doymuş olur. Bu səbəbdən də deyirlər: «Vüsal eşqin qəbridir». Yəni insan məhdudun hüsn və kamalına aşıq ola bilməz. Həqiqətdə, insan fitri olaraq mütləq kamal aşıqıdır və Allahın sorağındadır. İnsanın dərdi ilahi dərddir və əgər qəflət pərdələri gözünün önündən götürülsə, öz məşuqunu tapacaq və ibadətləri Əli (ə) kimi aşıqanə olacaqdır.

Bu cəhətdən də Allah-təala Quranda buyurur:

«Qəlblərə təskinlik verən Allahın zikridir»¹.

Ərəbcə mətndə «Allahın zikri» kəlməsinin öndə gətirilməsi inhisar əlamətidir; yəni yalnız Allahı yad etməklə qəlblər təskinlik tapır və insan iztirabdan, nigarançılıqdan qurtulur. Əgər bir nəfər malın, pulun, vəzifənin insana rahatlıq bəxş etdiyini düşünürsə, çox yanılır. Əlbəttə, Quran onların olmasını qadağan etmir, lakin deyir:

«Onlar insana asayiş və rahatlıq gətirmir»².

Deyildi ki, insan mütləq kamalın sorağındadır və bu yolda bütün vasitə və amillərdən bəhrələnməyə çalışır; mütləq kamala çatmağın amillərindən biri də, Allahla münacat və məscidlərin canlandırılmasıdır. Peyğəmbər (s) buyurur: «Xoş o kəslərin halına ki, qiyamət günündə qabaqcıl və bayraqdar olarlar. Onlar camaatın cənnətə girməsinə bələdçilik edər və başqaları cənnətə daxil olmaq üçün arxalarınca yollanarlar. Bu insanlar səhərin ilk vaxtında və digər vaxtlarda başqalarından daha tez

¹ «Rəd» surəsi, ayə 28.

² «Kamil insan», Şəhid Mürtəza Mütəhhəri, səh. 94-96.

məscidə yollanardılar. («Səhərin» öndə gətirilməsi buna görədir ki, ibadət üçün ən yaxşı vaxt səhər və axşam çağıdır.)

Diqqət edilməlidir ki, insan ruhunun xüsusiyyətlərindən biri, başqalarının xeyir işdə qədəm götürdüyünü gördüyü zaman onun da həmin işə təşviq olunmasıdır. Həqiqətdə, psixologiya elmində «nümunə seçmə» məsələsi köklü şəkildə tərbiyənin ən yaxşı üsulu olaraq tanınmışdır. Həqiqətdə, insanın rəftarına ən çox təsir edən xarici amil ülgü və nümunə qəbul etməkdir. Bir nəfər əgər xeyir bir işdə qabağa düşüb ilk addımı atarsa, həmin işə başqalarının diqqətini də cəlb edəcəkdir və nəticədə, başqaları da həmin işə üz tutacaqlar. Bu işdə yeniyetmələr daha çox diqqətliirlər.

İnsan kamilləşdikcə başqalarına daha çox örnək olmaq istəyir və bu hisslərini xeyir işlər görməklə biruzə verir; nəticədə başqaları da təşviq olunurlar.

Təbiidir ki, bir nəfər camaat arasında bir işə başlayanda, başqaları çox rahat onun ardınca gedirlər. Məsələn, bir məktəbdə zöhr namazı vaxtı bir neçə nəfər tələsik məscidə yollananda, onların əməli başqalarını da məscidə getməyə təşviq edir. Lakin bu işdə qabağa düşən olmasa, namaz vaxtı məsciddə olmaları gərəkdii halda, camaat bu məsələyə diqqətsizlik edir və ya diqqət etsə də, çox da səy göstərmir. Bu məsələ «nümunə seçmə» kimi tanınan həmin ruhi, psixoloji həqiqətin göstəricisidir.

Əgər insan riyaya mürtəki olmamaq üçün hər hansı bir işi gizli görürsə, onun bu əməli bəyənilən və yaxşı iş hesab olunur. Lakin bir nəfər savab bir işi başqalarının təşviq olunması niyyəti ilə aşkarda görərsə, onun bu işi nəinki pis sayılmaz, əksinə çox yerində görülmüş və dəyərlı iş hesab olunur. Çünki onun bu işi görməkdə məqsədi, özünü

göstərmək deyil, başqalarını da həmin işə cəlb etmək qəsdidir. Bu barədə Allah-təala buyurur:

«Onlara nəsim etdiyimiz hər şeydən, gizində və aşkarda fəqirlərə bağışlayardılar»¹.

Bəziləri deyiblər: «Sirli və gizli verilən sədəqə, riyadan uzaq olmaq, lakin aşkar verilən sədəqə, digərlərinin təşviqi üçündür». Beləliklə, hər ikisinin öz hüsnü vardır. Riyadan uzaq olmaq üçün namazını xəlvətdə qılanın da əməli yaxşıdır, başqalarını təşviq etmək üçün namazını məsciddə aşkar qılanın da. Əlavə olaraq, xalis niyyətlə məscidə getməkdə başqalarından qabağa düşüb onların təşviqinə səbəb olan kəsin savabı iki qatdır və qiyamət günündə də başqalarının bayraqdarı olar. Çünki başqalarının ayağını məscidə açan, onun əməli oldu.

Rəhmətlik Ayətullahül-üzma Mərəşi Nəcəfi hər səhər azandan qabaq Hərəmə (Qum şəhərində yerləşən xanım həzrəti Məsumənin (s.ə) ziyarətgahı) getməyi özünə adət etmişdi. Hövzədə oxuduğum illərin əvvəlində, mədrəsədə sakin olduğumuz vaxtlardan hərdən səhərlər tələbə dostlarımla Hərəmə getmək bizlərə də nəsim olardı. Bəzən qar da yağardı və təəccüb içində görərdik ki, Ayətullah Mərəşi Nəcəfi Hərəmin qapıları açılmamışdan, əbasını başına çəkmiş və qapı arxasında oturub, qapının açılmasını gözləyir. Bu onun özünəməxsus bariz xüsusiyyətlərindən biri idi. Belə bir rəftar nə dərəcədə başqalarının təşviqinə səbəb olur? Tələbələr görəndə ki, bir nəfər mərəcyi-təqlid Hərəmin qapıları açılmamış gəlib qapı arxasında oturur, bu iş onları da səhərin ilk vaxtı Hərəmə gəlməyə təşviq edirdi. İndi ki, məscidə getməkdə öndə olmağın əhəmiyyətinə işarə edildi, məsciddə hazır

¹ «Rəd» surəsi, ayə 22.

olmağın əhəmiyyətinə dair iki rəvayət xatırlatmaq yerinə düşər:

Rəsuləllah (s) buyurur: «(Bilin ki,) məscidlərin öz munisləri var ki, mələklər onlarla oturub-durarlar. Əgər (üzürlü səbəbə görə) məscidə gələ bilməsələr, onlara baş çəkərlər və bir şeyə ehtiyacları olsa, kömək edərlər»¹.

Başqa bir rəvayətdə buyurur: «Namazın vaxtını gözləmək xatirinə məsciddə oturmaq ibadətdir» və həmçinin buyurur: «Allah-təala sözü Quran, evi məscid olan kəsə cənnətdə iki ev tikər»².

BƏZİ TƏKLİFLƏRİN MƏQAM VƏ DƏRƏCƏLƏRİ

Hədisin davamında Peyğəmbər (s) buyurur:

«Ey Əbuzər! Namaz dinin sütunudur və dildə Allah üçün yad edilən hər bir şey daha böyükdür. Sədəqə vermək günahları yuyub aparır və xalqa faydası olan danışıq sədəqədən böyükdür. Oruc atəşin qarşısında qoruyucu zireh kimidir və dili qorumaq ondan daha böyükdür. Cihad şərəfət və izzətdir və dillə edilən cihad şərəfət baxımından daha böyükdür».

1. NAMAZIN MƏQAMI VƏ DƏRƏCƏLƏRİ

Peyğəmbər (s) buyurur: «Namaz dinin sütunudur və onsuz din yerə çökər. Lakin onu xatırladıb deyilən hər bir şey, namazın başqa əməllərindən daha mühüm və böyükdür. Çünki namazın zikrləri mömin bəndənin Allah qarşısında bəndəçiliyi və itaətinin cilvəsidir və həmçinin, Allahın məqamı və nəhayətsiz rəhməti həmin zikrlərlə tanıtdırılır.

¹ «Müstədrəkül-vəsail», cild 1, səh. 358.

² Həmən mənbə.

Namazın dinin sütunu olaraq tanıtılmasının əsas səbəbi, onun insan şəxsiyyətinin mənəvi cəhətdən formalaşmasında oynadığı mühüm roludur. Həqiqətdə, namaz insanın imanına təcəssüm və mənəvi varlığına kamal bəxş edir. Bu cəhətinə görə də dini maarifdə, Quran ayələrində, məsumların rəvayətlərində bu məsələyə xüsusi əhəmiyyət verilmişdir.

Rəvayətlərin birində Peyğəmbər (s) buyurur: «Allahı tanıdıqdan sonra vaciblər arasında ən üstün əhəmiyyətə malik olanı namazdır. Qiyamət günü insandan soruşulacaq ilk sual namaz barəsindədir, əgər bu (namaz) qəbul olarsa, (insanın) digər əməlləri də qəbul olunacaqdır, əgər rədd edilərsə, digər əməlləri də qəbul olunmayacaqdır»¹.

Səcdə edənin məqamı ilə əlaqədar Əli (ə) buyurur: «Namaz qılan şəxs onu əhatə etmiş ilahi rəhməti dərk edə bilsəydi, heç vaxt səcdədən baş qaldırmazdı»².

Namazın nəfsin təharətində, qəlbin və ruhun paklaşmasında oynadığı rolu barədə Rəsuləllah (s) buyurur: «Əgər hər birinizin evindən çay axsaydı və sizlər gündə beş dəfə o çayda yuyunsaydınız, bədəninizdə çirk qalardımı?» Səhabə deyir: «Yox». Peyğəmbər (s) buyurur: «Namazın da məsəli, axar çayın məsəli kimidir. Bir adam namaz qılarsa, onun günahları iki namaz arasındakı vaxt ərzində bağışlanmış olar»³.

2. ORUCUN MƏQAM VƏ DƏRƏCƏLƏRİ

Peyğəmbər (s) orucu, atəşdən qorunan zirehə bənzədir. Çünki oruc insanın tərəqqi etməsi üçün bir vəsilə və

¹ «Təfsiri Əbul Futuh», cild 1, səh. 103.

² «Gürərül-hikəm», səh. 605.

³ «Vəsailüş-şiə», cild 3, səh. 7.

şeytanın qarşısına çəkilməmiş bir hasardır. İnsan daim onun mənəvi və ruhani şəxsiyyətinə təhlükə törədən nəfsi-əmmarəyə sahibdir. Buna görə də, Əli (ə) buyurur: «Mən sizə görə ən çox iki şeydən qorxuram: «Nəfsani istəklərinizin qulu olmanız və uzun-uzadı arzulara qapılmağınızdan; çünki həvəsinizə uymanız sizi haqdan saxlayır, uzun arzularınız isə axirəti unutmağınıza səbəb olur»¹.

Allah öz bəndələrini sevdiyindən, özlərinə etdiyi zülmü və Allahdan uzaqlaşmalarına səbəb olan səhvlərini düzəltmələri üçün onların ixtiyarında bir sıra imkanlar qoymuşdur. Belə imkanlardan biri də, oruc tutmaqdır. Oruc tutmaqla insan nəfsini çirkin əməllərin təsirindən yaranmış zülmətdən təmizləyir və müsibətlər qarşısında səbirli, çətinliklər qarşısında dözümlü olur.

Orucun insan mənəviyyətinə olan müsbət təsirindən əlavə, bəzi aylarda və günlərdə oruc tutmağın xüsusi savabı rəvayətlərdə qeyd edilmişdir. O cümlədən, övliyaullahlar və böyük alimlər Şə`ban və Rəcəb aylarında oruc tutmağın əhəmiyyətini xüsusi vurğulayırlar.

3. CİHADIN MƏQAM VƏ DƏRƏCƏLƏRİ

Allah yolunda edilən cihad və mübarizə insana izzət və başıucalıq gətirir. Cihad xalqın və dinin mühafizəsi üçün həyati rola malikdir. Cihad və mübarizə yolu olmasaydı, din və məzhəbi inanclar çoxdan məhv olardı. Çünki dünyaya ağalığ etmək istəyən mənəfəət sahibləri, öz tamahkar arzularına çatmaq üçün məkirli fikir və mübarizələrindən əl çəkən deyillər. Allah dostlarının cihadı, dinin düşmənlərin xətərlərindən amanda

¹ «Biharul-ənvar», cild 77, səh. 419.

qalmasına səbəb oldu və biz bu gün həmin mübarizələrin səmərəsini dadmaqdayıq. Bu cəhətinə görə də, haqq yolu mücahidlərinin siması parlaqdadır və onlar öz canfəşanlıq və fədakarlıqlarına görə, həmişə Allahın lütf və inayəti ilə üzleşirlər.

Allah-təala onlar barəsində buyurur:

«Korluq, xəstəlik, kasıblıq kimi üzürlü səbəb olmadan cihaddan yayınan şəxslərlə, malları və canları ilə cihad edən şəxslər heç vaxt bir ola bilməzlər. Özlərini kənara çəkənlərdən fərqli olaraq Allah, malları və canları ilə cihad edən mücahidlərə üstünlük bəxş etmişdir»¹.

Peyğəmbərin (s) xüsusi olaraq vurğuladığı nöqtələrdən biri də budur ki, dilin görə biləcəyi işi, insan bədəninin heç bir üzvü görə bilmir və dilin insanın həyatındakı oynaya biləcəyi rol namaz, oruc və cihaddan daha üstündür; istər dillə bəyan edilən əmr be məruf və nəhy əz münkər surətində olsun² – istərsə də digərlərinin təlim-tərbiyəsi qismində olsun³ - hər iki halda dilin üstünlüyü cihaddan daha çoxdur. Həmçinin, anlatmağa çalışır ki, müstəhəb əməllər ancaq uzun-uzadı ibadətlərlə bitmir. Dilin də görə biləcəyi bir sıra asan müstəhəb işlər vardır ki, bunun üçün nə artıq pul xərcləmək, nə artıq zəhmət çəkmək, nə də çoxlu vaxt sərf etmək lazımdır.

Deməli, dilin qədrini bilmək və onu, insanın əməlini hədəərə verə biləcək bələlərdən qorumaq lazımdır.

¹ «Nisa» surəsi, ayə 95.

² Bildiyimiz kimi, rəvayətlərdə əmr be məruf və nəhy əz münkər cihaddan daha üstün qiymətləndirilmişdir.

³ (Belə ki, cahilin haqqə hidayəti hər cihaddan üstündür.)

BEHİŞTDƏKİ DƏRƏCƏLƏR BAXIMINDAN MÖMİNLƏRİN FƏRQİ

Peyğəmbər (s) behiştin dərəcə fərqləri ilə bağlı belə buyurur:

«Ey Əbuzər! Behiştin dərəcələri arasındakı fasilə, yerlə göy arasındakı fasilə kimidir. Behiştəki insan yuxarı baxar, bu anda gözləri önündə parlayan nur bərq vurur ki, az qalar onun gözlərini kor etsin. Soruşar: «Bu nə nurdur belə?». Ona deyərlər: «Bu, qardaşın filankəsin nurudur. O, (heyvət içində) deyər: «Biz hamımız dünyada Allah bəyənən işlər görərdik, bəs necə oldu ki, o, bizdən üstün oldu?». Ona deyərlər: «O, yaxşı işlər görməkdə səndən üstün idi». Bu anda onun ürəyinə riza yerləşdirilər ki, öz dərəcəsinə razı olsun».

Qəribə burasıdır ki, həmin cənnətdəki adama «Onun əməli (səndən) çox idi» demirlər. «Onun əməli daha yaxşı, daha üstün idi» deyirlər, yəni onun əməlinin keyfiyyəti daha üstün, namaz və ibadətdə Allaha olan diqqəti, ixlası daha artıq idi.

Təbii olaraq, insan öz yoldaşlarının ondan qabaqda olduğunu görəndə həsrət çəkər. İnsan əgər dünyada başqalarından dala qalarsa, onlara gəlib çatmağına imkanı olur, lakin axirətdə belə fürsət və imkan olmur.

Buna görə də, axirətin həsrəti hər bir əzabdan daha ağırdır. Cənnət əhlində həsrət qəmi yeməyə zəminə olmasına baxmayaraq, Allah-təala onları həsrət dərdinə mübtəla etmir. Bu, bizlərə açılması çətin olan qapalı bir sirdir.

Burada belə bir sual qarşıya çıxır ki, cənnət əhli öz dostlarının ondan üstün məqamda yerləşdiklərini görə-

görə necə olur ki, həsrət çəkmir? Bununla bağlı «Barnabanın İncil»ində həzrət İsadən (ə) bir təmsili cavab olaraq nəql edirlər ki, buyurur: «Bu dünyada balaca boylu adam heç vaxt öz ölçüsündən uzun paltar geymək həvəsinə düşmür və eləcə də uzunboylu adam heç vaxt qısa paltar geyinmək həvəsinə düşməz». Bu təmsildən belə nəticəyə gəlmək olur ki, cənnətdə hər kəs öz həddinə razı olur. Öz məqamından artığına tamahı olmur. Həqiqətdə, qazandığı məqamı özünə layiq bilir. Görəndə ki, bir sıra adamların, məsələn peyğəmbərlərin məqamı ondan üstündür, həmin məqamı onlara layiq bilir və o məqamı özü üçün əyninə gen duracaq paltar kimi görür.

Cənnətlik insanlar ölümdən qabaq və bərzəx aləmində çirkinliklərdən nicat tapır və öz hədlərinə layiq kamala çatırlar. Bu cəhətinə görə, hər kəs öz şənində olan libasa bürünür və Allah onu, onda olanla razı salır və bundan sonra qəlbi təskinlik tapır.

ON BİRİNCİ DƏRS

HÜZN VƏ QORXUNUN ƏHƏMİYYƏTİ VƏ ROLU (1)

1. Hüznə qorxu və günahdan uzaqlaşmaq;
2. Qorxunun insanın mənəvi yüksəlişindəki rolu;
3. Hüzn və qorxunun fərqləri;
4. Dünya möminin zindanı, kafirin cənnətidir;
5. Cəhənnəm barədə düşünmək möminin pərişanlığının nişanəsidir.

HÜZN VƏ QORXUNUN ƏHƏMİYYƏT VƏ ROLU

(1)

Peyğəmbərin (s) nəsihətinin bu bölümü, qorxu və hüznlə əlaqədardır. Bu bölümün əvvəlki bəhslərlə əlaqəsində nəzərəcarpacaq cəhət ondadır ki, insan ömrünü həqiqi təkamül olan Allaha bəndəçilik yolunda sərf etməyi qərara alandan sonra bu yolda müvəffəqiyyətli hərəkəti üçün bir sıra vasitə və təcrübələrə ehtiyac duyur.

İnsanda iradə və qətiyyətin yaranması üçün xüsusi şəraitin və başlanğıcın mövcudluğu zəruridir (Emosiya və məhəbbət kimi, insan nəfsində təsəvvür, təsdiq və nəfsani halların mövcudluğu, onda iradəyə zəminə yaradır). Deməli, əgər həmin müqəddimələr hazır olarsa və ya hazır olmamışdan öncə onlardan düzgün istifadə olunarsa, insanın təkamülü yolundakı hərəkəti üçün münasib zəmin hazırlanmış hesab olunur.

Çox vaxt insan bir şeyi istəyir, lakin yalnız bu istəmək onda iradə hasil etmir. Lakin hərdən onda yaranmış bəzi hallar, onu qətiyyətli addım atmağa, hərəkətə vadar edir. Həqiqətdə, həmin hallar insan üçün dəyərli fürsətlər vücuda gətirir.

HÜZNLƏ QORXU VƏ GÜNAHDAN UZAQLAŞMAQ

İnsanı hərəkətə vadar edən və günahdan uzaqlaşmasına güclü təkan verən nəfsani hallardan biri də, qorxu və hüznüdür. Bu iki hal insanın özünə gəlməsi, vaxtı qənimət bilməsi, mənasız və bihudə işlərdən çəkinməsinə layiqincə kömək göstərir. Əlbəttə, hər bir qorxu və hüzn bəyənilən deyil və insanda canlanmaya, hərəkətə səbəb olmur. İnsanın qəm-qüssəyə mübtəla olması və tərkidünyalığına səbəb olan hüzn qəbuledilməzdir. Belə hüzn nə ibadət və nə də iş üçün hal yaradır. Həmçinin, insanı ümidsizliyə

gətirib çıxaran hüzn də rədd edilir. Hüzn və xofun bəzi halları nəinki insanı Allah yoluna vadar etmir, üstəlik onun yolunda maneəyə çevrilir. Məsələn, dünya ilə bağlı yaranan hüznlər kimi. Bir miqdar pulunu itirir, ondan sonra elə hey deyir, qüssələnir və daim narahatçılıq hissi keçirir ki, niyə o pul itdi; hətta namazda da itirdiyi pulu fikirləşir. Və ya dünyadakı vəzifəsini, məşinini itirə biləcəyi, onu işdən çıxaracaqları qorxusu vücudunu başdan ayağa bürüyür. Bu cür xof və hüznlər insanın Allaha tərəf hərəkət etməsinə maneçilik törədir.

Əlbəttə, bəzən dünya üçün yaranmış hüzn Allahla bağlı olur. Məsələn, insan ona üz vermiş dünyəvi bəlanı İlahi tərəfindən nazil olmuş bəla kimi qiymətləndirir. Təbiidir ki, bu cür xof və hüzn onun hərəkəti üçün başlanğıc olur. Ya da əlindən çıxmış nemətə görə qəmgin olduqdan sonra aylaraq, dünyaya bel bağlamamağın zəruriliyini dərk edir.

Deməli, dünyəvi nemətin əldən çıxması və ya hansısa bəlaya düşər olmaq, bilavasitə insanı mənəvi təkamül səmtinə tərəf hərəkətə vadar edə bilər. Allah-təala Qur'ani-kərimdə buyurur:

«Biz xalqa peyğəmbərlər göndərəndə, onları çətinliklərə və sıxıntılara mübtəla edirik. Biz heç bir şəhərə, həmin şəhərin xalqını çətinliklərə mə'ruz qoymadan peyğəmbər göndərmədik, o vaxta qədər ki, tövbə edib Allah dərgahından bağışlanmaq dilədilər»¹.

Başqa bir ayədə belə buyurur: «Və biz səndən əvvəl də camaata peyğəmbərlər göndərdik (Allahın rəhmətinə layiq

¹ «Əraf» surəsi, ayə 94.

olmaları üçün). Allah dərgahında ağlayıb sızlasınlar deyə, onları bəla və müsibətlərə giriftar etdik»¹.

Allahın öz bəndələrini çətinliklərə mübtəla etməsi, onlara olan lütfü ilə əlaqədardır. Bununla Allah öz bəndələrini qəflət yuxusundan ayıldıb, haqqı qəbul etmək üçün daha artıq hazırlıqlı olmalarına kömək edir. Çünki nə qədər ki, insan dünya ləzzətlərindən sərxoş olub keyf sürməkdədir, haqqı və axirətlə bağlı şeyləri qəbul etməyə hazır olmur.

QORXU VƏ XOFUN İNSANIN MƏNƏVİ YÜKSƏLİŞİNDƏKİ ROLU

Deyildiyi kimi, axirətlə bağlı insanda yaranmış qorxular, onun mənəvi yüksəlişinə səbəb olur. Allah-təala bu barədə buyurur:

«Allah dərgahında hazır olduğu zaman qorxub allahpərəst olan və nəfsani istəklərindən uzaqlaşan kəs bilsin ki, onun mənzili cənnət olacaqdır»².

Həzrət Əli (ə) təqvanın insanı günahdan saxlaması və Allahdan qorxmaq barəsində belə buyurur: «(Ey) Allah bəndələri! Təqva və Allah xofu, Allah dostlarını harama düşməkdən saxlayır və ürəklərində əzaba düçar olmaq qorxusu yaradır. Bu xof və təqva onlara gecələr namaz və münacat üçün oyaq qalmağa, şiddətli istidə oruc tutub susuzluğa dözməyə yardım edir»³.

Başqa bir yerdə Allahdan qorxunu, Ona hüsnü-zənnin nişanəsi olaraq göstərir: «Allaha ən nikbin baxışlı insan, Ondən ən çox qorxandır»⁴.

¹ «Ənam» surəsi, ayə 42.

² «Nəziat» surəsi, ayə 40-41.

³ «Nəhcül-bəlağə», Feyzül-islam, xütbə 113, səh. 353.

⁴ Həmən mənbə, səh. 887.

HÜZN VƏ XOFUN FƏRQİ

Hüzn o vaxt yaranır ki, insan bir neməti əldən vermiş və ya ona bir ziyan dəymiş və bu hadisə onun pərişanlığına səbəb olmuş olsun. İnsanın bu halı onda baş vermiş keçmiş bir hadisə ilə bağlı olur. Məsələn, insan gördüyü nalayiq bir işin nəticələri ilə üzləşir; hardasa danışdığı pis bir söz onun rüsvayçılığına səbəb olur və nəticədə, qəmgin və pərişan olur. Və ya əlində olan sərmayədən qazanc götürə biləcəyi halda, pulu əldən verir. Hər halda, hüzn və qəmginlik insanda o vaxt baş verir ki, münasib fürsətləri əldən vermiş olsun və ya bir neməti itirsin, yaxud da hansısa müsibətlə üzləşsin.

Qorxu və xof, gələcəkdə baş verə biləcək hadisələrə görə yaranır; insan birdən başına bir iş gələcəyi, ya bəlaya, müsibətə düşər olacağı və ya da əlindən bir nemətin çıxacağından qorxur. Həqiqətdə, hüzn və xof iki oxşar nəfsani xüsusiyyətlər olub, ancaq aid olduqları şeylər baxımından fərqlidir. Biri keçmişə aiddir, digəri gələcəyə. Bu aləmdə daimi təhlükə ehtimalı olduğu üçün insanda da qorxu hissi təbiidir. Çünki insan ziyana uğrayan və daimi olaraq təhlükələrlə üzləşə biləcək bir mövcuddur. Hər zaman sağlamlığının, həyat və təhlükəsizliyinin xətərə düşməyindən qorxur.

Möminlə qeyri-möminin fərqi bundadır ki, mömin baş vermiş hadisələrə müstəqil nəzərlə yanaşmır, hər şeyi Allahdan bilir və bu cəhətinə görə də, Allahdan qorxur. Amma qeyri-mömin Allahu – yəni o kəsi ki, səbəblər onun ixtiyarındadır – görmür və onun adi səbəblərə baxışı müstəqildir. Əlbəttə, mömin Allahdan qorxduğu kimi də - çünki bütün səbəbləri onun ixtiyarında görür – ancaq Ona ümid bağlayır. Çünki Allahdan qeyrisinə vasitəçi kimi baxır. Hədəslərin birində deyilir: «Bir kəs Allahdan qorxsa,

Allah digərlərini onun qarşısında məğlub edər (digərlərinin qorxusunu onun canından çıxardar). Lakin insan Allahdan qorxmasa, Allah onu hər şeydən qorxudar»¹.

Mömin anlayanda ki, bütün səbəblər Allahın əlindədir, artıq başqalarından qorxmağa səbəb görmür, çünki başqalarını müstəqil hesab etmir. Onun qorxusu ancaq Allahdandır. Çünki o, ancaq Allaha güvənir və Ondan qorxur. Günbəgün imanını artırıb güclənir və nəticədə, Allah ona elə qüdrət bəxş edir ki, Allahdan başqa heç bir şeydən qorxmur və başqaları ondan qorxur, özlərini onun yanında zəif görürlər. O batil qarşısında əyilməzdir, öz vəzifəsini müəyyənləşdirdiyi zaman yerinə yetirir. Lakin Allahdan qorxmayan kəsdən heç kim qorxmur. O öz mövqeyini əldə saxlaya bilmək üçün qorxub barışıq edər və başqalarını özündən razı salmağa çalışır.

İnsan təbiəti belədir ki, başı eys-ışrətə qarışıq dünya nemətlərindən keyf çəkəndə nə Allah yadına düşür, nə də mənəvi işlər. Bu cəhətinə görə də, Quranda məstanə şadlıq məzəmmət olunmuşdur:

«Əgər bir adama (uzun) sıxıntıdan, çətinlikdən sonra nemət əta etsək, məğrur və qafil olub deyər: «Çəkdiyim əziyyətlərin və zəhmətlərin bəhrəsi gəlib çatıb». Sonra kef çəkib şadlıq keçirməkdən, lovğalanmaqdan başı ayılmaz»².

Əli (ə) dünya nemətlərindən məstanə dərəcədə şadlanmağın məzəmməti barədə buyurur: «Sizə nə oldu ki, əlinizə bir balaca dünya malı çatanda şad olursunuz,

¹ «Biharul-ənvar», cild 69, səh. 406.

² «Hud» surəsi, ayə 10.

lakin axirətdə çox şeydən məhrum olmağınız sizi qəmgin etmir?»¹.

Bu şadlıq və məstliyin qarşısında insanı Allaha bəndəliyə, itaətə hazırlayan hüzn və xof durur. Bu cəhətinə görə də, bu iki psixoloji və nəfsani hiss mədh edilmişdir.

Bəzi rəvayətlərin məzmunundan belə anlaşılır ki, bir dəstə insanın arasında bir nəfər hüznü adam olarsa, Allah həmin dəstəni o bir nəfərə görə öz rəhmət dairəsinə salır. Peyğəmbər (s) və övliyaların dəvətini əsas o adamlar qəbul edir ki, ürəklərində Allah qorxusu var:

«Ey peyğəmbərimiz! Sən ancaq o adamları (qiyamət gününün ağır əzabları ilə) qorxuda bilərsən ki, Allahu görməmiş, Ondan qorxurlar və namaz qılandırırlar»².

Allahdan qorxmayan adamlara peyğəmbərlərin sözü də təsir etmir və belə adamlar çətin tərbiyə olunurlar. Necə ki, Allah buyurur:

«Ey peyğəmbərimiz! İstəyirsən kafirləri Allah qorxusu ilə qorxut, istəyirsən qorxutma fərq etməz. Onlar iman gətirən deyildirlər»³.

Allah qorxusunun məfhumu budur ki, insan, ona xətər, ziyan verə biləcək şeydən qorxur. Bəs bəndələrinə zərər vermək istəməyən Rəhman Allahdan qorxu nə üçündür? Qısa olaraq deyə bilərik ki, insanın qorxusu, həqiqətdə, ona yönəlmiş təhlükə və zərəyə görədir; o, bundan əlavə həmin təhlükəni yarada biləcək kəsdən də qorxur. İnsanın öz düşmənidən qorxması onun verə biləcəyi işgəncəyə,

¹ «Nəhcül-bəlağə», xütbə 111, səh. 350.

² «Fətir» surəsi, ayə 18.

³ «Bəqərə» surəsi, ayə 6.

əziyyətə görədir və düşməndən də, bu təhlükənin daşıyıcısı olduğu üçün qorxur.

Maddi tərəfdən insan inananda ki, aləmin ixtiyarı, səbəblər zənciri Allahın əlindədir, onun Allahdan qorxusu, dünyəvi bəlalardan qorxması mənasında başa düşülür. Çünki o bilir ki, Allahın qəzəbinə gələcəyi təqdirdə, təbiət və maddi amillər də öz qəzəblərini ona qarşı yönəldəcəklər və nəticədə zəlzələ, sel və s. yerin və göyün bəlaları ilə üzləşəcəkdir; çünki təbiətin qəzəbi Allahın qəzəbindən doğur.

Hədisin bu bölümündə Peyğəmbərin (s) sözlərindən belə başa düşülür ki, nəzərdə tutulan hüzn və qorxu zəminəsi insanda ixtiyarı müqəddimə və ya təfəkkürlə yaranan hüzn və qorxu olub, sonrakı mərhələdə insanı Allah yoluna və öz kamalına doğru hərəkətə vadar edir. Bundan başqa hüzn və qorxunu Peyğəmbər (s) rədd edir.

İnsanı özünə qərq edib iş-gücündən avara qoyan hüzn və qorxu bəyənilən deyil. Mütaliə etmək istəyəndə fikrini özünə məşğul edir, namaz qılanda da dünyəvi narahatlıqlar fikrini Allahdan yayındırır, özünə cəlb edir. Bu cür hüzn və qəm nəinki bəyənilmir, üstəlik insanın kamal yolunda durmuş maneə kimi pislənir.

Bəziləri qorxaqdırlar; elə ki, dünyada onları balaca bir təhlükə gözləyir, qərarlarını, rahatlıqlarını o dəqiqə itirirlər. Bu cür qorxu hissi dəyərsiz və yersizdir. İnsanın mənəvi təkamülü ilə əlaqədar olan hüzn və xof dəyərlidir. Bu mətləblərlə, hüzn və xofun Allaha bəndəçiliklə əlaqəsi aydınlaşdırıldı.

DÜNYA MÖMİNİN ZINDANI, KAFİRİN CƏNNƏTİDİR

Peyğəmbər (s) hüzn və xofun zəminəsini yaratmaq və bu iki nəfsani hissənin bəyənilən sifətlərini göstərmək üçün buyurur:

«Ey Əbuzər! Dünya möminin zindanı, kafirin cənnətidir. Heç bir mömin axşamı qəmsiz (başə vurub) sübhə çıxmır».

Mömin dünyanın ona zindan olduğunu anlayanda, dünya ləzzətləri ilə başını qatmaq fikrinə düşür və dünya nemətlərindən umacağı, Allah yolunda addımlamağa gücü yetəcək qədərdir. Hər nemətdən istifadə etdikdən və hər ləzzətə çatdıqdan sonra Allaha şükrünü bildirir.

Bunun müqabilində dünya kafirin cənnətidir. Çünki o dünyada olduğu təqdirdə, öz ləzzətlərinin təmini üçün çalışa bilər. Onun üçün olan rahatlıq və kef də bu dünyadadır və etdiyi çirkin əməllərə görə, qiyamətdə ilahi əzabla üzləşəcəkdir. Allahın əzab və qəzəbi o qədər şiddətlidir ki, dünya özünün bütün problemləri və əzabları ilə onun üçün cənnətdir.

Məşhur bir əhvalatda deyilir: «İmam Həsən (ə) əynində gözəl paltar və ata süvar ikən, bir nəfər kasıb və xəstə yəhudi ona yaxınlaşıb deyir: «Baban buyurub ki, dünya möminin zindanı, kafirin cənnətidir. İndi necə bilirsiniz, bu əzəmət və şövkətlə ata mindiyiniz halda, dünya sizin üçün cənnətdir, yoxsa mənim kimi xəstə və kasıb adam üçün? Bu kasıblıq və xəstəliklə dünya mənim üçün cənnət yox, cəhənnəmdir!». Həzrət (ə) buyurur: «Allahın sizlər üçün necə əzablar nəzərdə tutduğunu bilsəydin, onda anlayardın ki, dünya özünün bütün çətinlikləri ilə sənə üçün cənnətdir. Həmçinin, Allahın cənnətdə bizim üçün hansı məqamları nəzərdə tutduğunu görsəydin, onda anlayardın ki, bütün dünyanı bizə versələr belə, həmin

məqamlarla müqayisədə dünya özünün bütün nemətləri ilə zindandan başqa bir şey deyil».

Dünya möminə zindan olandan sonra təbiidir ki, o, dünyada məhzun və qəmgin olacaqdır. Çünki zindan kef sürmək yeri deyil.

Bir məsələni də xatırladaq ki, bu rəvayətdə hüznün mədh edilməsi o demək deyil ki, hər bir hüzn tərifləyicidir və insan həmişə məhzun olması üçün səy etməlidir. Bu cür ümumi nəticə çıxarmaq düzgün deyil. Aydınadır ki, bu kimi nəsihətlərdə zikr olunan nöqtələr, müəyyən şərtlərlə bağlıdır və dairəsi də məhduddur. Buna görə də tədqiqat aparıb, Allahın və məsumların söylədikləri haqda dərinədən düşünməli, ümumi və əhatəli hökm dairəsinin hansı yerlərdə məhdudlaşdığını anlamaq lazımdır.

CƏHƏNNƏM BARƏDƏ DÜŞÜNMƏK MÖMİNİN PƏRİŞANLIQ AMİLİDİR

Peyğəmbər (s) möminin məhzun olmasının səbəbi barədə buyurur:

«Düzdür ki, Allah insanın cəhənnəmə daxil olacağını xəbər vermişdir, lakin onun oradan hökmən çıxacağı barədə vədə verməyibdir. Belə olan halda mömin niyə də qəmgin olmasın?!».

İnsanın, xüsusilə də möminin məhzun olmasına səbəb olan amillərdən biri də, Allahın bütün insanları cəhənnəmə daxil edəcəyi barəsindəki qəti vədəsi barədə düşünməsidir. Bu cəhəti nəzərə alaraq Rəsuləllah (s) bu nöqtəni xatırlatmaqla, hüznün yaranmasına zəmin hazırlayır. Allah-təala bu barədə buyurur:

«Sizlərdən hər biriniz (istisnasız olaraq) cəhənnəmə daxil olacaqsınız və bu Allahın qəti hökmüdür»¹.

Mömin, Allahın buyuruğuna və Quranın qəti hökmünə əsaslanaraq yəqin edir ki, cəhənnəmə daxil olacaqdır və bir kəs onun cəhənnəmdən çıxmasına zəmanət verməmişdir. Bəli, Allahın xüsusi lütf və inayətində olanlar və ilahi buyuruqlara əməl edənlər cəhənnəmdən xaric olacaqlar, lakin özünün o bu dəstədən olub-olmadığını bilmir. Bu düşüncə onun məhzun olmasına kifayət edir. O öz taleyinin necə olacağını bilmir. Bu cəhətinə görə də əylənib, fərəhlənməyin onun üçün elə bir mənası yoxdur. Bu düşüncə və qəm onu qəflətdən oyadır.

Bu şəkk və iztirab mömini özünə qaytarır və onu, aqibəti barəsində düşünməyə vadar edir. Bu düşüncələr onu məstlik və yersiz əyləncələrdən çəkindirir. Əlbəttə, dünyada insanın hüznü olmasına səbəb olacaq digər amillər də mövcuddur. Məsələn, xəstəlik və müsibətlərə düşər olmaq kimi. Yaxud da insana zülm ediləndə, haqqı əlindən alınanda məhzun olur. Bu barədə Peyğəmbər (s) buyurur:

«İmanlı insan həyatın çətinlikləri, xəstəlikləri və xoşagəlməz halları ilə üzləşir, çətinliklər görür, lakin kimsə ona kömək etmir. Buna görə də Allahdan bağışlanmaq və savab diləyir»².

Hüznü yaradacaq amillər və səbəblər çoxdur. Lakin hər hüzn də möminin kamal yolunda müsbət rol oynamır. Çünki belə pərişanlığa başqaları da mübtəla olur. Lakin mömini kamal yolunda müsbət yönə istiqamətləndirə

¹ «Məryəm» surəsi, ayə 71.

² Həmin mənbə.

bilən hüzn bəyənیلəndir və onun mənəvi təkamülündə rol oynayır.

Hədisin davamında Peyğəmbər (s) buyurur:

«Mömin dünyadan qəmgin gedir, lakin elə ki, dünyadan qurtuldu, rahatlıqla mehriban Allahın kəramətinə sarı yollarır».

Deyildiyi kimi, mömin dünyada olduğu təqdirdə çətinlik və narahatçılıqlarla üz bəüzdür və nəticədə, qəmgin dir və ya öz aqibətini düşündükcə, keçmişdəki bəzi naqis işlərini yada saldıqca məhzun olur. Elə ki, çətinlik və qəmlə dolu olan bu dünyadan əbədi dünyaya köçür, sıxıntılar və üzüntülər də başa çatır və önündə vəsfə gəlməyən qəmsiz, ağrı-acısız bir dünya açılır.

Rəsuləllah (s) nəsihətinin davamında buyurur:

«Ey Əbuzər! Allah-təalaya heç vaxt qəm-qüssə və kədər qədər ibadət edilməmişdir».

Canında hər zaman Allah qorxusu olan bəndənin, zəmanənin acıları və Allah xatirinə səbr edən bir kəsin Allaha bəndəçiliyi daha artıq olur.

Təbiidir ki, insan öz aqibəti və əməlləri üçün məhzun olanda, Allah dərgahında daha çox ağlayıb-sızlayır və nəticədə, qəlbini günahın qubar və pasından yuyub pak edir. Həmçinin, o əldə etdiyi ayıqlıqla, Allaha daha ləyaqətli ibadət edir və ibadətin qəbulolma şərtlərindən biri olan xalislik, onun üçün daha yaxşı hasil olur. Buna görə də, hüzn və qəmin özü ibadətdir. Çünki hüzn bəndənin diqqətini bəndəçilik məqamı və Allahın əzəmətinə yönəldir. Eləcə də, Allaha ibadətdə daha xalis olmağa vadar edir.

İndi ki, söhbət gəlib bu yerə yetişdi, ölüm ayağı və Rəhman Allahla görüş anında möminin keçirdiyi hal haqqında bir neçə rəvayət zikr etmək yerinə düşərdi.

Rəvayətlərin birində deyilir: «Mömin ölüm anında olarkən iki mələk ona belə deyir: «Ey Allahın vəlisi! Qəm yemə və qorxma, (gözlərin aydın!) səni cənnətlə müjdələyirəm, sevin və şadlan! Nə qəm, nə qorxu sənə yetər və nə də sən ona layiqsən! Allah belə istəmişdir ki, səni hər cür əzab və əziyyətdən xilas etsin, bağışlanma və əfv şərbətini sənə içirtsin. (Bil ki,) cəhənnəmin qapıları sənin üzünə bağlanmışdır və sən heç vaxt ora daxil olmayacaqsan»¹.

Əli (ə) buyurur: «Dostum və qardaşım Rəsuləllah (s) mənə buyurdu: «Allahın onu qəbul etməsi və onunla görüşməsindən şadlanmaq istəyən hər kəs bilsin ki, səni özünə dost və yar bilməlidir və Allahın ondan razı qalmasını, onunla görüşməsinə istəyən hər kəs bilsin ki, oğlun Həsəni (ə) özünə dost və yar bilməlidir. Allahla görüşmək və hər cür qorxudan uzaq olmaq istəyən kəs bilsin ki, oğlun Hüseyni (ə) özünə dost və yar bilməlidir»².

¹ «Biharul-ənvar», cild 8, səh. 21, hədis 205.

² «Biharul-ənvar», cild 72, səh. 107, hədis 81.

ON İKİNCİ DƏRS

HÜZN VƏ QORXUNUN ROLU VƏ ƏHƏMİYYƏTİ (2)

1. Faydalı elm;
2. Cənnətdəki rahatlıq dünyadakı qorxunun bəhrəsidir;
3. Günahların bağışlanması Allahdan qorxmağın səmərəsidir;
4. Yaxşı əməllərə olan etimadın məzəmməti;
5. Hüzün və xofun mahiyyətinin araşdırılması və Allahdan qorxmağın mənası;
6. Ziddiyyətli halların eyni zamanda baş verməsi.

HÜZN VƏ XOFUN ROLU VƏ ƏHƏMİYYƏTİ (2)

Allah-təalanın bizə inayət etdiyi ən böyük nemət, İslam və Əhli-beytin (ə) vilayətidir. O pak sülalənin hidayət çırağı sayəsində və böyük alimlərimizin məşəqqətli zəhmətləri hesabına 14 əsr ərzində bizə böyük elm və mənəvi irs yetişmişdir. Bu böyük nemət qarşısında edə biləcəyimiz ən kiçik şükr, bu dəyərli irsi mütalibə edib araşdırmaq və ondan istifadə etməkdir.

Bizim cəhalət və xəbərsizlik zülmətindən mərifət və aqahlıq nuruna üz tutmağımız Əhli-beytin vilayət çırağının sayəsində olmuş və yenə də olmaqdadır. «Camee ziyarəti»ndə oxuduğumuz kimi: «Sizin vilayətiniz və rəhbərliyiniz sayəsində, Allah-təala dinin həqiqətlərini bizə öyrətdi və bizim dünya işlərimizdəki çürük və pərişan olan hər bir şeyi islah etdi»¹.

Peyğəmbərin (s) Əbuzərə verdiyi nurani nəsihətlər, onların hidayətlərinin aydın bir nümunəsidir və biz, dünya və axirət səadətinə nail ola bilməmiş üçün bu nəsihətlərdən bəhrələnməliyik. Çünki İslam və onun qanunları, insanın dünya və axirət səadəti və bütün maddi və mənəvi ehtiyaclarını təmin edə biləcək ən kamil nüsxədir.

FAYDALI ELM

«Ey Əbuzər! Bir adama verilən elm əgər onu ağılatmırsa, deməli, ona səmərəsiz elm verilmişdir. Çünki Allah Quranda alimləri belə tanıtdırır: «İslam peyğəmbərindən qabaq elm verilmiş kəslər, Quran oxunduğu zaman üzü üstə səcdəyə düşüb deyərlər: «Bizim Pərvərdigarımız pakdır və Onun vədələri yerinə yetəcəkdir. Onlar

¹ «Məfatihul-cinan», səh. 109.

üzüqoylu səcdəyə gedib ağlayarlar və ibadətə rəğbətləri daha da artar».

İslam dini kamil və yığcam bir məktəb olub, insanı kamilliyə səsləyir, onun ictimai, əxlaqi və s. sahələrdə təlim-tərbiyəsi ilə məşğul olur.

İnsanın kamilliyə çatması, onun bütün tərəqqisi ilə mümkün olur. İslam elmə, şər'i hökmlərə, ictimai dəyər verdiyi qədər, əxlaqi və mənəvi məsələlərə də dəyər verir; kamil insan elmi və fiqhi sahələrlə yanaşı, əxlaqi zəminlərdə də inkişaf edir.

Təəssüflər olsun ki, hərdən elmi məsələlərlə məşğuliyət, diqqətimizi dəyəri elmi məsələlərdən heç də az olmayan əxlaqi məsələlərdən yayındırır. Bəzən ictimai məsələlərlə məşğul olmaq, insanı əxlaqi və mənəvi məsələlərdən qafil edir. İnsan ictimai və siyasi məsələlərə elə qərq olur ki, özü və mənəvi ehtiyaclarının axtarışı ilə məşğul olmağa fürsət tapa bilmir. Məğrur olmamağımız və qəflətdə qalmamağımız üçün hərdən mənəvi və əxlaqi məsələlərə də diqqət yetirməyimiz lazımdır.

Hədisin bu bölümündə vurğulanan əsas nöqtə budur ki, Allah-təala bizə elm inayət etməklə yanaşı, əxlaqi məsələlərə də riayət etməyimizi istəyir. Çünki təkcə elmi zəmində tərəqqi ilə kifayətlənsək, özümüzdən qafil olub, qəflət və qürur kimi əxlaqi xəstəliklərə mübtəla ola bilərik.

Qurani-kərimdə bir sıra insani dəyərlər göstərilmişdir. Lakin təəssüflər olsun ki, həmin məsələlər bizim cəmiyyətimizdə unudulmuşdur. Düzdür ki, bəzi şəxslər həmin məsələlərin bir qisminə diqqət yetirirlər, lakin bu o demək deyil ki, artıq həmin məsələlər ictimai səhnəyə çıxarılmışdır. Halbuki, Quran həmin xüsusiyyət və dəyərləri ləyaqətli bəndə və alimlərin sifəti olaraq tanıyır. Həmin sifətlərdən biri də, Allahdan qorxu və hüzn halıdır.

Bəlkə də, hüzn və qorxu xüsusiyyətlərinin üzərində dayanmaq möminin, xüsusilə də alimin şəxsiyyətinin tarazlaşdırılmasına xatirdir. Çünki elmin çox yüksək dərəcəsi vardır və təqvadən sonra ən ali insani dəyərdir. Elmi dərəcəyə nail olmuş insan təbii olaraq, ictimai izzət və ehtirama sahib olur və bunun özü insanda qürur və təkəbbür yaradır. Təbii olaraq alim, onun şəxsiyyətinə xələl gətirə biləcək çirkinliklərlə üzləşir.

Müqəddəs İslam şəriəti alimin qürur xəstəliyinə mübtəla olmasının qarşısını almaq və şəxsiyyətini tarazlaşdırmaq üçün ona Allah dərgahında xalis göz yaşı axıdıb, hər cür şərtdən, bağlılıqdan azad bəndəçiliyini izhar etməsini məsləhət görür və bununla da – alimin ictimai mövqeyi hər nə qədər artsa belə – daxilində onun özünü kiçik və aciz hiss etməsinə kömək edir. Bu həmin o şeydir ki, imam Səccad (ə) Allahdan istəyirdi: «Pərvərdigara! Məhəmmədə (s) və onun Əhli-beytinə salam göndər və xalq arasında məni hər an başıuca və izzətli edən bəxşişlərinə yeni dərəcələr artırıdığca, həmin qədər də məni Öz yanında zəlil qərar ver və mənə zahirdə əta etdiyin hər izzət və şərəfətin müqabilində, həmin qədər də daxilimdə zillət və həqarət qərar ver»¹.

Deyilənləri nəzərdə tutmaqla, Peyğəmbər (s) Əbuzərə buyurur: «Əgər sənə verilmiş elm səndə xalis ibadət halı, pak qəlbdən doğan göz yaşları yaratmırsa, bil ki, o elmin sənə faydası olmayacaqdır. Faydalı ola biləcək elm odur ki, insanın Allah qarşısında bəndəçiliyini paklayıb, xalisləşdirsin. Quranın alimləri vəsf etdiyi kimi, onlara ilahi ayələr oxunduğu zaman, dayanmadan üzü üstə səcdəyə gedib, ağlayıb-sızlayırlar. Bu insanın Allah

¹ «Məfatihul-cinan»; «Məkarimul-əxlaq» duası.

qarşısındakı xalis ibadətinin nişanəsidir. Ağlamağın zahiri rəftar hesab olunmasına baxmayaraq, daxildən və qəlbi çevrilişdən doğan bir haldır. Qəlb məhzun olmayınca və insan Allah qarşısında tam səmimiyyətlə durmayınca, onda ağlamaq halı da yaranmır.

Hədisin davamında Rəsuli-əkrəm (s) buyurur:

«Ey Əbuzər! Hər kəs (qüdrətli Allahın qorxusundan) ağlaya bilsə, qoy ağlasın və kim ağlaya bilməsə, heç olmasa özünü qəmgin edib, ağlamağa vadar etsin (zahirdə ağlasın). Çünki qəsavətlə dolu ürək, Allahdan uzaqdır; lakin onlar bu mənanı dərk etmirlər».

Öncə söylədiyimiz kimi rəvayətlərdə, xüsusi olaraq da bu rəvayətdə tövsiyə edilən ağlamaq, axirət səadətindən məhrum qalmaq və günaha aludə olmaq qorxusundan olan ağlamaqdır və ya mənəvi məhrumiyyətlər və imam Zamanın (ə) görüşündən məhrum olmaq üçün və bundan da üstün, Allahla görüşdən məhrum olmaq qorxusu ilə olan ağlamaqdır.

Allaha məhəbbəti olanlar və ilahi vilayəti dərk edənlər, Onun görüşündən məhrum qalmaq qorxusundan ağlayarlar. Necə ki, Əli (ə) Kumeyl duasında buyurur: «Ey Allahım və ağam, fərz edək ki, cəhənnəminin atəşinə səbr etdim, bəs Sənin fərağına necə dözəcəyəm?».

Ağlamağı gəlməyən adamlar heç olmasa hüzn yarada biləcək mövzuları özünə təlqin etmək və ya mənəvi məhrumiyyət və günahları barədə düşüncəyə dalmaqla, öz qəlblərini məhzun edə bilirlər. Əgər qəlb də məhzun olmazsa, ən azı qəmgin ifadə tərzinə almağa çalışmaq lazımdır. Əgər insan özündə hüzn haləti yarada bilmirsə və həmişə məst və məğrur olursa, Allahın rəhmətindən uzaqda qalacaqdır. Əlbəttə, bu o demək deyil ki, hər ağlayıb göz yaşı tökən adam Allaha yaxındır; çünki

yalandan riya edib göz yaşı axıdan münafıqlər də vardır. Bunun müqabilində də demək olmaz ki, məhzun olub ağlamayan şəxs, daşürəklidir və Allahdan uzaqdır.

CƏNNƏTDƏKİ RAHATLIQ DÜNYADAKI QORXUNUN BƏHRƏSİDİR

«Ey Əbuzər! Allah-təala buyurur: «Mən öz bəndəm üçün iki qorxunu və eləcə də, iki asayışı bir yerdə vermirəm. Əgər o bu dünyada Məndən amandadırsa, o biri dünyada onu qorxudacağam; əgər bu dünyada məndən qorxub, çəkinərsə, qiyamət günündə onu amanda saxlayacağam».

Əgər bəndənin bu dünyada ilahi əzabdan qorxusu olsa, qiyamət qorxusundan, ilahi əzabdan amanda olacaqdır. Allahdan qorxmaq, ilahi əzabdan qorxmaq mənasınadır ki, bəndə ilahi təkliflərini layiqincə yerinə yetirmədikdə və ya əyər-əskikliyi olduqda ona düçar olur.

Deməli, dünyada Allahdan qorxan kəsin qiyamət günündə heç bir nigarançılığı olmayacaq, xatircəmlilik və tam təhlükəsizlik hissi keçirəcəkdir. Necə ki, Allah-təala buyurur:

«Allah dərgahından qorxan, allahpərəst olan və nəfsani istəklərdən uzaq olan hər kəsin yeri cənnətdir»¹.

Cənnətin Allah nemətlərindən bəhrələnmək yeri olduğu və oranın əhlinin qəmsiz-qorxusuz ömür sürmələri barədə Allah-təala buyurur:

«Yaxşı əməl sahiblərinə (əməlləri müqabilində) mükafat olaraq daha yaxşısını verərik və (onlar) qiyamətin qorxu-hürküsündən amanda qalarlar»².

Başqa bir yerdə isə belə buyurur:

¹ «Naziət» surəsi, ayə 40-41.

² «Nəml» surəsi, ayə 89.

«Allahın hökmünə təslim olub yaxşı işlər görənlərin əcri Allah yanında və onlar üçün nə qorxu olacaq, nə də qəm-qüسسə»¹.

Qəlbində Allah xofu olmayan, əksinə olaraq dünyada qürur hissi ilə yaşayıb heç bir nigarançılıq və iztirab keçirməyən adam, qiyamətdə xof içində olub, ilahi əzaba giriftar olacaq və həmişəlik olaraq həmin əzabı dadacaqdır.

Allahın məkrindən qorxub çəkinməməyin nəticəsi, günaha aludə olmaqdır. Çünki insan özünü hər işdə azad hiss edəndə və qorxu, məsuliyyət hissi daşımada günahdan da çəkinmir. Təbiidir ki, insanı günaha sürükləyən dünyadakı qürur hissənin olması, axirətdə ilahi əzab və təhlükələrlə nəticələnir. Bu barədə Allah-təala buyurur:

«(İlahi əzabdan çəkinməyib, qorxmayıb) tüğyan edən və dünya həyatına üstünlük verən adamın mənzili cəhənnəm olacaqdır»².

Peyğəmbərin (s) bu bölümə açıqlamaq istədiyi məsələ budur ki, insan müəyyən işlər görməklə, qəlbində Allah xofu hasil edə bilər. İnsan Allah qorxusunun məqsədüeyğun olmasını və səadətə yol açdığını dərk edəndən sonra belə bir sualla qarşılaşır ki, həmin qorxunu özündə necə əmələ gətirsin? Cavabında deyə bilərik ki, bir sıra müqəddimələrə zəmin yaratmaq və bəzi məsələlərə diqqət yetirməklə, bu hal insanda zühur edir. Hərdən insan bəzi şeyləri bilir, lakin bildiklərinə diqqət yetirmədiyi üçün onun etiqadı və elmi süst və solğun olur. Həmin şəxs qafilliyə qapılır, nəticədə həmin bilik və etiqad

¹ «Bəqərə» surəsi, ayə 112.

² «Naziət» surəsi, ayə 37-38.

öz lazımı təsirini göstərə bilmir. Lakin insan, xofu vücuda gətirən amillərə diqqət yetirəndə və diqqətini həmin qorxuda mərkəzləşdirməyə səy edəndə, bu hiss onda artmağa başlayır və rəftarına təsir göstərir.

Başqa bir nöqtə budur ki, insan elə bir mərhələyə yetişə bilər ki, eyni zamanda iki əks hissi – qəmi və şadlığı özündə yaşada bilər. Zəif insanlar eyni zamanda həm şad və həm də qəmli ola bilərlər. Bir anda ya hüznü olurlar, ya da şad. Nəfs güclü və kamil olanda, mümkündür ki, vahid anda bir cəhətdən sevincli olsun, digər cəhətdən məhzun; get-gedə nəfsin və ruhun təkamülü nəticəsində elə bir mərhələyə çatsın ki, sevinc və qəmin müxtəlif növlərini özündə cəm etsin.

Bildiyimiz kimi övliyalar xof və sevincin müxtəlif növlərini özlərində cəm edə bilmişlər. Həmin məqama çatmış insanlar, vahid anda müxtəlif nəfsani hal və xüsusiyyətlərə malik olur və eyni zamanda fərqli halların təsirlərini özlərində zahir etdirə bilirlər.

GÜNAHLARIN BAĞIŞLANMASI ALLAHDAN QORXMANIN SƏMƏRƏSİDİR

Peyğəmbər (s) Allahdan qorxunun səmərəsi barəsində buyurur:

«Ey Əbuzər! Qiyamət günü mömin bəndənin günahları onun qarşısına qoyular. (Mömin bəndə) deyər: «Mən öz işimin aqibətinə görə həmişə qorxu içində idim». Nəticədə günahları bağışlanar».

Bura qədər Allahdan qorxmanın əhəmiyyəti ilə tanış olduq. Onun Allaha qovuşduran yolda insana etdi köməyin rolu böyükdür. Hədisin bu bəndində Rəsuləllah (s) Allahdan qorxmağın bəzi faydalarına işarə edərək, bizdə həmin hissi oyatmağa və ya gücləndirməyə çalışır:

«Allahdan qorxmağın faydalarından biri, günahların bağışlanmasıdır». Ümumi olaraq hər hansı bir fərd günah etdiyi an iki hala malik ola bilər:

1. Günah anında onun aqibətindən qorxmayıb, yüksək əhval-ruhiyyə ilə və heç bir nigarançılıq hissi keçirmədən, həmin günahın ləzzətlərindən bəhrələnməyə çalışır. Bu hal insanın günaha sövq edilməsi, və nəticədə həmin işdə ısrarlı olması və sonda insanın qorxunc bir aqibətə sürüklənməsinə səbəb olur.

2. Günah anında Allah qorxusunu canında hiss edir və görəcəyi işin aqibətini düşünəndə, nigarançılıq hissi keçirir. Qəfil ölüb gedəcəyi və tövbə etməyə fürsəti qalmayacağını düşünür. Bu hiss, günah anında ondan alacağı ləzzətlərin zəifləməsi və sonda tövbə və günahlarının bağışlanmasına gətirib çıxarır.

Təbiidir ki, qiyamətdə insanların günahına baxılacaqdır və əgər bir kəs etdiyi günahı yuyub təmizləməyibdirsə, hətta tövbə belə etməyibdirsə - çünki tövbə etsə idi, bağışlanmış olardı – cəhənnəmə yollanacaqdır. Lakin Allah bəndəsi dünyada Allah qorxusu ilə yaşadığı üçün - «Pərvərdigara! Mən günah etdiyim zaman etdiyim işin nəticəsindən qorxurdum» - deyər və nəticədə günahı bağışlanır.

Deməli, insan öz günahı müqabilində Allahdan qorxub çəkinərsə, qiyamətdə bağışlanmağına ümidvar ola bilər.

Allah qorxusu günahların azalması və insanın ayılmasına səbəb olur. Bu hiss, yolunu azan insanı qəflətdən ayıdan, xəbərdar edən amillərdən biridir. Bu cəhətinə görədir ki, Allahdan qorxub-çəkinənlər Qurani-kərimdə mədh edilmiş və onlara Allahdan qorxduqları üçün mükafat vəd edilmişdir. Quran ayələrinə ümumi nəzər salmaqla bu nəticəyə gəlmək olar ki, xofun

dərəcələri arasındakı fərq, insanın mərifət və kamal mərhələləri arasındakı fərqi bağlayır; yəni yüksək kamal sahibləri – məsum imamlar kimi – Allahdan qorxunun yüksək zirvəsində qərar tutmuşlar. Digərləri isə mərifətlərinə uyğun olaraq daha aşağı mərtəbədə yerləşirlər. Quran qorxu və xofu iki şeyə aid edir:

1. Allah məqamından qorxmaq;
2. İlahi əzabdan qorxmaq.

İbrahim surəsinin 14-cü ayəsində buyrulur:

«Biz siz peyğəmbərləri kafirlərin həlakından sonra onların ölkəsində əmin-amanlıqla sakin edirik. Bu əmin-amanlıq, qəlbində Allah qorxusu olan və ilahi əzab vədəsindən qorxan kəslərə nəsib olur».

Bu ayədə həm Allahdan (olan) qorxu və həm də ilahi əzabdan olan qorxu qeyd edilmişdir.

Xofun ən yüksək mərhələsi Allah məqamından olan qorxudur. Əllamə Təbatəbai buyurur: «Allah qorxusu bəzən ilahi əzabdan qorxu mənasında olub, küfrə və günaha aid edilir. Bu mənada insanın ibadəti əzabdan qurtuluş kimi başa düşülür, yəni xalis Allaha görə olmur. Bu cür ibadət, verəcəyi cəzanın qorxusundan ağalarına bəndəçilik edən qulların ibadətidir. Bəziləri isə savab və mükafat tamahı ilə Allaha ibadət edirlər ki, bu növ ibadət «tacirlərin ibadəti» adını almışdır. Lakin «Rəbbin məqamı»ndan olan qorxu, ilahinin verəcəyi cəzadan olan qorxudan fərqli bir şeydir. Bu qorxu ilahinin əzəməti və böyüklüyü qarşısında zillət və kiçiklik hissənin dərkəndən yaranan qorxudur.

Həqiqətdə, ibadət və bəndəçilik ilahi məqamdan qorxu səbəbi ilə olub, Allah qarşısında xalis və səmimi olmaq mənasındadır. Bu cür xalis və səmimi ibadət yalnız Allah üçündür; cəza qorxusu və mükafat tamahı ilə deyildir və

həqiqi ibadət sayılır. Deməli, İlahinin məqamından qorxan şəxslər, Allah-təala qarşısında ən xalis və səmimi olan kəslərdir»¹.

YAXŞI ƏMƏLLƏRƏ OLAN ETİMADIN MƏZƏMMƏTİ

Peyğəmbər (s) öz yaxşı əməllərinə etimad edib günah edən kəsin məzəmməti barəsində buyurur:

«Ey Əbuzər! Bir nəfər yaxşı iş görür və həmin işinə güvənərək, günaha batır və gördüyü yaxşı əməlin müqabilində günahını yüngül sayır. Belə adam Allahın yanına gedəndə, Allah ona qəzəbli olar. Lakin günaha batıb gördüyü işin aqibətindən qorxuda olan adam, qiyamətdə xatircəm olur».

Əməllərin qəbul olunub-olunmaması bir sıra şərtlərə bağlıdır ki, bəlkə də, insan həmin şərtlərin hamısını sayıb qurtara bilməsin. Buna görə də, heç kim öz əməllərinin qəbul olunmasına arxayın ola bilməz. Əməllərin qəbul olunmasına arxayınlıq, insanda qürur hissi yaradır. Hətta insanın özünü bəzi kiçik günahlara da bulaşdırması mümkündür; belə ki, kiçik günahları etdiyi yaxşılıqlar müqabilində heç bir şey güman edə bilər. Daha xəbəri yoxdur ki, gördüyü yaxşı əməllərin qəbul olunmasına olan arxayınçılığı yersiz olub, qəbul olunmaya da bilər. İkincisi, kiçik günahlara edilən diqqətsizlik və onlar üzərindəki israrın özü böyük günahlardan sayılır. İnsan yaxşı əməllərini nəzərdə tutub özünü tam təhlükəsiz hiss etdikdə və öz ibadətlərinə arxalanaraq günahı kiçik sayıb ona bulaşmağı əhəmiyyətsiz bildikdə, Allahın qəzəbi ilə üzləşir.

¹ «Əl-Mizan», cild 19, səh. 122.

Bu dəstənin müqabilində elələri də vardır ki, günaha batdıqları zaman qorxu içində olub, nigarançılıq hissi keçirirlər. Bu dəstə bəzi ibadətlərində yetərincə səy etmədikləri halda, günahlarından qorxduqlarına görə, qiyamətdə Allahın əzabından amanda olurlar.

Peyğəmbərin (s) məqsədi Əbuzərin diqqətini qəlbi halətlərin əhəmiyyətinə yönəltməkdir. Yəni günahdan qorxub-çəkinmək insanda nə kimi müsbət təsirlər qoyur. hətta insan günaha batmış olsa belə, qəlb şəfqəti, keçirdiyi nigarançılıq və izzət onun günahlarının bağışlanmasına səbəb olur. Bunun əksi olaraq, əgər çoxlu ibadət edib, kiçik günahları əhəmiyyətsiz saysa, kiminlə üz-üzə durduğunun fərqi nə varmasa, Allahın qəzəbinə düşər olacaqdır.

Deməli, heç bir günahı kiçik saymamalıyıq, həmişə Allah xofunu, əzəmətini qəlbimizdə qoruyub saxlamalıyıq ki, məğrur olub şeytanın toruna düşməyək.

ŞEYTANDAN UZAQLAŞMAQDA GÜNAHA EDİLƏN DİQQƏTİN ROLU

Deyilənlərdən daha yüksəyini Həzrət (s) sonrakı cümlədə buyurur:

«Ey Əbuzər! Elə Allah bəndəsi də var ki, etdiyi günaha görə behiştə gedir». Dedim: «Ey Allahın peyğəmbəri, atam-anam sənə qurban, bu necə olan işdir? Rəsuləllah buyurdu: «O, daim günahını gözləri qarşısına gətirib tövbə edir və Allaha pənah aparır. O vaxta qədər ki, sonda cənnətə daxil olur».

Hərdən bəndə bir günaha batır və onun nəticəsində nigarançılıq və iztirab içərisində olur. Həmin qorxu və nigarançılıq onun tövbə edib, Allaha pənah gətirməsinə səbəb olur; bununla da, yaxasını şeytanın cəngindən qurtarmış olur. Qəflətdən və nəfsani istəklərdən nicat tapıb, bir daha günaha bulaşmır və nəticədə, behiştə daxil olur. Bəlkə də, həmin günah ondan baş verməseydi, belə bir hal da yaranmayacaqdı.

Həzrətin (s) bu bəyanı insanı özündə Allah qorxusu hissini yaratmağa rəğbətləndirmək üçündür. İnsan günaha batdıqdan sonra onun günahlarının yuyulması və sonda Allaha üz tutub behiştə daxil edən belə bir qorxu hissi elə də dəyərsiz deyildir. Belə olan surətdə, onun ələ gətirilməsi üçün çalışmaq lazımdır.

HÜZN VƏ XOFUN MAHİYYƏTİNİN ARAŞDIRILMASI VƏ ALLAHDAN QORXUNUN MƏNASI

Bu bölümə qədər olan bəhlər rəvayətlərdə keçən hüzn və xofa aid idi. İndi isə qarşıya çıxa biləcək bəzi suallar və onlara verilən cavablar ətrafında söhbət açacağıq. Əlbəttə, bu sualların əxlaqi bəhlərə birbaşa aidiyyəti yoxdur.

Belə suallardan biri budur ki, hüzn halının olması yaxşıdır, yoxsa pis? Əgər yaxşıdırsa, niyə bəs Allah öz övliyalarının vəsfində buyurur:

«Onlar üçün (qiyamətdə) nə bir qorxu vardır, nə də hüznlü olurlar». Əgər pisdirsə, niyə Peyğəmbər (s) başqalarını bu iki xisləti özlərində daşımağa rəğbətləndirir və həmçinin buyurur: «Bu iki sifət günahların bağışlanmasına səbəb olur».

Cavabında belə demək olar: Xof və hüzn özü-özlüyündə, onların ikisinin də nəyə aid olduqlarını nəzərə almadan nə yaxşıdırlar, nə də pis. Əvvəl baxıb görməliyik ki, həmin

xof və hüzn nədən yaranmışdır və nəyə görədir? Allahdan və Onun əzabından olan qorxu bəyənilir, çünki insanı daha çox Allaha ibadətə, itaətə və günahlardan çəkinməyə sövq etdirir; nəticədə, insana öz vəzifəsinə əməl etməsinə, səadət yolunu tapıb cənnətlik olmasına kömək edir. Bunun qarşısında dünyaya görə qorxub hüznəlmək pislənir və təqdir olunmazdır. Çünki dünyaya meyl göstərüb, ona ürək bağlamaq bəyənilir, xüsusilə də ondan qorxmaq.

Başqa bir sual budur ki, Allahdan qorxmaq nə deməkdir və nə mənə daşıyır?

Cavabında deyirik: Allahdan qorxu – insanın özündən qorxması və mürtəkib olduğu əməllərə qayıdır; halbuki Allah-təala rəhmət və mərhəmət mənbəyindən başqa bir şey deyil. Allahdan qorxmaq ona görədir ki, O, şiddətli əzaba düçar edəndir. İnsanın etdiyi hər bir yaxşı və pis əmələ göz yummur; hər bir şeyin haqq-hesabını çəkir.

Qeyd olunması zəruri olan nöqtələrdən biri də budur ki, ümumi bir bölgədə Allahdan qorxunu üç təbəqəyə bölmək olar:

1. Cəhənnəmdə veriləcək ilahi əzabdan olan qorxu;

Bu təbəqəyə adi insanlar aiddir. Əksər insanlar cəhənnəm və ilahi əzabın qorxusundan öz vəzifələrinə əməl edib günahdan uzaq gəzərlər. Əlbəttə, bunu da deməliyik ki, bu mərtəbə mənəvi təkamülün ilkin pilləsində qərar tutmuş, təzə qədəm götürmüş insanlar üçün olduqca dəyərlidir. Bu qorxu təsirli olduğu surətdə və insanın günahdan uzaqlaşdığı təqdirdə, ilahi əzabdan qurtuluşa və səadətə səbəb olur.

2. Cənnət nemətlərinin itirilməsi üçün keçirilən qorxu;

Bəziləri cənnət nemətlərindən məhrum qalacaqları qorxusu ilə günaha mürtəkib olmur və öz vəzifələrinə əməl edirlər. Həqiqətdə, behiştin tamahı onları Allaha itaət

edib, şeytandan uzaqlaşmağa vadar edir. Bu təbəqənin adamları öncəki təbəqənin adamlarından bir mərtəbə yüksəkdədirlər.

3. Allaha yaxın olmaq və Onunla görüşdən məhrum olmaq səbəbi ilə yaranan qorxu.

Bu qorxu ona görədir ki, insan bir növ Allahın ondan üz döndərməsindən, ona etinasız olmasından qorxur və Allahın ona göstərdiyi mehr-məhəbbətin əskilməsindən xoflanır. Sözsüz ki, bu mərtəbə öncəki mərtəbələrin ikisindən də yüksəkdədir və Allah dərgahının aşıqlərinə məxsusudur. Bunlar o kəslərdir ki, səyləri ancaq Allaha qovuşmaq üçündür. Onlar axirət savabı və əzaba diqqət yetirməzlər; həqiqətdə, elə şeyləri dərk edir və elə şeyləri arzulayırlar ki, dəyərləri olduqca yüksəkdir.

Bu təbəqənin daha aydın dərki üçün bir misal çəkmək yerinə düşərdi:

Belə fərz edin ki, biz imam və ya hər hansı möhtərəm bir şəxs tərəfindən qonaqlığa dəvət edilmişik. Hamı da bilir ki, belə bir qonaqlıqda onları yaxşı yeyib-içmək gözləyir. Mümkündür, bir sıra adamlar nigaran olsunlar ki, birdən gecikərlər və o naz-nemət əldən çıxar. Bəziləri də ürəklərində deyirlər: «Bu gün bayramdır, yəqin ki, imam bizə hədiyyə də verər. Onların qorxusu budur ki, birdən gecikərlər, hədiyyə də əldən çıxar. Bu dəstənin səyi birinci dəstədən daha artıqdır. Bu dəstə üçün o qədər də mühüm deyil ki, qonaqlıqda ac qalacaqlar, yoxsa tox; əhəmiyyətli olan odur ki, imam tərəfindən hədiyyə almış olsunlar.

Üçüncü dəstə o adamlardır ki, ancaq imamın ziyarəti onlar üçün əhəmiyyət kəsb edir. İmamı yaxından görüb, ziyarət etməkdən başqa heç bir şey onlar üçün dəyərli deyil. Bu dəstəyə imamın onlara gözücu baxıb təbəssüm etməsi hər şeydən artıqdır.

İnsanların mərifət və səyləri əsasında bir-birinə olan dostluq və əlaqələrinin fərqli və mərtəbəsini, eynilə onların Allahdan olan qorxuları arasında da görmək olar.

Rəvayətlərin birində imam Sadiq (ə) Allaha bəndəçiliklə əlaqədar olaraq bu üç mərtəbənin zikrində belə buyurur: «Bir dəstə insanlar qorxu üzündən Allaha ibadət edirlər. Bu dəstənin ibadəti qulların ibadətidir. Başqa bir dəstə savab və veriləcək hədiyyənin tamamı ilə Allaha ibadət edirlər. Bu da muzdurların ibadətidir. Başqa bir dəstə Allaha məhəbbət və bağlılıqları üzündən ibadət edirlər. Bu azad təbiətli insanlara aid olub, ibadətlərin ən üstünü sayılır»¹.

Allahdan qorxan adamın qorxusu hərdən cəhənnəmə görə olur. Belə ki, əgər cəhənnəm əzabı onun üstündən götürülsə, artıq heç bir nigarançılığı olmaz. Əlbəttə, bu mərtəbə küfr və imansızlıqla müqayisədə, olduqca dəyərli bir məqamdır. Bu, Allaha, qiyamət və qiyamət günü Allahın günahkar bəndələrə əzab verəcəyinə olan imanın nəticəsidir. Lakin özünü bu mərtəbəyə yetişdirmiş insanın mənəvi kamal yolunda göstərdiyi səyi olduqca azdır. Bu təbəqənin adamları ərbablarının verəcəyi işkəncənin qorxusundan onların əmrlərini yerinə yetirən qullar kimidirlər. Bəziləri Allahdan, behişt nemətləri əllərindən çıxacağı üçün qorxurlar. Hətta əzab olmasa belə, qorxurlar ki, Allahın nemətlərindən məhrum olsunlar. Bu iki dəstənin qabağında elə dəstə də var ki, əgər cənnət və cəhənnəm olmasaydı belə, yenə də Allahın onlara olan məhəbbət və şəfqət nəzərində etinasızlığa düşər ola biləcəklərini düşünəndə, canlarını qorxu bürüyür.

¹ «Biharul-ənvar», cild 70, səh. 236.

Quranda Allahın kafirlərə etinasızlığı, ən böyük ilahi əzablardan biri kimi qeyd edilir:

«Allah (qəzəblənib) onlarla danışmaz və qiyamət günündə onlara rəhmət baxışları ilə baxmaz»¹.

Dərk edən üçün etinasızlıq hər əzabdan daha şiddətlidir. Əgər insan bir müddətdən sonra ata, dost və ya müəlliminin yanına gedib onlar tərəfindən etinasızlıq, diqqətsizlik görərsə, bu dərd ona hər əzabdan daha ağır gələr.

Zehnimizdə belə bir sual da yarana bilər ki, bəs məsum imamlarımız (ə) nə üçün Allahdan qorxurdular? Onlar ki, məsum idilər, cənnətin və cəhənnəmin ixtiyarı, habelə ümmətin şəfaəti onların əlində idi. Belə bir məqamı daşıyan niyə Allahdan qorxmalıdır və bu qorxu onların məsumluq dərəcələri ilə necə uzlaşır?

Qısa cavab budur: İsmət, məsumluq günahı tərک edib haramdan uzaqlaşmaq mənasındadır. İsmət o demək deyil ki, «İlahi rizvan» da məsumu veriləcəkdir. Günah etməyən kəs, sözsüz ki, cəhənnəmə daxil olmayacaqdır, lakin haradan bilər ki, Allahın xüsusi diqqət və qayğısı da onunla olacaqdır. Allahın inayətindən, ilahi rizvandan məhrum qalmaq qorxusu, ilahi əzabın qorxusundan daha yüksəkdir.

Bu sualın həqiqi və müfəssəl cavabı bizim dərkimiz həddində deyil. Çünki biz Əhli-beytin məqamını dərk edə bilmərik. Necə də bilər ki, onlar hansı ruhiyyədə idilər, nə edirdilər və halları necə idi? Əlimizdə olan dəlillərə istinad edərək öz halımızla müqayisədə, qısa olaraq öz dərkimiz həddində onların ruhiyyələrini başa düşürük. Lakin işin

¹ «Ali-imran» surəsi, ayə 77.

həqiqəti bizə məlum deyil və onu olduğu kimi söyləməkdə acizik.

ZİDDİYYƏTLİ HALLARIN EYİNİ ZAMANDA BAŞ VERMƏSİ

Əvvəlki mətləbləri nəzərə alaraq belə nəticəyə gəlmək olar ki, insanın ruhu kamilləşən zaman özündə ləzzət və qəm kimi müxtəlif əks hissləri eyni vaxtda daşıya bilər.

Bizim tutumumuz məhduddur və bir neçə halı öz kamal həddində özümüzdə cəmləyə bilmərik. Ona görə də, kədər və sevincin (ümumi) toplusu bizdə orta bir vəziyyəti icad edir. Lakin insan kamilləşəndə, özündə bir neçə mənşə və amilə nisbətdə iki və ya daha artıq təzadlı halları - özü də onların kamal həddində - yarada bilər.

Qorxu halı özünün xüsusi səbəbi ilə nəfisdə yaranır. Əgər amillər məcmusu birlikdə nəzərə alınsa, həmin amillərin təsir və əks-təsiri nəticəsində, nəfisdə yeni halların baş qaldırması mümkündür. Amma hər amilə onun xüsusi mənşə və qaynağı olaraq yanaşsaq, onun nəticəsi də, təkcə həmin hal olacaqdır. Məsələn, əgər qorxunun mənşəyinə diqqət edilərsə, nəfisdə də ancaq qorxu halı yaranacaqdır, əgər əmniyyət və təhlükəsizlik mənşəyinə nəzər yönələrsə, nəfisdə də ancaq təhlükəsizlik və xatircəmlilik halı baş qaldıracaqdır.

Nəfslərini gücləndirib öz hal və ruhiyyələrində yenilməz olan insanlar, ilahi əzab və ya ilahi rəhmətdən məhrum qalmaq imkanı haqqında düşünəndə, gözləri yaşla dolur və həmin anda diqqətləri Allahın rəhmət və məğfirətinə yönəlir və onlarda sevinc və şadlıq halı baş qaldırır. Yəni onlarda qorxu və təhlükəsizliyin amillərini nəzərə alaraq, bu iki halı eyni vaxtda özlərində yarada bilmək imkanı vardır.

Deyilənləri nəzərə alsaq, Peyğəmbər (s) və imamların (ə) hansı hallara malik olduqlarını təqribi də olsa, təxmin etmək olar. Belə ki, güclü nəfs sahibləri olan o böyük şəxsiyyətlər, vahid anda bütün ilahi sifətləri özlərində təcəlli etdirə bilərlər; Allahın rəhmətinə üz tutduqları zaman onlarda sevinc və ümid hissi baş qaldırır. Başqa bir tərəfdən də, ilahi əzab və cəzanın ağırlığına diqqət yetirəndə, onlarda qorxu hissi baş qaldırır. Lakin bu halların cismani (fiziki) zühuru yönündə insan bədəni o iki halı kamil olaraq özündə təcəlli etdirə bilmədiyi üçün onlardan güclü olanı daha çox təcəlli tapıb zahir olur; əgər qorxu üstünlük tapırsa, göz yaşı süzülüb rəvan olur, yox əgər ümid və sevinc halı üstünlük qazanırsa, dodaqlarda təbəssüm yaranır. Əlbəttə, bu halların zühura yetməsi onların öz ixtiyarındadır.

Məsum imamlarımızın (ə) günah etmədikləri və bundan sonra da günah etməyəcəkləri və habelə Allahın cənnət və cəhənnəmi onların ixtiyarında qoyduğunu bildikləri halda, Allah əzabına diqqət yetirib özlərində ilahi xofu yaratmalarının səbəbi haqqında qısa da olsa, cavab verdik. İndi isə başqa bir cavaba keçirik.

İnsanda mövcud olan hal və bacarıqlar toplusu, Allaha bəndəçilik yolunda sərf edilməlidir. İnsanın vücudu maddi və mənəvi ünsürlərin qarışığı olub, özündə müxtəlif halları bürüzə verir; onun mayasında (vücudunda) qorxu və acı da vardır, sevinc və ləzzət də. Allah insana bu halları Onun yolunda sərf etmək üçün vermişdir. Allah xatirinə gülüb-şadlanmalıdır, yəni onun şadlığı bir növ Allahla əlaqədar olmalıdır; özü ləzzət aldığı üçün deyil, Allahın lütfü ona şamil olduğu üçün şad olmalıdır.

Bəzi rəvayətlərdə göstərilir ki, cənnətdə şialər Peyğəmbər (s) və Əhli-beytin qonağı olacaqlar və onların süfrəsindən yemək yeyəcəklər. Lakin məsumların behişt nemətlərindən aldıkları ləzzətlə bizim aldığımız ləzzət eynidirmi? Mübarək ayədə göstərilir:

«Quş ətləri və iştahalar çəkən hər bir şey (cənnətdə) onlar üçündür»¹.

Görəsən, Peyğəmbərin (s) behişt quşlarının ətindən aldığı ləzzətlə bizim aldığımız ləzzət birdirmi? Əlbəttə, bu iki ləzzət arasında müqayisə olunmaz dərəcədə fərq vardır. Ləzzətin səbəbləri də fərqlidir. Peyğəmbər (s) ona görə ləzzət alır ki, Allahın nemətləri ilə mükafatlandırılmışdır. Hər halda ləzzət almağın dərəcələri insanın Allaha olan bağlılıq, eşq və mərifətinin ölçüsü ilə əlaqəlidir. Bu müqayisəni biz eyni ilə Peyğəmbər (s) və Əhli-beytin digər insanlarla müqayisədə Allahdan daşdıqları qorxuları arasında da görə bilərik. Düzdür ki, onlar cəhənnəm atəşindən qorxurlar, lakin qorxuları ona görədir ki, cəhənnəmi Allahın qəzəbinin nişanəsi bilirlər. Əlamət olaraq bilirlər ki, məhəubluları olan Allahın cəhənnəm və onun əhlinə məhəbbəti yoxdur. Allahın qəzəbi və fərağı onlar üçün dözülməzdir, bu səbəbdən də qorxu və nigarançılıq hissi keçirirlər.

¹ «Vaqiə» surəsi, ayə 21.

ON ÜÇÜNCÜ DƏRS

*DÜNYANIN KİÇİKLİYİ VƏ AXİRƏTƏ DİQQƏTİN
ƏHƏMİYYƏTİ*

1. Bacarıqlı və bacarıqsız insanın baxış və rəftarı arasındakı fərq;
2. Əmanətə vəfa və ruhi və qəlbi hazırlıq;
 - a) Əmanətdə vəfanın rolu;
 - b) İbadətdə ruhi və qəlbi hazırlığın rolu;
3. Allahın nəzərində dünyanın dəyərsizliyi.

BACARIQLI VƏ BACARIQSIZ İNSANIN BAXIŞ VƏ RƏFTARI ARASINDAKI FƏRQ

Əvvəldə qeyd etdik ki, əgər insan günah edib sonra da etdiyi günaha görə nigaran olub dünya və axirəti üçün qorxu hissi keçirərsə, Allah onu bu nigarançılıq və iztirabına görə bağışlayacaqdır. Mümkündür, bəziləri səhvən belə güman etsinlər ki, əgər belə olarsa, onda hər kəs günah edib sonra da tövbə edər və bağışlanar. Bunun özü insanların daha çox günaha batması və əyri yola düşməsinə səbəb olar. Çünki günahkar şəxs hər etdiyi günahdan sonra Allahın onu bağışlayacağına ümid bəsləyər.

Bu cür səhv gümanın aradan qaldırılması üçün Peyğəmbər (s) buyurur: «Zəkali və bacarıqlı insan o kəsdir ki, həmişə öz ömründən necə səmərəli istifadə etmək və saleh işlər görmək barədə düşünür. Nəfsani istəklərini ayaqları altına atır, qəflətə düşməyə üçün heç vaxt ürəyinin və meylinin istəklərinə uymur.

Rəsuləllah (s) nəsihətinin davamında buyurur:

«Ey Əbuzər! Zirək və bacarıqlı adam o kəsdir ki, öz nəfsini ədəbləndirə bilsin və ölümdən sonrakı həyatı üçün səy etsin. Bacarıqsız adam o kəsdir ki, öz nəfsani istəklərinə boyun əyir və bu halda da, Allahdan öz arzularını diləyir».

İnsan əql və nəfsə sahib olan bir mövcuddur. Hərdən əql nəfsə qələbə çalır, hərdən də nəfs əqli üstələyir. Bu bölümdə hər iki hal təsvir olunmuşdur:

Hərdən nəfs zəifləyib sönmür və öz istəklərini əqlə qəbul etdirə bilmir. Bu, nəfsin tərbiyəsi yolunda qədəm götürüb, daim ölümdən sonrakı həyat barəsində düşünən zəkali insan haqqındadır. Bunun əksi olaraq, hərdən nəfs və

nəfsani istəklər əqlə üstün gəlir, ona hakim kəsilir. Daha sonra insan nəfsani həvəslər qarşısında gücsüz olub, heyvani istəklər müqabilində müqavimət göstərə bilmir. Bu təfsir «Biharul-ənvar»ın bir nüsxəsində – «Nəfsi həşr olmuş kəs» fəslindədir. Bu nüsxəyə əsasən, cümlənin mənası belə olur: zirək o kəsdir ki, nəfsi zəifləmiş olsun. Lakin başqa bir nüsxədə «Nəfsini ədəbləndirən kəs» kimi göstərilmişdir. Bəlkə də, ikinci təbir - zirək o kəsdir ki, nəfsini tərbiyə etmiş olsun – daha düzgündür. Başqa təbirlə desək, zirək o kəsdir ki, özünütərbiyə ilə məşğul olub, nəfsin xahiş və həvəslərinə meydan verməsin. Belə bir insan ağıllı surətdə düşünüb məhdud olan maddi aləmə göz yummaqla, baxışlarını sonsuz əbədiyyət üfüqlərinə yönəldə bilər; əməllərini qiyamət günü üçün tənzim edir. İslamın nəzərində belə bir düşüncə zirəklik olub, həmin insan da bacarıqlı sayılır. Çünki o, məqsəd haqqında düşünür və məhdud dünya əvəzinə, sonsuz aləm olan axirəti görür. Dünyanın keçici olan ləzzətləri ilə axirətin əbədi nemətlərini müqayisə edəndə, müdrikcəsinə üstünlüyü ikinciyə verir. Dardüşüncəlilər kiçik ləzzət və süst amallardan başqa heç bir şey haqqında düşünmür və onları əbədi olan axirət ləzzətlərindən üstün bilirlər. Əqlin yüyənini öz nəfsinin həvəslərinə tapşırıb, özlərini qarın və şəhvətlərinin ixtiyarında qoyaraq xar edirlər. Əmirəl-mö'mininin (ə) sözləri ilə desək, «Hərdən əql nəfsin istəkləri qarşısında əsir olub, onun itaətinə keçir». Belə insan nəfsani həvəslərinə itaət edir və arzusu da budur ki, cənnətdə Allah övliyaları ilə bir yerdə otursun.

ƏMANƏTƏ VƏFA

QƏLBİ VƏ RUHİ HAZIRLIQ

Bundan öncə iki xüsusiyyət - xof və hüzn haqqında bəhs edildi. İnsan bu iki sifətə yiyələndikdən sonra istər-istəməz ruhi və qəlbi hazırlıq halı meydana çıxır ki, bu da öz növbəsində bəyənیلən və tələb olunan sifətlərdəndir. Lakin Peyğəmbər (s) bəzi mənəvi halların insanın əlindən çıxıbilməsi ehtimalını nəzərdə tutaraq buyurur:

«Ey Əbuzər! Bu ümmətin əlindən çıxacaq, itirəcəyi iki sifət - əmanətə vəfa və ruhi və qəlbi hazırlıq olacaqdır. İş o yerə çatacaqdır ki, qəlbən qorxan bir nəfər belə tapılmayacaqdır».

Bu bəyanda Həzrət (s) iki mühüm əxlaqi sifətə işarə edir. Onlardan biri sağlam ictimai əlaqələrin qurulmasında əsaslı rol oynayan, ictimai və əxlaqi bir xüsusiyyət olan əmanətə vəfadarlıqdır ki, onsuz sağlam cəmiyyətin təşkili qeyri-mümkündür. Çünki ictimai əlaqələrin əsası qarşılıqlı etimada əsaslanır.

Rəsuləllah (s) bu bölümdə ondan sonra ümmətin yaxşı sifətlərinin əldən çıxacağını bildirir.

İslam ümməti tərbiyə olunmuş cəmiyyət kimi digər ümmətlərə nisbətdə iki böyük üstünlüyə malik idi. Bu imtiyazın birincisi, öz aralarında olan ictimai və həmçinin, digər millətlərlə olan əlaqələrə aid idi. İkinci imtiyaz ümmətin fərdi şəxsiyyətinin formalaşmasındakı rolu idi. Bu ümmət həm mənəvi və fərdi şəxsiyyət baxımından yetkin idi, həm də ictimai baxımdan. Bu sifətlər Allah-təala tərəfindən mütəmadi olaraq Peyğəmbərin (s) vasitəsilə emal olunan tərbiyənin təsiri nəticəsində yaranmışdır. İslam ümməti Rəsuləllah (s) kimi kamil bir bağbanın əli ilə suvarılıb yaşıllaşan, bəhrəsi könül oxşayan bir bağa

çevrilmişdi. İndi əgər bu bağa xəstəlik düşərsə, yəqin ki, xəstəliyin əlamətləri onda zahir olacaq və get-gedə pozulub sıradan çıxacaqdır. İctimai və fərdi xüsusiyyətləri baxımdan misilsiz olan İslam ümməti, Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra xəstəliyə düşər oldu və yaşıllıq xəzənə döndü. İslam millətinin canına düşən ilk dərd onların ürəklərinin bərkiməsi oldu. Yumşaqlıq və səmimiyyət qəlblərdən silindi, hətta Haqq-təalanın qarşısında belə boyun əymədilər. Onların hər biri ayrılıqda daşürəkli insanlara çevrildilər və haqqın sözü ürəklərində təsir qoya bilmədi. Halbuki, ilahi kəlam qarşısında ürəkləri yumşalıb göz yaş axıtmalı idilər.

İkinci bəla onların ictimai əlaqələrində üzə çıxdı. Vəfəlilik və işlərində düzgünlük zəiflədi və əmanətə xəyanət etdilər. Bu, cəmiyyətdə səslənən həyəcan signalı idi. Fərdi və ictimai olan bu iki bəla hər hansı cəmiyyətdə özünə yer taparsa, həmin fərd və cəmiyyət süquta məhkumdur. Bu dəyərlər ancaq İslama və müsəlmanlara məxsus deyildir. İslamın zühurundan əvvəl də hamı başa düşürdü ki, sədaqət, əmanətə vəfa yaxşı xüsusiyyət, xalqın malına xəyanət etmək isə şərəfsiz bir işdir.

a) ƏMANƏTƏ VƏFANIN ROLU

Ərəblər, bəlkə də bütün dünya xalqları arasında Peyğəmbərin (s) müvəffəqiyyətinin ən böyük amili, onun əmanətdar və sadıq adam olması idi. Peyğəmbərlikdən əvvəl xalq onu e'timadlı, doğru-düzgün adam kimi tanıyırdı və ona «Məhəmməd Əmin» deyirdilər. Peyğəmbərin (s) bu xüsusiyyəti xalqın ona meyl göstərməsinə səbəb olurdu. Çünki əmin olmağın lazımlı şərtlərindən biri, sözündə doğru-düzgün olmaqdır. Başqasının malına xəyanət edən adam, doğru danışa

bilməz. Əksər insanlar onun peyğəmbərlik iddiasını qəbul edirdilər, çünki bilirdilər ki, o heç vaxt yalan danışmayıb.

Əvvəldə deyildi ki kimi, əmanətə vəfa kimi bir dəyər ağılla dərk edilir. Əgər peyğəmbərlik və dəvət olmasaydı belə, xalq onun əmanətdə vəfalı olmağını dərk edəcəkdə. Amma İslam dini əqlin bu hökmünü təsdiq edib buyurur:

«Allah sizə əmr edib buyurur ki, (aldığınız) əmanəti öz sahiblərinə qaytarasınız»¹.

Əmanətə vəfa həyatın zəruriyyətlərindəndir. Xalq əgər öz davranışlarında ona riayət etməsə, həyat sistemi bir-birinə dəyər və artıq kimsəyə etimad olunmaz. Çünki ictimai həyatın bünövrəsi və əsası, insanların qarşılıqlı etimadına əsaslanır. Əmanət, danışqda düzgünlük və sədaqət, əmanət isə rəftarda düzgün əməl tələb edir. Onun dəyəri müstəqil əqli ölçülərdəndir və dəlilə, sübuta ehtiyacı yoxdur. İslamın bu yöndəki sifarişləri tərbiyəvi xarakter daşıyır. Əqlin dərk etdiyi şeyi şəriət təyin edib, həmin yöndə tapşırıq verir.

Əmanətə vəfa, təkcə kimlərinə şəxsi malının qorunub-saxlanması deyil və həmçinin, ümumxalq malının mühafizəsinə də şamil olur. O cümlədən xiyaban, torpaq, su, yaşıllıq və İslam ölkəsinə aid olan hər bir ümumxalq malı əmanət sayılır. Ümumxalq malının qorunması daha lazımlıdır. Çünki bir şəxsin malına xəyanət edən kəs, ancaq həmin şəxsə borclu qalır. Lakin ümumi əmlak və beytül-mala xəyanət edərsə, bütün müsəlmanlara xəyanət etmiş olur. Dövlət məşinında sürücü işləyən şəxs əliyəri adam olarsa, diqqətsizlik edib idarə etdiyi maşına xəsarət yetirdikdə, bütün xalqa xəyanət etmişdir. Əgər ümumi

¹ «Nisa» surəsi, ayə 58.

dövlət malı şəxsi işlər üçün sərf edilərsə, beytul-mala xəyanət edilmişdir.

Qurani-kərim İslam cəmiyyətini əmanətdar və əhdinə vəfali bir cəmiyyət kimi təqdim edir:

«Möminlər o kəslərdir ki, götürdükləri əmanəti geri qaytarar, öz əhdlərinə vəfa edərlər»¹.

Başqa bir yerdə buyurur: «Aldığınız əmanəti öz sahibinə qaytarın».

Əmanət barəsində göstərilmiş tapşırıqlar ona görədir ki, əgər qarşılıqlı etimadın, əhd-vəfanın şərtləri cəmiyyətdən silinərsə, camaat bir-birinə xəyanət edər və biri digərinin hüququnu ayaqlar altına atar. Nəticədə, dayağı qarşılıqlı etimad olan cəmiyyətin sütunları çökər ki, bu da insani dəyərlərin unudulmasının başlanğıcıdır.

b) RUHİ VƏ QƏLBİ HAZIRLIĞIN ROLU

Qəlbən səmimi olub, vicdanları oyaq insanlar əgər Allah qarşısında da səmimiyyət izhar etsələr, cəmiyyətdə baş verən hadisələrə qarşı biganə ola bilməzlər. Belə insanlar peyğəmbərlərin dəvətini can-başla qəbul edərlər. Onlara qorxulu xəbər veriləndə, cəhənnəmi yad edəndə canlarına lərzə düşər və əgər onlara xoş xəbərli müjdə verilsə, sevinib şad olurlar. Bir kəsə zülm edildiyini görəndə, narahat olurlar və gözləri yaşla dolar və ya bir kəsin öz haqqına çatdığını görəndə sevinərlər. Ürəkləri yumşaq, qəlbən səmimi olan bu cür insanlar haqqın qarşısında təslim və sinələri haqqın qəbulu üçün həmişə açıq olar. Bu insanların müqabilində ürəkləri daşlaşmış adamlar, haqla üzləşdikləri və ətraflarında baş verən hadisələrlə qarşılaşdıqları zaman biganə və laqeyiddirlər. Çünki

¹ «Muminin» surəsi, ayə 8.

qəlbləri həqiqətin qəbulu üçün hazır deyildir. Təbii olaraq peyğəmbərlərin də dəvətini qəbul etmir və haqq qarşısında təkəbbürlülük edirlər. Onlar ancaq özlərini düşünür və öz heyvani istəklərinin dərini çəkirlər.

Quran əhli-kitabdan iki dəstəni misal göstərir: birinci dəstə yəhudilərdir ki, İslamın və möminlərin ən qatı düşmənləri idilər:

«Sonra sizin ürəkləriniz o qədər bərkidi ki, daş kimi, hətta ondan da bərk oldu. Halbuki, bəzi daşlardan bulaqlar axır»¹.

Bəzi daşların yarıqlarından su axır, lakin yəhudilərin ürəyi o qədər bərk olur ki, heç vaxt ürəkləri kövrəlib, gözlərindən yaş axmır. Bu qövmin möminlərlə həmişə düşmənçiliyi olmuşdur. Bu dəstənin müqabilində Quran, ikinci dəstəni möminlərin dostu olub onlarla mehriban davranan əhli-kitabı belə tanıtdırır:

«Əhli kitabdan möminlərə ən mehriban olanı o kəslərdir ki, deyirlər biz nəsraniyik. Nəsrənilərin müsəlmanlarla dostluğu ona görədir ki, onlardan bəziləri alim və zahiddirlər. Onlar Allahın hökmü qarşısında dikbaşlıq edib, təkəbbürlülük göstərmirlər»².

Bu ayənin ardınca Allah-təala buyurur:

«Peyğəmbərə (s) bir ayə nazil olduğu zaman onlar həmin ayəni eşitdikdə, gözlərindən yaş axar. Çünki onun haqq olduğunu bilirdilər».

Haqq qarşısında ürəklərinin yumşaqlığı onların iman gətirməsinə səbəb oldu. Çünki qəlbləri haqqın üzünə açıq idi. Bunların müqabilində daşürəkli yəhudilər iman gətirmirdilər. Tarixdə görürük ki, bir çox hallarda

¹ «Bəqərə» surəsi, ayə 74.

² «Maidə» surəsi, ayə 82.

məsihilər İslamı qəbul etmiş və xalis möminlərdən olmuşlar, lakin yəhudilərdən çox azı İslamı qəbul edirdilər.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Elə bir gün gəlib çatacaq ki, ruhən və qəlbən hazır olan xəşə` bir adam tapılmayacaq, təvazö`karlıq və ürəyiyumşaqlıq mənasız olacaqdır».

Özlərini islamşünas adlandıran bəzi tədqiqatçılar iddia edirlər ki, İslamda insanın özünü sındırması bəyənilmir. Hətta Allahın qarşısında da insan qürurunu sındırmamalıdır. Ürəyin kövrəlməsi, göz yaşının axıdılması, təvazö`karlıq belə, insanlar üçün dəyər hesab edilmir. Halbuki, Quran möminləri təvazö`kar olaraq tanıtdırır. Alimlərdən birinin yanında Quran oxunduğu zaman ağladığı üçün haqq yoldan çıxmaqda müttəhəm etmişdilər. Belə xəyal edirmişlər ki, ancaq əzadarlıqda, yasda ağlamaq olar, Quran oxunduğu zaman ağlamağı bidət bilirmişlər. Bu əməl o qədər unudulub tərk edilmişdi ki, əgər kimsə Quran oxuyanda ağlasaydı, həmin adamı dindən çıxmaqda günahlandırırtdılar.

Ruhi və qəlbi hazırlıq qəlbədə baş qaldıran təvazö`karlıq, saf səmimiyyətdən doğan zillət hissidir. Onun reaksiyası insanın cismində və çöhrəsində zahir olur. Rəhmətlik Rağib İsfahani bu kəlmənin təfsirində belə deyir: «Xüşu` sözü zəiflik və acizlik hiss etmək mənasındadır. Daha çox insanın cismində zahir olan hissi əlamətlər barəsində işlədilir».

Misal olaraq ruhi və qəlbi hazırlıq mə`nasını daşıyan «xüşu`» kəlməsinin Quranda işlədildiyi yerlərə işarə edirik:

1. Danışıqda «(Qiyamətdə) Rəhman Allahın yanında səslər xaşəolarlar»¹.
2. Gözlərdə: «(Qiyamət günü kafirlər qorxudan) xaşə və zəlil olaraq baxışlarını aşağı dikərək qəbirdən baş qaldıracaqlar»².
3. Çöhrədə: «(Qiyamətdə) bir dəstənin üzü xaşə olacaqdır»³.
4. Səcdədə: «Onlar gözüyaşlı alınlarını səcdəyə qoyub, daimi olaraq (Allah tərəfindən) qorxularına və xüşularına (yeni dərəcələr) artırarlar»⁴.
5. Namaz və duada: «Beləliklə, möminlər nicat tapdılar. O kəslər ki, namazlarında xaşə və təvazö`kar olarlar»⁵.
6. Qəlbədə: «Görəsən, möminlərin ürəklərinin Allahı yad etməklə xaşə olmalarının vaxtı çatmamışdırmı?»⁶.

Bu ayələrin hər biri haqqında ayrıca bəhs etmək münasib vaxt tələb edir ki, hələlik buna imkanımız yoxdur. Qısa olaraq aydınlaşdı ki, xaşə - qürur və təkəbbür hissi olmadan, insanın vücudunda zahir olan bəndəçilik əlamətidir. Xüştə libasına bürünmüş insan, vücudundakı təkəbbür və xudbinlik ruhunu öldürür. Xudbinlik və təkəbbür insanı Allah qarşısında təvazö`kar və səmimi olmaqdan saxlayır. Şübhəsiz ki, təkəbbürlülərin bariz nümunəsi şeytandır. Quran onun barəsində buyurur:

«Bütün mələklər (Adəmin qarşısında) səcdə etdilər. (Yalnız) Şeytan səcdədən boyun qaçırıb, imtina etdi»⁷.

¹ «Taha» surəsi, ayə 109.

² «Qəmər» surəsi, ayə 7.

³ «Ğaşiyə» surəsi, ayə 2.

⁴ «İsra» surəsi, ayə 109.

⁵ «Muminun» surəsi, ayə 1-2.

⁶ «Hədid» surəsi, ayə 16.

⁷ «Hicr» surəsi, ayə 30-31.

Əli (ə) ayənin izahında buyurur: «Şeytan xudbinliyə və təkəbbürə düşər oldu və öz yaradılışında özünü Adəmdən üstün tutdu. Atəşdən xəlq edildiyi üçün təəssüb göstərər açıqcasına Allahın fərmanına boyun əymədi. Deməli, Allahın düşməni olan Şeytan, təəssübkeş və lovğaların rəhbəri olaraq, təkəbbürün əsasını qoydu. Allahla əzəmət və böyüklük libasını (ki, yalnız Allaha məxsusdur) ələ keçirmək üçün davaya qalxdı. İzzət və qürur libasını geyinib, zillət və kiçiklik libasını bir kənara atdı»¹.

Davamında buyurur: «Belə isə, Allahla şeytan arasında olan bu əhvalatdan ibrət götürün. Şeytan bu hərəkəti ilə neçə illik zəhmətini və ibadətini zay etdi. Allaha altı min il ibadət etməsinə baxmayaraq (məlum deyil, bu illər dünya illəri hesabı ilədir, ya axirət), təkəbbür etdiyi üçün bir anda bütün zəhməti hədəərə getdi. Belə olan halda, şeytandan sonra təkəbbür göstərməklə kimsə Allahın əzabından amanda qala biləcəkmə? Allah-təala heç vaxt belə bir bəndəni cənnətə buraxmayacaqdır. Çünki həmin günaha görə özünün (günah edənə qədər) ən sadıq bəndələrindən birini (şeytanı) cənnətdən xaric etmişdir. Bilin ki, Allahın hökmü yer əhli üçün də, göy əhli üçün də birdir».

Bunu da xatırlatmaq lazımdır ki, insanlar arasında səmimiyyətin itməsinin, ürəklərin qəsavət bağlamalarının, xəyanətin meydana çıxmasının mənşə və səbəbi, onların dünyaya olan hədsiz bağlıqlarıdır. Dünyaya bağlılıq insandan xüsh və təvazökarlıq hissələrini alıb aparır. İnsanın xəyanətə əl atması, harama bulaşması dünyaya bağlandıqdan sonra meydana çıxır. Deməli, xüsh halını qoruyub saxlamaq üçün dünyaya ürək bağlamaqdan, Onu

¹ «Nəhcül-bəlağə», xütbə 234, səh. 776.

həyatın əsas qayəsi olaraq hədəf seçməkdən çəkinmək lazımdır.

Ətrafımıza nəzər salsaq görəcəyik ki, get-gedə cəmiyyət öz milli və əxlaqi dəyərlərini itirməkdədir. Cəmiyyətdə əxlaqsızlıq, ictimai fəsad baş alıb gedir. Bu kimi işlərin səbəbini maddiyyata uymaqda axtarmalıyıq. Bu bağlılıq və ya meyillilik istənilən günaha zəmin yaratmış olur. Bir insan günaha batdığı üçün kədərlənmir, lakin azacıq pulu əlindən çıxdıqda, maddi problemlə üzləşdikdə qəm dəryasına batır. Həmçinin, qorxur ki, birdən ondan vergi alarlar. Bu halın qarşıya çıxması dünyaya həddindən artıq qapılmağın nəticəsidir. Əgər bir nəfər ürəyini axirətə bağlamış olsa, hər bir şeydən axirəti üçün bəhrələnməyi bacaracaqdır. Əgər pullu olsa, o pulu öz axirəti yolunda xərcələyəcəkdir. Əgər kasıb olsa, səbri ilə Allahın razılığına boyun əyməklə, öz axirəti üçün bəhrə götürəcəkdir. Pulu olsa, Allah yolunda infaq etməklə, pulu olmasa da, başqa bir yolla ehtiyacı olanlara kömək edəcəkdir.

İnsanın dünyaya məhəbbəti artdıqca, bacardığı qədər mübah işlərdən istifadə etməyə çalışacaq. Əgər bu onu qane etməsə, şübhəli işlərə meyl göstərüb, bir yolla şəriətin hökmlərindən kömək almağa çalışıb, gördüyü işə haqq qazandırmağa başlayacaq. Bu gün rıyanın bir növünə əl atacaq, sabah qəti və yəqin bilinən harama qurşanacaq. İş o yerə gəlib çatacaq ki, artıq hər bir günahı, hətta kəbirə olsa belə, görməkdən çəkinməyəcək. Təbiidir ki, belə adamın ürəyi bərkiyib, xüsu` halını itirəcəkdir. Elə ki, dünya hərİsliyi ürəyində baş qaldırdı, xalqın malına xəyanət edəcək, ondan şəxsi mənafeyi üçün faydalanmağa çalışacaqdır. Deməli, qəlbin qəsavət bağlamasının amili günaha, heyvani ləzzətlərə aludə olub, dünyəvi işlərə

qapılmaqdır. İndi bu dərddin müalicəsi üçün onun köklərini axtarmaq lazımdır. Diqqət yetirmək lazımdır ki, bu, ağacın qurumasına nə səbəb olmuşdur? Hansı zəhərli maddə ilə suvarılmışdır ki, bu günə qalıbdır? İnsan vücudunun ağacını xəstəliklərdən qorumaq üçün onu sağlam maddələrlə qidalandırmaq lazımdır. Həmçinin, onun heyvani istəklərə uymasının qarşısı alınmalıdır, çünki bu vəziyyətin davamı ürəyin bərkiyib, qəsavət bağlamasına gətirib çıxarır. Ürəyi basmış qəsavətin kökünü kəsmək üçün onu vücuda gətirən xəstəlikləri insana tanıtdırmıq lazımdır.

Bildiyimiz kimi, insanın Allahdan və mənəviyyatdan ayrılmasına bais olan bütün xəstəliklərin mənşəyi dünyadır. Qurani-kərim müxtəlif bəyanlarla, insanı dünyadan qorxutmağa çalışır.

Bəzən «Nəhcül-bəlağə»nin bir xütbəsində dəfələrlə dünyanın məzəmmətindən söhbət açılır və Əli (ə) öz səhabəsini dünyadan qorxmağa çağırır. Çünki Həzrət (ə) bütün dərdlərin kökünün dünya məhəbbətində olduğunu bilirdi. Belə ki, dünya məhəbbəti qəlbə olduqca, insan üçün heç bir kamal və fəzilət uzun müddətli qalmayacaqdır.

Mümkündür, bir nəfər uzun müddət zəhmət çəkib mənəvi dərəcələr əldə etmiş olsun, lakin bir damla öldürücü zəhərlə hər şeyi əldən verə bilər. Bu cəhətinə görə də Quran, Peyğəmbər (s) və Əhli-beyt (ə) müxtəlif yollarla xalqa dünyadan uzaq olmağı xatırladırdılar. Əlbəttə, dünyadan qorxmaq işdən-gücdən əl çəkmək, elmi, sənəti bir qırağa qoymaq mənasında deyildir. Əslində onun mənası dünyanın zahirinə qapılıb qalmaq, nəfsani istəklərə uymaqdır. Qısaca desək, dünyadan qorxmaq,

dünya həyatının əsas hədəfi və amalı olaraq yox, onu axirətə çatdıran bir vasitə kimi başa düşməkdədir.

Belə olan halda, insanın bütün səyləri, hətta mal-dövlət toplaması da, özünə axirət rəngini alır. Çünki axirət və dünya istəyi insanın niyyət və hədəfinə bağlıdır. Məsələn, kişinin evlənməkdə məqsədi ancaq öz şəhvetini təmin etməkdirsə, bu dünya istəyidir. O ancaq heyvani şəhvetini razı salmaq haqqında düşünür, bəlkə də, onun üçün elə də bir fərqi yoxdur ki, halal yolla istəyinə qovuşsun, ya haram. Amma bəzən evlənməkdə məqsəd, Allahın əmrinə itaət üçündür. Çünki ailə qurmağı Allah ona buyurmuşdur, yoxsa heç vaxt bu işi görməzdi. Hətta əgər bu işdə çoxlu ləzzət olsaydı belə, yenə də ona meyl göstərməzdi. Amma Allah xatirinə o bu işə boyun əyir; hətta onu yüzlərlə problem əhatə etmiş olsa belə. Əgər bu gün qərb dünyasında ailə təməlinin köklərində sarsılmanın şahidi oluruqsa, bu ona görədir ki, onlar ancaq ləzzət almaq haqqında düşünürlər. Onların qeyri-qanuni yolla cinsi ehtiyaclarını ödəmələri, evlilikdən daha rahat və asan başa gəlir. Ona görə də, özlərini ailə qurmaqla zəhmətə salmaq istəmirlər. Görəndə ki, evlənməklə yanaşı, təbii olaraq həyat çətinliklərinə qatlaşmalı, ailə yükünü də çəkməlidirlər, evlənməkdən vaz keçirlər. Lakin İslam cəmiyyəti bu cür deyil.

İslami dəyərlərin hakim olduğu bir cəmiyyətdə fərd ailə həyatının problemlərinə dözümlü olur. Ailə həyatının özünəməxsus şirinliyini daddığı kimi, acılarına da şərik olur. Çünki Allahın istəyi belədir. Əlbəttə, Allah da öz lütfü ilə bu işdə bəzi ləzzətlər qərar vermişdir. (Ər-arvad və ata-ana duyğuları özlüyündə fitri və təbii ləzzətlərə malikdir). Amma bununla belə, bu müştərək həyatın problemləri də vardır. Deməli, əgər bir kəs Allah xatirinə

dünya ləzzətlərindən istifadə edərsə, nəinki o xoşagəlməz bir iş görməmişdir, əksinə onun bu işi dünya ilə yanaşı, axirətini də təmin etmiş olur. Dünya istəyi o vaxt olur ki, üstünlüyü ləzzətlərə vermiş olsun.

ALLAHIN NƏZƏRİNDƏ DÜNYANIN DƏYƏRSİZLİYİ VƏ KİÇİKLİYİ

Dünyanın məzəmməti və puçluğu barədə Peyğəmbər (s) sonrakı cümlədə buyurur:

«Ey Əbuzər! And olsun o Allaha ki, Məhəmmədin canı onun əlindədir, əgər dünyanın Allah yanında milçəyin qanadı qədər dəyəri olmuş olsaydı, kafirə bir damla su belə verməzdi».

Dünya məhəbbəti elə bir bələdir ki, az-çox hamımız bu dərddə mübtəlayıq. Əgər indi ona mübtəla olmasaq da, mümkündür, gələcəkdə mübtəla olaq. Yaxşı olardı ki, Həzrətin (s) bu bəyanına daha diqqətlə yanaşsaq və ondan öz nəfsimizin tərbiyəsi üçün faydalanmağa çalışsaq.

Bizim üçün dəyər meyarı heyvani ləzzətlərdir. Ona görə də, daha çox xoşumuza gələn hər bir şeyə daha artıq dəyər veririk və bu bizim istəyimizin göstəricisidir. Lakin İslam dəyər üçün başqa bir meyar təqdim edir və o, Allahın istəklərini öz istəklərindən daha üstün tutmaqdır. Yəni dəyərli olan işlər bizim nəfsimizin meyl etdiyi şeylər deyil, mehriban Rəbbimizin tə`yin etdiyi məsələlərdir.

Peyğəmbər (s) and içir ki, dünya bütün cah-cəlalı və ömürlərin yolunda hədəf getdiyi, neçə-neçə canları qurban etdiyi ləzzətləri ilə milçəyin qanadı qədər dəyərli olsaydı, Allah onun bir qurtum suyunu belə kafirlərə içirtməzdi. Əgər deryaların, okeanların Allah üçün dəyəri olsaydı,

kafirə ondan bəhrələnməyə imkan verməzdi, ancaq övliyaların ondan faydalanmasına imkan yaradardı.¹

Müsəlman və kafirin dünya nemətlərindən bərabər olaraq bəhrələnməkləri, elə dünyanın həqiqətdə, zati olaraq dəyərə malik olmadığının göstəricisidir. Dünya bu baxımdan imtahan vasitəsidir.

Allah-təala Quranda buyurur:

«Həqiqətən, mal-dövlətiniz və oğul-uşağınız sizin üçün ancaq bir sınaq vasitəsidir. Ən böyük mükafat [cənnət] isə Allah dərgahındadır!»².

Başqa bir yerdə buyurur:

«[Bəzi adamların fəxr etdiyi] mal-dövlət, oğul-uşaq [oğullar] bu dünyanın bər-bəzəyidir. Əbədi qalan yaxşı əməllər isə Rəbbinin yanında həm savab, həm də [Allahın mərhəmətinə] ümid etibarilə daha xeyirlidir!»³.

Başqa bir ayədə dünyanın fani olması və Allah yanında əbədi qalacaq şeylər barədə buyurur:

«Sizdə olan [dünya malı] tükənər, Allah dərgahında olan [axirət nemətləri] isə əbədidir. [Allah yolunda] əziyyətlərə dözənləri etdikləri yaxşı əməllərin müqabilində mükafatlandıracağıq»⁴.

İnsan belə təsəvvür edir ki, dünya nemətlərinin dəyəri vardır və kim onlardan daha çox istifadə edərsə, daha çox dəyərə malik olur. Quran yanlış olan bu düşüncə tərzini barədə buyurur:

«İnsana gəldikdə, nə zaman Rəbbin onu imtahana çəkib ehtiram etsə və ona bir nemət versə, o, «Rəbbim mənə

¹ (Əlbəttə, cümlədəki kafir sözü din düşməni olan, haqqa boyun əyməyən kafirə aiddir. Müstəzəf kafirlərin hesabı başqadır).

² «Təğabun» surəsi, ayə 15.

³ «Kəhf» surəsi, ayə 46.

⁴ «Nəhl» surəsi, ayə 96.

ehtiram göstərdi!»-deyər»¹, «Amma nə zaman Rəbbin onu imtahana çəkib ruzisini əskiltsə, «Rəbbim mənə alçaltdı, mənə xor baxdı!», - deyər»².

Həqiqət budur ki, dünya sınaq vasitəsidir. İnsan istər mal-dövlət sahibi olsun və istərsə də ondan məhrum qalsın, hər iki halda sınaq meydanındadır. Nə dünyaya sahib olmaq böyüklük və kəramət sayılır, nə də kasıblıq başısağılıq gətirər. Dünya Allahın nəzərində dəyərsiz olduğu üçün kafiri ondan məhrum etmir. Bunun müqabilində, cənnət və onun nemətləri Allah yanında dəyərli hesab edilir. Məhz bu səbəbdən də, kafiri cənnətdən məhrum edir:

«Cəhənnəm əhli cənnət əhlinə müraciət edib, «Üstümüzə bir az su tökün və ya Allahın sizə verdiyi ruzilərdən bizə bir qədər ehsan edin!», - deyəcək. Onlar isə, «Doğrusu, Allah bunları kafirlərə haram buyurmuşdur!», - deyə cavab verəcəklər»³.

Cənnət və onun nemətləri elə bir dəyərə malikdirlər ki, kafirlərin ondan istifadə etməyə ləyaqətləri çatmır. Həqiqətdə, əsl və həqiqi olan bu dəyər Allah övliyalarına məxsusdur. Bunun müqabilində dünyanın Allah üçün dəyəri yoxdur və bu səbəbdən də kafirlərin ondan istifadə etməsinə maneçilik törətmir. Çox vaxt kafirlər başqalarından daha artıq dünya nemətlərinə yiyələnirlər və dünya imkanlarından daha çox istifadə edirlər. Əlbəttə, nə qədər çox dünya nemətlərinə sahib olsalar, bir o qədər də əzabları artacaqdır. Çünki kafir onları tüğyan və qeyri-haqq yolda olan məqsədlər üçün sərf edir.

¹ «Fəcr» surəsi, ayə 15.

² «Fəcr» surəsi, ayə 16.

³ «Əraf» surəsi, ayə 50.

Maraqlı burasıdır ki, Peyğəmbər (s) dünyanın Allah yanında dəyərsiz olduğunu söyləyərkən and içir. Məlum olur ki, adi insanlar üçün bu həqiqətə inanmaq çətinidir. Necə olur ki, dünya özünün bu qədər sərvətləri, imkanları və ləzzətləri ilə insanların istifadəsinə verilsin, lakin Allah yanında bir milçəyin qanadı qədər dəyərli olmasın?! Məsələ burasındadır ki, bizim həqiqətlər barədəki məlumatımız və bəsirətimiz azdır. Həyatımızın əsasını maddiyyatda görürük, dünyanı həyatımızın mehvəri qərar vermişik. Dünyanın Allah yanında, Quranın nəzərində dəyərsiz olduğundan xəbərimiz yoxdur. Bilmirik ki, dünyanın etibarı onun vasitə, sınaq olması həddindədir. Həqiqi dəyər insanın səadətinə səbəb olub, onu haqq rizvana qovuşduran yaxşı əməllərdir. Həqiqi dəyər insanın Allaha yaxınlaşmasına səbəb olan şeylərdədir. Bu həmin o hədəfdir ki, insanın yaradılışının əsas qayəsi olmuşdur. İnsandan da məhz öz yaradılış qayəsinə qovuşması üçün bütün imkanlardan, dünya vasitələrindən yararlanması istənilmişdir.

ON DÖRDÜNCÜ DƏRS

*AXİRƏT İSTƏYİNİN SİTAYIŞI, DİNDƏ ZÖHD VƏ
BƏSİRƏT, DÜNYA İSTƏYİNİN MƏZƏMMƏT
OLUNMASI*

1. Axirət istəyinin sitayışı və imanın aliliyinin bəyanı;
2. Axirəti sevməyin lüzumu;
3. Allahın xeyirxahlığı, din haqqında agahlıq və dünyada zahidlik.

AXİRƏT İSTƏYİNİN SİTAYIŞI, DİNDƏ ZÖHD VƏ BƏSİRƏT, DÜNYA İSTƏYİNİN MƏZƏMMƏT OLUNMASI

Bu hədisin bəzi bölümləri dünyanın məzəmməti barəsində idi ki, ondan müəyyən hissələri söylədik. İndi onun başqa bir hissəsini bəyan edəcəyik.

Daha öncə söylədiyimiz kimi, dünyanın məzəmməti heç də dünya işlərindən əl çəkmək mənasında başa düşülməməlidir. Dünya əsas hədəf deyildir deyəndə, bu heç də o demək deyil ki, insan ictimai fəaliyyətini bir kənara qoymalı və qazanc, sərvət dalınca getməməlidir. Dünyanın məzəmmətindəki məqsəd, ona ürək bağlamamaq, zahiri zinətlərini hədəfə çevirməməkdir. Həqiqətdə, insanın əməlinə istiqamət, yön verən onun niyyətidir. İnsanın niyyəti onun əməlini ləyaqətli də edə bilər, ləyaqətsiz də.

Quran ayələri və rəvayətlərə əsasən, insanın axirət yolu bu dünyadan keçir və dünya axirətin əkin yeridir; burada əkdini axirətdə biçəcəkdir. Bunun üçün də dünyada çalışıb-vuruşmaq lazımdır. Əgər insanın dünyadakı fəaliyyətləri Allaha görə olsa, səadətə çatacaqdır, yox, əgər onun fəaliyyəti dünya və onun ləzzətləri üçün olsa, istər-istəməz günaha sürüklənəcəkdir ki, bu da onu cəhənnəmə və əbədi əzaba aparıb çıxaracaqdır.

DÜNYANIN LƏZZƏTİ VƏ İMANIN ALİLİYİNİN BƏYANI

Allah övliyalı möminlərin dünya və onun ləzzətlərinə uymaması üçün müxtəlif üsullarla öz xəstəsinin sağlamlığına çalışan təbiblər kimi, onları mənəviyyatlarına zərərli olacaq şeylərdən pəhriz etməyə çağırırlar. Övliyalar həmişə səy etmişlər ki, dünyanı möminin nəzərində

mənfur cəvələndirsinlər. Həmin baxışdan çıxış edərək, Həzrət (s) belə buyurur:

«Ey Əbuzər! Dünya və onun içində olan hər bir şey Allah rızasını qazanmaq üçün istifadə edilməzsə, lənətə məhkumdur».

Hədisin məzmunundan belə anlaşılır ki, dünyada olan nemətlərin lənətlənməsi heç də torpaq, ağac və göyün lənətlənməsi mənasında deyildir. Çünki Allahın razılığının ələ gətirilməsi üçün vasitə olacaq hər bir şey nəinki lənətə məhkum deyil, əksinə təqdirəlayiqdir. Deməli lənət, dünya nemətlərinin alçaq və rəzil məqsədlər uğrunda xidmətinə yönəlmişdir. Çünki dünyanın yaradılmasından məqsəd, insanın ondan məqsədyönlü faydalanıb, Allaha yaxınlaşması üçündür.

Dünya insanın ixtiyarına ona görə qoyulmuşdur ki, onun köməyi ilə Allaha çatsın. Belə olan halda, insan əgər dünyanı Allaha çatmaq üçün vasitə olaraq seçərsə, Allah rəhməti və şəfqəti daim onunla olacaqdır. Çünki o, hədəfini seçərək, həmin istiqamətdə də hərəkət edəcəkdir. Aqıl insan heç vaxt hədəfindən qafil olmur, daim gözünü bu yola dikir. Əks halda, Allahın nəzəri insandan götürüləcəkdir. Çünki o, dünyanın yaradılış qayəsində arxa çevirərək, səadət yolu əvəzinə, bədbəxtlik və peşmançılıq yolunu seçmişdir.

İmamların səhabələrindən biri qazancının və sərvətinin günü-gündən artıb genişləndiyini müşayiət edərək, narahatlıq hissi keçirməyə başlayır. İmam onunla görüşüb soruşur: «Niyə bikişsən?». Deyir: «Ağa, sərvətim getdikcə artmağa başlayır, dünyaya giriftar olmuşam». İmam soruşur: «Niyə dünya malının arxasınca düşürsən, dünya malını yığmaqda məqsədin nədir?». Səhabə cavabında deyir: «Özümün və uşaqlarımın başqasına möhtac

olmaması üçün və bir də mömin qardaşlara kömək məqsədi ilə bu işi görürəm». Həzrət deyir: «Bu dünyaya bağlanmaq deyil, axirət istəməyindir, nigaran olmağına dəyməz. Sən dünya ləzzətlərinə ürək bağladığın və dünyanı dünya üçün istədiyən zaman nigaran olmalısan».

«Allah yanında heç bir şey dünya qədər mənfur deyildir. Onu yaratdı, sonra ondan üz döndərdi və rəhmət baxışlarını ondan kəsdi; qiyamətə kimi də ona nəzər yetirməyəcəkdir».

Böyük alimlər, xüsusi olaraq imam Xomeyni (r.ə.) bu kəlamın məzmununu öz əxlaq kitablarında çox açıqlamış və bu məsələni xüsusi vurğulamışdır.

Şəksiz, Allah-təala bütün yaratdıqlarını sevir. Məxluqatın hər biri ilahi adların (Əsmayi-ilahi) və ilahi sifətlərin təsirindən vücuda gəlmişdir (Məxluqatın hər biri canlı əsər olaraq, İlahi sifətlərin maddi aləmdəki təzahürünün məhsuludur).

Dünya və onun nemətləri ilahi isim və sifətlərin məzhəri olduqları üçün Allahın qiyamətə qədər onlara diqqəti və inayəti də davam edəcəkdir. Allah dünyanın Onun mülahizəsi olmadan müstəqil baxılmasına nəzər yetirmir. İndi belə bir sual qarşıya çıxır ki, bu dünyada Allahın inayəti və nəzəri hansı şeylərə aid olur? Bu nöqtənin bəyanında Həzrət (s) buyurur:

«Heç bir şey imanlı olmaq və haramdan çəkinmək qədər seviləcək deyildir».

Allah yanında ən çox sevimli olan şey ilk növbədə iman, sonra isə təqva və günahların tərki edilməsidir. Bu rəvayətdən anlamaq olur ki, günahların tərki vacib əməllərin əncamından daha mühümdür. Deyə bilərik ki, vacibata əməl edilməsi imanın dərəcələrindən sayılır, çünki iman həm qəlbi, həm də bədən üzvləri vasitəsi ilə həyata keçirilən zahiri əməllərə şamil olur.

Belə olan halda, əgər dünyada olan şeylər imana çatmaq, günahlardan uzaqlaşmaq üçün vasitə rolunu oynayarsa, həmin şeylər Allah yanında sevimli olacaqdır. Buna görə də, Allah əksər dünya işlərinə əmr etmişdir; çünki onların vasitəsilə insan təqva və iman sahibi olub, Allah dərğahına yaxınlaşır.

İmam Sadiq (ə) Peyğəmbərdən (s) nəql edərək buyurur: «İbadətin onda doqquzu ticarətdə çalışmaqdadır»¹ (ticarətdə və alış-verişdədir).

Başqa bir rəvayətdə imam Sadiq (ə) buyurur:

«Evlənən şəxs dininin yarısını qorumuş olur, o biri yarısını da, təqvalı olmaqla ələ gətirməlidir»².

Buna oxşar başqa bir hədisdə Peyğəmbər (s) buyurur:

«Heç bir (təməl) Allah yanında ailə qurmaq qədər sevimli və əziz olmamışdır»³.

Şübhəsiz ki, bütün bunlar dünya işlərinə aiddir. Lakin onlar bəndəçilik yolunda vasitə seçildiyi üçün Allah yanında əziz tutulur.

AXİRƏTİ SEVMƏYİN LÜZUMU

«Ey Əbuzər! Allah Təbarək və Təala qardaşım İsayə (ə) vəhy etdi: «Ey İsa (ə), dünyaya məhəbbət yetirmə, çünki mən onu sevmirəm. Axirəti sev, çünki dönəcəyiniz məkan oradır».

Peyğəmbər (s) Allahın İsayə (ə) vəhy etdiyini nəql edir:

«Mən dünyanı sevmirəm, sən də dünyanı sevmə».

Təbiidir ki, Peyğəmbər (s) də dünyanın düşmənidir. Çünki məsumların (ə) bir kəslə və ya bir şeylə dostluq və düşmənçiliklərinin meyarı, Allahın dostluğu və düşmənçiliyi ilədir. Təbiidir ki, dünya ilə münasibətlərində möminlərin öz

¹ «Biharul-ənvər», cild 85, səh. 319, hədis 2.

² «Biharul-ənvər», cild 103, səh. 219, hədis 2.

³ «Biharul-ənvər», cild 103, səh. 222, hədis 40.

mövqələrini müəyyənləşdirilməsinə nümunə olacaq şəxs, məsumlar və onların həyat yoludur.

Əli (ə) Peyğəmbərin (s) dünyaya baxışı haqqında buyurur:

«Rəsuli-əkrəm dünyanı kiçik sayardı... Qəlbən dünyadan üz döndərmiş və dünyəvi arzuları öz nəfsindən uzaqlaşdırmışdı. Dünyanın zinətindən əlvan libas istəməməsi və ya orada qalmağı arzu etməməsi üçün dünyanın zinətini öz gözləri ilə görməməyə çalışardı»¹.

Bu vəziyyətlə yanaşı, Peyğəmbərə (s) bütün maddi nemətlərdən istifadə etmək ixtiyarı verilmişdi. Peyğəmbərin (s) özünün buyurduğu kimi, bütün dünyanın xəzinələrini ona təqdim etdilər, amma o qəbul etmədi:

«Ey Əbuzər! Cəbrayıl (ə) dünyanın xəzinələrini ağ və qara qatıra yükləyib mənim yanıma gətirdi və dedi: «Ey Məhəmməd! Bunlar dünyanın xəzinələridir və onlardan istifadə etməyin, sənin Allah yanında olan dərəcəni heç də azaltmır».

Peyğəmbərin (s) bu cür «Cəbrayıl (ə) ağ və qara qatıra (və ya ata) minərək dünyanın xəzinələri ilə bərabər mənim yanıma gəldi» buyurması, bəlkə də, dünyanın ləzzət və acı, xeyir və şər məkanı olmasına edilən bir eyhamdır.

Dünyada elə bir şəxs tapılmaz ki, yalnız çətinlik və acılıq görmüş olsun və eləcə də elə adam ola bilməz ki, həyatda ancaq ləzzət dadmış və heç vaxt ağrı-acı ilə üzləşməmiş olsun. Həqiqətdə, hər ağrı-acının yanında bir ləzzət də vardır və hər ləzzətin kənarında da bir acılıq durmuşdur. Hər iki hal insanın imtahanı üçündür:

«Hər kəs (hər bir canlı) ölümü dadacaqdır. (Dözüb-dözməyəcəyinizi, şükr edəcəyinizi, yaxud nankor olacağınızı) yoxlamaq məqsədilə, Biz sizi xeyir və şərle (sağlamlıq, var-dövlət, cah-cəlal və xəstəlik, yoxsulluq və

¹ «Nəhcül-bəlağə», xütbə 108, səh. 336.

ehtiyacla) sınağa çəkərik. Və siz (qiyamət günü əməllərinizin əvəzini almaq üçün) ancaq Bizim hüzurumuza qaytarılacaqsınız»¹.

Maraqlı olan başqa bir nöqtə, Cəbrayılın (ə) Həzrətə (s) buyurduğudur: «Dünyanın bütün xəzinələrindən istifadə etsən də, sənin axirətdəki payından heç bir şey azalmayacaq».

Maddi ləzzətlərin insana yetirə biləcəyi zərərlərdən biri də budur ki, onlardan nə qədər çox istifadə edilərsə, ehtimalı vardır ki, insan daha çox axirət bəhrələrindən məhrum olsun. Lakin peyğəmbərlər və övliyalər bu cür deyildirlər. Ona görə də, Cəbrayıl (ə) deyir: «Sənin dünya xəzinələrindən bəhrələnməyinin müqabilində, axirət payından heç nə əskildilməyəcək».

Peyğəmbər (s) Cəbrayılın (ə) cavabında buyurur:

«Dostum Cəbrayıl, mənim onlara ehtiyacım yoxdur. Doyduğum zaman Allaha şükr edirəm, acdığım zaman Ondan istəyirəm».

Mömin bir şəxs üçün ən yaxşı hacət budur ki, bir tərəfdən Allahın nemətlərindən bəhrələnməklə Ona şükr etsin, başqa bir tərəfdən Allaha ehtiyacı olduğunu hiss etsin və həmişə əlləri Onun dərgahına uzansın. Çünki insan ikiyönlü bir varlıqdır; həm Allahın nemətlərindən istifadə edərək Ona şükr etməlidir ki, bu şükr və diqqət, onun səadətinə səbəb olacaq. Həm də həmişə ehtiyacı olduğunu hiss etməlidir ki, məğrurlaşib qafil olmasın, özünü başqalarından üstün görməsin. Peyğəmbər (s) buyurur:

«Mənim gözlərim daim Allahın əllərinə dikilməlidir; neməti ondan istəməliyəm və mənə əta etdiyi nemətlərin müqabilində şükr etməliyəm».

¹ «Ənbiya» surəsi, ayə 35.

ALLAHIN XEYİRXAHLIĞI VƏ DİN HAQQINDA AGAHLIQ

Hədəsin davamında Peyğəmbəri-əkrəm (s) buyurur:

«Ey Əbuzər! Allah bir kəsin xeyrini istədiyi zaman onu dində bilikli, dünyada isə zahid edir və öz eyiblərini ona başa salır».

Allah bir kəsə yaxşılıq etmək istədiyi zaman ona üç şey verir:

1. Dini bilik;
2. Zahidlik və dünya ləzzətlərinə etinasızlıq;
3. Eyiblərinə olan agahlıq.

Bu üç xislət müqabilində insan üçün ən pis şey, dində cahil olmaq, dünya sevgisi və xudpəsəndlik və başqasında eyib axtarmaqdır.

Öncəki və sonra deyiləcək mətləbləri nəzərə alaraq, diqqət yetiriləsi əsas cümlə «Zahidlik və dünya ləzzətlərinə etinasızlıq»dır. Çünki söhbət dünyanın məqam və mənzilətindən gedir. Deməli, əgər bir kəs hiss etsə ki, dünyaya rəğbəti yoxdur və ondan ancaq lazım olacaq ehtiyaclarını ödəmək üçün istifadə edir və ilahi vəzifəsinə əməl etmək üçün dünya işlərinə baş qoşur, bilsin ki, Allah onun yaxşılığını istəyir. Həqiqətdə, Allah hamının xeyrini istəyir, amma özünün təşrii iradəsinə əsaslanaraq, təklifləri hamıya vacib etmişdir, hamıya haramdan çəkinməyi buyurmuşdur. İxtiyar sahibi olan insan əgər doğru yolu seçərsə - baxmayaraq ki, bu seçimin özündə də doğru yolun seçilməsi, müqəddimədə Allahın tovfıqı və inayəti ilədir - və bəndəlik yolunu tutub Allahın sevdiklərini sevib, onun dostları ilə dost olarsa, atdığı hər addım Allah üçün olarsa, Allahın xüsusi təkvini iradəsi

belə tələb edir ki, həmin adamı müvəffəqiyyətə qovuşdursun:

«Mömin olub axirəti istəyən və onun uğrunda çalışanların zəhməti (Allah dərgahında) qəbul olunar»¹.

Allahın heç kimlə düşmənçiliyi yoxdur və səbəbsiz olaraq heç kəsi cəhənnəmə aparmır. Əgər kimsə özünün yanlış seçimi ilə küfr və üsyan yolunu seçərsə, Allahın təkvinini iradəsi belə tələb edəcək ki, həmin adam zəlalətə uğrasın və xeyir iş görməyə nail olmasın:

«Hər kəs fani dünyanı istəsə, dilədiyimiz şəxsə istədiyimiz neməti orada tezliklə verər, sonra isə (axirətdə) ona cəhənnəmi məskən edərək. O, cəhənnəmə qınanmış və (Allahın mərhəmətindən) qovulmuş bir vəziyyətdə daxil olar!»². Deməli, Allah bir kəsin xeyrini istədiyi zaman üç şeydə onu müvəffəq edir:

Elm qazanmaq imkanını ona inayət edir, bunun müqabilində Allah bir kəsin xeyrini istəmədikdə, onu elm qazancından məhrum edir. Rəvayətdə göstərildiyi kimi: «Allah bir bəndəsini özündən uzaqlaşdırmaq istədiyi zaman, onu elm və təhsildən ayırır»³.

Allaha şükr etməliyik ki, bu qədər bəndələri arasında bizlərə dini elmlərə yiyələnmək tovfiqini inayət etmişdir. Bizə nəsib olmuş bu iftixarın qədrini bilməliyik. Çünki Allahın inayətinin səbəbilə kamal yoluna qədəm qoymağımızın ilk pilləsi hazırlanmışdır.

Rəvayətlərin birində deyilir: «Bütün kamal üç şeydə xülasə olur: dini elmələrə vaqif olmaq; həyat işlərinin

¹ «İsra» surəsi, ayə 19.

² «İsra» surəsi, ayə 18.

³ «Biharul-ənvər», cild 1, səh. 196.

nizama salınıb proqramlaşdırılması; çətinliklər qarşısında səbirli olmaq»¹.

Allahın ikinci inayəti, dünyaya rəğbət göstərməmək və onun zahiri gözəlliyinə könül verməməkdir. Təəssüflər olsun ki, bizim əksəriyyətimizdə bu xislətlər yoxdur. Az-çox dünya ləzzətlərinə ürək bağlamışıq. İnsan öz şəni və ehtiyaclarının həddindən artığına meyl göstərərsə, - daha yaxşı maşın, daha gözəl ev, daha artıq geyim tələbində olarsa - dünyaya bağlanmışdır və cənnət nemətlərindən məhrum olacaqdır. Necə ki, Quran buyurur:

«Biz bu axirət yurdunu yer üzündə təkəbbürlük etməyənlərə və fitnə-fəsad törətməyənlərə qismət edirik. Gözəl aqibət, ancaq Allahdan qorxub pis əməllərdən çəkinənlərindir!»².

Bu ayənin təfsirində belə bir rəvayətə işarə edilir ki, insan, hətta ayaqqabısının bağının başqalarının ayaqqabısının bağından yaxşı olmasını istəyərsə, bu istək onun dünya məhəbbətindən, təkəbbüründən xəbər verir³.

Bu onu göstərir ki, insan səy edərək, hətta bir ayaqqabı bağı qədərincə olsa belə, dünyaya bənd olmamalıdır. Ürək həmişə Allah və axirət istəyi ilə döyünməlidir, ayaqqabı bağı, ev, maşın üçün yox. Ürək Allah nurunun nazil olduğu yerdir:

«Möminin ürəyi Rəhmanın ərşidir»⁴.

Ürək Allahdan nə qədər üzülüşüb dünya ilə məşğul olarsa, bir o qədər də mənəvi kamaldan məhrum olacaqdır.

¹ «Biharul-əнвар», cild 78, səh. 152

² «Qəsəs» surəsi, ayə 83.

³ «Əl-Mizan», cild, 16, səh. 85.

⁴ «Biharul-əнвар», cild 58, səh. 39.

Əli (ə) «Nəhcül-bəlağə»də peyğəmbərlərin dünyaya baxışı barədə buyurur: «Rəsuləllahın yolunu tutmaq sənə kifayət edər. Dünyanın məzəmməti və eyibləri, onun rüsvayçılıqları və pislilikləri sənə doğru yolu tutmağa dəlil və bələdçidir; əgər başqa bir peyğəmbərin yolunu tutmaq istəsən, Allahın həmsöhbəti olmuş Musanın (ə) yolunu tut. O deyərdi:

«Ey Rəbbim: «Mən, Sənin mənə nazil edəcəyin hər hansı bir xeyrə möhtacam!»¹.

Allaha and olsun ki, Musa (ə) Allahdan (ac qarnını doyuracaq) bir tikə çörəkdən başqa bir şey istəmirdi. Çünki yerdə bitən otları yeməkdən o qədər arıqlayıb incəlmişdi ki, qarnının nazik dərisindən otların yaşıllığı görsənirdi. Əgər üçüncü başqa bir peyğəmbərin yolunu getmək istəsən, Davudun (ə) yolu ilə get ki, «Məzamir və Zəbura» sahib idi. Davud (ə) cənnət əhlinin xanəndəsidir. Öz əlləri ilə xurma lifindən zənbil toxuyar və dostlarına belə deyərdi: «Sizlərdən hansı biriniz bunları satmaqda mənə kömək edə bilər?» Zənbillərin qazancından əldə etdiyi pulun ancaq bir tikə arpa çörəyinə yetəcək qədərini özünə götürərdi.

İsanı (ə) de ki, yatmaq istədikdə balıq olaraq başının altına bir daş qoyardı. Libası cod kətandan idi və yediği bir tikə quru yavanlıq olardı. Gecələr çırağı ayın nuru idi. Qışda sığınacağı günəşin döydüyü yer olardı (evi yox idi). Süfrəsinin ən ləziz meyvəsi çöldə bitən otlar idi. Nə arvadı var idi ki, onu fitnəyə salsın, nə də uşağı var idi qəminə qalsın. Nə var-dövləti var idi ki, onu Allahdan yayındırsın,

¹ «Qəsəs» surəsi, ayə 24.

nə tamahı var idi ki, onun oduna yansın. Miniyi ayaqları, xidmətçisi əlləri idi»¹.

Görəsən, Allahın peyğəmbərlərlə düşmənçiliyi var idi ki, onları dünya ləzzətlərindən məhrum edirdi? Yoxsa bu çətinliklər onların təkamül vasitələri və Allaha olan məhəbbətlərinin nişanəsi idi?

Xatırladılması zəruri olan başqa bir məsələ budur ki, yuxarıda söylənilənlərdən elə anlaşılmasın ki, tərki-dünya olub bir kənara çəkilmək lazımdır; halal qazancın arxasınca düşməməliyik və ya İslamın və müsəlmanların izzətini qorumaq üçün faydalı fəaliyyət göstərməməliyik. Söhbət dünyaya qapılıb qalmamaqdan, onun çəngində əsir olmamaqdan gedir.

Əgər dünyanın bütün xəzinələri və sərvətləri bir kəsin əlində olub, ona könül verməmək şərt ilə bütün ləzzətlərindən istifadə etsə, özünə heç bir zərər toxunmayacaqdır. Necə ki, bütün dünya padşahlığına sahib olan Davud oğlu Süleyman ixtiyarında saysız-hesabsız nemətlərin olmasına baxmayaraq, heç birinə ürək bağlamadı. Bu nemətlər onun peyğəmbərliyinə və vilayətinə xələl gətirmədi. Özü arpa çörəyi yeyərdi, amma bütün sərvətini və qüdrətini dinin izzətinin ucalmasında istifadə edərdi. Əgər Səbanın şahzadəsi ilə döyüşür və ya onu müharibə ilə qorxudurdusa, ilahi hökumətin genişlənməsi üçün edirdi. Məqsədi, şirki yer üzündən silmək idi.

Mə`sumların zahidanə həyatları barəsində qeyd olunmuş mütəvatir hədislərin məcmusu, bizdə onların çətin həyat sürdüklərinə, dünya və eyş-nuş əhli olmadıqlarına dair fikirlərə şəkk yeri qoymur. Özləri dünyadan çəkindikləri

¹ «Nəhcül-bəlağə», xütbə 159, səh. 508.

kimi, xalqı da dünyadan çəkinməyə sövq edirdilər. Onların yaşayış tərzləri barədə heç bir şəkk-şübhə yoxdur. Allaha ibadət, gecə yarı və ya sübh tezdən oyanmaq, dua və münacat, o həzrətlərin bariz xüsusiyyətlərindəndir. Dost, düşmən, sünni, şiə bu həqiqətləri etiraf edib, bu barədə kitablar yazmışlar. Xalqı dünyadan çəkındirmək, maddi ləzzətlərə qarşı onlarda ikrah yaratmaq imamlarımızın tərbiyə üsulları idi. Hər zaman xalqı başqalarına yük olmasın deyə, halal qazanca, işləməyə sövq edirdilər. Bu, həqiqətdə, dünya və Allahın razılığını bir araya gətirmək mənasında olub, adi camaatın görə bilməyəcəyi bir işdir. İslamın ilk çağlarından bu günümüzə qədər dünyanın məzəmməti və ya qazancın təriflənməsi barədə söylənilmiş rəvayətlərdən səhv nəticələr çıxarılırdı.

Dünya məzəmmət edildiyi zaman düşünürdülər ki, artıq dünyanı bir kənara qoymaq lazımdır və gedib mağaraların birində yaşayıb ağac yarpaqlarından paltar düzəltməlidirlər. Başqa bir tərəfdən görəndə ki, bəzi rəvayətlərdə qazanc, fəaliyyətlər təriflənir, fikirləşirdilər ki, bütün şeyləri maddi həyata qurban vermək lazımdır!

Əhli-beyt məktəbinin yetişdirmələri qazanc və dünya ləzzətlərindən bəhrələnməyin axirət istəyi ilə ziddiyyət təşkil etmədiyini bilirdilər. Ziddiyyət dünya və axirət məhəbbəti arasındadır. Çünki bu ikisinin bir arada olması mümkün deyil. İnsanın həm Allahı, həm də Onun bəyənmədiyini şeyi sevməsi mümkün olan bir şey deyil. Allahın razılığını qazanmaq və axirətə çatmaq üçün vasitə olacaq dünya, nifrət yaratmır. Ürəyin nə qədər dünyaya məhəbbət yetirdiyini və ya ondan hansı fasilədə qərar tutduğunu təyin etmək üçün insanın zahiri əməlləri meyar ola bilməz. Meyar insanın niyyətidir. Düzdür ki, hərdən

niyyət əməldə özünü göstərir. Məsələn, bir nəfər dünyaya bağlı olmadığını iddia edir, lakin əməldə dünya üçün haramdan belə çəkinmir. Aydındır ki, belə adamın niyyəti, dünya istəyidir.

Deməli, iş iddia ilə bitmir, ürəyə, niyyətə baxılmalıdır. Sufilərdən bəziləri şer dilində dünyaya rəğbətsiz, etinasız olduqlarını izhar edirlər, lakin əməldə bir quruş pullarından belə keçməzlər.

ON BEŞİNCİ DƏRS

*HİKMƏT VƏ BƏSİRƏT PEYĞƏMBƏRİN (S) HƏYAT
YOLUNUN BİR HİSSƏSİDİR*

1. Hikmət və bəsirət zöhdün məhsuludur;
2. Zahid insanın nişanələri;
3. Uzun arzular və fəaliyyətdən yayınmaq, təqva və təvəkkülün zəifləməsinə dair bir nişanədir;
4. Peyğəmbərin (s) həyat yolunun bir hissəsi.

HİKMƏT VƏ BƏSİRƏT PEYĞƏMBƏRİN HƏYAT YOLUNUN BİR HİSSƏSİDİR

Peyğəmbəri-əkrəm (s) müxtəlif üsullarla dünyanın qəbahət və təmayülünü xatırladır, eyni zamanda zöhdün məziyyətlərindən və dünyaya rəğbətsizlikdən də söhbət açır. Peyğəmbərin (s), bütün insanların anlaya bilməsi üçün tərbiyəvi məsələləri müxtəlif metodlarla xüsusi bir zəmində açıqlaması, möcüzəyə oxşar bir işdir. Mətləblər elə rəngarəng seçilib, müxtəlif tərbiyəvi və əxlaqi qəliblərə elə tökülmüşdür ki, hər kəs öz səliqəsinə uyğun olaraq ondan bəhrələyə və ruhunda təsir qoya biləcək tərbiyəvi azuqənin ən münasibini seçə bilər. Həzrətin (s) tərbiyədə seçdiyi üsullardan biri zöhdü tərifiyləyib, insanları ona sövq etdirmək, həmçinin, zöhdün nəticəsində insanda zühur edən bir sıra mənəvi keyfiyyətlərə diqqəti yönəltmək olmuşdur.

HİKMƏT VƏ BƏSİRƏT ZÖHDÜN MƏHSULUDUR

«Ey Əbuzər! Elə bir bəndə tapılmaz ki, dünyada zahid olsun, amma Allah hikməti onun qəlbinə salmasın. Zahid olan hər kəsin dilini Allah hikmətlə açar və onu dünyanın eyib, dərd və dərmanlarından agah edər; (nəhayətdə) onu səhih və salamat (şəkildə) cənnətə aparar».

Bu bölümdə Həzrətin (s) təkidi, zöhdün və dünyaya etinasızlığın insan qəlbinin hikməti qəbul etməsi üçün yetkin vəziyyətə gətirilməsindədir. Bu andan etibarən insan həqiqətləri dərk edir. Lakin qəlblərini dünyaya bağlamış insanlar həqiqəti dərk etməkdə acizdirlər. Çünki « **حب الشيء و يعمي و يصم** » dünya məhəbbəti insanı qəflət yuxusuna daldırır. Bunun əksinə olaraq, dünyaya rəğbət göstərməyən kəslər həqiqətləri dərk edirlər, çünki dünyanın fəvqündədirlər;

dünyanı axirətlə müqayisə etdikdə, ən üstününü – axirəti seçirlər.

Zöhd, rəğbətsiz olmaq mənasındadır. Necə ki, Yusifin (ə) qardaşları barəsində deyilmişdir:

«...(qardaşları) Yusifi dəyər-dəyməzə satdılar, çünki ona rəğbətsiz idilər»¹.

Dünyada zahidlik, dünyaya rəğbətsiz olmaq deməkdir. Əgər bir nəfərin mal-dövləti varsa, böyük maddi imkanlara malikdirsə və bununla yanaşı həm də zahid həyat sürmək istəyirsə, həmişə bu fikirdə olacaq ki, sərvətini Allah yolunda necə xərcləsin. Belə adamın dünya malı toplamağa həvəsi olmayacaq. Həzrət Süleyman (ə) kimi şəxslər o boyda var-dövlət və səltənətlərlə elə bir hala malik idilər ki, dünyada bir tikə arpa çörəyinə belə qane olardılar.

«Allah hikməti qəlblərində sabit edər» cümləsinin izahında bir neçə nöqtəni xatırlatmaq zəruridir:

1. Dünyaya rəğbətsizliklə ilahi maarifin dərki arasında sıx əlaqə mövcuddur. Yəni elə bir insan ola bilməz ki, o həm ürəyini dünyaya bağlasın, həm də ilahi biliklərdə elm dəryası olsun.

2. Dünyaya rəğbətsizliyin məhsulu olan hikmət, insanın elm və mərifətini sabit bir hala gətirir və etiqadda sütləşmənin qarşısını alır. İnsan, mümkündür, müəyyən bir mərifətə yetişib bir həqiqəti dərk etsin, lakin onun mərifəti süst olacaqdır, çünki yəqinə çatmayıbdır.

Yəqin dərəcəsinə çatmayan insanın qəlbində mərifət kök atıb bərkiməz. Etiqadın əsaslarında əqidənin əsil olmasından əlavə, dini biliklərin səviyyə və möhkəmliyi də xüsusi dəyərə malikdir. Həmin cəhətinə görə də, ötəri və keçici olan imanlar nəinki heç nəyə yaramırlar, üstəlik mənfi hallara

¹ «Yusif» surəsi, ayə 20.

gətirib çıxarırlar. Bu halın məzəmmətini Quranın əksər ayələrində müşahidə etmək olar:

«Gəmiyə minib yola düşəndə, (imanı zəif olanlar) haqq dininə könül verərək, Allaha yalvarırlar. (Amma) elə ki, (Allahın inayəti ilə) nicat tapıb quruya çıxırlar, Ona şərik qoşmağa başlayırlar»¹.

3. Elə ki, hikmət qəlbə yerləşdi, ürəkdə qapanıb qalmır, onun təsiri özünü dildə, əməldə də zahir edir.

Qəlbində hikmətin qərar tutduğu şəxsin danışıqı hikmətli olacaq və qəlbində qaynar bulaq kimi qaynayıb dilinə axacaqdır. Belə şəxs bihudə danışıqlardan pəhriz edib, Loğman həkim kimi elə həkimanə moizə edəcək ki, hər kəlməsi eşidənlərin qəlbini oxşayacaqdır. Bəli, dil ürəyin keçid yoludur, başqa təbirlə desək, insan qəlbinin çeşməsi dilin gözündən qaynayıb üzə çıxır. Çünki kuzədən tökülən onun içindəki olacaqdır. Ürək çeşməsinin yolu təkcə dildən ötüb keçmir, eləcə də insanın digər rəftarları da üzə çıxır.

Dünyaya rəğbətsizliyin insana qoyduğu təsirlərdən biri də, dünyanın eyiblərini ona aşkar etməsidir. Yəni, insan dünyanın nöqsanlarını, pisləklərini, nöqsanlarını o zaman görə bilər ki, özünü onun buxovlarından azad etmiş olsun.

Könlünü dünyaya vermiş insanlardan öz məşuqlarının (dünyanın) eyibini müşahidə etməsini gözləmək olmaz. Çünki dünya məhəbbəti insanın onun eyiblərini görməkdə gözlərini kor, nöqsanlarını eşitməkdə qulaqlarını kar edir. Əksinə, onun çirkinliklərini gözəl görür və dünyaya ifrat təmayülün təsirindən yaranmış nalayiq rəftarı ona gözəl görsənir. Bu məna müxtəlif təbirlərlə Quranda bəyan edilmişdir:

¹ «Ənkəbut» surəsi, ayə 65.

«Axirətə inanmayan kəslərə gördükləri işi bərbəzəkli göstərdik, çaşqınlıq içində vurnuxur onlar»¹, «...Tutduğunuz işi nəfsiniz sizə bərbəzəkli göstərdi...»², «...Tutduqları işləri şeytan onlara bərbəzəkli göstərdi...»³.

Müxtəlif təbirlərlə söylənilmiş bu ayələr onu göstərir ki, dünyaya vurğunluq dünya və dünyəvi işləri insanın nəzərində gözəl cüvələndirir. İnsanın dünyaya məhəbbəti artdıqca, onun, hətta eyibləri də nəzərində gözəl görsənəcək, çünki aşıq məşuqun eyiblərini görə bilmir. Aydındır ki, belə insan dünyanın aldadıcı zahirini görür, onun batınının dərkində, onu yüksəkdən müşahidə etməkdə acizdir:

«Dünya həyatının zahirini üzdən bilərlər, axirətdən isə büsbütün xəbərsiz olarlar»⁴.

Bu dəstənin müqabilində dünyaya etinasız olan insanlar, batini gözləri açıq olduqları üçün çirkinliklərini də görürlər. Bu dəstə, zəhərli ilanın ancaq gözəl zahirini və xətti-xalını görə birinci dəstədən fərqli olaraq, ilanın qorxulu dişini və ağzında gizlətdiyi öldürücü zəhərini də görürlər: «Dünyanın hekayəsi ilanın hekayəsinə oxşayır: Əlinlə onu sığallasan, sənə yumşaq və lətif görünər, lakin daxilində öldürücü zəhəri vardır. Aldanmış nadan ona tərəf gedər, ancaq uzaqgörən aqıl ondan uzaq gəzər»⁵.

Bəli, Allah adamlarının uzaqgörənlikləri və batini tanışlıqları, onları zahiri bər-bəzəklərin qarşısında aldanmaqdan qoruyur. Onların maddi üfüqləri aşan dərin baxışları, ancaq zahiri görən səthi baxışlılar arasında əsaslı fərqi təyin edən göstəricidir. Həzrət Əlinin (ə) təbiri: «Allahın dostları o kəslərdir ki, camaat dünyanın zahirinə

¹ «Nəml» surəsi, ayə 4.

² «Yusif» surəsi, ayə 18.

³ «Nəml» surəsi, ayə 24.

⁴ «Rum» surəsi, ayə 7.

⁵ «Nəhcül-bəlağə», Feyzul-islam, kəlam 115, səh. 1141.

baxanda, onlar onun batininə nəzər yetirərlər. Cammat onun bu günü haqqında düşünəndə, onlar dünyanın aqibəti haqqında fikirləşərlər. Ürəklərini öldürə biləcək qorxuqları şeyin özünü, qəlblərində öldürərlər. Tezliklə üzülüşəcəkləri şeyi bildikləri üçün onu indidən dünyada tərk edərlər»¹.

Hədisin davamında Peyğəmbər (s) buyurur:

«Ey Əbuzər! Qardaşının dünyada zahidlik etdiyini görsən, onun sözlərinə qulaq as, çünki ona hikmət əta ediləcək».

Bu söz Həzrətin (s) öndə buyurduğu «Hər kəs zahidlik edərsə, Allah hikməti onun qəlbində yerləşdirər» bəyanının davamıdır. Deməli, dünyaya rəğbətsiz olan insan hikmət qazanacaq və danışdığı zaman kəlamı hikmətli olacaqdır. Çünki dünyadan əl çəkən insanın sözü qəlbindən qaynaqlanır və sonda da qəlblərə tə`sir edir. Zahid insan öz əməli ilə sübut etmişdir ki, dediklərinə etiqad bəsləyir. Belə olan surətdə həmin şəxsdən ancaq hikmətli sözlər gözləmək olar. Bunun əksinə olaraq, dünyaya vurğun olub onun ləzzətləri içərisində məst olmuş insanın hikmətdən, mərifətdən bir payı olmaz. Dünyaya aludə olduğu üçün gözləri həqiqətləri görməkdən məhrumdur və nəticədə, onun danışığı faydasız və hikmətsizdir.

ZAHİD İNSANIN NİŞANƏLƏRİ

Söz bu yerə gəlib çatanda Əbuzər zahidlərə məftun olur. Buna görə də zahidləri tanıyıb, onlarla dostluq əlaqələri yaradıb hikməti onlardan öyrənə bilməsi üçün Peyğəmbərdən (s) xahiş edir ki, zahidlərin ən yaxşısının nişanələrini ona söyləsin. Peyğəmbər (s) cavab olaraq zahidlərin beş xüsusiyyətlərini zikr etməklə, onların ən üstününü tanıdır:

¹ «Nəhcül-bəlağə», kəlam 422, səh. 1287.

1. Zahidlərin ən yaxşılarının birinci xüsusiyyəti budur ki, qəbirləri və cəsədlərin çürüməsini heç vaxt yaddan çıxarmasın;

Dünyaya bağlı olan insanlar daim onun zahirinə və abadlıqlarına diqqət yetirir və özlərində olmayan şeylərin həsrətini çəkirlər. Lakin dünyaya əhəmiyyət verməyən kəslər, daim onun viranlıqlarına, qəbirstanlıqlarına nəzər salarlar; çünki bunlar dünyanın faniliyinin, davamsızlığının nişanələridir. Zahid o kəsdir ki, viranələri, dünyanın faniliyini yaddan çıxarmasın. Bu o demək deyil ki, insan səhərdən axşama qədər qəbiristanda gəzib-dolansın. Mənası budur ki, arabilir qəbirstanlığa baş çəksin. Həm ziyarət etsin, həm də ibrət götürsün.

Dünya əhli qəbirstanın yanından ötdükləri zaman çalışırlar ki, ona baxmasınlar. Ölüm, qəbir adını eşidəndə canlarına qorxu düşür. Qorxurlar ki, birdən qəbirstana baxmaqla eys-işrətləri pozular. «Ölüm» sözü araya gələndə narahat olur və onu eyib bilirlər. Bunun əksinə olaraq, axirətə ürək bağlamış insanlar daim axirəti fikirləşər və ölümü unutmazlar.

2. Zahidlərin ən yaxşısının ikinci xüsusiyyəti onların dünya zinətlərini tərk etməsindədir;

Aydındır ki, insan həyatın davamı üçün zəruri olan ev, libas, zinət kimi dünya imkanlarından istifadə etməlidir. Bunların düzgün istifadəsi, insanın təkamülündə mühüm rol da oynaya bilər. Bu cəhətini nəzərə alaraq, müqəddəs şəriət nəinki insanların onlardan istifadəsinin qarşısını almır, hətta ona qarşı təşviq və sövq də edir:

«De ki, zinətləri Allahın Öz bəndələri üçün yaratdıq. Təmiz, pakizə ruziləri kim haram etmişdir? De ki, bunlar bu dünyada iman gətirənlərindir, qiyamət günündə də yalnız onlar üçündür...»¹.

¹ «Əraf» surəsi, ayə 32.

Önəmli olan budur ki, bu imkanlardan, zinətlərdən zərurət həddində istifadə edilsin. Yerdə qalan artıq zinət və sərvətləri ehtiyacı olanlara bağışlamaq lazımdır. Əgər insan heç bir hədd-hüdüdə riayət etməyib zərurət xəttini aşarsa, nə qədər dünya ləzzətlərindən istifadə etsə, nə qədər həyatını zənginləşdirməyə çalışıb rəngarəng etsə belə, gündə evinin modelini bir şəkildə düzəltmə, çilçıraqlarını, pərdələrini əvəz etsə, ən son buraxılış maşına minsə, yenə də qane olmayacaqdır. Çünki insanın təbiəti dəyişkənliyə elə vurğundur ki, özünə heç bir sərhəd tanımır və gözü heç bir şeydən doymur. Aydınadır ki, belə şəxs zahid deyil. Zahid, öz ehtiyacları həddində dünyadan bəhrə götürəndir. Ona kifayət edəcək qədər sığınacağa qane olur və yaraşığı binaya sahib olmaq, fikrindən belə keçmir. Maşına ehtiyacı olsa, ona ayağını yerdən götürəcək vasitə kimi baxır və gediş-gəlişinə köməklikdə zəruri bildiyi üçün alır. Daha maşının lüks olub-olmamasına, camaatın xoşuna gəlib-gəlməyəcəyinə diqqət yetirmir. Bu cümlədə Həzrətin (s) təkidi artıq zinətlərin tərک edilməsindədir, bundan qeyri surətdə zinətlərdən istifadə edilməsinin heç bir maneçiliyi yoxdur və onlar həyatın zərurətlərindən sayılır. Bu niyyətlə zinətlərin istifadəsi nəinki məzəmmətli deyil, əksinə bu barədə buyuruqlar da verilmişdir; o cümlədən kişinin öz həyat yoldaşına və həmçinin, qadının öz ərinə zinət olması, təmiz paltar geymək, saç-saqqalın səliqəyə salınması, ətirlənilib daranması və sair kimi sifarişlərə hədislərdə tez-tez rast gəlinir.

Xüsusi olaraq da, mömin insanın mövqeyi belə tələb edir ki, həm zahirini, həm də batiniyi təmiz saxlamalıdır. Bu cəhətinə görə də, İslam zahiri səliqə-sahməyə xüsusi diqqət yetirir. İnsanın məscidə və ya başqa bir məclisə getdiyi zaman səliqəli geyinib, dostlarının könlünü açması üçün ətirlənməsinə dair göstərişlərə hədislərdə çox rast gəlinir. Yaxud da namaz qılanda ətir vürməsi buyurulur. Çünki ətir

vurub namaz qılan şəxsin iki rükət qıldığı namazın savabı, yetmiş rükət adi namazın savabından daha çoxdur. Çəkiniləcək şey əqli cəhətdən hikməti və insanın təkamülündə rolu olmayan, dünya və ləzzətpərəstliyin nişanəsi olan artıq zinətlərdir.

«Məkarümül-əxlaq»da Peyğəmbərin (s) vəsfində deyilir: «Peyğəmbərin (s) adətlərindən biri aynaya baxmaq və saç-saqqalını daramaq idi. Bu işi çox vaxt suyun qarşısında durmaqla edərdi. Əhli-əyalından əlavə, dost-tanışının da görüşünə gedəndə özünə yaraşlıq verər və buyurardı: «Allah sevir ki, bəndəsi müsəlman qardaşlarının görüşünə gedəndə, evdən çıxmazdan əvvəl özünə yaraşlıq verib, üst-başına əl gəzdirsin»¹.

3. Zahidlərin ən üstününün üçüncü xüsusiyyəti budur ki, əbədi qalacaq şeyi fani olacaq şeydən üstün tutsun.

Əgər zahid seçim qarşısında qalarsa, dünyanın keçici və fani ləzzətlərinə göz yumub, müdrikəsinə cənnətin əbədi nemətlərinə üstünlük verir. Həmçinin, tutduğu yolun çətinliklərinə dözməyi, dünyanın keçici rahatlıqlarından daha üstün bilir. Çünki onun sərrast gözləri dünyanın gələcəyinə, aqibətinə dikilmişdir. Hərəkət zamanı nəzərində tutduğu ancaq son mənzildir və dünyanı ancaq keçid üçün körpü olaraq nəzərdə tutur:

«Axirət daha yaxşıdır, qalınılıdır»².

Dünyanın ən zahid adamının dördüncü və beşinci xüsusiyyəti, sabahı öz ömründən bilməyib, özünü ölümlər sırasında hesab etməsindədir.

İnsan həmişə üzərinə düşən vəzifəsini yerinə yetirməyə səy göstərməli və heç vaxt fəaliyyətdən kənar qalmamalıdır.

¹ «Əl-Mizan», cild 6, səh. 330.

² «Əla» surəsi, ayə 17.

Bildiyimiz kimi, öz vəzifə yükünü çəkən insan heç vaxt rahatlıq və gün keçirmək fikrində ola bilməz. Çünki çalışqanlıqla tənbellik bir yerə sığan şey deyil. Dünya əhli olan adam, həmişə rahatlıq və keyf vasitələrinin sorağındadır. Çalışmaq vaxtı gələndə, növbə gəlib dərəcə, bəhsə, digər təkliflərin əncamına yetişəndə, rahatlıq ruhiyyəsi onu fəaliyyət göstərməyə qoymur; bir az fikirləşib işlərini sabaha saxlayır. Heç vaxt rahatlığına, asayişinə xələl gəlməsini istəmir. Həqiqətdə, insanın bu günün işlərini sabaha saxlaması ona gərəkdir ki, insan özü üçün uzun-uzadı arzular qurub düzəldir və ümid edir ki, nə vaxtsa bu arzulara yetişəcək. Buna görə də, ümidlə bu günkü vəzifəsini təxirə salıb sabaha saxlayır. Təbiidir ki, o cür uzun-uzadı arzulara qovuşmağın özü də uzun ömür tələb edir. Bu cəhətinə görə də, dünyapərəst özünə həmişə uzun ömür istəyir və bu arzu ya onun bu günkü vəzifəsinin sonradan təxirə salınmasına səbəb olur, ya da nakamlığın qorxusundan onun iztirabına və düşkünlüyünə gətirib çıxarır.

Zahid insan bu gün öhdəsinə düşmüş vəzifəsini yerinə yetirir və dünyapərəst insanın əksinə olaraq, sabahı öz ömründən hesab etmir. Bunun üçün də, bu günün işini sabaha saxlamır. Çünki sabaha diri çıxacağına gümanı yoxdur. O, sabaha çıxacağına ümidvar olsa belə, inanır ki, o günün də öz vəzifəsi var.

**UZUN-UZADI ARZULAR VƏ FƏALİYYƏTDƏN
YAYINMAQ, TƏQVA VƏ TƏVƏKKÜLÜN
ZƏİFLƏMƏSİNƏ BİR NİŞANƏDİR**

İşarə edildiyi kimi, əksər insanlar uzun-uzadı arzularla yaşayır, bu dünyada uzun müddət yaşayacaqlarına ümid edirlər. Düşüncələri, işləmək və çalışmaları gələcək

üçündür. Buna görə də, gələcəkdə olacaq işlərin nigarançılığını çəkirlər. Əgər birdən universitetə qəbul olmasalar, gələcəkdə əməlli-başlı bir iş, vəzifə tapıb-tapmayacaqları, ev-eşik sahibi olub-olmayacaqları barədə narahatdırlar.

Bilməliyik ki, bu düşüncələr təqva və təvəkkül ruhiyyəsinin olmaması üzündəndir, yoxsa Allaha təvəkkül edənin, onun inayətinə arxalananın gələcəkdə heç bir nigarançılığı yoxdur. Çünki Allahı hər şeyin maliki bilir. Görəsən, öz gələcəyi üçün nigaran olan kəs haradan bilir ki, gələcəyi var, ya yox?!

İslam və dini mərifət insana bu gün boynuna düşən vəzifəsini yerinə yetirməyi hökm edir. Çünki məlum deyildir ki, bir saat sonra varıq, ya yox.

Diqqət etməliyik ki, dünya və onun ləzzətlərinin nigarançılığını çəkmək məzəmmət edilmişdir. Bundan qeyri halda, insan bu günkü vəzifəsinə əməl edər və gələcəkdə ehtimal verdiyi vəzifələri üçün də proqram nəzərdə tutarsa, bu iş nəinki pis deyil, əksinə, insanın vəzifələrindən sayılır. Baxmayaraq ki, hər təklif və vəzifə xüsusi gün üçündür və öz vaxtında vacib olur. Bu gün namaz qılmaq vacibdir və sabahkı namaz üçün heç bir məsuliyyət daşmırıq. İndi əgər səhərə sağ çıxsaq, vacibdir ki, o günün namazını da qılaq. Eləcə də, digər vəzifə və təkliflərin hər biri özünəməxsus bir zamanda bizə vacib olur və o andan öncə, həmin vəzifə qarşısında məsuliyyət daşmırıq. Deməli, zahidin öz gələcəyindən nigaran olması, sabah başına bir iş gələcəyindən, dünyasının axırının necə olacağından qorxması yersizdir. Lakin yəqin şəkildə bilinən gələcəyə, axirətin son gününə görə nigaran olmağa dəyər. Çünki qiyamətin gələcəyi gündən qaçıb qurtulmaq olmaz. Axirətin əlindən çıxıb qaçmaq mümkün

olsaydı, bəziləri çox sevinərdilər, lakin o gün Allahın hökmü qətidir. Allah buyurur:

«Ey iman gətirənlər! Qorxun Allahdan. Hər kəs baxıb görsün sabahkı gününə özü üçün nə hazırlamışdır. Qorxun Allahdan. Tutduğunuz işlərdən xəbərdardır O»¹.

Rəsuləllah (s) hədisin davamında mal-dövlət toplamaqdan çəkinmək haqqında Allahın ona verdiyi göstərişə işarə edərək buyurur:

«Ey Əbuzər! Allah mənə mal-dövlət toplamağı vəhy etməyib, lakin vəhy edib ki, Allahın nemətlərinin şükrü olaraq Ona «Həmd edim, Onu anım və səcdə edənlərdən olum! Və ölənə qədər Rəbbimə ibadət edim»².

Əgər sərvət toplamaq insanın kamal və səadətinə səbəb olan bir şey olsaydı, Allah Peyğəmbərə (s) mal-dövlət yığmağı tapşırırdı. Lakin Allah-təalanın belə bir tapşırığı olmayıb. Əksinə, ona buyurur:

«Ölüm ayağına qədər Allaha təsbih deyib, ibadət və dua et».

Allaha ibadət və bəndəliyin müxtəlif göstəriciləri vardır: hərdən ibadət vacib və müstəhəb olan fərdi ibadətlərə aid olur və hərdən də, cəmiyyətə xidmət, elm öyrənilib-öyrətmək, İslam mədəniyyətini yaymaq və nəhayətdə, insanın məsuliyyət daşdığı hər bir şeyə şamil olur.

PEYĞƏMBƏRİN (S) HƏYAT YOLUNA BİR BAXIŞ

Peyğəmbərin (s) yolunu özlərinə nümunəvi rəftar qaydası seçmiş insanlar çalışmalıdırlar ki, imkan daxilində davranışları o həzrətin rəftarına oxşasın. Bu cəhətinə görə də, Rəsuləllah (s) sonrakı bəyanında özünün bə'zi əxlaqi xüsusiyyətlərinə işarə edib buyurur:

¹ «Həşr» surəsi, ayə 18.

² «Hicr» surəsi, ayə 98-99.

«Ey Əbuzər! Mən cod libas geyinirəm, yerdə otururam, yeməkdən sonra barmaqlarımı yalayıram, yüyənsiz ulağa minirəm və başqasını da təririmə alıram. Mənim tutduğum davranış qaydasından çıxan, məndən deyil».

Peyğəmbər (s) təkviədə təsərrüf etmək qüdrətilə dünyanı öz ixtiyarına ala biləcəyi halda, onun imkanlarından ilkin zəruri ehtiyacları həddində istifadə edir. Daha əvvəl Peyğəmbər (s) buyurmuşdur:

«Cəbrayıl (ə) dünyanın xəzinələrini mənim ixtiyarımda qoydu. Amma mən qəbul etməyib, imtina etdim».

Bu bölümdə Rəsuləllah (s) özünün qənaətcil olduğunu, ictimai mövqeyini, sadə yaşayışını bəyan edir.

Peyğəmbərin (s) həyat yolu, yaradılmışların ən üstünü və vəhyin elçisi olması etibarilə, həmişə müsəlman və qeyri-müsəlmanlar tərəfindən diqqət mərkəzində olmuşdur. Onun ictimai baxışları, rəftar və mənəvi halını bütün təfərrüatı ilə öyrənməyə çalışmışlar. Bu səbəbdən, Peyğəmbərin (s) rəftarının xırdalıqları Əhli-beyt (ə), səhabə və digərlərinin dilindən nəql edilmişdir. Əlavə olaraq, Rəsuləllahın (s) özü də həyatının bəzi anlarını bəyan etmişdir. Bu bölümdə o Həzrət özünün həyat yolunun bəzi xüsusiyyətlərinə işarə edir və bununla, öz davamçılarna gediləcək yolun ən nümunəvi şəklini təqdim edir. Həzrət (s) buyurur:

«Mənim libasım cod parçadandır. Yumşaq parçadan tikilmiş libas geyinmirəm ki, rahat olam. Adi yerdə otururam, qiymətli, zər-zibalı xalılar üstündə ayləşmirəm».

Yemək yeyəndə Həzrət (s) əlləri ilə loğmanı götürər və əlavə olaraq, yeməkdən sonra barmaqlarını da yalayardı. Yüyənsiz-palansız ulağa minər və başqalarını da xahiş etdikdə, təririmə alardı.

Bu bəyandan o Həzrətin (s) həddən artıq təvazö`kar və xalis bəndə olduğu üzə çıxır. Təəccüblü burasıdır ki, Həzrətin (s) yaşadığı mühitdə təkəbbürlük, əşrafiyyət öz

həddini aşmışdı. Kimsə kimsəni bəyənmir, hər kəs digərinə yuxarıdan aşağı baxırdı. Peyğəmbər (s) isə yüyənsiz-palansız ulağa minməklə yanaşı, üstəlik başqasını da öz tərikinə alırdı.

Bunun müqabilində, onun davamçıları iddiasında olan bizlər belə düşünürük ki, yaxşı paltar geyək, yeməklərin ləzzətliyini yeyək. Bir sözlə, rahat və asudə həyat keçirək. Ürəyimiz istəyir ən son model maşını alağ və cürbəcür bəzəklərlə ona zinət verək.

Əlbəttə, bunu da qeyd etməliyik ki, hal-hazırkı dövrandə camaatın o zamankı həyat tərzi ilə yaşamaları mümkün deyil. Çünki hər zamanın iqtisadi vəziyyəti və yaşayış səthi başqa zamanla fərqlənir. Elmin və texnologiyanın inkişafı ilə yanaşı, xalqın həyat şəraiti də tərəqqi etmişdir. Zəruri olan şey, İslamın qaçılmaz üsul və qanunlarına riayət etməkdir. Hər zamana uyğun olaraq, insanların həyat və məişətində tələb olunan ehtiyaclar nəzərə alınmalıdır. Lakin zamanın təyin və zəruri etdiyi hədləri aşmaqdan - israfdan, artıqtamahlıqdan, təkəbbürdən pərhiz edilməlidir.

ON ALTINCI DƏRS

MAL VƏ VƏZİFƏ HƏRİSLİYİNİN XƏTƏRİ, QƏNAƏT VƏ SADƏLİYİN SİTAYIŞI

1. Dünya hədəfdir, ya vasitə?
2. Məzəmmət olunmuş dünya;
3. Fəqir möminlər cənnətin rahat yolçularıdır;
4. Qənaət və sadəliyin sitayışı və hərisliyin məzəmməti;
5. Dünyaya etinasızlığın sitayışı.

DÜNYA HƏDƏFDİR, YA VASİTƏ?

Quran nöqteyi-nəzərindən əgər dünya olmasa, axirət də olmaz. Biz axirət dünyasını bu dünyadakı öz ixtiyarımızda olan əməllərimizlə yaradırıq. Bəzi rəvayətlərdə göstərilirdiyi kimi, dünya axirətin əkin yeridir. Deməli, dünya olmasa, heç kimsə cənnətə də getməyəcək, çünki cənnətin nemətləri dünya işlərinin mükafatıdır. Axirətin fəzilət və kəramətləri, insanın dünyadakı işlərinin, səylərinin məhsuludur. Deməli, dünya daha artıq dəyərə malikdir. Bu həqiqəti nəzərdə tutaraq belə bir sualla qarşılaşırıq ki, bəs niyə rəvayətlərdə bu cür dəyərə malik olan dünya bu qədər məzəmmət edilir, haqqında pis danışılır?

Cavab olaraq deyirik: Dünya həyatı Allahın məxluqatı olması baxımından heç bir eyibə malik deyil. Dünyanın quruluşu və həyat sistemi, əslində ən dəqiq və ən münəzzəm, kamil və gözəl şəkildə xəlq edilmişdir. Buna görə də, əsas müəmmarı başqa yerdə axtarmalıyıq. Ayə və rəvayətlərə azacıq diqqət yetirəndə görəcəyik ki, eyib və irad insanın dünya ilə əlaqəsini necə qurmasında və rəftar tərzindədir. Çünki onun dünya ilə necə rəftar etməsi, gələcəkdə bu davranışın onun üçün zərərli ya zərərsiz, dəyərli ya dəyərsiz, yaxşı ya da pis olmasını təyin edir. İnsanın rəftarını, həyatın gələcəyini çıxmaq şərtilə, məcburiyyət və təzyiq nəticəsində yaranan bir sıra nadir şəxslər və nöqsanlardan başqa, dünyaya daha nə irad və eyib tutmaq olar?

Əlavə olaraq, bu nöqsanlar dünyanın saysız-hesabsız kamalları və xeyirləri qarşısında müqayisəedilməzdir. Deməli, aydın olur ki, məzəmmət və irad insanın dünyaya baxış tərzində, dünya ilə münasibətini necə tənzim etməsindədir. Dünya ilə rəbitəsini maddi baxışlar əsasında tənzimləyib, dünyanı hədəfinin əsas mehvəri hesab edən kəs, məzəmmət edilir. Belə insanlar güman edirlər ki, dünya

həyatından başqa ayrı bir həyat yoxdur. Həqiqətdə, bu batil gümandır və dünyaya bu nəzərlə baxmaq böyük təhlükə olub, çoxlu sayda digər xətaların da insan əməlində züھر etməsinin əsas amili sayılır.

Bunun üçün də, dünyaya baxışımızı şəffaf etməliyik və anlamalıyıq ki, insan həyatı ancaq bu dünya ilə məhdudlaşmır, insanı qarşıda əbədi həyat gözləyir. İnsan dünyanı əsas məqsəd və son hədəf kimi yox, keçid və körpü olaraq hesab edərsə, kamala çatması üçün bu yolda təbii olaraq, kifayət qədər mal-sərvət və digər lazım bilinən şeyləri özü üçün hazırlamalıdır. Belə olan surətdə yemək, geymək, ev, maşın, pul, sərvət, vəzifə əsas hədəf yox, kamal yolunun müqəddiməsi və vasitəsi hesab olunacaqdır. Lakin sadaladıqlarımız vasitə yox, əsas məqsəd kimi götürülərsə, bu halda insanın kamal yolunda, son hədəfə çatmasında maneə olacaqdır. Bu cəhətinə görə də, onlar məzəmmət edilmişdir.

FƏQİR MÖMİNLƏR CƏNNƏTİN RAHAT YOLÇULARIDIR

Həzrət (s) mal və vəzifə hərisliyinin təhlükəsini anlatdıqdan sonra Əbuzər sual edir:

«Ey Allahın peyğəmbəri! Görəsən, Allahdan qorxanlar, təvazö`karlar, xalis iman sahibləri, daim Allahı zikr edənlər cənnətə getməkdə başqalarından öndəmi olacaqlar?».

Əbuzər mal və vəzifə hərislərinin fəlakətə sürükləndiklərini anlayandan sonra belə fikirləşir ki, yəqin Allahdan qorxanlar, təvazö`kar adamlar, cənnətin qabaqcılları olacaqlar. Lakin Həzrət (s) onun fikirlərini rədd edir və buyurur: «Müsəlmanların binəvaları öz qədəmlərini camaatın kürəklərinə qoyub cənnətə sarı yola düşürlər. O zaman cənnətin xəzinədarları deyirlər: «Öz yerlərinizi tutun ki, sizin haqq-hesabınıza baxılsın». Cavab verərlər: «Nəyə görə biz

sorğu-suala tutulmalıyıq? Allaha and olsun, bizim hökumətimiz olmayıb ki, ona-buna da bir şey bağışlayaq və ədalətin icrasına qalxaq. Ehtiyaclarımızdan artıq bizə bir sərvət, dövlət verilməyib ki, kiməsə nəşə bağışlayaq, ya paxıllıq edib verməyək. Biz ömrümüzün sonunadək Allaha ibadət etdik və axırda da haqqın çağırışına «Ləbbeyk» dedik».

Təəccüblü olan burasıdır ki, dini təlimlərdə təvazökarlıq, təqva və daim Allah zikri ilə məşğul olmaq kimi dəyərlərə tövsiyə edilməsinə baxmayaraq, Peyğəmbər (s) təvazökarları və zikr əhlini cənnətin qabaqcılları saymır və buyurur: «Cənnətin qabaqcılları, kasıbçılıqlarına baxmayaraq dinlərini qoruyub-saxlayanlar, çalışmaq, cihad və ya elmin təhsilindən peşman olmayanlardır. Onlar qədəmlərini camaatın kürəklərinə qoyub cənnətə daxil olacaqlar, sanki uçmaq istəyirlər. Onlara deyiləndə ki, dayanın sizin əməl dəftərinizə baxılsın, deyərlər: «Bizim vəzifəmiz, hökumətimiz olmayıb ki, camaatla da işimiz olsun və ədaləti icra edək. Pulumuz olmayıb ki, onu kiməsə verək və ya kimsədən gizlədək, əlimizdən gələn iş Allaha bəndəlik etmək idi, bu işdə də əskikliyimiz olmayıb».

Bəli, onların sərvəti yox idi ki, israf edib cavabdeh olsunlar və ya kiməsə kömək etməkdə pullarını əsirgəsinlər. Buna görə də, onların əməllərinin sorğu-sualı uzun çəkmir. Çünki əgər mal-pulları olsaydı və onu da Allahın yolunda xərcləmiş olsaydılar, yenə də onların hesabını vermək uzun çəkməyəcəkdi.

Dünya haqqında deyilmiş məzəmmətləri və mal və vəzifə hərisliyinin insanın dininə vuracağı xətləri nəzərə alanda, Peyğəmbərin (s) sözləri malı, pulu olmayan şəxslər və ya elmin təhsilində, cihadda iştirak etməkdə dünyadan bəhrələri olmayan kəslər üçün bir təsəllidir. Düzdür ki, insanın malı, dövləti olsa, ondan başqalarına infaq etmək,

İslama xidmət məqsədilə istifadə edə bilər. Lakin elm öyrənməklə və ya cəbhədə vuruşmaqla mal toplamaq imkanından məhrum olub Allah yolunda bir şey xərcləmək imkanı olmayan şəxslərin məqam və dərəcələri, Allah yolunda malını, pulunu xərcləyənlərdən daha yuxarıdır. Çünki pulu, malı olan öz pulundan maya qoyur, lakin elm öyrənən və cəbhədə vuruşan öz varlığından, rahatlığından Allah yolunda sərf edir. Bu cür insanların əldə etdiyi dəyərlər, digərlərindən daha üstündür. Elə ki, müharibə qurtarır və insan cəbhədən əliboş evə dönür, görür ki, cəbhədə, cihadda olmayanlar, döyüşdən qaçanlar hamısı özlərinə mal-dövlət toplayıblar; imarət tikdiriblər, bağ-bostan salıblar, bir sözlə, rifah əldə ediblər. Mümkündür, şeytan onu vəsvəsə edərək desin ki, gördün, sən cəbhəyə getdin, əliboş qaldın, amma bax, camaat hara çatıbdir! Sən cəbhəyə getdin, vuruşdun, yaralandın, əlil oldun və indi də heç kim sənə əhəmiyyət, qiymət vermir. Amma başqaları vəzifə qazanıblar, mal-dövlət toplayıblar. Bu vəsvəsələr imanını zəif insanlara təsir göstərərək, onlarda peşmançılıq hissi yarada bilər.

Həmçinin, mümkündür dini elmlərin təhsili ilə məşğul olanlar vəsvəsə olunsunlar ki, necə də səhv etdik. Başqası universitetə getdi, dərslərini qurtarıb münasib işə girdi və indi də pul qazanmaqla məşğuldur. Lakin mən biçərə otuz il dizimi yerə vurub dərslər oxudum, axırda da bir tikə çörəyə möhtacam! Bu vəsvəsələr həmişə kasıb möminlər üçün qarşıya çıxır. Buna görə də, Həzrət (s) öz kəlamı ilə onlara təskinlik və xatircəmlik verir ki, düzdür ki, dünya malı toplayanların karvanından geridə qalmısınız, lakin siz başqalarının məhrum olduğu daha yüksək dəyərlərə maliksiniz. Qiyamətdə onlar sizin məqamınızın həsrətini çəkəcəklər.

Hədisin davamında buyurur:

«Ey Əbuzər! Dünya camaatın canını, ruhunu özünə məşğul edər. Allah Təbarək və Təala bizə bəxş etdiyi halal nemətlərin hesabını soruşar. O ki, qalmışdı haram ola».

Şübhəsiz, dünya malını qazanmaq üçün insan zəhmət çəkib canından, vaxtından keçməlidir. Alış-verişlə məşğul olanlar yaxşı bilirlər ki, hərdən insanın problemi o qədər olur ki, insanın gecə rahatlığını belə əlindən alır, həmişə başında alış-veriş, alacağı – verəcəyi, vergi və bu kimi məsələlər dolaşır. Hər halda, qazanc fikrində olan adam zəhmət çəkməlidir. İstər halal yolla olsun, istər də haram – pul qazanmaq, mal toplamaq çətinidir. Təbiidir ki, bu cür insan ibadətə, düşünməyə vaxt tapmır. Macal tapıb Allah, qiyamət barəsində düşünə bilmir, duaya, münacata qalxa bilmir.

Dərin məhəbbətlə dünyaya ürək bağlayan insanlar, hətta ibadəti də dünya üçün vasitə olaraq seçirlər. Səhərdən axşama kimi başında dünya malı dolaşır, gecə namazına duranda da ancaq ruzi duası oxuyur, Allaha yalvarıb malının çoxalmasını istəyir. Bundan da artıq alçaqlıq, rüsvayçılıq nə ola bilər ki, Allahın ibadətini, zikrini də qarnı, malı üçün xidmətə yönəldir! Behiştə, ilahi rizvana yetişmək üçün ibadət etmək əvəzinə, onu artıq çörəyə, gözəl evə, bahalı maşına sahib olmaq üçün vasitə seçir. Bunun müqabilində dünya bəndlərindən azad olmuş insan üçün dünyanın varlığı ilə yoxluğu birdir. Onun üçün bir ovuc torpaqla qızılın heç bir təfəvütü yoxdur. Əgər biz belə insanları tanımasaq da, həqiqət budur ki, bu cür insanlar bizim içərimizdə, bəlkə də, elə lap qonşuluğumuzda vardır. Elə adamlar var ki, onlar üçün bir yeşik zibillə bir bağlama pulun heç bir fərqi yoxdur. Onlar üçün dəyərli olan malın, pulun Allah yolunda sərf edilməsidir. Bəlkə də, insan öz gözləri ilə görməsə inanmaz, amma mən öz gözlərimlə gördüyüm üçün inanıram.

Təqribən qırx il bundan əvvəl samovar almaq üçün Tehran bazarına bir nəfər tacirin yanına getdim. Alış-verişdən sonra

Qum şəhərinə getməliydim. Həmin tacirin cazibəsi məni elə tutdu ki, gün batana qədər onun yanında qaldım. Bu müddətdə mənə nəsihət edir və arada da göz yaşları yanağından süzülüb üzünü aşağı ağ saqqalına hopurdu. O məndən soruşdu:

- «Hövzədə birinci hansı kitabı oxumağa başlayırsınız?

- «Əmsilənin şərhi»ni.

- Onun başlanğıcında nə yazılmışdır?

- Yazılıb ki, «elmin əvvəli Cabbar olan Allahı tanımaqdır.

- Öyrənə bildinmi ki, elmin əvvəli Allahı tanımaqdır?

O, söhbət edirdi və söhbət edə-edə də, yaş gözlərindən yağış kimi, dayanmadan süzülürdü. Bu vəziyyətdə şagirdləri alış-verişlə məşğul idilər və onun özü də etinasız halda pulları alıb, sandığa atırdı.

Günorta namazının vaxtı çatanda gözüyaşlı halda yerindən qalxıb məscidə getdi. Mən də namazımı qılıb nahar yeyəndən sonra təzədən onun dükanına yollandım. Gün batana qədər onun yanında qalıb nəsihətlərinə qulaq asdım.

Bəli, əgər dünya hərisliyi insanda olmasa, çamadanlarla pul onun üçün dəyərsiz olacaqdır. Belə adamın ürəyi başqa yerdədir. Amma ürəyini dünya məhəbbəti işğal etmiş insan namaz qılanda da ürəyi, xəyalı başqa yerdə olur və namaz qılmaqda hədəfi dünyadır. Dünya məhəbbəti ürəyin kürsüsündə oturanda, insan, hətta ürfan oxusa da, seyri-süluk yolu ilə tanış olsa da, fikrində olan bu olacaq ki, heç kimin yüksələ bilmədiyi bir yerə çatsın; bununla da başqalarından fərqli bir cəhəti olsun. Həqiqətdə o, Allaha bəndəçilik fikrində deyil. Hind yoqlarının ruhi məşğələlərlə, cismi və ruhi əziyyətlərə qatlaşmaqla əldə etdiyi bir sıra fəvqəladə işlər kimi, onlar da ancaq başqalarının görə bilmədiyi bir para işlərə çatırlar.

İslam məktəbində tərbiyə olunmuş insanların düşündüyü şey yalnız xalis bəndəçilikdir. İslamın söylədiyi, insanın

bütün səy və gördükləri Allah üçün olmalıdır. Hətta mal-dövlət yığması da Allah üçün olmalıdır. Necə ki, Əli (ə) öz zəhməti və xərci ilə xurma ağacı əkib bağ salar, quyu qazıb su çıxarar və bütün bunları Allah yolunda vəqf edərdi.

Deməli, səy edib dünyaya məhəbbətimizi azaltmalıyıq. Əlbəttə, adi insanların ixtiyarında nə qədər çox dünya malı qoysan, təbii olaraq, dünyaya daha çox bağlanırlar. Çünki dünya nemətləri artdıqca, get-gedə dadı insanın ürəyinə oturur və onun dünyaya daha artıq meyl etməsinə səbəb olur. Buna görə də sərvət, qazanc dalınca düşən adamların boynunda böyük məsuliyyət vardır və qiyamətdə bir-bir gördükləri işlərdən sual ediləcək, istər yığdıqları malı halal yolla əldə etsinlər, istərsə də haram yolla.

Adi insanların əksinə olaraq, Allah övliyaları nə qədər sərvətə, dövlətə çatsalar, zərrə qədər də olsa dünyaya bağlanmırlar, ürəkləri həmişə özgə yerdədir. Əlbəttə, belə insanlar çox azdır. Tarix boyunca Süleyman (ə) kimi insanlar çox az olub. Süleyman (ə) ixtiyarında əzəmətli dövlət, tükənməz sərvət olmasına baxmayaraq, özü həmişə arpa çörəyi yeyərdi.

Peyğəmbərin (s) qiymətli buyuruğuna diqqət edərək, yaxşı olardı ki, insan pul, sərvət toplamaq fikrində olmasın. Allaha ibadət və bəndəçilik etməklə, özünü dünya çirkinliklərindən pak saxlasın. Əbuzər kimi ki, Əli (ə) onun vəsfində buyurur:

«Keçmişdə mənim bir din qardaşım var idi. Dünyanı nəzərində kiçik tutmağı, onu mənim gözümdə böyütdü».

QƏNAƏT VƏ SADƏLİYİN SİTAYİŞİ VƏ HƏRİSLİYİN MƏZƏMMƏTİ

«Ey Əbuzər! Mən Allahdan istəmişəm ki, dostlarımla ruzisini ehtiyacları qədər qərar versin, amma düşmənlərimin mal və övladlarını çox etsin».

İşarə edildiyi kimi, nemətlərin çoxluğu əksər insanların dünyaya ürək bağlamalarına səbəb olur. Onların həddən artıq dünyaya bağlanmalarının qarşısını almaq üçün yaxşı olardı ki, öz ehtiyacları həddində imkanlara malik olub, dünya nemətlərindən ehtiyacları həddində bəhrə götürəydilər. Buna görə də, Peyğəmbər (s) öz dostlarına ürəyi yandığı üçün Allahdan ehtiyacları həddində onların ruzisini yetirməsini rica edirdi. Bundan artığı əgər onları israfə, əyri yollara aparıb çıxaracaqsa, olmaması daha yaxşıdır. Bunun əksinə olaraq, Allahdan düşmənlərinin malının, övladının artmasını xahiş edir. Həqiqətdə, Allah düşmənlərinin sərmayəsinə artım bəxş etmək ilahi bir qayda olub, «istidrac qanunu»dan götürülmüşdür. Yəni Allah-təala kafirlərə o qədər maddi nemət və dünyəvi imkanlardan istifadə fürsəti verər ki, onlar dünyaya qərq olduqları üçün küfr və üsyanları get-gedə artar və nəticədə də onlara veriləcək əzab daha şiddətli, daha artıq olar. Əlavə olaraq, bu yolla onların dünyəvi nigarançılıqları, narahatlıqları da artar. Allah düşmənləri üçün bu dünyada bundan da artıq əzab nə ola bilər ki, dünyanın gözqamaşdırıcı zinətləri arasında qərq olmaqla, Allahın tovfıq və inayəti onların üzərindən götürülür. Gündən-günə küfrün yeni mərhələlərinə qədəm qoyur, quduraraq azğınlaşırlar. Bu barədə Allah-təala buyurur:

«Küfr edənlər onlara verdiyimiz möhləti heç də özləri üçün xeyirli sanmasınlar! Bizim onlara verdiyimiz möhlət ancaq günahlarını daha da artırmaları üçündür. Onlar zəliledici bir əzab görəcəklər!»¹.

Başqa bir yerdə buyurur:

¹ «Ali-imran» surəsi, ayə 178.

«(Ya peyğəmbər!) Münafıqlərin nə malları, nə də oğul-uşağı səni təəccübləndirməsin. Allah yalnız münafıqlərə əzab vermək, kafir olduqları halda canlarını almaq istəyir»¹.

Allah, möminlərin gözlərini dünya sərvətinə dikməməsi və dünya əhlinin həsrətini çəkməməsi üçün buyurur:

«Kafirlərin bəzi zümrələrinə verdiyimizə (fani dünya malına) rəğbət gözü ilə baxma (və ya gözünü dikmə, çünki bunların arxasınca küfr edənləri dəhşətli bir əzab gözləyir), onlar iman gətirmədiklərinə görə, kədərlənmə (yaxud onlara verdiyimiz sərvətə görə qəmgin olma, axirətdə səni daha böyük nemətlər gözləyir). Möminləri qanadın altına al (iman gətirənlərə qarşı təvazö kar olub, yumşaq davran və onları himayə et)»².

Əli (ə), ondan «xeyir»in mənası haqqında soruşana belə cavab verir: «Xeyir və yaxşılıq o demək deyil ki, malın və övladın artıb çoxalsın. Xeyir və yaxşılıq odur ki, sənin elmin artsın, səbrin və helmin qüvvət tapsın. Xalqın gözündə ibadətinlə yüksəlməyə çalış».

Əgər yaxşı rəftar etdinsə, (bunun üçün) Allahına şükr et, yox əgər, pis rəftar etdinsə, Allahdan bağışlanmağını dilə. Dünyada yaxşılıq iki kəsin xüsusiyyətidir:

1. Etdiyi günahı tövbə etməklə yuyan şəxs;
2. Yaxşı işlərdə qabağa düşən, öncül şəxs.

DÜNYAYA ETİNASIZLIĞIN SİTAYİŞİ

Hədisin davamında Peyğəmbər (s) buyurur:

«Ey Əbuzər! Xoş dünyada zahid olanların halına! Xoş axirətə ürək bağlayanların halına ki, Allahın yerini genişləndirir, torpağını özlərinə xalı və suyunu ətir qərar vermişlər. Batinlərini Allahın kitabı ilə bəzəyib, zahirlərini duaları ilə örtmüşlər. Dünyadan qırılıb üz döndərmişlər».

¹ «Tövbə» surəsi, ayə 55.

² «Hicr» surəsi, ayə 88.

Xoş o kəslərin halına ki, dünyaya rəğbətləri yoxdur və ancaq axirət barəsində düşünürlər. Çünki onlar dünya həqiqətlərini tanımış və həqiqi dəyərin harada olduğunu bilirlər. Onlar torpaq üzərində, yerdə oturmağa razı olurlar. Onlar üçün torpaqla qiymətli xalılardan dəyəri birdir. Lakin dünyaya ürək bağlayan bizlər yerdə, torpaq üzərində oturmağı özümüzə sığışdırmırıq. Qorxuruq, birdən camaat bizə baxıb ağız büzər, biz də xəcalət çəkərik. Çalışıb özümüzə bu ruhiyyəni yaratmalıyıq ki, torpaq üzərində oturmaqla, xalça üzərində oturmaq bizim üçün də bir olsun. Əgər bir gün bir nəfər fəqirin yanında təvazö`karcasına yerdə oturaraq onun ürəyini ələ almaq vəzifəsi öhdəmizə düşsə, utanıb xəcalət çəkməməliyik.

Zahidlər üçün özlərini qiymətli ətirlərlə ətirləndirmək heç də lazım deyil. Onlar üçün yerdə axan su ilə də özlərini paklayıb ətirləndirmək yetər. Onların Allahla rəbitəsi o qədər güclüdür ki, Quran oxuduqları zaman Allahın onlarla danışdığını hiss edər və ya dua etdiklərində sanki Allahla həmsöhbət olurlar. İnsanların içindədirlər və üzləri onlara tərəfdir, ancaq ürəkləri başqa yerdədir. Dünyadan gördükləri bəhrə budur ki, onu arxada qoyarlar və kağız kimi büküb atarlar. Dünya keçici və fani olduğu üçün Allaha və əbədi qalacaq şeylərə nəzər salarlar.

Dəfələrlə deyilmişdir ki, tərbiyəvi xarakter daşıyan bu bəyanlar ona görə deyil ki, birdəfəlik dünya nemətlərini bir kənara qoyaq və ya bu mənada deyil ki, ixtiyarında dünya nemətləri olan insanlar pis adamlardır. Bütün bu bəyanlar ona görədir ki, dünyaya olan bağlılığımız azalsın və vəzifəmizin bizdən nəyi tələb etdiyinə diqqət edə bilək. Əgər vəzifəmiz yaxşı paltar geyməyi, yaxşı maşına minməyi və bu kimi şeyləri tələb edərsə, vəzifə və Allahın tələbi olduğu üçün həmin işi də görməliyik. Lakin bu nemətlərin soracağına öz istəyimizlə gedəcəyiksə, çox qorxulu bir yola qədəm qoymuş

olarıq. İstər-istəməz Allahın razı olmadığı işlərə sürüklənərik. Çünki ürəyin istəyi ilə Allahın istəyi bir yerə sığmır. Ürəyin və həvayi-nəfsin yolu, Allahın yolundan ayırıdır və heç vaxt bir-birinə yaxınlaşmırlar:

«(Ya Peyğəmbər!) Nəfsini özünə tanrı edən və Allahın bilərəkdən (onu hələ yaratmamışdan öncə, gələcəkdə kafir olacağını bildiyi üçün) yoldan çıxartdığı, qulağını və qəlbinə möhürlədiyi, gözünə də pərdə çəkdiyi kimsəni gördünmü? Allahdan başqa kim onu doğru yola gətirə bilər? Məgər düşünüb ibrət almırsınız?»¹.

Deməli, bu bəyanlar dünya məhəbbətinin insanların qəlbində azalması üçündür. Torpaq üzərində əyləşməyin bəyənilməsi və qiymətli xalçaların, dekorun, cah-cəlallı həyatın fikrində olmamaq deyəndə, bu o demək deyil ki, özümüzü əzab-əziyyətə salaq və Allahın nemətlərindən bəhrələnməyək. Sufiliklə məşğul olan bir şəxs imam Sadiq (ə) ərz etdi: «Bu xəz libası niyə geyinmisiniz? Məgər siz Əlinin (ə) övladı deyilsiniz?» Həzrət (ə) buyurdu: «Əlinin (ə) zamanında xalq kasıb dolanırdı, buna görə də, İmamın müsəlmanlara nisbətən daha sadə yaşaması lazım idi ki, xalq öz kasıbcılığından narahat olmasın. Lakin camaatın yaşayış səviyyəsi yuxarı qalxarsa, salehlərin bu nemətlərdən istifadə etməyə daha artıq ləyaqətləri çatar».

Şərait tələb edərsə, müsəlmanlar sənətdə inkişaf və həyat tərzində yeniliyin ardınca getməlidirlər. Tələb olunan yerdə müsəlman kafirlərdən gözəl geyinməli, ondan da yaxşı maşına minməlidir. Əgər müsəlmanlar zamanın ehtiyaclarından doğan, cəmiyyətlərinin tələb etdiyi, ehtiyacı olduğu sənayenin, texnologiyanın inkişafı, tərəqqisi haqqında düşünməsələr, əlacsız əllərini kafirlərə

¹ «Casiyə» surəsi, ayə 23.

uzatmalıdırlar və bu, onların zillətinə, başısağığı olmasına gətirib çıxaracaqdır.

İctimai baxımdan İslam cəmiyyəti əgər ən aşağı qənaət həddində yaşamaq istəsə, yalnız ibtidai sənət növündən istifadə etmək istəsə, ibtidai minik və silahla təchiz olunsa, bir sözlə, bu fikirlə sadə və qənaətcil cəmiyyətə sahib olmaq istəsə, yaradıcılığa və ixtiraya məhəl qoymasa, çox yəqin ki, kafirlərin əli altında olacaqdır. Belə cəmiyyət xar, zəlil və ona-buna ehtiyacları olacaqdır. Allah-təala ilahi cəmiyyətin kafirlərin əlində əsir-yesir olmasını istəmir. Qur`ani-kərimdə bu barədə buyrulur:

«...Allah heç vaxt kafirlərə möminlərin əleyhinə olan bir yol göstərməz»¹.

İzzətli olan ancaq Odur və bu izzəti Rəsulu və möminlər üçün bilir:

«...Halbuki şərəf-şan da, qüvvət və qələbə də yalnız Allaha, Onun Peyğəmbərinə (s) və möminlərə məxsusdur, lakin münafıqlar (bunu) bilməzlər»².

Sənətdə, texnologiyada geriliyin istismara, yad mədəniyyətlərin həmin ölkəyə təcavüzünə səbəb olduğunu nəzərə alaraq, İslam ümmətinin tərəqqisi üçün çalışmaq hər bir müsəlmanın ilahi vəzifəsidir. Bu vəzifədən heç bir bəhanə ilə boyun qaçırmaq olmaz. İslam Peyğəmbəri (s) və imamlarımız (ə) tərəfindən müsəlmanların elmə və sənətə yiyələnməkləri barədə çoxsaylı buyuruqları da dediklərimizə şəhadət verir. Rəsuləllah (s) buyurur:

«Elmin ardınca gedin, hətta o, Çində də olsa».

Yəni İslam cəmiyyətinin ehtiyac duyduğu bütün elmləri öyrənin. Bu bölümün sonunda Həzrət (s) buyurur:

¹ «Nisa» surəsi, ayə 141.

² «Munafiqun» surəsi, ayə 8.

«Ey Əbuzər! Axirətin məhsulu yaxşı əməllər, dünyanın məhsulu isə mal və övladdır».

Axirət istəyən kəs saleh əməllərin ardınca getsin, dünyanı istəyən kəs mal-dövlət toplansın.

ON YEDDİNCİ DƏRS

*AĞLAMAĞIN AXİRƏTƏ TƏSİRİ, MÖMİNİN
QƏLBİNİN GENİŞLİYİ VƏ TƏQVALI OLMASI*

1. Axirət üçün ağlamağın təsiri;
2. Möminin qəlbinin genişliyi və onun nişanələri;
3. Təqvalı olmaq, riya və nifaqdan dönmək;
4. Niyyət və onun əməlin ölçüsündəki rolu.

AĞLAMAĞIN AXİRƏTƏ TƏSİRİ, MÖMİNİN QƏLBİNİN GENİŞLİYİ VƏ TƏQVALI OLMASI

Peyğəmbəri-əkrəmin (s) öncəki bəhslərdə təhlil olunan ümdə nəsihətləri üç mehvər ətrafında dolanırdı:

1. Dünya məhəbbəti və ona bağlılıqdan pəhriz etmək;
2. Allahı zikr etməyə təşviq;
3. Xüzu`, xüšu` və Allah xofu ilə axıdılan göz yaşı.

Hədisin bu bölümündə Həzrət (s) yenidən Allah qorxusu ilə ağlamağın və ya Ona qovuşmaq şövqü ilə axıdılan göz yaşının əhəmiyyətindən bəhs edir. Həmçinin, axirətə diqqətli olmaq, dünyadan üzülüşmək, batini təmizlik və riyadan çəkinməyin əhəmiyyəti haqqında danışıq.

AXİRƏT ÜÇÜN AĞLAMAĞIN TƏSİRİ

«Ey Əbuzər! Pərvərdigar mənə xəbər verdi ki, and olsun izzət və cəlalıma, abidlər ağlamağın savabının nə olduğunu bilməyəcəklər. (Axirət üçün) göz yaşı axıdan kəsə, behiştin ən yüksək mərtəbəsində qəsr ucaldaram və heç kimi (onun bu mükafatına) şərik qoşmaram».

İşarə edildiyi kimi, Peyğəmbərin (s) tövsiyə etdiyi ağlamaq, Allah xofu və ya Onun vüsəlinin şövqü ilə olan ağlamaqdır. Düzdür ki, bu iki növ ağlamaq Allaha diqqətin yönəlməsində və insanın oyanışında həyati rola malikdir, lakin Allah vüsəlinin şövqü ilə olan ağlamaq daha üstün və dərin mərifətlə yanaşı olduğu üçün hər kəs ona nail ola bilmir. Ancaq kiçik bir dəstə, o cümlədən məsumlar (ə) bu mərifətə çatırlar.

Övliyaların və məsumların Allaha aşıqlığı və vurğunluğu, həmçinin, aşiq üçün öz məşuqundan ayrı düşüb fəraqda olmaqdan daha artıq bir dərd olmadığını nəzərə alaraq, imamlardan (ə) gəlib çatan dualara diqqət yetirdikdə bizə daha aydın olur ki, onlar fəraqın dərdindən necə nalə çəkir və məşuqlarının vüsəlinin şövqündən necə yanırmişlər.

Həzrət Əli (ə) və həmçinin imam Səccaddan (ə) gəlib çatmış duaların özü, Əhli-beytin (ə) Allah dərgahına olan sonsuz eşqlərinə bir nümunədir. Bu dualara diqqət yetirdikdə, məsumlarımızın sahili görünməz mərifət dəryalarının kiçik bir hövzəsi bizlərə də aydın olur. Bu elə bir mərifətdir ki, onun sayəsində pak imamlarımız bir an da olsa Allahu unudub qəflətə düşməmişlər. Allahu hər şeydən üstün, hər bir şeyi onun qüdrət əlində gördükləri üçün ancaq Ona aşıq idilər və daxillərində olan bu şeyda onların bütün rahatlıqlarını, qərarlarını, əllərindən almışdı. Onların dua və münacatları eşqlərin hansı zirvədə qanad çaldıqlarını açıq bəyan edir.

Əli (ə) Kumeyl duasında məhbubuna qovuşmaq üçün hansı şövqlə çırpındığını biruzə verir və bu sirin üzərindən pərdə götürür. Onun fərağına səbir etməyi, Onun əzabına dözməkdən daha çətin görür və Allaha xitab edərək belə deyir: «Ey Allahım, Mövlam, Ağam! Deyək ki, Sənin əzabına səbir etdim, bəs fərağına necə dözəcəyəm?!».

Allahdan ayrı düşdüyü halda, hansı narahatlığı keçirəcəyinin bəyanının davamında deyir: «İzzət və cəlalına and olsun, ey Mövlam və Ağam! Əgər mənə cəhənnəmə bu dilimlə (danışan halda) göndərsən, cəhənnəm əhli arasında nalə çəkib, fəryad qoparacağam, məhbubunu əlindən verənlər kimi sənin fərağının dərdindən ağlayıb, sızlayacağam».

İmam Səccad (ə) Əbu Həmzeyi Somalinin duasında buyurur: «Mən bu gün-sabah etməklə, uzun-uzadı arzulara qapılmaqla öz ömrümü hədəf etdim. İndi elə yerə gəlib çatmışam ki, öz nəfsimi islah etməkdən tamamilə ümidimi üzmüşəm. Görəsən, məndən də bədbəxt, qarabəxt adam tapılırmı? Vay! Əgər mən bu halımla qəbrə yollanası olsam, neyləyəcəyəm? Qəbir evindən özümə heç bir şey hazırlamamışam, yaxşı, saleh əməllərimlə ora xalılar

döşəmişəm. Niyə də ağlamayım?! Başıma nə gələcəyini bilmirəm, indi nəfsim məni aldadır, başımın üstündə məkr və hiylə küləkləri əsir, ölümün qanadları başımın üstə kölgə salmışdır».

Ağlamaq insan qəlbini rəzilət və əxlaqi küdurətlərdən təmizləməsinə görədir ki, Peyğəmbər (s) buyurur:

«Ağlamağa görə nəzərdə tutulan fəzilət və bəxşis heç bir şey üçün nəzərdə tutulmayıbdır. Göz yaşı axıdanların çatdığı məqama başqaları, hətta ibadət etməklə belə çata bilmirlər».

Əbuzər ən zirək və uzaqgörən adam haqqında sual edir və Peyğəmbər (s) cavabında buyurur:

«Ən zirək adam o kəsdir ki, başqalarından daha öncə ölüm haqqında düşünsün və özünü hamıdan tez ölümə hazırlasın».

Yolunu müəyyənləşdirmiş insan zirək və gözüaçıq olarsa, həmişə diqqəti hədəfdə olacaqdır və səy edəcək ki, məqsədə daha tez çatsın. Tutduğu yolda hədəfindən qəflətə düşən şəxs, heyrətdə qalıb çaşqınlıq içində vurnuxacaq, məqsədə salamat çatmayacaqdır. Əsas məqsədin nə olduğunu bilən və dünyanın axirətə çatmaq üçün bir vasitə olduğunu dərk etmiş adamı maddi cazibələr aldada bilmir. Belə adam daim ölümü xatırlayır və özünü o gün üçün hazırlayır. Buna görə də, ölümü yetişdiyi zaman Allah dərgahına əlidolu gedir. Amma hədəflərini itirmiş insanlar axirətə azuqə toplaya bilmirlər və səfər ləvazimatı olmadan, uzun bir yola qədəm qoymaq olduqca qorxulu bir işdir.

MÖMİNİN QƏLBİNİN GENİŞLİYİ VƏ ONUN NİŞANƏLƏRİ

Peyğəmbəri-əkrəm (s) hədisin davamında buyurur:

«Ey Əbuzər! Nur ürəyə daxil olanda, ürək açılıb genişlənir».

Başlanğıcda ürəklər qaranlıq olur. Allah öz nurunu mərhəmət etdiyi zaman ürəklər həmin nuru cəzb edirlər. Həmin nur ürəklərdə qərar tutduğu zaman ürəklərin tutumu artıb genişlənir. Məqulun məhsusa (dərk edilənin hiss edilənə) bənzədilməsi kimi ki, quru və boş su tuluğuna su tökdükdə, islanıb genişlənir və ya şarı üfürdükcə, həcmi artıb genişlənir. Ürək də ilahi nurla genişlənir və tutumu artır.¹

Bəlkə də, Rəsuləllahın (s) demək istədiyi budur ki, ölümü çox yada salıb onun gəlişinə hazır olmaq, insanın qəlbinin çırağını işıqlı saxlayır və ölümü yada salmağın təsirindən insanın ruhunda nur icad olur ki, onun pak fitrətinin günahın zülmətinə bulaşmasının qarşısını alır. Həmin nurun təsiri nəticəsindədir ki, - Həzrətin (s) təbiri ilə desək - insanın qəlbi genişlənilib, tutumu artır. Bu mənada ki, dünyanın dar və məhdud çərçivəsini aşıb genişliyə qovuşur, sonsuz və əbədi ələmə üz tutur.

Belə bir halın dərki Əbuzər üçün hissedilməz olduğu üçün - çünki bu iş hiss ediləsi bir şey deyil ki, hiss orqanları ilə ona yol tapasan - Peyğəmbərdən (s) qəlbin genişliyinin nişanələrini soruşur. Həzrət (s) cavabında bu halın üç nişanəsini göstərir:

1. Qəlbin genişlənməsinə dəlalət edən ilk əlamət, onun axirətə meyl salmasıdır;

Bu mənada ki, insan fani və keçici dünyaya göz yumub, əbədi axirətə göz diksin. Rəhmətlik Rağib İsfəhani «inabət» (انابة) sözünün mənası barədə verdiyi açıqlamada buyurur: «Allaha tərəf inabət, tövbə və saleh əməl vasitəsilə Ona tərəf qayıdış mənasındadır».

¹ (Ürək dedikdə, sinədə yerləşən, sənubəri şəklində olan bədən üzvü nəzərdə tutulmur. Burada məqsəd onun mənəvi mahiyyətidir, ürək və qəlb imanın sığınacağıdır).

2. Qəlbin genişliyinin ikinci nişanəsi, aldadıcı dünyadan kənarlaşmaqdır.

Mömin diqqəti axirətin əbədi dünyasına yönəltdiyi zaman dar və maddi aləm onun ürəyini sıxmağa başlayır. Buna görə də, ürək tellərini dünyadan qırıb, bu aləmdən köçəcəyi günə hazırlaşır.¹

«Darul-ğürur» (qürur sarayı) dünyanın Quran və rəvayətlərdə zikr olunan adlarından biridir. «Ğürur», aldatmaq və kələk gəlmək mənasındadır. Dünyanın bər-bəzəyi insanı aldadıb özünə məftun etdiyi üçün ona «darul-ğürur» (qürur evi), yəni «aldadıcı məkan» deyirlər. Dünyanın aldadıcı olmasının izahında Əllamə Təbatəbai (r.ə.) buyururdu: «İnsanın fitri bir tələbi var. Yəni insan fitrətinin itirdiyi, ayrı düşdüyü bir şey var və insan daim ona çatmaq üçün çarpışır və çalışır. Onun əsas hədəfi Allaha qovuşmaqdır».

Başqa bir təbirlə desək, onun fitri axtarışı mütləq kamala çatmaqdır. Baxmayaraq ki, onun özü bundan xəbərsizdir, amma xəbəri olmadan mütləq kamala doğru hərəkətdədir. Bə`zən o, əsas hədəfini itirir və səhv olaraq dünyanı ali hədəf sanır. Həqiqətdə, dünyanın bər-bəzəyinə aldanıb onu özünün itirdiyi şey, itkisi güman edir. Yəni dünya özünü həqiqi tələb olunan itki və son hədəf kimi insana təqdim edir. Nəticədə insan uzun zəhmətdən sonra dünyaya çatır və görür ki, bu onun axtardığı şey deyilmiş və onun mənəvi ehtiyaclarını ödəmir.

Bu baxımdan dünyanı sü`ni əmziyə bənzətmək olar ki, uşaq acıb süd istədikdə, onu uşağa verirlər. Hər şeydən

¹ («Təcafi», dünya bəndlərindən qurtulmaq mənasındadır. Necə ki, namaz qılan şəxs namazdan durmaq istəyərkən yerdən üz lüştüyü zaman, əl və ayaq barmaqları ilə yerə təkiyə verdiyi hala «təcafi» halı deyirlər).

xəbərsiz uşaq da əmziyi ana döşü zənn edib, əmməyə başlayır və nəhayətdə hiss edir ki, boş əmzik onu doyurmur.

Bəli, dünya göz qarşısında canlanan ilğıma bənzəyir. İnsanın həqiqi tələbi, ilahi dərgahdan süzülən həyat suyudur ki, onun fitrətinə can verir. Baxmayaraq ki, dünya özünü həqiqi tələb kimi qələmə verir. Məsələn, hərdən özünü ev, maşın vasitəsilə cilvələndirir, hərdən də ləzzətlər və digər cazibələrlə nümayiş etdirir. Lakin bilmək lazımdır ki, dünya özünün bütün genişliyi, müxtəlif ləzzətlər və nemətləri ilə birgə mütləq kamal və Allah rızasına çatmaq üçün bir vasitədir.

Deyilənlərdən bu nəticəyə gəlmək olar ki, ürəyini zülmət basmış, qəlbində iman çırağı yanmayan kəs, dünyaya aldanır və onun zahiri gözəlliklərini həqiqi tələb olaraq görür. Lakin qəlbi Allah nuru ilə işıqlanmış insanın çöhrəsində zülmət pərdələri yırtılıb, qəflət qubarları təmizlənir və həqiqəti aydın görməyə başlayır. Belə adam səhv etmir, o ancaq axirətə ürək bağlayır və hətta bir an da olsa belə, dünyaya nəzər salması mümkün deyil. Çünki dünyanın ürək veriləcək yer olmadığını bilir.

3. Qəlb genişliyinin üçüncü nişanəsi hələ sağ ikən ölümə hazır olmaqdır.

Elə ki, insan dünyadan göz çəkib axirətə bağlandı, əbədi diyara köçmək və əsas hədəfə çatmaq üçün həmişə hazır olmalıdır. Dünya üçün yaradılmadığını və dünyanın əbədi həyata köçmək üçün keçid körpüsü olduğunu bilən adam, səbirsizliklə onu Allaha qovuşduracaq anın gəlib çatmasını gözləyir. Mümkün qədər tez bu körpünü keçib son məqsədə çatmaq istəyir.

Tələsmək və səbirsizlik halları bu dünyada da bizim qarşımıza çıxır. İnsan maşınla bir yerə getdiyi zaman, yol boyu oraya tez çatmasını arzu edir. Məndiyi maşın digər maşınlardan qabağa keçəndə sevinir ki, başqalarından tez

gedib çatacaq. Hərçənd, bu bir uşaq həvəsidir, lakin onun mənşəyi vardır. Bilir ki, məqsədi başqa yerdir və onun yolda heç bir işi yoxdur, bununla belə çalışır ki, yolu tez başa vursun. Əlbəttə, məqsədə çatmaq üçün səy göstərmək əqli bir işdir.

Deməli, qəlbi ilahi nurla işıqlanmış və gözü həqiqətlərə açılmış bəndə, məqsədin haqqa varmaq və dünyanın ancaq vasitə olduğunu bilir. Buna görə də, əsas hədəfə çatmaq üçün bu vasitəni ona xidmətə yönəldir. Öz məşuquna qovuşmaq anının şövqündən elə məsti-xumar olur ki, hətta dünyanı birdəfəlik unudur.

TƏQVALI OLMAQ, RİYA VƏ NİFAQDAN DÖNMƏK

Peyğəmbəri-əkrəm (s) Əbuzərə riyadan çəkinməyi tövsiyə edərək buyurur:

«Ey Əbuzər! Allahdan qorx! Sənə hörmət etsinlər deyər, insanlara özünü yalandan Allahdan qorxmuş kimi göstərmə. Üzdə təqvalı olub, ürəyində günah iş fikirləşənlərdən olma».

Riyanın həqiqəti budur ki, insan zahirdə, özünü batində olduğundan yaxşı göstərməyə çalışır. Üzdə göstərdiyi batində olduğunun əksinədir. Rəvayətlərdən riyə istilahi olaraq gizli şirk mənasında qəbul edilir və riyakarı «müşrik» adlandırırlar.

Allahın insana mərhəmət qıldığı geniş rəhmətlərdən biri də, onların eyiblərini örtməsi və günahlarını gizli saxlamasıdır. Buna görə də, Allahın məşhur adlarından biri, «Səttarəl-uyub»dur (eyibləri örtən). Doğrudan da, əgər insanların pislilikləri faş olsaydı və bir-birinin eyiblərindən xəbərdar olsaydılar, yaşamaq onlar üçün cansıxıcı olardı. Bu

səbəbdən də eyiblərin örtülü saxlanması, Allah tərəfindən böyük nemət sayılır və onun şükrü vacibdir. Əli (ə) buyurur: «Bir-birinizin gizli eyiblərini bilsəydiniz, heç biriniz digərini torpağa basdırmazdı».

Allah möminlərin günahı üzərinə pərdə çəkdiyi kimi, başqalarına da günahlarını faş etməyə icazə vermir. Allah nə özü möminin abırını aparır, nə də icazə verir özü öz abırını aparsın. Buna görə də, möminin öz günahını başqasına deməyə haqqı yoxdur. Rəvayətlərin birində göstərilir ki, Allah möminə özünü zəlil edib alçalmasına icazə vermir. Təbii ki, günahdan böyük alçaqlıq ola bilməz. Bu səbəbdən də, mömin günaha batanda Allah onun üstünə pərdə çəkir və onun özünə də pərdəni qaldırmağa icazə vermir, ona tövbə etməyə fürsət verir.

Əlbəttə, bu ümumi bir qanun deyil, çünki hərdən Allah-təala öz hikmətinə əsaslanaraq, insanların tənbihi üçün onların bəzi günahlarını faş edir. Bəzi sirlərin üstünün açılması da, onların tərbiyəsi üçün bir vasitədir. Yəni insana nə qədər xəbərdarlıq olursa, onu öz pis əməllərinə görə nə qədər qorxudursansa, tənbih olunmur. Belə olan halda onu tərbiyə etməyin ən yaxşı yollarından biri budur ki, günahının qarşısı alınsın deyə, azacıq abırını aparasan. Əlbəttə, bu təkvini bir iş olub, Allaha və Onun tədbirinə aiddir. Tərbiyə etmək bəhanəsilə kimsənin abırını aparmağa Allahdan başqa heç kimin haqqı yoxdur.

Buna görə də, İslam nəzəri ilə kimsənin öz və ya başqasının abırını aparmağa ixtiyarı yoxdur. Özünün və başqalarının eyibini örtülü saxlamaq bütün möminlərin vəzifəsidir.

Bəzən günahı faş etmək, o günahı törətməkdən daha pisdir və adamın öz günahını ifşa etməsi fəsadı yaymağın bariz nümunələrindən hesab olunur:

«Möminlərin arasında (onları nüfuzdan, hörmətdən salmaq məqsədilə) pis söz yaymaq istəyənləri dünyada və axirətdə

şiddətli əzab gözləyir. (Hamının əməlini, yayılan şayiələrin, atılan böhtanların doğru olub-olmadığını) ancaq Allah bilir, siz bilməzsiniz!»¹.

Günahın ifşası kimi, riyakarlıq da alçaq və ləyaqətsiz bir işdir. Riyakarlıq odur ki, insan özünü həqiqətdə olduğundan yaxşı göstərməyə çalışır. Günah əhli olmasına baxmayaraq, özünü elə göstərir ki, guya insanların ən təqvalısı budur. Özünü Allah adamı, mömin kimi qələmə verməklə camaatın ona ehtiram gözü ilə baxmasını istəyir.

Şəddad bin Övs və İbadə bin Samit nəql edirlər ki, həzrət Peyğəmbər (s) bu ayənin -«...Kim Rəbbi ilə qarşılaşacağına (qiyamət günü dirilib haqq-hesab üçün Allahın hüsurunda duracağına) ümid bəsləyirsə (yaxud qiyamətdən qorxursa), yaxşı iş görsün və Rəbbinə etdiyi ibadətə heç kəsi şərik qoşmasın!»² izahında buyurdu: «Özünü göstərmək və riyakarlıq xatirinə namaz qılıb, oruc tutan şəxs şirk etmişdir»³.

NİYYƏT VƏ ONUN ƏMƏLİN ÖLÇÜSÜNDƏKİ ROLU

«Ey Əbuzər! Hər bir işi görəndə, hətta yeyəndə və yatanda belə, niyyətin olsun».

Tərbiyəvi baxımdan bu mətləbin xatırlanması, olduqca əhəmiyyətlidir. Əlavə olaraq, bu mətləb geniş bəhsə ehtiyacı olan mühüm elmi, fəlsəfi əsasa söykənir. İnsanın gördüyü hər bir işin dəyəri, hətta Allaha ibadəti onun niyyətinə bağlıdır. İki fərqli niyyətlə görülmüş bir işin dəyərləndirilməsi də fərqlidir. Bir kəs dostu tərəfindən qonaq çağırılır, əgər dostunun dəvətini qəbul edib onun evinə getsə, çox yaxşı və ləyaqətli bir iş görmüşdür. Lakin əgər bu getmək

¹ «Nur» surəsi, ayə 19.

² «Kəhf» surəsi, ayə 110.

³ «Biharul-əнвар», cild 84, səh. 248.

Allaha yaxınlaşmaq qəsdı ilə olmuş olsa, yəni Allahın, möminlərin bir-birinin dəvətini qəbul etməsini sevdiyini nəzərdə tutaraq dostunun evinə getsə, onun bu əməli ibadət hesab olunur və bu savab baxımından da, bu niyyətlə olan gedişi birincidən qat-qat üstündür. Və ya müstəhəb oruc tutubdur və dostu onu nahara dəvət edir. Allahu sevindirmək niyyəti ilə orucunu sındıraraq dəvəti qəbul etsə, bu əməli ibadət sayılır və savabı da tutduğu müstəhəb orucdan daha çoxdur. Lakin əgər dəvəti yeməkdən xoşu gəldiyi üçün qəbul etsə, könlündən keçən yemək olduğu üçün orucunu sındırsa, bu əməlin heç bir savabı olmayacaqdır. Çünki əməli Allah xatirinə görmür. Deməli, həmin yemək yeməyin özü Allah xatirinə olsa, savab və mükafata layiq və insanın kamala yetməsində dəyərli rola malikdir. Belə olan təqdirdə, insan özünün bütün gündəlik işlərinə - yatmaqdan, yeməkdən, baxmaqdan, hətta zarafat etməkdən tutmuş namaz, oruc kimi əməllərə qədər - ibadət rəngi verə bilər. Bu o halda mümkündür ki, insan bu işləri Allah rızası üçün görmüş olsun.

Böyük şəxsiyyətlərdən bəziləri bir iş görmək istəyəndə əvvəl dayanıb fikirləşər, bu işdə niyyətlərinin Allaha görə olduğuna əmin olduqdan sonra həmin işi görərdilər. Yaxud onlardan bir sual edildikdə o dəqiqə cavab verməzdilər, azacıq fasilə verib qəlbi niyyətlərinə nəzər salar, niyyətlərini müəyyənləşdirib Allaha xatir etdikdən sonra cavab verərdilər. Bu məsələ onu göstərir ki, mömin elə zirək və fərasətli ola bilər ki, ömrünün hər anından, hər dəqiqəsindən Allah rızasını qazanmaq üçün istifadə edə bilər.

Deməli, ən sadə və gündəlik işlərdə də düzgün niyyət etməklə insan həm ləzzət ala bilər, həm də ibadət etmiş olar. Həm dünya və həm də axirət ləzzətləri əldə etmiş olar. Belə hallarda dünya ilə axirəti bir araya gətirmək mümkündür. Dünya və axirət o halda cəm olmur ki, aralarında təzad

olmuş olsun; məsələn, haram və vacib kimi əməllər ki, heç bir vaxt bir araya sığmırlar. Lakin mübah işin əncamında ilahi niyyəti nəzərdə tutmuş olsa, həm dünyəvi ləzzəti əldə etmiş olacaq, həm də ona savab əta ediləcəkdir.

Əlbəttə, qürbət qəsdı və ilahi niyyətin müxtəlif dərəcələri vardır. O cümlədən, günahdan uzaqlaşmaq və Allahın istəkləri ilə müxalifət etməmək üçün qərara gəlmək o dərəcələrdən biridir.

Rəhmətlik Əllamə Təbatəbai nəql edir ki, həzrət Əli (ə) gecənin nafiləsini qılmaq üçün yuxudan oyananda, cismi gümrahlığı və ibadətə hazır olması üçün soyuq su ilə qüsl alardı.

Təbiidir ki, Əli (ə) kimi bir şəxsiyyət səhərdən axşama qədər ya müharibədə iştirak edirdi, ya da əkin əkib, yer belləyirdi. Əlavə olaraq beş yüz, ya min rükət namazdan sonra çox yorğun olur və gecə yarısı namaz qılmaq üçün qalxanda kifayət qədər gümrah olmurdu. Buna görə də, yorğunluğunu və əzginliyini dəf edə bilmək üçün qalxıb soyuq su ilə yuyunurdu. Bu, onun qüvvəsini və ruhiyyəsini artırırdı.

ON SƏKKİZİNCİ DƏRS

ALLAHIN ƏZƏMƏT VƏ CƏLALININ UCA TUTULMASI

1. İlahi zikr Quran və rəvayətlərdə;
2. Zikrin kəmiyyət və keyfiyyəti;
3. Dil və qəlblə olan zikrin bağlılığı;
4. Dillə olan zikrin iki faydası.

ALLAHIN ƏZƏMƏT VƏ CƏLALININ UCA TUTULMASI

«Ey Əbuzər! Pərvərdigarın əzəmət və cəlalını ürəyində uca tut və Onu dilucu yad etmə; necə ki, cahil adamlar iti və donuzu görəndə deyirlər: «Allah öldürsün səni»¹

İLƏHİ ZİKR QURAN VƏ RƏVAYƏTLƏRDƏ

Bu bölümün mövzusu Allahı yad etmək və Onun əzəmətinin uca tutulması barədədir. Qurani-kərim və rəvayətlərdə Allahı yad etməyə böyük əhəmiyyət verilmişdir. Bu əhəmiyyətə görədir ki, hədislərdə müfəssəl olaraq ilahi zikr, onun dünya və axirətə faydası, kəmiyyət və keyfiyyəti və s. kimi mövzular araşdırılıb təhlil edilmişdir. Həmçinin, dil və qəlblə olan zikr, onların hansının daha üstün olması və zikrin təklidə və xəlvətdə deyilməsi daha yaxşıdır, yoxsa göz qabağında və cəmdə deyilməsi barəsində Əhli-beyt (ə) və din alimləri tərəfindən fikirlər söylənilmişdir.

Rəvayətlərdən birində imam Sadiq (ə) buyurur: «Hər hansı bir qövm məclisə toplaşdıqları zaman Allahı və bizi yad etməzlərsə, qiyamət günü həmin məclisin peşmançılığını çəkəcəklər».

Və həmçinin buyurur: «Bizi yad etmək də Allahı yad etmək deməkdir»².

Allahı zikr etməyin əhəmiyyətini nəzərə alaraq yenə də imam Sadiq (ə) buyurur: «Məclisdən qalxdığınız zaman bu ayəni oxuyun:

¹ Yəni bə`ziləri e`tiqadları olmasa da, dilucu «Allah səni vurmuşdu», «Allah səni öldürsün», «Allah sənə kömək olsun» və ya bu kimi digər ifadələrlə Allah kəlməsini dilə gətirirlər. Məqsəd budur ki, «ey Əbuzər! O şəxslərdən olma ki, onlar heç bir e`tiqadi kökü olmadan və kəlmənin mə`nasına varmadan Allahı yad edirlər.

² «Biharul-ənvar», cild 72 (beyrut çapı), səh. 468.

«Sənin yenilməz qüvvə sahibi və (mülkündə) hər şeyə qalib olan Rəbbin (müşriklərin) Ona aid etdikləri sifətlərdən tamamilə uzaqdır! Peyğəmbərlərə salam olsun! Aləmlərin Rəbbi olan Allaha da həmd olsun!»¹.

Bu səbəbdən Allahın zikri hər zaman insanın qəlbi və dilində olmalıdır. Bu zikrin xüsusi məkana, zamana, məclisə aidiyyəti yoxdur. Hədəsi-qüdsidə deyilir: «Həzrət Musa (ə) Allaha-təalaya belə ərz etdi: «İlahi! Bəzi yerlərdə və hallarda Sənin adını dilə gətirməyə, Sənin haqqında düşünməyə utanıram. Allah buyurdu: «Məni yad etmək hər yerdə bəyəniləndir».

Allahın zikrinə bu qədər təkid edilməsi, zikrin insanı əxlaqi rəzilətlərdən çəkəndirməsi və onu çətdirməsində oynadığı roluna görədir. Çünki insan həmişə Allahı yad etmiş olsa, özünü hər zaman Allah dərgahında hazır görsə, Allahın razı olmadığını işlərə toxunmaz və nəfsini tüğyan etməyə qoymaz.

Şeytan və nəfsi-əmmarə tərəfindən baş verən bütün xətaların əsas səbəbi, insanın Allahı yad etməkdə qəflətə dalması və Onun verəcəyi əzabı yaddan çıxarmasıdır.

Haqdan qafil olmaq insan qəlbinə qaraldır və nəticədə, şeytan və həvayi-nəfs insanı qələbə çalır. Bunun müqabilində haqqı yad etmək, insan qəlbinə səfa gətirir və onun ruhunun nəfsin əsarətindən azad olmasına, əxlaqi rəzalətlərdən silinib xalisləşməsinə səbəb olur. Belə olan surətdə bütün xəta və azğınlıqların mənşəyi olan dünya məftunluğu ürəkdən qovulub çıxarılır.

Rəvayətlərin birində Peyğəmbəri-əkrəm (s) buyurur: «(Bilin ki,) Allah yanında (görə biləcəyiniz) ən yaxşı işiniz, sizin dərəcənizi yüksəldən ən pakizə əməl və günəşin nur saçdığı ən yaxşı şey, Sübhan Allahı zikr etməyinizdir. Çünki Allah

¹ «Saffat» surəsi, ayə 180-182.

Özü xəbər verərək buyurur: «Mən, Məni yad edənin yoldaşyam!»¹.

Başqa bir rəvayətdə imam Sadiq (ə) buyurur: «Əzəmət və cəlal sahibi olan Allah buyurur: «Bir adam mənim zikrimə məşğul olmaqla (vaxt tapıb) öz istəklərini məndən diləyə bilməsə, Mən ona, onun məndən diləyə biləcəyindən qat-qat üstün mükafat əta edərəm»².

Əzəmət və cəlal sahibi olan Allah İsayə (ə) buyururdu: «Ey İsa! Məni yad et ki, Mən də səni yad edirəm. Məni xalq arasında da yad et ki, Mən də səni insan toplusundan daha üstün bir toplumda (mələklər arasında) yad edirəm. Ey İsa! Ürəyini Mənim üçün mülayim et və tək-tənha olduğun vaxtlarda məni çox xatırla. Bil ki, Mən, Mənə təvazö`kar olduğun zaman şad oluram. Bu iş üçün ürəyini həmişə diri (oyaq) saxla və ölü (süst) olma»³.

Quranın, Allahın zikrinə olan təkidi o həddədir ki, Quranda insanın namaz qılmasındakı hədəfi, Allahı zikr etməsi bildirilir. İslamda namazın əhəmiyyət və yerini nəzərdə tutsaq, zikrin hansı əhəmiyyətə malik olduğu bizə daha aydın olar:

«...Mənə ibadət et və Məni anmaq üçün namaz qıl!»⁴.

Bildiyimiz kimi, hədəf vasitədən daha mühümdür. Bu ayədən belə anlaşılır ki, Allahın zikri namazdan daha önəmlidir. Həqiqətdə, namaz Allah-təalanı anmaq üçün bir vasitədir. Söz burasındadır ki, namaz özündə bir sıra zikr və ayələri, xüsusi əməl və hərəkətləri əhatə etməsinə baxmayaraq, Allahın zikri üçün necə vasitə hesab edilir?

Bu müəmmənin izahında deyə bilərik ki, namaz özünün bir sıra xüsusi əməlləri və onda oxunan zikrləri ilə heç də zikr

¹ «Uddətul-vai», səh. 238.

² «Üsuli-Kafi», cild 4, səh. 261.

³ Həmin mənbə, səh. 264.

⁴ «Taha» surəsi, ayə 14.

hesab olunmur. Zikr əslində qəlbi və ruhi diqqətə əsaslanır və insan ürəyinin Yaradanın zətli ilə olan rabitəsidir. Deməli, insan ona görə namaz qılır ki, Allahla özü arasında qəlbi bağlılıq və təmərküz əldə etsin. Buna görə də, namaz özlüyündə bir vasitədir və hədəf qəlbi əlaqənin yaradılmasıdır ki, şübhəsiz, namazın özündən daha şərəflidir.

ZIKRİN KƏMIYYƏT VƏ KEYFİYYƏTİ

Quran və rəvayətlərdə açıqlanan məsələlərdən biri də, zikrin kəmiyyət və keyfiyyətidir. Quranda bəzi ayələr zikrin çoxluğu və kəmiyyəti üzərində təkid edir; bu ayədə olduğu kimi:

«Ey iman gətirənlər! Allahı çox zikr edin!»¹

(Bu ayədə təkid zikrin çoxluğu üzərindədir).

Bəzi rəvayətlərdə deyilir ki, hər şey üçün müəyyən hədd təyin edilmişdir, hətta namazın özünün də müəyyən həddi var: Həddi-buluğa yetişmiş mükəlləfə gün ərzində beş vaxt, on yeddi rəkət namaz qılması vacib edilmişdir və müstəhəbdir ki, vacib namazların iki bərabəri qədər nafilə namazı qılsın. Və ya təklif yaşına çatmış hər bir müsəlmana maddi imkanı və qüdrəti olduğu surətdə, ömründə bir dəfə Həcc ziyarətinə getməsi vacib edilmişdir. Lakin Allahı yad etməyin, zikrin həddi göstərilməyib. İnsan Allahı nə qədər çox ansa, nə qədər çox zikr etsə belə, yenə də azdır. Birinci dəstə ayə və rəvayətlərin müqabilində zikrin keyfiyyətinə işarə edən bir sıra ayə və rəvayətlər də mövcuddur. O cümlədən bu ayə:

«Həcc mərasimini tamamlayıb qurtardıqda, (keçmişdə) atababalarınızı yada saldığınız kimi, ondan da artıq və gözəl Allahı yad edin!...»².

¹ «Əhzab» surəsi, ayə 41.

² «Bəqərə» surəsi, ayə 200.

Bu ayədə Allahı yad etmək barədə demir:

Allahı çox yad edin, deyir: «Allahı şiddətli yad edin». Deməli, burada zikrin kəmiyyəti açıqlanmır. Təkid olunan zikrin zəifliyi və şiddətidir və bunun, zikrin dillə deyilməsinə heç bir aidiyyəti yoxdur. Nəzərdə tutulmur ki, məsələn «La ilahə illəllah»ı intonasiya ilə tələffüz edək. Əsas məsələ qəlbin zikr əsnasında Allaha diqqət kəsilməyindəki şiddət və zəifliyindədir.

Rəhmətlik Əllamə Təbatəbai bu ayənin təfsirində buyurur: «Cahil ərəblərin belə bir adəti var idi ki, Həcc mərasimindən sonra Minada şer deyib, öz ata-babalarını mədh edərdilər. Lakin İslamdan sonra Allah bu işə son qoyulmasına və onun yerinə, Allahı yad edib zikrlə məşğul olmalarına göstəriş verir. Bu ayədə zikrin şiddəti vəsf edilir. Bu da onu göstərir ki, zikr miqdar baxımından arta bildiyi kimi, keyfiyyət baxımından da şiddətlənə bilər. Əlavə olaraq, zikrin dillə deyilməsi əsas götürülmür, həqiqətdə, zikr qəlbə aid olan bir işdir və qəlbi hazırlığı ilə əncam tapır»¹.

Çox vaxt bizlər zikr deyəndə, dillə söylənən sözləri nəzərdə tuturuq. Allahı yad etmək tapşırılarda, elə təsəvvür edirik ki, «əl-həmdulillah» deməklə, ya «təsbihati-ərbəə»ni söyləməklə zikr etmiş oluruq. Halbuki, bütün bu dillə söylənənlər zikrdən xəbər verir və həqiqətdə isə, rəvayətlərdə təkid olunan zikr, qəlbi və ruhi diqqətin Allaha yönəlməsidir. Yəni insan öz təklifini yerinə yetirdiyi zaman Allahı ansın və xatırlasın ki, Allah hüzurunu dərk etməklə öz vəzifəsini yerinə yetirmiş olur. Həmçinin, günahdan çəkiniyi zaman da Allahı yad etsin ki, Allah hüzurunu dərk etmək onun günahdan uzaqlaşmasına səbəb olsun.

Ləfzi zikrlə qəlbi zikrin bağlılığı, yəni söz və məna arasındakı əlaqə meyvənin qabığı və özəyi arasındakı

¹ «Əl-Mizan», cild 2, səh. 81.

bağlılığa bənzəyir. Həqiqətdə, ləfzi zikr qəlbi zikr üçün libas rolunu oynayır. Onun özəyi və bədəni qəlbi zikrdir. Deməli, ləfzi zikr qəlbin müqəddiməsidir və bu, diqqət edilməsi zəruri olan məsələlərdəndir. Buna görə də, rəvayətlərdə zikrin miqdarı və deyilmə tərzini aydınlaşdırılmışdır. Məsələn, namazdan sonra miqdarı və tərtibi müəyyən edilmiş zikrlər mövcuddur.

DİL VƏ QƏLBLƏ OLAN ZIKRİN BAĞLILIĞI

Yaxşı olardı ki, dillə olan zikrin qəlbi diqqətlə əlaqəsi barədə daha artıq izah verilsin. Həmçinin, aydınlaşdırılsın ki, nə üçün zikr barəsində bir belə təkidlər, tapşırıqlar verilir, hətta zikrin namaz üçün hədəf olduğu göstərilir. Zikrin insanın həyatında, onun səadət və təkamülündə nə kimi əsaslı rolu vardır? Məgər zikr deməyənlərin, Allahla qəlbi bağlılıq yaratmayanların həyatda nələrini əskikdir, zikri söyləsən nə olacaq, söyləməsən nə olacaq?

Söhbət etdiyimiz zaman bir kəlməni dilimizə gətirməmişdən öncə, həmin kəlmənin mənasını ürəyimizdən keçirir və zehnimizdə onun mənasını təsəvvür etmiş oluruq. Söhbət əsnasında məqsədimiz budur ki, həmin mənanı qarşı tərəfə çatdıraq. Adətən, biz ona görə danışırıq ki, başqalarına anlatmaq istədiyimiz nəzərimiz, məqsədimiz vardır. Düzdür ki, bəzən danışığından, söz söyləməkdən məqsəd, mənanın üzə çıxarılması deyil, nəzərdə tutulan xüsusi psixoloji vəziyyət və ya təlqin olur.

Psixoloqların bu işlə əlaqədar üzərində təkid etdikləri məsələlərdən biri də, təlqindir. Əlbəttə, bu işin qənaətbəxş olması üçün xüsusi kəlmələr və qayda-qanunlar nəzərdə tutulur. Məsələn deyilir: «Xəlvət bir yerdə oturun, müəyyən həddə qədər səsinizi ucaldın və neçə dəfə filan

cümləni təkrar edin ki, bununla da sizin ruhunuza təsir göstərsin». Bunlar müstəsna hallardır, əksər hallarda insan söhbət edərkən, öncə söylədiyi sözün mənasını təsəvvür edir və sonra həmin mənanı münasib sözlərin, cümlənin qəlibində qarşı tərəfə çatdırır. Aqıl insan heç vaxt düşünmədən bir mənanı, məfhumu nəzərdə tutmadan öncə danışmaz, çünki hər bir söz, bir mənanın daşıyıcısıdır.

«Təsbihati-ərbəə» kimi dillə olan zikrləri söyləyərkən məqsəd, zəhnimizdə nəzərdə tutulan mənanı heç də Allaha və ya mələklərə çatdırmaq, dialoq yaratmaq və söhbət etmək deyil, istədiyimiz həmin mənanın öz ruhumuzda təsir qoymasıdır. Deməli, təsir mənadan yaranır və sözün zahiri ancaq vasitə rolunu oynayır.

Biz «Allahu Əkbər» deyəndə və bu zikri müqəddəs əməl olaraq nəzərdə tutanda, hədəfimiz həmin zikrin mənasının insan ruhuna, onun səadətinə göstərə biləcəyi təsirdir. Adi sözün və hərflərin mənası nəzərdə tutulmazsa, boğazdan çıxan səsdən başqa bir şey deyillər və heç bir təsir də bağışlamırlar. Bu cəhətinə görə də, zikr üçün mənası olan kəlam nəzərdə tutulur.

Nəticədə görürük ki, dillə olan zikri deməzdən əvvəl, insanda Allahı yad etmənin ən kiçik dərəcəsi, ən aşağı nüzul mərtəbəsi vücuda gəlir və bundan sonra Allahı yad etmənin ali mərtəbəsi yaranır. İnsan zikr deyəndə, ilk növbədə Allah yadına düşür; (Belə olmazsa, yəni ümumiyyətlə Allahdan qafil olarsa, zikr söyləmək məqamına da nail ola bilməz). İnsan zikr söyləyərkən nə qədər diqqətsiz olsa belə, zikrdən qabaq diqqəti Allaha yönəlir, sonra zikrə başlayır. Deməli, zikri söyləməzdən əvvəl bizdə Allahı anmanın müəyyən bir dərəcəsi olur.

DİLLƏ OLAN ZİKRİN İKİ FAYDASI

Dillə olan zikrin ilk hədəf və faydası budur ki, insanın diqqətinin müqəddəs varlıqda təmər küzləşə bilməsi üçün insanda mövcud olan Allahu anmanın zəif dərəcəsini gücləndirir.

Başlanğıcda Allaha diqqəti qaranlıq və ya pərakəndədir, amma dillə olan zikri söyləməklə, xüsusilə namaz qılanda həmin diqqət təmər küz tapıb, güclənir və Allaha sarı istiqamət alır. Bu dillə olan zikr üçün təsvir oluna biləcək faydalardan biridir.

Dillə olan zikrin başqa bir faydası da budur ki, əgər ləfzi zikri söyləməklə zəif diqqət güclənərsə, ən azı sabit qalır və tamamilə məhv olmur.

İnsanın daşdığı hallar, o cümlədən Allahu yad etməsi daim dəyişkəndir və zavala uğramaq təhlükəsi ilə üzləşə bilər. Bu səbəbdən Allahu anmaq yadımızdan çıxmasın deyər, qəlbi və ruhi diqqətin davamlı olması üçün dillə olan zikrdən kömək almalıyıq. Beləliklə, zikr üçün iki hədəf və faydanı göstərmək olar və əlbəttə ki, birincinin faydası daha üstündür.

Hərdən də elə olur ki, zikri söyləmək adət halına keçir və yalnız dili tərpətməklə müəyyən sözləri tələffüz etməkdən başqa bir şey olmur. Necə ki, bəzi adamlar bəzi əməlləri və sözləri düşünmədən, adət etdikləri üçün edirlər. Belə adət halına keçmiş əməllərin icrasında insanlar o qədər də gördükləri işə diqqətli olurlar. Bəziləri səhərdən axşama kimi əllərində təsbih çevirirlər, lakin bu adi adət halına keçmiş bir məşğuliyyətdir və heç bir faydası da yoxdur. Və ya bəziləri barmaqları ilə saqqallarına tumar çəkirlər və bu, adət halı aldığı üçün gördükləri işə o qədər də diqqət yetirmirlər. Dilin adət etdiyi işlər də, bəzi uşaqların danışdıqları sözün mənasına diqqət yetirmədən əzbərlədikləri bir iki kəlməni adət olaraq elə hey söylədikləri kimidir.

Bizim əksəriyyətimiz də bəzi dua və zikrləri adət etdiyimiz üçün oxuyuruq və azacıq da olsa, nə dediyimizin, nədən danışıldığının fərfinə varmırıq; buna görə də, qəlbimizdə heç bir təsir, dəyişiklik hiss etmirik.

Ola bilsin ki, əvvəldə bir işə diqqətlə başlayaq və hansısa zikri söyləyək. Məsələn, eşidirik ki, rəvayətlərin birində deyilir ki, həzrəti Zəhranın (ə) təsbihini və ya filan zikri söyləməyin nə qədər savabı vardır. Buna görə də, həmin təsbihini diqqətlə oxuyuruq. Lakin get-gedə diqqətimiz zəifləməyə başlayır. İş o yerə çatır ki, axırda sözlər adət halına keçdiyi üçün diqqət etmədən deyib keçirik. Əlbəttə «Allahu Əkbər», «La ilahə illəllah» kimi zikrlərin mənalına diqqət etmədən də söyləmək puç və alçaq sözləri söyləməkdən daha yaxşıdır, lakin insanın ruhunda lazım olan təsiri qoymayacaqdır.

Elələri də olub ki, Allaha heç etiqadları da olmayıb, lakin adət etdikləri üçün danışmaq əsnasında tez-tez Allahın adını çəkir, Ona and içirdilər; çünki bu iş onların adət-ənənəsinə çevrilmişdir. Hətta əvvəllər öz kommunistlərimizdən bəziləri Allaha, dinə etiqadları olmamasına baxmayaraq, adət etdikləri üçün bir-birlərindən ayrılanda «Allah amanında» deyib ayrılırdılar. Onlar bu sözləri söyləyərkən, heç də onun mənasına diqqət yetirmirdilər. Elə biz müsəlmanlar da çox vaxt Allahın adını adət üzündən dilimizə gətiririk və onun mənasına o qədər də fikir vermirik.

Cahil, eləcə də İslamın əvvəllərində təzə müsəlmanlığı qəbul etmiş ərəblər arasında Allahın adını çəkmək adi hal idi. Hətta ən adi işlərdə də Allahın adını çəkirdilər. Küçədə bir iti və ya donuzu görəndə, nifrət əlaməti olaraq deyirdilər: «Allah səni öldürsün». Bu sözü söyləyərkən, heç də Allahın adına fikir vermirdilər. Bu adi adət idi və onlar heç də bu işi qəlbən, etiqad bəsləyərək görmürdülər. Aydındır ki, bu

sözləri bu şəkildə söyləmək, insana heç bir təsir bağışlamır və Allahı anmaq hesab olunmur.

Bu hədisdə Peyğəmbəri-əkrəm (s) Əbuzərə tapşırır: «Allahı yad etmək istəyəndə öncə Onun əzəmət və cəlalını təsəvvüründə canlandır. Həmişə yadında olsun, Allah bütün varlıq dünyasının yaratıcısıdır və hər şey Onun qüdrət əlindədir. Allah özü nəhayətsiz əzəmət və cəlal sahibi olduğu kimi, Onun adı da bir o qədər əzəmətli və cəlalıdır. Bu səbəbdən, Onu diqqət və əzəmətlə yad et. Allahın adını qəlbi hazırlıq və səmimiyyətlə yad edə bilməyin üçün öncə Onun əzəməti sənin ruh və qəlbində özünə yer tapmalıdır. Elə olmasın ki, cahil adamlar kimi dediyinin fərqlində olmadan, dilin adət etdiyi üçün Allahı yad edəsən. İnsanın ruhuna təsir edən, qəlbin rahatlıq tapması və namazın hədəfi olmasına və insanın mənəvi yüksəlişinə səbəb olan, onun puç, maddi baxışlardan əl çəkib, əbədi axirət dünyası və tükənməz nemətlərə baxışını yönəldən, insan və Allah arasında qırılmaz əlaqə yaradan zikr o zikrdir ki, mənasına diqqət edilsin və Allahın hüzzurunu nəzərdə tutaraq dilə gətirilsin. Bu həmin o zikrdir ki, Allah onun vəsfində buyurur:

«Möminlər yalnız o kəslərdir ki, Allah adı çəkiləndə (Onun heybət və əzəmətindən) ürəkləri qorxudan titrəyər, Allahın ayələri oxunan zaman həmin ayələr onların imanlarını daha da artırır...»¹.

Yaxşı olar ki, sonda Həzrət Əlinin (ə) kəlamında Peyğəmbərin (s) bəzi səhabələrinin zikrə hansı diqqətlə yanaşdıqlarına nəzər yetirək: «Mən Məhəmmədin (s) səhabələrini gördüm, lakin sizlərdən heç birini onlar kimi görmürəm. Onlar səhər vaxtı üst-başları qubarlı, saçları dağınıq olardılar; çünki gecəni səhərə qədər səcdədə və namaz qılmaqda idilər. Hərdən alınlarını, hərdən də

¹ «Ənfal» surəsi, ayə 2.

yanaqlarını torpağa qoyurdular. Qiyaməti yad edərkən, iztirabdan yanar köz kimi olardılar. Uzun səcdəyə qapılmaqdan alınları keçinin dizləri kimi döyənək olub, qabar bağlamışdı»¹.

¹ «Nəhcül-bəlağə», xütbə 96, səh. 286.

ON DOQQUZUNCU DƏRS
ALLAHIN ƏZƏMƏTİ MƏLƏKLƏRİN NƏZƏRİNDƏ

1. Qorxu və ümidin təkanverici rolu;
2. Qorxunun mahiyyəti;
3. İlahi qorxunun faydası və yeri;
4. Allah övliyalarında qorxunun məqamı;
5. İnsanın kamalı və haqq qarşısındakı acizliyi;
6. İlahi qorxu və günahdan dönmək;
7. Allah dostları və mələklərin qorxu məqamlarına baxışın rolu.

ALLAHIN ƏZƏMƏTİ MƏLƏKLƏRİN NƏZƏRİNDƏ

«Ey Əbuzər! Allahın bir sıra mələkləri var ki, Onun qorxusundan qiyamətə qədər həmişə ayaqüstə durub, başlarını aşağı dikərlər. Bu vaxt hamısı deyərlər: «Sən pak və həmd olunmağa layiqsən. Biz Sənə layiqincə bəndəçilik edə bilmədik».

Bundan əvvəl zikr və Allahı yad etmək barədə söhbət açdıq. Deyildi ki, Allah-təala xalis və səmimi qəlblə, tam diqqət və agahlıqla anılmalıdır. Zikri dilin adəti üzrə, düşüncəsiz danışmış kimi demək olmaz. Bu bölümdə insanın zikri diqqətlə və qəlbi ayıqlıqla deyə bilməsində hansı amillərin rol oynadığını araşdıracağıq. Bu cəhəti nəzərə alaraq, Peyğəmbər (s) zikr zamanı insanda ruhi və qəlbi hazırlıq və diqqətin yaranmasına təsir qoyan mühüm nöqtələrin təhlilini verir.

ÜMİD VƏ QORXUNUN TƏKANVERİCİ ROLU

Təbii olaraq, insanı ixtiyari işlərə sövq etdirən şey ya mənfəət və xeyrə ümid bəsləməsi, ya da ziyana düşmək qorxusu olur. Əlbəttə, xeyir və ziyanın əhatə dairəsi çox genişdir. Bəziləri üçün mənfəət, elə həmin dünyəvi və maddi mənfəətlər hesab olunur və bəziləri də axirət nemətlərini həqiqi mənfəət bilirlər. Eləcə də bəziləri zərər dedikdə, maddi və dünyəvi zərərləri nəzərdə tutur, bəziləri də, axirət əzabını həqiqi zərər hesab edirlər. Bu iki dəstədən daha yuxarı olan Allah övliyaları, mənfəətlərini İlahi hüsurun dərkə və Allahın feyz qapısından bəhrələnməkdə, təbii olaraq ziyanlarını da həmin nemətlərdən məhrum olmaqda görürlər. Onların qorxusu, ilahi feyzdən məhrum qalmaq qorxusudur və aydındır ki, bu qorxu dünya və axirət zərəmindən çəkinənlərin qorxusundan daha şiddətlidir. Əlbəttə, bu işin həqiqəti bizlərə qapalı və dərkimizdən

uzaqdır. İcmali olaraq ayə və rəvayətlərdən anlaşılır ki, belə bir xof da mövcuddur. Ümid edirik, Allah-təala Əhli-beytin nurani kəlmələrinin bərəkəti ilə bu mənanın dərkini ləyaqətini bizlərə də inayət etsin.

Hər halda, ilahi xof və ya insanın özü tərəfindən ziyana uğraması ehtimalı ilə yaratdığı qorxu hissi - hansı ki, Allah tərəfindən aradan qaldırıla bilər - insanın Allaha qarşı həddən artıq diqqətli olmasına səbəb olur. Eləcə də, Allahın bəndəsinə əta etdiyi savab və mükafat meyli və ya Allah feyzinə qovuşmaq şövqü, insanın Allahla bağlılığını möhkəmləndirən səbəblərdəndir. İnsanların fəaliyyətə vadar edilməsi və onların qəflətdən ayılmasında xofun təkanverici rolu daha çoxdur. Hər kəs bunu özündə də imtahan edə bilər. Eşidəndə ki, bizi amansız bir təhlükə gözləyir, bu anda həmin xətərin aradan qaldırılması üçün daha çox əl-ayağa düşürük, yoxsa hansısa mənfəətə, savaba ümid bəsləməklə? Bizim üçün xətərin sovuşması, mənfəətin cəlbindən daha önəmlidir. Bəlkə də, bu səbəbdən Quranda qorxuducu xəbərlər bəşarət və ümid xəbərlərindən daha çox yer almışdır; həmçinin, peyğəmbərlər «nəzir» (qorxudan) ünvanı ilə tanıtılmışdır. Bəzi ayələrdə peyğəmbərlər həm «mübəşşir» (müjdə verən) və həm də «nəzir» (qorxudan) olaraq tanıtılırlar. Bu ayədə olduğu kimi:

«İnsanlar tək bir ümmət idi. Allah onlara müjdə verən və xəbərdarlıq edən (əzabla qorxudan) peyğəmbərlər göndərirdi...»¹.

Quranda çox az hallarda Peyğəmbərin (s) ancaq bəşir və mübəşşir ünvanı ilə göstərilməsinə rast gəlinir. Onlar əksər hallarda nəzir adı ilə yad edilir:

«Cəhənnəm (kafirələrə olan) qeyzindən az qala parça-parça olsun. Hər hansı bir tayfa cəhənnəmə atıldıqca, onun

¹ «Bəqərə» surəsi, ayə 213.

gözətçiləri onlardan (məzəmmətlə), «Məgər sizə (sizi Allahın əzabı ilə) qorxudan bir peyğəmbər görməmişdimi?», - deyə soruşacaqlar»¹.

Peyğəmbərlərin qorxudan, çəkindirən olaraq göstərilməsi və bu məsələyə təkid edilməsi ona görədir ki, onların xalqa verdikləri qorxu xəbərləri yaxşı əməllərinin müqabilində vəd olunmuş müjdə və bəşarətdən daha artıq təsir göstərir.

İlahi xof, insana faydalı olan hallardan biridir. Xüsusilə, əgər sabit bir hala gələrsə, zikr olunduğu kimi, insana bəxş edə biləcəyi faydasından biri də, onun Allaha olan bağlılığının möhkəmlənməsi olacaqdır. Baxmayaraq ki, hazırkı yazıda bu məsələnin elmi tərəflərinə toxunmaq imkanı yoxdur, lakin məsələnin daha artıq dərk üçün Allah qorxusu barədə deyilmiş bəzi rəvayətlər və həmçinin, ilahi xofun ruhda və qəlbə daha dərin təsir qoymasını nəzərə alaraq, bəzi məsələlərə işarə edəcəyik.

XOF VƏ XƏŞYƏTİN MAHIYYƏTİ

Bəhs edilməsinə ehtiyac duyulan məsələlərdən biri də, xofun mahiyyəti məsələsidir. Yəni bilmək istəyirik ki, xof və qorxunun həqiqəti nədir, onun meydana çıxmasında nə kimi amillər rol oynayır və insana təsiri nədən ibarətdir? Xof və xəşyət bir-birindən fərqli hallardır mı?

Bu suala daha çox lüğətşünaslıq elmi tərəfindən yanaşılır və yaxşı olardı ki, xof və qorxunun nə olduğunu, onlar arasındakı təfəvütü araşdırmaq üçün ayə və rəvayətlərə müraciət edək. Rəvayətlərdə xof və xəşyət barəsində istifadə olunan mənalarına nəzər saldıqda, onlar arasında nəzərəçarpancaq elə bir fərq müşahidə etmirik və bəzi yerlərdə bu iki kəlmə bir-birinin yerinə də işlədilmişdir. İnsan Allahın əzəmətini dərk və hiss edəndə, onda təvazö və

¹ «Mülk» surəsi, ayə 8.

səmimiyyət, xüsu` hissi əmələ gəlir, özündə olan kiçikliyi və zəifliyi aydın müşahidə edir. Allah-təala belə bir hissi insanın vücudunda qərar vermişdir. (Əlbəttə, bu hal və psixoloji əks-təsir təkcə insana şamil olmur, başqa canlılar da özlərindən güclü qarşısında həmin hissi keçirirlər). Adətən, bu halı «xəşyət» adlandırırlar və bəzən də xof sözü xəşyət kəlməsinin yerinə işlədilir. İnsan qarşı tərəfin əzəmətini dərk etdiyi zaman, hətta onu bir xəbər təhdid etməsə belə, həmin məğlubiyyət və zəiflik hissini özündə hiss edir; sanki varlığını öz ixtiyarında görmür.

Adətən, xof sözü insanın üzləşdiyi ziyandan qorxu mənasında işlədilir. Təbii olaraq, Allah barəsində işlədilən xof, Allahın verəcəyi cəzadan qorxu mənasındadır ki, mümkündür, insanın pis əməllərinin qarşılıqlı məhsulu olsun.

Allahın övliyaları və bəndəçilik yoluna qədəm qoyub ali übudüyyət məqamına çatmış insanlarda xof hissi bə`zən ilahi əzəmətə olan diqqətin təsirindən yaranır və bə`zən də, ilahi feyzdən məhrum ola bilmək ehtimalını düşünərkən əmələ gəlir. Çünki Allahın görüşünə nail olmaq, Onun dərgahında hüzur tapmaq qəti və yüz faizlik bir iş deyil. Mümkündür, zavala uğrasın və ya heç baş tutmasın. Buna görə də bu ehtimalın dərki, Allah övliyalarının xofuna səbəb olur. Çünki Allahla görüşmək və haqqın hüzuruna getmək, ilahi mərifətə yol tapmış insanın ən böyük kamal və arzusudur. Onun üçün ən böyük ləzzət, Allah dərgahında özünü hazır görməsidir. Bu mərhələdən bir qədər aşağı dərəcəni biz çox yaxşı dərk edirik ki, iman üçün Allahın razılığı nə qədər ləzzətvericidir. Aşiq öz məhbubunun onu sevdiyini, ondan razı olduğunu hiss edəndə, qorxur ki, birdən məhbubunun ona bəxş etdiyi bu sevgidən, ləzzətdən məhrum olar. Bu, məhəbbət məqamına çatmış şəxs üçün ən yüksək qorxu hissidir. Bundan aşağı mərtəbədə Allahın verəcəyi əzabdan yaranan

qorxu hissi durur. Quranda əksər ayələr və həmçinin, bir çox rəvayətlər bu qəbildən olan qorxuya daha çox işarə etmişdir. Bu mərhələ bizim daha ali mərhələyə çatmağımızda vasitə rolunu oynayır. Çünki bizlərə ilahi mərifətin ali mərhələsinə çatmamış ilahi xofun orta halı, dünya və onun ləzzətlərinə etinasız olmağımız da kömək edir. Bunun özü günahdan çəkinməyin amillərindən biridir. Əlbəttə, bu dərəcəyə çatmağın özü də böyük nailiyyətdir. İnsanda onu günahdan çəkindirən, dünyapərəstlikdən saxlayan daxili amilin yaranması heç də az şey deyil.

İradəsiz kəslər üçün Allahdan qorxmaq dünya çətinliklərindən qorxmaq mənasındadır. Qorxurlar ki, birdən Allah onları xəstələndirər, nə isə xoşagəlməz bir hal qarşıya çıxar, hörmətləri əldən gedər və xalqın gözündən düşər və ya əzizlərindən birini itirirlər. (Allaha imanı olan kəslərin müsibətdən, narahatlıqlardan qorxusu da, bir növ ilahi qorxu yerindədir. Belə qorxu bəyənilir və peyğəmbərlərin əksər qorxu xəbərləri də bu qəbildəndir).

İLƏHİ QORXUNUN FAYDASI VƏ YERİ

Söhbətimiz ilahi xofun faydası barədədir. Məgər ilahi qorxunun nə dəyəri, faydası var ki, insana səy göstərüb xof məqamına çatması və onun yollarını tanıması tapşırılmışdır? Həqiqət budur ki, insanların əksəriyyəti ilahi xofun faydasından xəbərsizdir. Düzdür ki, Quranda ilahi qorxu barəsində çoxlu sayda ayələrin nazil olduğunu bilirlər və həmçinin, Allahdan qorxan şəxsin tərifəlayiq olduğundan da xəbərləri vardır. Lakin Allah qorxusunun onlara nə kimi fayda verdiyindən xəbərsizdirlər. Söhbət peyğəmbərlərin, övliyalərin, din böyüklərinin Allah qarşısında hansı qorxu hissi keçirdiklərindən gedəndə, təəccüblə gözlərini döyürlər ki, niyə insan bu qədər qorxu hissi keçirməlidir, bu qədər ağlayıb sızıldamalıdır ki, gözləri tutulsun, üzü saralsın?!

Həzrəti Yəhya (ə) peyğəmbərlər arasında daha çox Allahdan qorxması ilə məşhurdur. Rəvayət edirlər ki, Allah xofundan o qədər ağlamışdı ki, gözlərində və üzündə izlər əmələ gəlmişdi. Hətta anası, göz yaşları yaranın üstünə süzülüb onu sızlatmasının deyə, yanaqlarının üstünə parça tikələri qoyurdu. İnsan bu əhvalatı eşidəndə təccüblənir ki, axı Allahın peyğəmbəri niyə bu qədər qorxmalıdır?! Əgər bizim aramızda bir nəfər bu hala düşsə, divanə deməsək də, deyəcəyik ki, halı qeyri-təbiidir, qeyri-adidir!

Quran ayələrinə ibrət gözü ilə baxsaq görəəcəyik ki, xof, peyğəmbərlərin nəsihətlərindən bəhrələnməyin və səadətə çatmağın şərti kimi göstərilmişdir.

«Sən ancaq Qurana tabe olub, Rəhmandan (Onun əzabını) görmədiyən halda qorxan kimsəni qorxuda bilərsən. Beləsinə (axirətdə) bağışlanacağı və çox gözəl bir mükafata (cənnətə) nail olacağı ilə müjdə ver!»¹.

Bu ayədə Allah, Peyğəmbərə (s) ürəklərində Allah qorxusu olan, hələ də fitrətləri günah tozu ilə tamamilə çirklənməyən insanları haqqa dəvət etməyi xatırladır. Peyğəmbərin (s) dəvət və təlimlərindən bəhrə götürənlər bu dəstədəndirlər. Çünki qəlblərində Allah qorxusu olmayanlara nəsihət də təsir etməz. Belə adamların ürəkləri qaralmış, bərkiyib daşa dönmüşdür. Ürəklərinə nur saçması üçün bir dəlik belə qalmamışdır. Başqa bir ayədə buyurulur:

«Amma kim (qiyamət günü) Rəbbinin hüzurunda durmaqdan qorxmuş və nəfsinə istəyini, şəhvəti qadağan etmişsə, həqiqətən, onun yurdu cənnətdir!»².

Aydındır ki, xof kəlməsi rəca və ümidin müqabilindədir və Allah-təala «Hər kəs Allahının məqamından qorxarsa» buyurur. Buyurmur ki: «Hər kəs Allahın məqamına ümid

¹ «Yasin» surəsi, ayə 11.

² «Naziat» surəsi, ayə 40-41.

bəsləyərsə». Bu onu göstərir ki, ilahi xof nəfsin tüğyan etməsinin qarşısını alır və hidayət yolunda qədəm götürməyə səbəb olur. Allahın rəhmətinə ümid bəsləməyin bu həddə qədər təsiri olmur. Başqa bir ayədə Allah iman əhlinin məqamını bəyan etdikdən sonra behişt və onun nemətlərinin Allahdan qorxan kəslərə nəsib olacağını bildirir:

«Onların öz Rəbbi yanındakı mükafatları, (ağacları) altından çaylar axan Ədn cənnətləridir. Onlar orada əbədi qalacaqlar. Allah onlardan razıdır, onlar da Allahdan. Bu (nemətlər) Rəbbindən qorxanlar üçündür!»¹.

Başqa bir ayədə Rəbbin məqamı qarşısında olan xofu, vüqarı, saflıq və xalisliyi din alimlərinin bariz xüsusiyyətlərindən hesab edir:

«...Allahdan öz bəndələri içərisində ancaq alimlər qorxar...»²

Başqa bir yerdə Allah-təala müsəlmanları zalımlardan deyil, Özündən qorxmağa çağırır:

«...Siz onlardan deyil, Məndən qorxun ki, Mən də sizə olan nemətimi tamamlayım. Bəlkə də, siz haqq yolu tapasınız»³.

Yenə də başqa bir yerdə buyurur:

«Sizi yalnız o Şeytan öz dostlarından (guya onların çox qüvvətli olmasıyla) qorxudub çəkindirir. Amma siz onlardan qorxmayın! Əgər möminsinizsə, Məndən qorxun!»⁴.

ALLAH ÖVLİYALARI XOFUNUN MƏQAMI

İlahi xofun dəyərli roluna və onun haqqında deyilmiş müsbət fikirlərə nəzər saldıqda, görürük ki, övliyalar ilk növbədə bu halı özlərində dirçəltməyə çalışırdılar. Peyğəmbəri-əkrəmin (s) və mə'sum imamların (ə) həyatını

¹ «Bəyyinə» surəsi, ayə 8.

² «Fətir» surəsi, ayə 28.

³ «Bəqərə» surəsi, ayə 150.

⁴ «Ali-imran» surəsi, ayə 175.

mütaliə edəndə, onların keçirdikləri çox qəribə hallarla rastlaşırıq. Əgər bu hallara bir iki rəvayətdə təsadüf edilsəydi, bəlkə də, Peyğəmbərin (s) və imamların (ə) belə hallar keçirmələrinin doğruluğuna şəkk edilərdi. Lakin bu barədə söz açan rəvayətlərin sayı bir-iki deyildir; onlar kifayət qədər olub, hamısı da mütəvatir hədislər sırasındadır. Belə ki, Həzrət Əlinin (ə) şəxsiyyətini zehnimizdə canlandırmaq istəsək, o Həzrətin (ə) zehnimizdə yer alan xüsusiyyətlərindən biri də, onun ağlamaqları, münacatları olacaqdır. O həzrətin (ə) şəxsiyyətini, onun Allahdan olan xofunu nəzərə almadan təsəvvür etmək imkansızdır. Həmçinin, imam Səccadı (ə) Allahdan xof halı olmadan təsəvvür etmək mümkün deyil. İmamın Əbu Həmzə Somali və digər münacatları o Həzrətin fəvqəladə xofunun açıq nişanələridir ki, bizim üçün təsəvvüredilməzdir.

Rəvayətlərdə göstərilir ki, Həzrət Əli (ə) dəstəmaz alarkən halı dəyişər və bütün vücudu titrəyərdi. Eləcə də, imam Həsən Müctəba (ə) haqqında göstərilir ki, məscidə yaxınlaşdığı zaman üzünün rəngi dəyişər və təkbir deyəndə, bədəni əsərdi. Həmçinin, digər məsumlarımız Allah qarşısında bu halı keçirərdilər.

Qəlbə ilahi xofun qorunub-saxlanılmasına edilən səy və bu barədə göstərilmiş tapşırıqlar, din böyüklərinin rəftarlarında bu halın zühur etməsi, xofun insanın təkamülündə, tərbiyəsində, bəndəçilik və hidayət yoluna çata bilməsindəki dəyərli roluna görədir. Şübhəsiz ki, xofun dərəcələrinə görə onun təsir və faydası da müxtəlif olacaqdır. Öz halımıza nəzər salsaq, görəcəyik ki, ilahi xofun müəyyən həddi bizim də qəlbimizdə mövcuddur və dərəcəsindən asılı olaraq, hər birimizdə özünəməxsus təsir qoyur. Lakin mərifətin yüksək məqamına, kamala çatmış kəslərin halına nəzər saldıqda görürük ki, onların Allahdan qorxuları bir

başqa cürdür. Təbiidir ki, bu halın onlara təsiri və faydası da hallarına müvafiq olaraq dəyişkən olacaqdır.

Əlbəttə, ilahi xofun dərəcələri və bu dərəcələrə müvafiq hansı təsiri qoyduğunu sözlə ifadə etmək çətin bir işdir. Bu mətləbə mümkün qədər aydınlıq gətirmək üçün belə bir misala diqqət yetirmək pis olmazdı. İnsan öz qarşısında hər hansı bir əzəmət sahibini gördükdə, özündə qərribə hal hiss edir. Onun təsiri altında hiss edir ki, sanki varlığını əldən verir. Ona elə gəlir ki, özünü itirmişdir və artıq özünü görmür. Başqa təbirlə desək, insan bir əzəməti hiss etdikdə, onun qarşısında əriyib, itir. Bu halda o, sanki günəşin qızmar şüaları altında əriyən kiçik bir buz parçası olur. Bu ərimək və özünü unutmaq, Allahın əzəmətinin dərkinin təsirindən yaranan halın xüsusiyyət və təsiridir. Öncəki bəhslərdə, əxlaqi və irfani kitablarda bu barədə yazılan mətləblərə diqqət yetirdikdə aydın olur ki, insanın kamala çatması üçün Allah və onun nəhayətsiz əzəməti qarşısında belə bir hissi keçirməsi zəruri mərhələlərdən biridir. Ariflər bu mərhələni «fəna» məqamı (Allahda fani olmaq) adlandırırlar. Allahda fani olmuş insan, artıq özünü dərk etmir. Elə ki, «özü» aradan qalxdı və qarşısında Allahın əzəmətini gördü, nəticədə Allaha yaxınlaşmış olur və Allahla özü arasındakı bağlılığı daha yaxşı dərk edir. Ariflərin təbiriylə desək, artıq anlamış olur ki, bağlılıqdan, Allaha aidiyyətdən başqa heç nə yoxdur.

Hərçənd, bu sözlər ürəyəyatımlı və maraqlıdır, lakin işin həqiqəti budur ki, çox az adam bu mərhələyə çatmışdır. Bizimlə bu mərhələ arasında olduqca böyük fasilə vardır. Elə düşünməməliyik ki, bir-iki söz öyrənməklə hər şey həll olacaq. Bizim problemimiz həqiqətləri yaşadığımız zaman həllini tapır və bu an, Allaha bəndəçilik edib Əhli-beytin (ə) izi ilə addımlamaq mümkün olur. Səy edib onların izi ilə getməli və onların hasil etdiyi qorxunu, xofu öz ürəyimizdə

yerləşdirməliyik. Allaha yaxınlaşa bilmək üçün hər kəs öz qabiliyyət və istedadı həddində qəlbində bu xofu yaşatmalıdır. Ali məqamlara diqqət yetirib onların vücudunu etiraf etmək bizim üçün faydalıdır, bu şərtlə ki, məğrur olmayaq. Elə düşünməyə ki, biz də artıq o məqamlara çatmışıq.

İNSANIN KAMALI VƏ HAQQ QARŞISINDAKI ACİZLİYİ

Deməli, insanın kamala çatması Allah qarşısında əriməsində, Allaha möhtac və bağlı olmasında, özü üçün heç bir müstəqillik görməməsindədir. İnsan özünü nə qədər möhtac və həqir görərsə, bir o qədər də Allaha yaxınlaşmış olar. Kamala çatmağın yolu budur ki, İlahi əzəməti dərk etdiyində, onda zillət və həqirlik hissi əmələ gəlsin. Bu, kamillik və bəndəçiliyin yüksək məqamının tələbində olanlar üçün ən yaxşı yoldur. Qorxu hissini xoşagəlməz hal bilən bizlərə, övliyaların bu haldan ləzzət aldıklarını eşitmək qəribə gəlir. Övliyalar bu halı əldən verdikdə yenidən onu ələ gətirmək üçün çalışırlar. Bu qorxu və xof hissi onlar üçün o qədər ləzzətvericidir ki, heç vaxt bu hissini itməsinə istəmirlər. Biz bu mərhələyə çatmadığımız üçün onu düzgün dərk edə bilmirik və insana hansı təsir bağışladığını da, sözlə söyləməkdə acizik. Lakin Allah övliyalarının həyat dastanlarını araşdırarkən, anlamaq olur ki, onlar güclü məhəbbət sahibi olub, məhəublara yolunda əzab, dərd çəkməkdən ləzzət almışlar. Onun fərağı üçün göz yaşını axıtmaqdan bir növ sevinc və rahatlıq hissi keçirmişlər. Baxmayaraq ki, ağlamağın mənşəyi narahatlıq və qəmdir, lakin məhbuba xatir olduğu üçün onlara xoş gəlir. Buna görə də deyirik ki, ilahi xof Allah övliyaları üçün bəyəniləndir. Onlar ilahi əzəmət qarşısında əriməkdən, xoflanmaqdan narazı qalmırlar. Ən azı bunların sonsuz ləzzətə çatmaqda

müqəddimə olduğunu bilirlər. Buna görə də, Allah övliyalari ilahi qorxu və xofa əhəmiyyət verirdilər. Çünki onu nəfsin yüyənini əldə saxlamağın ən yaxşı amili sanırdılar. Qəlblərində bu xofu gəzdirməklə, xudbinlikdən qurtarıb özlərini Allaha möhtac görürdülər. Həmçinin, bu hal onların fəna məqamına çatmasında ən yaxşı vasitə idi. Yeri gəlmişkən, bir məsələni də xatırlatmaq pis olmazdı.

Bəzi adamlar bir-iki irfani termin, məsələn «məhv məqamı», «fəna fillah» öyrənəndən sonra elə bilirlər ki, artıq arif olmuş və harasa çatmışlar! Yaxşı olardı ki, bu kimi şəxslər özlərini bir məhək daşından keçirəydilər; yoxlayıb görəydilər ki, bunların qəlbində Allah qorxusu deyilən şey var, ya yox?! Görəsən, həyatlarında bircə dəfə də olsa, gecəni sübhə qədər Allah qorxusundan yatmayıb oyaq qalıblarmı? Heç indiyə kimi ağlamaqdan gözlərində iz əmələ gəlibdirmi? Dildə demək asandır, iddia etməklə insan bir yerə çatmır. Diqqət etməliyik ki, həzrət Yəhya kimi məqam sahibinin keçirdiyi halın bir zərrəsi bizdə varmı? Onun keçirdiyi halın hansını özümüzdə görə bilərik? Bir-iki söz öyrənib iddia etməklə adam arif olmur. Bu yol, olduqca uzun və çətin bir yoldur. Rəhmətlik Şeyx Məhəmməd Təqi Amuli çox böyük alim idi; o, deyirdi: «Bu yolu başa vurmaq, gözün kiprikləri ilə dağı qazmağa bənzəyir!».

İlahi mərifətə çatmaq istəyən şəxs özünü çətinliklərə, məşəqqətlərə, yuxusuz gecələrə hazır etməlidir. Bu yolu, onun yolçuları getdiyi kimi getmək lazımdır. Baxıb görməliyik ki, həzrət Əli (ə) və həzrət Səccad (ə) bu yolu necə getmişlərsə, biz də o cür gedək.

İLƏHİ XOF VƏ GÜNAHDAN DÖNMƏK

Deyənlərə əsasən belə məlum olur ki, ilahi xofun təsiri nəticəsində böyük mənəvi məqama çatmış şəxslərin dərk etdiyi ən yüksək mərtəbə, «fəna fillah» məqamıdır. Lakin adi

insanlar üçün ilahi qorxunun yarada biləcəyi ən yüksək təsir, onların günahdan uzaqlaşmalarıdır. İnsan o zaman günaha mürtətib olur ki, hansısa mənfəti ələ gətirmək və ya xəyalında dolaşdığı bir ləzzətə çatmaq istəyir. Bu ləzzət istər həqiqi olsun, istər xəyali, istər şəhvətdən doğan ləzzət olsun və istərsə də vəzifəyə, şöhrətə çatmaq kimi; fərqi yoxdur, hamısı insanı günaha sövq etdirən batil istəklərdir. İnsanı, onun günaha sürüklənməsinə səbəb olan bu batil istəklərdən saxlaya biləcək şey Allah qorxusudur. Baxıb görməlidir ki, günah onu hansı qaranlıq vadiyə sürükləyir, ona nə verir və ondan aldığı nədir?

Bilməlidir ki, günah onu axirətin əbədi nemətlərindən məhrum edib, əbədi əzaba sürükləyir (ilahi xof nə qədər çox olarsa, insana qoyduğu təsiri də çox olacaqdır).

Rəvayətlərdə göstərilir ki, Allah qorxusunun yer tutduğu ürəkdə şöhrətpərəstlik olmaz. Yəni Allahdan qorxan kəs şöhrətpərəst deyildir, ad-san dalınca düşüb, xalqın onu tərifləməsini sevmir. Şöhrətpərəstlik insan üçün ən qorxulu bələdir. Bəzi rəvayətlərdə deyilir: «Möminlər üçün ən böyük eyib və xətər mal, şöhrət həvəsidir». Şöhrət sevgisi, yəni vəzifə, ağalığ həvəsində olmaqdır. Siddiqlərin qəlbindən xaric olan pis sifətlərin axıncısı, vəzifə, şöhrət həvəsidir ki, əlacı Allahdan qorxmaqdadır.

Həqiqətən də, insan əgər ilahi əzəməti dərk etsə, Onun müqabilində öz həqirliyini, kiçikliyi görə bilsə, günahın onun dünyasına və axirətinə hansı zərərləri vurduğunu anlasa, vəzifə və şöhrət həvəsini başından çıxaracaqdır. Deməli, ilahi xofun bizdə qoyduğu ən böyük təsir, bizi günahdan çəkəndirməyindədir. Əlbəttə, mərifətləri kamilləşmiş, qəlblərində Allah mərifətinin yer aldığı kəslər üçün həmin məhəbbət onların Allahdan qeyrisinə göz yummalarına səbəb olur. Lakin bu sözün sahibləri vardır, biz Allah sevgisinin o dərəcəsinə yetişməmişik. Bizim görə

biləcəyimiz yeganə iş, ilahi qorxunu ürəyimizdə gücləndirməyə səy etməkdir. Bununla günaha batmaqdan qorunub, yavaş-yavaş ilahi məhəbbətə ürəyimizdə yer verməliyik ki, daha yüksək ilahi mərifətə nail olaq.

ALLAH DOSTLARI VƏ MƏLƏKLƏRİNİN XOF MƏQAMINA BAXIŞININ ROLU

İndi ki, söz ilahi xofdan və onun faydasından düşdü, belə bir sual yaranır ki, bizdə də ilahi qorxu hissini əmələ gəlməsi üçün nə etməliyik? Bu mərhələyə çatmağın ən yaxşı yollarından biri, Allah yanında əziz olan kəslərin xof məqamına nəzər salmaqdır. Şübhəsiz, onların Allaha olan hədsiz xoflarına və keçirdiyi hallara diqqət yetirmək, qorxu məqamının kəsbində bizlərə kömək olacaq ən yaxşı üsullardan biridir. Bu kömək bizləri, onların tutduğu yola təşviq etməkdən ibarətdir. Bu həmin o üsuldur ki, Peyğəmbəri-əkrəm (s) bu hədisdə ondan istifadə etmişdir.

Allaha əziz olan bəndələrin bir qismi də mələklərdir. Qurani-kərim zətləri pak olan bu bəndələrin vəsfində buyurur:

«Göy gurultusu Onun şəninə təriflər deyir, mələklər də Allahın qorxusundan Onu öyüb mədh edirlər...»¹.

Söylədiyimiz kimi, ilahi əzəmətin dərkə və ona diqqətli olmaq, Allah xofunun yaranmasına səbəb olur. Bu dərkə bariz nümunəsini, Allah dərgahına yaxın olan mələklərdə görürük. Göründüyü kimi, Peyğəmbər (s) bu rəvayətdə onlardan bir dəstəsinin halını canlandırmağa çalışır. Deyir:

«Mələklər o dərəcədə Allah yanında özlərini həqir və kiçik görürlər, qorxuları o həddədir ki, yarandıqları gündən qiyamətə qədər - ki, bəlkə də, neçə min və ya neçə milyon ilə qədər çəkir - ədəblə dayanıb başlarını aşağı dikirlər. Bəlkə də,

¹ «Rəd» surəsi, ayə 13.

qorxunun şiddətindəndir və ya Allahın sonsuz əzəmətinə olan diqqətdəndir ki, başlarını qaldırmağa cürət etmirlər»¹.

Mələklər pak olduqları halda Allahdan belə qorxurlarsa, ilahi əzəmət qarşısında başlarını qaldırmağa cürətləri çatmırsa, günahın içində itib-batıb, həvayi-nəfsin əsarətində zəncirlənmiş olan bizlər hansı üzlə, hansı cəsarətlə başımızı yuxarı tutmalıyıq. Mələklərin Allah qarşısında keçirdikləri halın kiçik oxşar nümunəsini biz özümüzdə də görə bilərik. Böyük bir şəxsiyyətlə qarşılaşdıqda danışımağa çətinlik çəkirik, dilimiz dolaşır, özümüzü itiririk. İxtiyarsız sakit dayanıb, başımızı aşağı dikirik. Mərhum imam Xomeynini (r.ə.) yaxından tanıyanlar, onun əzəmətli şəxsiyyətindən xəbərdar olanlar, görüş zamanı nə qədər özlərini toplusalar belə, imamdakı zəhmin və əzmin qüdrəti nəticəsində cəzb olunur, buz kimi əriyib itirdilər. Özlərini mərifət və qüdrətdən baş qaldıran əzəmətli bir dağın qarşısında zərrə kimi görürdülər. Bu hələ Allah bəndələrindən birinin əzəmətidir!

Mələklər içərisində elələri var ki, hətta böyük peyğəmbərlər onların əzəmətini dərk edirdilər. Rəvayətlərdə deyilir: «Həzrəti Cəbrayıl (ə) ancaq bir-iki dəfə öz əsl surətində Peyğəmbərə (s) göründükdə Peyğəmbər (s) müşahidə edir ki, onun nuru şərqdən qərbə qədər bütün aləmi tutmuşdur».

İmam Baqir (ə) buyurur: «Günlərin bir günü Peyğəmbər (s) əyləşmişdi və Cəbrayıl (ə) da yanında idi. Birdən Cəbrayıl (ə) göyə nəzər salır və bu baxışdan göyün üzərində onun nuru yayılmağa başlayır, get-gedə rəngi daha da güclənir və

¹ Dini bilgilərdə göstəriləyinə görə, İsrafilin suru iki dəfə üfürüləcəkdir. Surun birinci səsinə bütün canlılar öləcəklər. İkinci dəfə sur çalınanda böyük qiyamət günü yetişmiş olacaq və hamı diriləcəkdir. Bu rəvayətdən görünür ki, birinci üfürmədə mələklər ölməyəcəklər və bəlkə də, onlar heç vaxt ölmürlər. Əgər onlara ölüm nisbət verilmiş olsa, başqa mənada təsəvvür edilməlidir.

nəhayət, zəfəran rənginə çalır. Sonra Cəbrayıl (ə) Peyğəmbərə (s) yaxınlaşır və Rəsuləllah (s) göyə baxır. Bu vaxt görür ki, Cəbrayılın (ə) nuru qərbdən şərqə qədər bütün aləmi tutur, yerə yaxınlaşır»¹.

Əlbəttə, Peyğəmbərin (s) məqamı və nuraniyyəti Cəbrayılın (ə) məqam və nurundan daha yüksəkdədir, lakin Cəbrayılın (ə) həqiqi məqamı, Peyğəmbərin (s) insani məqamı qarşısında cümlələndiyi üçün belə bir əzəməti dərk edir.

¹ «Biharul-ənvar», cild 16, səh. 292.

İYİRMİNCİ DƏRS

PEYĞƏMBƏRİN (S) CƏNNƏT VƏ CƏHƏNNƏM BARƏSİNDƏ BUYURDUQLARI

1. Məxluqatın əzəməti haqqında düşünmək;
2. Qiyamətin vəsfedilməz əzəməti;
3. Peyğəmbərin (s) cəhənnəm əzabı barəsində söylədikləri;
4. Cəhənnəm qaynamağa başlayanda insanların və mələklərin keçirəcəkləri hal;
5. Cənnət - möminlərin ən ali mənzili.

PEYĞƏMBƏRİN (S) CƏNNƏT VƏ CƏHƏNNƏM BARƏSİNDƏ SÖYLƏDİKLƏRİ

İlahi xof məqamına çatmağın bir sıra yolları vardır. Bu yollardan biri də, Allahdan qorxan kimsələr haqqında məlumat əldə etməkdir. Onları tanımaqla, insan xof halına, ilahi qorxu məqamına yiyələnə bilməsi üçün bu yolda onları ən yaxşı nümunə olaraq seçə bilər. Buna görə də, bu rəvayətdə Allah bəndələri içərisində ən üstün xof məqamına sahib mələklər göstərilmişdir. Biz keçmiş dərstdə bu barədə söhbət etdik.

MƏXLUQATIN ƏZƏMƏTİ HAQQINDA DÜŞÜNMEK

İlahi xofa nail olmağın yollarından biri də, Allahın məxluqatının əzəməti haqqında təfəkkür etməkdir.

Şübhəsiz ki, insanın Allahın yaratdıqlarının əzəməti haqqında düşünməsi, onun diqqətini Allahın sonsuz və nöqsansız hikmətinə yönəldir və öz gücsüzlüyünü, Allaha möhtac olmasını daha yaxşı dərk etməyə kömək edir. Belə olan surətdə kamala çatmaq yolunda əvvəldə olduğundan daha artıq səy edir və nəfsin istəklərinə uyub şeytana itaət etməkdən əl çəkir. Allahın əzəmətini, sonsuz qüdrətini tanımaqdan əlavə, Onun qarşısında müxalifət etməkdən qorxub çəkinir. Məxluqatın yaradılış əzəmətini tanıması və insanın diqqətinin Allahın əzəmətinə yönəlməsi məsələsinə Quranda və rəvayətlərdə də rast gəlinir. Quran ayələri və dini mətnlərə nəzər salsaq görərik ki, Allah və övlialar bu məsələ ətrafında düşünməyə ciddi təkid etmişlər. Öz nurani bəyanları ilə yaradılmışların tutumlarını, bağlılıqlarını, möhkəm qanuna söykəndiklərini, müxtəlifliklərini açıqlamışlar. Bununla, insanları öz ətraflarına nəzər salmağa, kiçik varlıqlardan tutmuş böyük mövcudata qədər, bütün yaradılmışlar və yaradılış haqqında düşünməyə vadar etmişlər.

Əli (ə) öz nurani bəyanında Allahın sonsuz qüdrəti və saysız nemətləri haqqında təfəkkür etməyi insanı doğru yola və Allah qorxusuna aparıb çıxaran vasitə bilir: «Və əgər camaat Allahın böyüklüyü və saysız nemətləri haqqında düşünsəydilər, doğru yola qayıdar və əzabın yandırıcı odundan qorxardılar. Lakin ürəklər xəstə, baxışlar eyiblidir. Məgər ən kiçik yaradılmış şeyə baxıb görmürlər ki, Yaradan onu necə əsaslı və möhkəm yaratmışdır?! Necə qulaq və göz verib, necə sümüklə bərkətməmiş və necə dəri ilə geyindirmişdir?!»¹.

Davamında buyurur: «Qarışqaya bir baxın! Baxın görün cüssəsi necə də kiçik və nazikdir, gözünü qıysan belə görmürsən, necə yaradıldığı haqqında düşünsən, (sirrini) bilmirsən. Öz yolunu necə də tapıb gedir, ruzisini tapmaqda necə də tələsir. Dən tapsa, aparıb yuvasında anbara yerləşdirir. Qışın ruzisini yayda toplayır və yuvasına daxil olduqda, gedib-gəldiyi yolu yadında saxlayır. Onu görəcək qədər ruzisi ona yetişir və ruzisi qəbul edilmişdir. Nemət verən onu unutmaz və mükafat verən onu məhrum etməz; hətta sərt quru daşlar üzərində məskən salsə belə»².

İmam Sadiq (ə) rəvayət edir ki, ətir satan Zeynəb, Peyğəmbəri-əkrəmin (s) evinə gəlir və Peyğəmbərdən (s) Allahın əzəməti barəsində sual edir. Peyğəmbər (s) cavabında bu aləmin digər aləmlərlə müqayisəsini söyləyir və həmçinin, birinin digərinə nisbətdə kiçikliyini bəyan edir. O cümlədən buyurur:

«Üstündə olduğumuz yer, altında və üstündə olanlarla birlikdə onu əhatə etmiş göyün müqabilində geniş biyabanda düşmüş üzük halqası kimidir. Eləcə də, bizim olduğumuz

¹ «Nəhcül-bəlağə», xütbə 227, səh. 736.

² Həmin mənbə.

qalaktika ikinci göyə nisbətdə, biyabanda görünən üzük kimidir»¹.

Bu nisbət, hər aləmin özündən yuxarı aləmlə müqayisəsində mövcuddur və beləliklə, gedib çıxır yeddinci aləmə ki, o da öz növbəsində ərş və kürsü ilə müqayisədə heç bir şey hesab olunur.

Aləmin əzəməti haqqında düşünməyin, insanın Allahın əzəməti qarşısında öz kiçikliyini dərk etməsindəki təsirinə görədir ki, əxlaq alimləri tapşırımlar: «Namaz qılarkən, diqqətinizin tam Allahda cəmləşməsini istəyirsinizsə, çalışın geniş açıqlığa, çöllüyə gedin. Çünki gözünüz işlədikcə görünən bir fəzada yaradılışın əzəmətli mexanizmi qarşısında öz kiçikliyinizi daha yaxşı dərk edəcəksiniz».

Təbiidir ki, insan qapalı və dar mühitdə olduğu zaman, aləm haqqında təsəvvürü də həmin məhdud mühitin təsiri altında olacaqdır. Lakin geniş təbiətin qoynuna çıxsa, dağları, dənizləri müşahidə etsə, aləm haqqındakı təsəvvürü də istər-istəməz dəyişiləcəkdir. Hələ bu, Yer kürəsinin əzəmətinin görüntüsüdür. İndi gör ki, yer göylə və birinci göy də digər göylərlə müqayisədə hansı əzəmətə malikdirlər.

Bu gün kosmik təhqiqatlar əsasında ulduzlar və qalaktikalar barədə əldə edilən məlumatlar insana yaradılış aləmini daha yaxşı dərk etməyə kömək edir. Təbiidir ki, insan əgər ibadətə başlamazdan əvvəl yaradılışın əzəməti haqqında bir qədər düşünsə, öz kiçikliyini daha yaxşı dərk edəcəkdir. Belə olan halda, Allaha doğru bir-iki addım daha artıq atacaqdır. Çünki Allaha yaxınlaşmağın yolu, Onun qarşısında öz kiçikliyini hiss etməkdədir.

QIYAMƏTİN VƏSFEDİLMƏZ ƏZƏMƏTİ

Şübhəsiz ki, axirət aləmi, o cümlədən cənnət və cəhənnəm Allahın yaratdıqları içərisində ən əzəmətli

¹ «Biharul-ənvar», cild 60, səh. 83, 85.

yaradılmışlardandır. Cənnət və cəhənnəmi olduğu kimi dərk etmək bizə müyəssər deyil. Ayə və rəvayətlərdən əldə edilən məlumatlara əsasən, Allahın əzəməti dərkedilməz olduğu kimi, qiyamətin də əzəməti və dəhşəti dərkedilməzdir. Onu olduğu kimi təsəvvür etmək qeyri-mümkündür. Lakin Allahın əzəmətinin nişanəsi olan onun haqqında ayə və rəvayətlərdə işarə edilmiş məlumatlara diqqət yetirməklə, qiyamətin əzəməti qarşısında öz mövqeyimizi, kiçikliyimizi azacıq da olsa, dərk edə bilərik. Qiyamət səhnəsinə hakim olan dəhşət və qorxu barəsində Quran buyurur:

«Onu görəcəyiniz gün hər bir əmzikli qadın əmizdirdiyi uşağını unudar, hər bir hamilə qadın bari-həmlini (vaxtından əvvəl) yerə qoyar. İnsanları sərxoş görərsən, halbuki onlar sərxoş deyildirlər. Bu ancaq Allahın əzabının şiddətli olmasındandır!»¹.

Qiyamətin səhnəsi elə dəhşətli və qorxulu olacaqdır ki, insanın aqlını başından çıxaracaqdır; belə ki, özünü idarə etməyə gücü çatmayacaqdır. Ana öz əziz körpəsini - özü də südəmər körpəsini ki, bu yaşında anasına daha çox ehtiyac duyur - qorxunun şiddətindən unudub, öz hayına qalacaqdır. Əgər insan bu ayədə deyilənlərə, onun möhtəva və məfhumuna diqqət etsə, nə qədər təkanverici olduğunu görəcəkdir. Bu onun batil baxış və rəftarının dəyişilməsinə kömək edir, onu səadət yolunun qarşısını kəsən maneələrdən uzaqlaşmağa vadar edir.

Təəssüflər olsun ki, biz ayələrin mənasına çox az diqqət edirik. Quranı ancaq üzdən oxuyub keçirik. Çalışdığımız budur ki, qiraətimiz yaxşı olsun, gözəl avazımız olsun, daha onun mənasına fikir vermirik. Öndə deyildiyi kimi, biz axirətin əzəmət və mahiyyətini dərk etməkdə acizik.

¹ «Həcc» surəsi, ayə 2.

Qiyamət, cənnət və cəhənnəm haqqında olan təsəvvürümüz bu dünyada qazandığımız təsəvvür və hisslər əsasında formalaşır. Bizə cəhənnəmin yanar odundan danışanda, təsəvvürümüzdə bu dünyada əlimizi odun üstünə tutarkən hiss etdiyimiz istiliyin dərdli əzabı gəlir. Cəhənnəmin yandırıcı atəşi haqqında təsəvvürümüz, bu dünyadakı atəşin yandırıcı olduğu həddədir. Və ya cənnətin nemətlərindən, ləzzətlərindən söz düşəndə, təsəvvürümüz bu dünyada dadıb-tanıdığımız ən yaxşı nemətlər üzərində cəmləşir və bundan artığı da yoxdur.

İnsan zehninin çərçivəsi və tutumu, onun xarici mühitdə gördüyü, daddığı və təcrübə etdiyi şeylərin həddində məhdudlaşır və özü də müqayisədən sonra onlar haqqında təsəvvür əldə edə bilər. İnsan görmədiyi, təcrübə etmədiyi şeyi təsəvvür edə bilmir. İnsanın zehni fəaliyyətinin məhdudluğunu nəzərə alsaq, axirət aləminin xüsusiyyət və sifətlərinin bəyanı üçün onları, insanın bu dünyada dərk etdiyi təsəvvürlərin oxşar qəlibində bəyan etməkdən başqa çarəsi qalmır. Belə olmazsa, həmin xüsusiyyətləri heç vaxt dərk etmək olmaz. Buna görə də, həmin xüsusiyyətlərin dərkimizin üfəqündə oturma bilməsi üçün mümkündür ki, milyon dəfələrlə tənəzzül etsin. Yəni bizim təsəvvürümüzün qəlibində yerləşə bilməsi, bizim dünyamızla oxşar bir hala gələ bilməsi üçün dəfələrlə kiçilmiş olsun. Əgər dərkimizin üfəqündən yuxarıda olarsa, bizə təsir etməyəcəkdir, çünki dərkənməz olacaqdır. Deyilənləri nəzərdə tutaraq, Quranda və rəvayətlərdə söylənilmişdir ki, cənnət və cəhənnəmin əzəməti xalqın tanış olduğu nümunələrin qəlibində açıqlansın. Bu rəvayətdə də, Peyğəmbər (s) cənnət və cəhənnəmin əzəmətini bəyan edərkən, həmin üsulu seçmişdir.

PEYĞƏMBƏRİN CƏHƏNNƏM ƏZABI BARƏSİNDƏ BUYURDUQLARI

Peyğəmbəri-əkrəm (s) cəhənnəm əzabının bəzi nümunələrini Əbuzərə vəsf edərək buyurur ki, o əzabların ən kiçiyi əgər bu dünyada baş versə, dəhşətli faciə baş verər. Həmçinin, cənnət nemətlərinin bəzi nümunələri haqqında danışır ki, bu dünyada insanın onlardan birini qəbul etməsi, torpaq əhli olan insanın gücü xaricindədir. Bunları söyləməkdə Peyğəmbərin (s) məqsədi, dünya və onun bərbəzəklərinə məftun olmuş bizlərə, dünya ilə axirət aləmini müqayisə etməklə, dünyanın olduqca kiçik olduğunu göstərməkdir. Axirət aləmi özünün vəsfedilməz genişliyi və əzəməti ilə Allahın nişanələrindən biri və həmçinin, bütün varlıqlar Yaradanın bir iradəsi ilə varlıq donu geymiş olsalar da, hər biri özü-özlüyündə Allahın sonsuz qüdrət və əzəmətindən xəbər verir.

Peyğəmbər (s) buyurur:

«Qiyamətdə bir nəfər yetmiş peyğəmbərin əməlinə sahib olsa da, o gündə görəcəyi şeylərin şiddətindən əməllərini az hesab edəcəkdir».

Bizim ibadət və əməlimiz heç adi bir mömininki qədər də deyil, o ki, qalmışdı peyğəmbərin ibadəti və əməli qədər olsun. İndi düşün ki, yetmiş peyğəmbərin ibadəti və savab işləri nə qədər olar. Bunlar bir tərəfə, fərz edək ki, yetmiş peyğəmbərin əməlinə bərabər ləyaqətli bir iş gördük, lakin qiyamətdə o günün dəhşətini görəndə, həmin əməl gözümüzdə bir zərrəyə çevriləcəkdir. Qiyamət günü elə qorxulu və dəhşətlidir ki, Allahın inayət və rəhməti olmadan, heç yetmiş peyğəmbərin də əməli kara gəlmir! Bu səbəbdən də, həmişə gözümüzü Allahın inayət və rəhmətinə dikməliyik. Qəlbimizi Ona sarı yönəltməklə, gecənin xəlvətində ağlayıb sızlamaqla, dərdləşib oxşamaqla Onun geniş rəhmət qapılarını üzümüzə açıq saxlamalıyıq. Öz

əməlimizə arxalanmamalıyıq, çünki bu arxayınlıq bizi bir yerə çatdırmayacaq.

Hədisin davamında Peyğəmbər (s) buyurur:

«Əgər cəhənnəmin bir qab çirkini, irinini bu dünyanın şərqində yerə töksələr, (onun istisindən, pis qoxusundan) qərbdə yaşayanların beyni qaynamağa başlayar».

Quranda cəhənnəm əhlinə veriləcək əzablardan söz açılır. Onlardan biri də, «ğislin»dir:

«Bu gün (qiyamət günü) bax burada onun yaxın bir dostu yoxdur. İrindən başqa bir yeməyi də yoxdur»¹.

«Ğislin» cəhənnəm əhlinin içəcəyi şərəbdır. Qabı və paltarı yuduqdan sonra qalan çirkli su mənasındadır. Ğislin o qədər murdar və irinli içkidir ki, yuyulmuş əşyaların çirkini, bulaşğını ona ad qoymuşlar. Həqiqətdə isə Ğislin, insanın pis əməllərindən süzülüb göllənmiş çirkinliklərdir. Bu su o qədər ürəkbulandırıcı, pisqoxulu və yandırıcıdır ki, dünyanın şərfinə bir qab ondan töksən, dünyanın qərbində olanların beynləri qaynar.

Bizim insan kəlləsinin qaynaması haqqında olan təsəvvürümüz bu həddədir ki, güclü atəşi bir nəfərin üzünə yaxınlaşdıranda, həmin hadisə baş verir. Yəni düşünürük ki, insanın başı o zaman qızıb dağılmağa başlayar ki, onu yanar odun üstünə tutasan və ya yaxın fasilədə güclü hərərəti olan odun yanında saxlayasan. Lakin həmin od nə qədər yandırıcı olsa belə, on metrlik fasilədən və ya ondan bir az da artıq fasilədən elə də ciddi bir təsir etməyəcəkdir. Amma qiyamətdə insanlar elə susayacaqlar ki, məcbur olub, həmin cismin suyunu içəcəklər.

Cəhənnəmin odu, axirət və qəbir evinin əzabı, dünyanın atəş və əzabları ilə müqayisə edilməzdir. Cəhənnəm atəşinin yanında bu dünyanın atəşi soyuq və sönükdür, ancaq dərini,

¹ Əl-haqqə-35,36.

üzdə olanı yandırır. Onu görəndə, buna dözmək insana asan gəlir, lakin cəhənnəmin odu xalidir və hətta şüura malikdir. Bu səbəbdən, dünyadakı atəşlərin heç biri ruhu yandırmır, amma cəhənnəm odu cisimdən əlavə, insanın ruhunu və qəlbini də öz kamına çəkir. Şübhəsiz, cəhənnəmin odu və əzabı insanın dünyadakı pis əməllərinin nəticəsi və məhsuludur.

CƏHƏNNƏM QAYNAMAĞA BAŞLAYANDA İNSANLARIN VƏ MƏLƏKLƏRİN KEÇİRƏCƏKLƏRİ HAL

Peyğəmbəri-əkrəm (s) sözünə davam edərək, cəhənnəmin necə cuşa gəlib qaynayacağı barədə belə buyurur:

«Cəhənnəm qəzəbindən coşub püskürməyə başlayanda, Allahın bütün mürsəl peyğəmbərləri və müqərrəb mələkləri diz çöküb deyirlər: «Pərvərdigara! Qurtar məni! Mənə nicat ver! Hətta İbrahim peyğəmbər (ə) oğlu İshaqı yaddan çıxarıb deyər: «Mən Sənin dostun İbrahiməm, məni yaddan çıxarma».

Allah Quranda buyurur:

«Bədbəxt olanlar od içərisində (cəhənnəmdə) qalacaqlar. Onları orada ah-fəryad gözləyir!»¹.

Əllamə Təbatəbai bu ayənin təfsirində buyurur: «Kəşşafda «zəfir» nəfəsin, havanın çölə verilməsi, «şəhiq» isə nəfəsin içəri alınması mənasında təfsir edilmişdir...Allah bununla demək istəyir ki, cəhənnəm əhli nəfəslərini sinələrinə çəkərlər, sonra çölə verərlər və cəhənnəm atəşinin hərarətinin şiddəti və əzabın böyüklüyündən ah-nalə çəkib fəryad qoparırlar»².

¹ «Hud» surəsi, ayə 106.

² «əl-Mizan», cild 11, səh. 21.

Yuxarıda verilən təfsirə əsasən belə məlum olur ki, insan nəfəs alıb verdiyi kimi, cəhənnəm də nəfəs alıb verir.

Cəhənnəm nəfəs alıb-verməklə, özünün yandırıcı hərarətini çölə buraxar. Bu hərarət bütün cəhənnəm əhlini bürüyüb əhatə edər, sonra cəhənnəm nəfəsini geri çəkməklə, şəhiqlə bütün cəhənnəm əhlini öz kamına çəkər. Peyğəmbər (s) buyurur: «Cəhənnəm coşub daşmağa başlayanda bütün insanlar, hətta böyük peyğəmbərlər və müqərrəb mələklər özlərini itirib qorxuya düşər, dizləri bükülüb yerə çökər və hamını unudub öz haylarına qalarlar. Hərəkət etməyə nə gücləri qalar, nə də düşünüb-daşınmağa macalları. Bu görə də, çarəsizlik və zillətlə dizlərini yerə qoyub, əllərini Allahın sonsuz rəhmətinə doğru uzadar və Ondan öz nicatlarını istəyərlər. Belə ki, həzrət İbrahim (ə) öz əziz övladı İshaqı yaddan çıxarıb deyər: «Sən məni öz dostun «İbrahim Xəlilullah»-deyə adlandırmışsan, məni unutma, dadıma yeti! Məni bu dəhşətli, öldürücü əzabdan qurtar! Bu, Allahın qiyamət günü verəcəyi əzabların bir nümunəsidir. Həmin əzab əgər bu dünyada zühur etsə, dəhşətli və vəhşətli bir ölümlə bütün məxluqatı məhv edər».

Cəhənnəm və onun əzabları ilə daha artıq tanışlıq əldə etmək üçün yaxşı olardı ki, imam Sadiqdən (ə) təfəsilatı ilə bir hədis zikr edək: «Cəbrayıl (ə) günlərin bir günü rəngi qaçmış, qəmgin halda Peyğəmbərin (s) yanına gəlir. Peyğəmbər (s) soruşur: «Ey Cəbrayıl, niyə qəmgin və narahatsan?». Ərz edir: «Ey Məhəmməd, niyə də olmayım ki? (Xəbərin olsun) bu gün cəhənnəmin dəmləri işə salındı». Peyğəmbər (s) dedi: «Cəhənnəmin dəmi nədir?». Cəbrayıl dedi: «Belə isə xəbərin olsun ki, Allah-təala atəşə əmr etdi, sonra atəş min il alışıb yandı, nəhayət, qızarıb qırmızı oldu. Sonra yenə əmr etdi, bir daha min il yandı, nəhayət, rəngini dəyişib ağardı. Bundan sonra bir daha əmr etdi, atəş min il də yanılı qalıb, qara rəngə düşdü. O atəş qara və qaranlıqdır. Əgər cəhənnəm atəşinin

bir halqası - ki, uzunluğu yetmiş ziradır - yerə düşsə, dünya onun hərərətindən əriyib suya dönər və əgər cəhənnəmin «zəri» və «zəqqum»undan¹ bir damcısı bu dünyanın sularına düşsə, hamı onun üfunətindən həlak olar». Bunu eşidəndə, Peyğəmbər (s) ağladı və Cəbrayıl da (ə) ağlamağa başladı. Allah-təala onlara sarı bir mələk göndərirdi və mələk ərz etdi: «Allah sizə salam göndərir və buyurur: «Mən sizi günaha düşüb, bunun üçün də əzaba düçar olmaqdan amanda saxladım»².

CƏNNƏT – MÖMİNLƏRİN ƏN ALİ MƏNZİLİ

Şübhəsiz, cənnət və onun nemətləri də Allahın ən böyük yaratdıqlarından sayılır. Bu nemət Allahın bəndəlik yolunu keçənlərə, iman və saleh əməllərlə insanlıq mərhələsinin ən ali məqamına layiq görülənlərə və nəhayət, Allahın mələkut aləminə qədəm qoyanlara nəsib olur:

«(Ya Peyğəmbər!) İman gətirən və yaxşı işlər görən şəxslərə müjdə ver. Onlar üçün (ağacları) altından çaylar axan

¹ «Zəqqum» həddən artıq pis qoxulu, dadı acı və kiçik yarpaqlı bir bitkinin adıdır. Bu otun şirəsinə çəkib insanın bədəninə sürdükdə, həmin yer şişib suluq atır. Həmin ot biyabanın kənarında bitir və adı cəhənnəmdə olan zəqqumun adından götürülmüşdür. («Biharul-ənvar», cild 17, səh. 146) Zəqqum Quranda üç ayədə gəlmişdir. Hər üç ayədə cəhənnəmin dibində bitən ağac mənasında verilir. Onun meyvəsi şeytanların başlarıdır. (Ağac meyvələrinin şeytanın başına oxşadılması ona görədir ki, xalqın təsəvvüründə olduqca pis şəkildə təsvir olunur. Necə ki, bunun əksinə olaraq, mələklər ən gözəl surətdə təsvir edilirlər). Bunun üçün də onun meyvəsi həddən artıq pis qoxulu, xoşagəlməz və nifrət doğurar.

«Zəri» də cəhənnəm əhlinin yeməklərindən biridir. Onu yeməklə nə doymaq olur, nə də kökəlmək. İbni Abbas Peyğəmbərdən (s) nəql edir: «Zəri cəhənnəmdə olan bir şeydir. Tikana bənzəyir, «səbir»dən (pis və acı bir meyvə) daha acı, murdardan daha pis qoxulu, atəşdən daha yandırıcıdır» («Qamus-Quran», cild 3 və 4, Maddə: Rəs, zəqqum).

² «Qırx hədis», İmam Xomeyni, səh. 23 .

cənnətlər (bağlar) vardır. O cənnətlərin meyvələrindən bir ruzi yedikləri zaman, «Bu bizim əvvəlcə (dünya evində) yediyimiz ruzidir» deyəcəklər. Əslində isə, bu meyvələr dünya meyvələrinə zahirən bənzəyir. Onlardan ötrü orada hər cəhətdən pak olan zövcələr də var. Onlar (möminlər) orada əbədi qalacaqlar»¹.

Başqa bir ayədə Allah-təala buyurur:

«Allah mömin kişi və qadınlara (ağacları) altından çaylar axan cənnətlər və Ədn cənnətlərində gözəl məskənlər vəd buyurmuşdur. Onlar orada əbədi qalacaqlar. Allahdan olan bir razılıq isə, (bunların hamısından) daha böyükdür. Bu, ən böyük qurtuluş və uğurdur!»².

Həqiqətdə, insan saleh əməllərin sayəsində cənnəti və onun nemətlərini qazanır. Buna görə də, insan Allaha bəndəlik yolunda nə qədər çox səy edər və kamal yolunun maneəsi olan nəfsin istəkləri ilə nə qədər çox mübarizə apararsa, qarşılıqlı olaraq daha artıq və üstün nemətlərə çatacaqdır. Bu, Quranda və rəvayətlərdə rast gəldiyimiz açıq həqiqətlərdir. İmam Sadiqdən (ə) nəql edilmişdir ki, Peyğəmbər (s) buyurdu: «Göylərə merac etdiyimdə, cənnətə daxil olub gördüm ki, mələklər imarət tikməklə məşğuldurlar; qızıl və gümüşdən olan kərpicləri bir-birinin üstünə qoyur və hərdən də dayanıb dururdular. Onlara dedim: «Niyə gah işləyir, gah da dayanıb durursunuz?» Dedilər: «Gözləyirik lazım olan avadanlıq gəlsin. Dedim: «Sizin istifadə etdiyiniz avadanlıq nədir?» Dedilər: «Möminlərin dilindən çıxan «Cübhanəllah», «Əlhəmdulillah», «La ilahə illəllah» və «Allahu Əkbər» zikri bizim avadanlığımızdır. Mömin bu zikri deməyə başlayan

¹ «Bəqərə» surəsi, ayə 25.

² «Tövbə» surəsi, ayə 72.

vaxt ərzində, biz də bu işə məşğul oluruq. Elə ki, zikri saxladılar, biz də dayanırıq»¹.

Peyğəmbər (s) cənnəti vəsf edərək belə anladır:

«Ey Əbuzər! Əgər cənnətin qadınlarından biri gecənin zülmətində göydə zahir olsa, nuru yerə on dörd gecəlik aydan daha çox işıq salar. Saçlarını oynatdıqda, zülfündən ətrafa yayılan ətrin iyi bütün yer əhlini bihuş edir. Cənnət əhlinin libaslarından birini bu dünyada açıb sərsələr, onu görən bihuş olar və ona baxmağa insan gözü tab gətirə bilməz».

Həzrətin (s) bu bölümdə dediklərindən belə anlaşılır ki, qiyamət günü insanın gözünün gücü, bu dünyada olduğundan daha güclü olacaqdır. İnsanlar bu dünyada o qədər zəifdirlər, dərrakələri, dözümləri o qədər azdır ki, əgər cənnətin libaslarından birini onlara göstərsələr, ona baxmağa taqətləri çatmayıb, bihuş olarlar. Halbuki, cənnət əhli üçün o libası geyinmək, ona baxmaq adi bir şeydir. Həqiqətdə, cənnətdə insanın qüdrəti, o cümlədən görmə, dərk etmə qabiliyyəti həddən artıq çoxdur. Şüur və dərrakə sahibi olan insanın axirətdəki şüuru o həddə qədər yüksək olacaq ki, bəlkə də, dünyadakından milyon qat artıq olacaqdır. Orada hər şeyin həyatı var və həqiqətdə, həqiqi həyat oradadır.

Qiyamətin özünəməxsus fəzasında hər bir şey şüur və danışmaq qabiliyyətinə malikdir. Buna görə də, hətta ağac və daşlar belə danışacaqlar:

«Bu dünya həyatı oyun-oyuncaqdan, əyləncədən başqa bir şey deyildir. Axirət yurdu isə, şübhəsiz ki, əbədi həyatdır. Kaş biləydilər! (Əgər bilsəydilər, axirəti dünyaya dəyişməzdilər)»².

¹ «Biharul-ənvar», cild 8, səh. 123.

² «Ənkəbut» surəsi, ayə 64.

Təbiidir ki, hər şey həyata malik olarsa, hətta otlar, daşlar da danışarsa, insanlar da bu sırada olacaqlar və insanın bədən üzvləri ayrı-ayrılıqda dil açıb danışacaqdır. Bu cəhətinə görə cəhənnəmdə qulaqlar, gözlər, insanın dərisi onların gördükləri günahlara şəhadət verəcəklər. Onlar deyəcəklər:

Bizim əməllərimizə necə şəhadət verdiniz? Bədən üzvləri cavabında deyirlər: «...Hər şeyi dilə gətirən Allah bizi danışdırdı...»¹.

Rəvayətin bu bölümündə cəhənnəm əzabı və cənnət nemətləri haqqında deyilənlər dünya miqyasları ilə ölçüyəgəlməzdir. Necə ola bilər ki, «ğislin» kimi bir maye o qədər üfunətli və yandırıcı olsun ki, yerin şərqində onun tökülməyi ilə yerin qərbində yaşayanların beyinləri qaynasın. Əlbəttə, elə düşünməyəkdir ki, belə bir hadisənin olması imkansızdır. Allahın atom enerjisi kimi sıxılmış bir enerjini uranium kimi bəzi elementlərin daxilində yerləşdirməsi, hələ indi bəşər aləminə məlumdur. Əgər bu ünsürdən çox az miqdarda enerji ayrılarsa, elə güclü partlayış baş verir ki, bir şəhəri dağıdıb, altını üstünə çevirir! Bu hələ bu dünyada mövcud olan ünsürlərdən birinin dağıdıcı qüvvəsidir. İndi gör, o aləmin ünsürlərinin qüdrəti hansı dərəcədədir?! Bəlkə də, milyon dəfələrlə bu aləmdə mövcud olan ünsürlərin gücündən daha artıqdır. Belə olan surətdə bu ünsürlərin dağıdıcı gücü də bizim təsəvvür edə biləcəyimizdən qat-qat artıq olacaqdır. Deyilənlər bizim öz mövqeyimizi, dərəcəmizi tanımağımız üçündür. Bilməliyik ki, şüur və dərrakəmizin imkanlarının məhdud olduğu bu dünya üçün yaradılmamışıq. Bir dünyada onun ləzzətləri məhdud olarsa, həmin yerdə bizim şüur və dərrakəmiz də məhdud olacaqdır. Bilməliyik ki, dünyada olan hər bir şey axirət üçün

¹ «Fussilət» surəsi, ayə 21.

müqəddimədir və axirətdə olan şeylərin solğun, zəif görüntüsüdür. Dünyanın xoşluqları axirətin xoşluqları ilə müqayisəedilməzdir. Dünyada çəkdiyimiz müsibət və bəlalar da axirətin əzabları qarşısında bir şey deyildir.

Dünya əzablarının axirət əzabları ilə müqayisə edilməsi və həmçinin, dünya ləzzətləri ilə axirət ləzzətləri arasındakı təfəvütün göstərilməsi və onlar arasındakı geniş fasilənin üzə çıxması bəis olur ki, hər kəs öz zehni qabiliyyəti, istedadı həddində özünün və yaşadığı aləmin axirət aləmi ilə müqayisədə nə dərəcədə məhdud və kiçik olduğunu dərk etsin; həmçinin, Yaradanın bərabərində yaradılış sisteminin olduqca cılız olduğunu təsəvvür edə bilsin. Bu müqayisənin nəticələrindən biri də, insanın təkəbbürdən, xudbinlikdən uzaqlaşmış, haqq qarşısında təvazökar olmasıdır. Əgər dünyada bir nemətə çatsa, qürurlanmasın və əgər bir nemətdən məhrum olsa, məyus olub həsrətini çəkməsin. Çünki bütün dünya nemətləri cənnətin bir almasına belə dəyməz. Buna görə də, dünya ürək bağlanası yer deyildir. Çalışmış, Allah peyğəmbərləri və övliyalarının bələdçiliyi ilə Yaradanın və qiyamətin əzəmətini anlamalı və öz mövqeyimizi tanımaqla xudpəsəndlikdən, qürurdan uzaq olmalıyıq.

BİRİNCİ CİLDİN SONU

Mündəricat

PEYĞƏMBƏRİN (S) ƏBUZƏRƏ NƏSİHƏTLƏRİ _____	3
<i>BİRİNCİ DƏRS</i> _____	3
BƏNDƏLİK VƏ NİCAT YOLU _____	5
İBADƏT VƏ ALLAH HÜZURUNUN DƏRKİ _____	8
ALLAHA İBADƏT VƏ BƏNDƏLİK, MÖMİNLƏRİN YÜKSƏLİŞ VƏ TƏRƏQQİ VASİTƏSİDİR _____	11
ALLAHA BƏNDƏÇİLİYİN MƏRHƏLƏLƏRİ _____	14
a) ALLAHİ TANIMAQ _____	14
b) PEYĞƏMBƏRƏ (S) İMAN GƏTİRİB, ONUN NÜBÜVVƏTİNİ ETİRAF ETMƏK _____	15
v) PEYĞƏMBƏRİN (S) ƏHLİ-BEYTİNƏ MƏHƏBBƏT _____	16
ƏHLİ-BEYTİN NUHUN (Ə) GƏMİSİ VƏ BƏNİ-İSRAİLİN HİTTƏ QAPISINA BƏNZƏDİLMƏSİ _____	17
<i>İKİNCİ DƏRS</i> _____	21
ALLAHIN NEMƏTLƏRİNDƏN DÜZGÜN FAYDALANMAĞIN YOLLARI _____	21
ALLAHIN NEMƏTLƏRİNDƏN DÜZGÜN BƏHRƏLƏNMƏYİN YOLLARI _____	23
SAĞLAMLIQ VƏ ASUDƏLİK, İNSANLARIN QAFİL OLDUĞU İKİ BÖYÜK NEMƏTDİR _____	24
CAVANLIQ- ÖMRÜN ŞƏN ÇAĞLARI _____	28
SAĞLAMLIĞIN ƏHƏMİYYƏTİ _____	31
DÜNYA HƏYATI İNSANIN SEÇİM, İNKİŞAF VƏ KAMALA ÇATMA YERİDİR _____	33
<i>ÜÇÜNCÜ DƏRS</i> _____	35
HƏYATIN DÜZGÜN DƏRKİ VƏ ÖMÜRDƏN SƏMƏRƏLİ İSTİFADƏ _____	35
FÜRSƏTDƏN YERİNDƏ İSTİFADƏ VƏ UZUN-UZADI ARZULARIN TƏRK OLUNMASI _____	37

SƏHLƏNKARLIĞIN MƏRHƏLƏLƏRİ _____	38
DÜNYADAN ÜZ ÇEVİRMƏK VƏ YERSİZ TƏFSİRLƏR ____	39
DÜNYADAN ÜZ ÇEVİRMƏK VƏ AXİRƏTİ ƏSAS TUTMAQ	41
TƏKLİF VƏ VƏZİFƏLƏRİN VAXTINDA YERİNƏ YETİRİLMƏSİ _____	43
ÖLÜMÜ DÜŞÜNMƏKLƏ UZUN-UZADI ARZULARA SON QOYMAQ _____	45
<i>DÜNYANIN VASİTƏÇİ ROLU</i> _____	46
<i>DÖRDÜNCÜ DƏRS</i> _____	50
PEYĞƏMBƏRİN (S) ƏLDƏ OLAN İMKANLARDAN LAYİQİNCƏ İSTİFADƏ ETMƏK BARƏSİNDƏ BUYURDUĞU TÖVSIYƏLƏR _____	50
PEYĞƏMBƏRİN (S) ƏLDƏ OLAN İMKANLARDAN LAYİQİNCƏ İSTİFADƏ ETMƏK BARƏSİNDƏ BUYURDUĞU TÖVSIYƏSİ _____	52
<i>ÖLÜM HAQQINDA DÜŞÜNMƏYİN ROLU VƏ GÜNAHIN NƏTİCƏLƏRİ</i> _____	52
<i>ÖMRÜN QƏDRİNİ BİLMƏYİN ƏHƏMİYYƏTİ</i> _____	55
<i>VƏZİFƏLƏRİN VAXTINDA YERİNƏ YETİRİLMƏSİ VƏ SABAHA ARXAYIN OLMAMAQ HAQQINDA</i> _____	56
<i>BEŞİNCİ DƏRS</i> _____	60
DÜNYƏVİ HƏDƏFLƏR XATİRİNƏ ELM ÖYRƏNMƏYİN PİSLƏNİLMƏSİ _____	60
ƏMƏLSİZ ELMİN NƏTİCƏLƏRİ VƏ BU YOLLA İCTİMAİ MÖVQE ƏLDƏ ETMƏK _____	62
<i>XALQI ALDATMAQ XATİRİNƏ ELM ÖYRƏNMƏYİN AQBƏTİ</i> _____	64
<i>BİLMƏDİYİNİ ETİRAF ETMƏK ALİMLƏRİN ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİNDƏNDİR</i> _____	65
<i>QIYAMƏTDƏ ALİMİN ƏN BÖYÜK PEŞMANÇILIĞI</i> ____	67
<i>HƏZRƏT ƏLİNİN (Ə) BƏYANINDA ALİMLƏRİN BÖLGÜSÜ</i> _____	70
<i>ALTINCI DƏRS</i> _____	71
ALLAH NEMƏTLƏRİNİN ƏZƏMƏT VƏ GENİŞLİYİ ____	71

VƏZİFƏLƏRƏ DİQQƏTLİ OLMAĞIN ZƏRURİLİYİ _____	71
ALLAHIN ƏZƏMƏTLİ QANUNLARI VƏ NEMƏTLƏRİNİN SONSUZLUĞU _____	73
<i>ÖMRÜN QISALIĞI VƏ İNSANDAN ƏBƏDİ QALACAQ YAXŞI VƏ PİS ƏMƏLLƏR _____</i>	76
<i>a) İNSANIN DÜNYADAKI RƏFTARLARININ QİYAMƏTDƏ TƏCƏSSÜMÜ _____</i>	77
<i>b) QƏFİL ÖLÜM, İNSANIN QƏFLƏTDƏN OYANMASI ÜÇÜN MÜHÜM AMİLDİR _____</i>	78
<i>İNSANIN RUZİSİNİN ALLAH TƏRƏFİNDƏN TƏYİN OLUNMASI VƏ YAD ƏLLƏRDƏN QORUNMASI _____</i>	79
<i>TÖVHİD-ƏFALİ VƏ ALLAHIN XEYİR MƏNŞƏYİ OLMASI _____</i>	81
<i>YEDDİNCİ DƏRS _____</i>	83
MÖMİNİN AYIQLIĞI _____	83
ALİM VƏ ZAHİDLƏRLƏ HƏMSÖHBƏT OLMAQ; MÖMİN VƏ KAFİRLƏRİN NƏZƏRİNDƏ GÜNAH _____	85
<i>LƏYAQƏTLİ DOST SEÇMƏYİN LÜZUMU VƏ GÜNAHI BÖYÜK BİLMƏK _____</i>	86
<i>QAFİL ALİMLƏ NADAN CAHİLİN TƏHLÜKƏSİ _____</i>	88
<i>GÜNAHI YADA SALIB PEŞMANÇILIQ HİSSİ KEÇİRMƏK, ALLAH LÜTFÜNÜN NƏTİCƏSİDİR _____</i>	92
<i>GÜNAHIN KİÇİKLİYİNƏ YOX, İTƏTİNDƏN ÇIXDİĞİN KƏSİN ƏZƏMƏTİNƏ DİQQƏTİN LÜZUMU _____</i>	93
<i>SƏKKİZİNCİ DƏRS _____</i>	97
SÖZLƏ ƏMƏLİN BİRLİYİ VƏ DİLİN QORUNMASI _____	97
SÖZ VƏ ƏMƏLDƏ SƏDAQƏT VƏ XƏYANƏT _____	99
<i>RUZİDƏN MƏHRUM OLMAQDA GÜNAHIN ROLU _____</i>	102
<i>GÜNAH SƏBƏBLƏR HALQASINDA _____</i>	105
<i>DİLİN QORUNMASI VƏ BİHUDƏ İŞLƏRDƏN UZAQLAŞMAQ _____</i>	107
<i>DOQQUZUNCU DƏRS _____</i>	110
NAMAZIN DƏYƏR VƏ ƏHƏMİYYƏTİ _____	110
CƏNNƏT ƏHLİNİN DƏRƏCƏ FƏRQLƏRİ _____	110

PEYĞƏMBƏRİN (S) BƏZİ NƏSİHƏTLƏRİNİN BÖLGÜSÜ	112
ABİD VƏ GECƏNİ İBADƏTDƏ KEÇİRƏNLƏRİN MƏQAMI	113
CƏNNƏT DƏRƏCƏLƏRİNDƏN BƏHRƏLƏNMƏKDƏ	
CƏNNƏT ƏHLİNİN FƏRQLƏRİ	115
PEYĞƏMBƏRİN (S) NAMAZA HƏDSİZ DƏRƏCƏDƏ	
BAGLILIGI	118
NAMAZ XOŞBƏXTLİYİN AÇARIDIR	120
İBADƏTİN DAVAMLILIGININ SİRRİ, ONUN	
ŞİRİNLİYİNİN DƏRKİNDƏDİR	122
ONUNCU DƏRS	124
BEHİŞTİN QABAQCILLARI VƏ ONUN BƏZİ	
TƏKLİFLƏRİNİN MƏQAM VƏ DƏRƏCƏLƏRİ	124
BEHİŞTİN QABAQCILLARI	126
FİTRƏT VƏ KAMAL AXTARMAQ	126
BƏZİ TƏKLİFLƏRİN MƏQAM VƏ DƏRƏCƏLƏRİ	130
1. NAMAZIN MƏQAMI VƏ DƏRƏCƏLƏRİ	130
2. ORUCUN MƏQAM VƏ DƏRƏCƏLƏRİ	131
3. CİHADIN MƏQAM VƏ DƏRƏCƏLƏRİ	132
BEHİŞTDƏKİ DƏRƏCƏLƏR BAXIMINDAN	
MÖMİNLƏRİN FƏRQİ	134
ON BİRİNCİ DƏRS	136
HÜZN VƏ QORXUNUN ƏHƏMİYYƏTİ VƏ ROLU (1)	136
HÜZN VƏ QORXUNUN ƏHƏMİYYƏT VƏ ROLU (1)	138
HÜZNLƏ QORXU VƏ GÜNAHDAN UZAQLAŞMAQ	138
QORXU VƏ XOFUN İNSANIN MƏNƏVİ	
YÜKSƏLİŞİNDƏKİ ROLU	140
HÜZN VƏ XOFUN FƏRQİ	141
DÜNYA MÖMİNİN ZİNDANI, KAFİRİN CƏNNƏTİDİR	145
CƏHƏNNƏM BARƏDƏ DÜŞÜNMƏK MÖMİNİN	
PƏRİŞANLIQ AMİLİDİR	146
ON İKİNCİ DƏRS	150
HÜZN VƏ QORXUNUN ROLU VƏ ƏHƏMİYYƏTİ (2)	150
HÜZN VƏ XOFUN ROLU VƏ ƏHƏMİYYƏTİ (2)	152

<i>FAYDALI ELM</i> _____	152
<i>CƏNNƏTDƏKİ RAHATLIQ DÜNYADAKI QORXUNUN BƏHRƏSİDİR</i> _____	156
<i>GÜNAHLARIN BAĞIŞLANMASI ALLAHDAN QORXMANIN SƏMƏRƏSİDİR</i> _____	158
<i>YAXŞI ƏMƏLLƏRƏ OLAN ETİMADIN MƏZƏMMƏTİ</i> _____	161
<i>ŞEYTANDAN UZAQLAŞMAQDA GÜNAHA EDİLƏN DİQQƏTİN ROLU</i> _____	162
<i>HÜZN VƏ XOFUN MAHİYYƏTİNİN ARAŞDIRILMASI VƏ ALLAHDAN QORXUNUN MƏNASI</i> _____	163
<i>ZİDDİYYƏTLİ HALLARIN EYİNİ ZAMANDA BAŞ VERMƏSİ</i> _____	168
<i>ON ÜÇÜNCÜ DƏRS</i> _____	171
<i>DÜNYANIN KİÇİKLİYİ VƏ AXİRƏTƏ DİQQƏTİN ƏHƏMİYYƏTİ</i> _____	171
<i>BACARIQLI VƏ BACARIQSIZ İNSANIN BAXIŞ VƏ RƏFTARI ARASINDAKI FƏRQ</i> _____	173
<i>ƏMANƏTƏ VƏFA</i> _____	175
<i>QƏLBİ VƏ RUHİ HAZIRLIQ</i> _____	175
<i>a) ƏMANƏTƏ VƏFANIN ROLU</i> _____	176
<i>b) RUHİ VƏ QƏLBİ HAZIRLIĞIN ROLU</i> _____	178
<i>ALLAHIN NƏZƏRİNDƏ DÜNYANIN DƏYƏRSİZLİYİ VƏ KİÇİKLİYİ</i> _____	186
<i>ON DÖRDÜNCÜ DƏRS</i> _____	190
<i>AXİRƏT İSTƏYİNİN SİTAYIŞI, DİNDƏ ZÖHD VƏ BƏSİRƏT, DÜNYA İSTƏYİNİN MƏZƏMMƏT OLUNMASI</i> _____	192
<i>DÜNYANIN LƏZZƏTİ VƏ İMANIN ALİLİYİNİN BƏYANI</i> _____	192
<i>AXİRƏTİ SEVMƏYİN LÜZUMU</i> _____	195
<i>ALLAHIN XEYİRXAHLIĞI VƏ DİN HAQQINDA AGAHLIQ</i> _____	198
<i>ON BEŞİNCİ DƏRS</i> _____	205
<i>HİKMƏT VƏ BƏSİRƏT PEYĞƏMBƏRİN (S) HƏYAT YOLUNUN BİR HİSSƏSİDİR</i> _____	205

HİKMƏT VƏ BƏSİRƏT PEYĞƏMBƏRİN HƏYAT YOLUNUN BİR HİSSƏSİDİR _____	207
HİKMƏT VƏ BƏSİRƏT ZÖHDÜN MƏHSULUDUR _____	207
ZAHİD İNSANIN NİŞANƏLƏRİ _____	211
UZUN-UZADI ARZULAR VƏ FƏALİYYƏTDƏN YAYINMAQ, TƏQVA VƏ TƏVƏKKÜLÜN ZƏİFLƏMƏSİNƏ BİR NİŞANƏDİR _____	215
PEYĞƏMBƏRİN (S) HƏYAT YOLUNA BİR BAXIŞ _____	217
<i>ON ALTINCI DƏRS</i> _____	220
MAL VƏ VƏZİFƏ HƏRİSLİYİNİN XƏTƏRİ, QƏNAƏT VƏ SADƏLİYİN SİTAYİŞİ _____	220
DÜNYA HƏDƏFDİR, YA VASİTƏ? _____	222
FƏQİR MÖMİNLƏR CƏNNƏTİN RAHAT YOLÇULARIDIR _____	223
QƏNAƏT VƏ SADƏLİYİN SİTAYİŞİ VƏ HƏRİSLİYİN MƏZƏMMƏTİ _____	228
DÜNYAYA ETİNASIZLIĞIN SİTAYİŞİ _____	230
<i>ON YEDDİNCİ DƏRS</i> _____	235
AĞLAMAĞIN AXİRƏTƏ TƏSİRİ, MÖMİNİN QƏLBİNİN GENİŞLİYİ VƏ TƏQVALI OLMASI _____	235
AĞLAMAĞIN AXİRƏTƏ TƏSİRİ, MÖMİNİN QƏLBİNİN GENİŞLİYİ VƏ TƏQVALI OLMASI _____	237
AXİRƏT ÜÇÜN AĞLAMAĞIN TƏSİRİ _____	237
MÖMİNİN QƏLBİNİN GENİŞLİYİ VƏ ONUN NİŞANƏLƏRİ _____	239
TƏQVALI OLMAQ, RİYA VƏ NİFAQDAN DÖNMƏK _____	243
NİYYƏT VƏ ONUN ƏMƏLİN ÖLÇÜSÜNDƏKİ ROLU _____	245
<i>ON SƏKKİZİNCİ DƏRS</i> _____	248
ALLAHIN ƏZƏMƏT VƏ CƏLALININ UCA TUTULMASI	248
ALLAHIN ƏZƏMƏT VƏ CƏLALININ UCA TUTULMASI	250
İLƏHİ ZİKR QURAN VƏ RƏVAYƏTLƏRDƏ _____	250

ZİKRİN KƏMİYYƏT VƏ KEYFİYYƏTİ _____	253
DİL VƏ QƏLBLƏ OLAN ZİKRİN BAĞLILIĞI _____	255
DİLLƏ OLAN ZİKRİN İKİ FAYDASI _____	257
<i>ON DOQQUZUNCU DƏRS</i> _____	261
ALLAHIN ƏZƏMƏTİ MƏLƏKLƏRİN NƏZƏRİNDƏ _____	261
ALLAHIN ƏZƏMƏTİ MƏLƏKLƏRİN NƏZƏRİNDƏ _____	263
ÜMİD VƏ QORXUNUN TƏKANVERİCİ ROLU _____	263
XOF VƏ XƏŞYƏTİN MAHİYYƏTİ _____	265
İLƏHİ QORXUNUN FAYDASI VƏ YERİ _____	267
ALLAH ÖVLİYALARI XOFUNUN MƏQAMI _____	269
İNSANIN KAMALI VƏ HAQQ QARŞISINDAKI ACİZLİYİ _____	272
İLƏHİ XOF VƏ GÜNAHDAN DÖNMƏK _____	273
ALLAH DOSTLARI VƏ MƏLƏKLƏRİNİN XOF MƏQAMINA BAXIŞININ ROLU _____	275
<i>İYİRMİNCİ DƏRS</i> _____	278
<i>PEYĞƏMBƏRİN (S) CƏNNƏT VƏ CƏHƏNNƏM BARƏSİNDƏ BUYURDUQLARI</i> _____	278
PEYĞƏMBƏRİN (S) CƏNNƏT VƏ CƏHƏNNƏM BARƏSİNDƏ SÖYLƏDİKLƏRİ _____	280
MƏXLUQATIN ƏZƏMƏTİ HAQQINDA DÜŞÜNMEK _____	280
QİYAMƏTİN VƏSFEDİLMƏZ ƏZƏMƏTİ _____	282
PEYĞƏMBƏRİN CƏHƏNNƏM ƏZABI BARƏSİNDƏ BUYURDUQLARI _____	285
CƏHƏNNƏM QAYNAMAĞA BAŞLAYANDA İNSANLARIN VƏ MƏLƏKLƏRİN KEÇİRƏCƏKLƏRİ HAL _____	287
CƏNNƏT - MÖMİNLƏRİN ƏN ALİ MƏNZİLİ _____	289